DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

HERBERT MARCUSE SOVYET MARKSİZMİ

sovyet marksizmi marcuse

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SOVYET MARKSİZMİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİLİMSEL DİZİ IV

HERBERT MARCUSE

SOVYET MARKSİZMİ

Çeviren
SEÇKİN ÇAĞAN

MAY YAYINLARI
Kredi Han, Cağaloğlu—İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dizgi: ALFABE MATBAASI
Baskı: SÜMER MATBAASI
Basıldığı yıl: Aralık 1968 İstanbul
Üretsiz Kitap Arşivi Bütüntarantey.org

MAY YAYINLARI
Kredi Han, Cağalbğlu, İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kapak : AYHAN ERER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

I. BÖLÜM : Siyasal İnançlar

1) Sosyalizm Aşamasının Marksist Kavramı

2) Sovyet Marksizmi: Sovyetlerin Kendi Temel Yorumları

3) Yeni Ussallık

4) Tek Ülkede mi Sosyalizm?

5) Sovyet Devletinin Diyalektiği

6) Altyapı ve Üstyapı - Gerçek ve İdeoloji

7) Diyalektik ve Değişimleri

8) Sosyalizmden Komünizme Geçiş

II. BÖLÜM : Ahlâki İnançlar

9) Batı Ahlâkı ve Sovyet Ahlâkı: Tarihsel İlişkileri

10) Sovyet Ahlâk İlmi - Değerlerin Dışsallaştırılması

11) Komünist Ahlâkın İlkeleri

12) Ahlâk İlmi ve Üretimcilik

13) Komünist Ahlâk Eğilimi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

SOVYET MARKSİZMİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Bu incelemenin amacı, Sovyet Marksizminin ana eğilimlerini, bir «içkin (indimacî) eleştiri» çerçevesi içinde değerlendirmek; yani, Sovyet Marksizminin teorik önermelerinden (kaziyelerinden) başlayıp, bu önermelerin ideolojik ve sosyolojik sonuçlarına geçtikten sonra, önermeleri bu varılan sonuçların ışığında yeniden incelemektir. Bu bakımdan, eleştirimiz, Sovyet toplumunda uygulanan Marksizmin gerçek görevini ve tarihsel yöntemini açık seçik ortaya koyabilmek için, konumuzun, yani Marksizmin kavramlarını kullanacaktır. Bu tutumumuz iki yönlü bir varsayımı zorunlu kılıyor:

1) Sovyet Marksizmi, (yani Leninizm, Stalinizm ve Stalin sonrası tutum), sadece Kremlin'in, kendi tutum ve politikasını usçullaştırmak [aklîleştirmek - rasyonalizasyon] ve haklı göstermek için ortaya attığı bir ideoloji değildir ve Sovyet gelişimlerinin gerçeğini çeşitli yönlerden belirtmektedir. Durumu böyle kabul edersek, Sovyet teorisinin yetersizliği ve hattâ aldatmacısı, Sovyet teorisinin temel değerine ve önemine bir zarar vermeyecek ve ortadaki teorik yetersizlikleri ve eksiklikleri yaratan etmenleri açıklamaya yarayacaktır.

2) Tarihsel süreçlerin doğal usçulluğunu [aklîliğini - rasyonalitesini] yaratan ve tarih içinde faa-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

liyet gösteren belirli nesnel eğilimler ve yatkınlıklar vardır. Bu varsayım, kolaylıkla bir yanlış anlamaya yol açabileceği ve Hegel metafiziğinin kabulü gibi görünebileceği için, görüşü savunma ve açıklama amacıyla bu varsayım üzerinde biraz daha etraflı durmak gerekiyor.

Nesnel tarih «yasalarına» inanmak, gerçekten de Hegel felsefesinin özünü meydana getirir. Hegel'e göre, bu yasalar, Mantığın belirtisi, insanların tarihsel eylemlerinde ve maddî ve entellektüel kültür çerçevesi içinde faaliyet gösteren öznel ve nesnel bir güçtür. Böylelikle tarih, aynı zamanda bir mantıkî ve teleolojik süreç, yani, Özgürlüğün bilincine varmak ve Özgürlüğü gerçekleştirmek konusundaki (yinelemeler ve gerilemelere karşın) gelişimdir. Bu bakımdan, uygarlığın temel devrelerinin sıralanışı, insanlığın daha yüce kalıplarına yönelen bir yükseliş, niceliksel ve niteliksel bir gelişmedir. Marx, bu temel görüşü sürdürmekle beraber, kesin bir anlam değişimine gitmiş ve şöyle yorumlamıştır: Tarih, üretici güçlerin gelişmesiyle gelişir. Bu gelişim, Özgürlüğün gerçekleştirilmesinde değil, Özgürlük için **gerekli ön koşulların** yaratılmasındaki gelişimdir. Bunlar, sınıflı toplumun çıkarları için, sadece ön koşullar olarak kalırlar. Böylelikle, Marx'a göre, tarih kesinlikle Mantığın belirtisi değil, tam tersidir. Mantık, insan ihtiyaçlarının ve yetilerinin özgür gelişimine bağlı bir toplumsal düzen olarak, ancak sınıfsız toplumun geleceğine özgü bir şeydir. Hegel için tarih demek olan, Marx için henüz tarih öncesi demektir.

Tarihsel yasalar varsayımı, teleolojiden bütü-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nüyle ayrılabilir. Demek oluyor ki, bir belirli toplumsal sistemin gelişimi ve bir toplumsal sistemden bir başkasına yol açan değişimler, bu toplumların kendi yapıları tarafından belirlenir. Bir başka deyişle, bu sistem ve bu değişimleri belirleyen, temel toplumsal iş bölümü ve düzenidir ve siyasal ve kültürel kurumlar, bu temel bölüm ve düzende ortaya çıkarlar ve de bu bölüm ve düzene uyarlar. Toplum yaşamının çok yönlü boyutları ve görünümleri, sadece bir olgular ve etmenler toplamı değildir. Bunlar, açıkça tanımlanabilir bir birim meydana getirirler ve bu yüzden de, herhangi bir boyuttaki uzun vadeli gelişimler, ancak «taban»la olan ilişkileri içinde anlaşılabilir. Böyle bir yapısal birlik temeli üzerinde, birbirini izleyen toplumsal sistemler, genel gelişim yönü kesinlikle başlangıcında belirlenmiş olan toplumun, özleri itibarile farklı kalıpları olarak birbirlerinden ayrılırlar. Bir toplumsal sistemin sona erip ötekinin başladığı (örneğin feodalizm ve kapitalizm) tarihi (bir yüzyıl içinde dahi olsa) kesinlikle saptamak olanaksızlığı, bir sistemi ötekine dönüştüren tabandaki eğilimi belirtir. Yeni toplum, eskisinin çerçevesi içinde, eskisinin yapısında temel değişimler yaparak meydana gelir. Bu değişimler, öz yapısı ayrı yeni kuruluşun ortaya çıkmasına dek, birikim olarak kalırlar. Son çözümlemede, bu zincirleme oluşumda herhangi bir «dış» neden bulunmaz. Çünkü, (keşifler, istilâlar, uzak güçlerin etkileri gibi) tamamen dış etmenler ve olayların tümü, ancak kendileri için hazır bir zemin olduğu takdirde toplumsal yapıyı etkilerler. Örneğin, söz konusu toplum içinde kendilerine bakışık [mütenazır corresponding] gelişmelerle «karşılaştıkları» ya da (barbarların gücünü yitirmiş Ro-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ma imparatorluğuna akınları veya onüçüncü yüzyıldan onaltıncı yüzyıla kadar, iç değişmeler geçiren feodal toplumlar üzerindeki uluslararası ticaret ve keşiflerin etkisi gibi) toplumsal ihtiyaç ve eksiklerle karşılaştıkları takdirde, dış etmenler ve olaylar, toplumların yapılarını etkileyebilirler.

Toplumsal üremenin temel kalıbı bir kez kurumlaştıktan sonra, sadece söz konusu toplumların içinde değil, aynı zamanda dışındaki gelişimin yöntemini ve yönünü de belirler. Bu anlamda, tarihsel süreç ussaldır ve değiştirilemez. Toplumların içindeki gelişime bir örnek verelim: Batı endüstriyel toplumunun bugünkü dönemi, ekonominin giderek artan bir biçimde özel teşebbüs ve hükümet tarafından düzenlenişi ile (bir başka deyişle, giderek artan siyasal ekonomisi ve kültürü ile), kendinden bir önceki dönemde hüküm sürmüş olan özel teşebbüs ve serbest rekabetin «mantıkî», yani doğal sonucu olarak görünür. Bir yanda ekonomik güç ve bunu karşılayan siyasal ve kültürel değişimlerle, öte yanda artan iş üretimciliğinin kapitalist kullanımı ve teknik gelişim arasındaki bağıntıyı açıklamak için herhangi bir Marksist sınıflama gerekli değildir. Şimdi de, toplumların dışındaki gelişime bir örnek verelim: Roma imparatorluğunda barbar aşiret ve askerlik düzeni etkisiyle, tarım ekonomisinin temel kuruluşlarından bir feodal sistemin doğuşu, doğal tarihsel ussallık ve değişmezliğin belki de en açık seçik örneğini meydana getirir. Buna bağlı olarak, endüstriyel uygarlığın bundan sonraki dönemi ne olursa olsun, büyük ölçüde mekanikleşmiş endüstrinin temel kurumları ve bu mekanikleşmiş endüstrinin talep edeceği iş üretimciliğinin patlayıcı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

siyasal ve kültürel kuruluşlar getirecektir. Bu Bagelişimi, liberal dönemdekilerden kesinlikle farklı tı sistemi ile Sovyet sistemi arasında bugün var olan en belirgin ayrımlardan bir kısmını ortadan kaldırabilecek bir tarihsel eğilimdir.

Nesnel tarih yasaları görüşü üzerindeki bu kısa açıklama, varsayımın teleloji dışı niteliğini gösterecektir. Bu varsayım, herhangi bir amaç, tarihin yöneldiği herhangi bir «hedef» gütmemekte, sürecin temelinde bir metafizik ya da tinsel mantık olduğunu iddia etmemekte, sadece kurumsal determinasyonu göstermektedir. Üstelik bu, aynı zamanda, bir tarihsel determinasyondur; yani, hiçbir anlamda «otomatik» değildir. İnsanların, mevcut doğal ve tarihsel koşullarla karşılıklı ilişkiler kurdukları kurumsal çerçeve içinde, gelişim, insanların eylemi kanalıyla ilerler. İnsanlar, tarihsel birer etmendir ve eylemleri, alternatiflerle kararları yaratır.

Bu varsayımı, Sovyet Marksizmi yorumuna uygularken, işin başında kendini ister istemez kabul ettiren bir koşulla karşılaşılır. Görünüşe göre, belirleyici eğilimi sadece Sovyet toplumu çerçevesi içinde niteleme olanağı yoktur. Yapılması gereken şey, bu eğilimin Sovyet toplumu ile Batı toplumunun karşılıklı ilişkisi ve etkisi açısından tanımlanmasıdır. Sovyet Marksizmi üzerinde yapılacak en kaba taslak bir çalışma dahi, Sovyet teorisi (ve Sovyet politikası) gelişiminde görülen her dönüm noktasının, bir bakışık [mütemazir] Batı gelişiminin tepkisi ve aynı şekilde Batı toplumundaki dönüm noktalarının Sovyet teorisi (ve politikası) gelişimlerinin tepkisi olduğunu gösterecektir. Bunun

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

böyle olduğu ortadadır ve şayet bu durum, genellikle olduğu gibi, fazla hafife alınmasa, diplomasi ve propagandaya bağlanarak düşünülmese ya da bir politika düzeni ve kısa vadeli uyarlamalar olarak anlaşılmasa üzerinde durmayı dahi gerektirmeyecek denli açık seçiktir. Ancak, bu karşılıklı etki ve ilişki, gereğinden fazla bir aşırılığa ulaşmakta ve iki karşıt sistem arasında kaçınılmaz bir bağı belirtmekte; böylelikle de Sovyet toplumunun öz yapısını etkilemektedir. Bu bağın en gözle görünür biçimi, her iki sistemin ortak yanı olan teknik - ekonomik temel, yani yaşamın tüm alanlarında, toplum düzenini harekete getiren ana güç durumundaki mekanikleşmiş (ve giderek daha da mekanikleşen) endüstridir. Bu teknik - ekonomik asgarî müşterekinin karşısında ise, birbirinden tamamen ayrı bir kurumsal yapı düzeni vardır; yani bir taratfa özel teşebbüs, öte tarafta da millîleştirilmiş ekonomi. Bu ortak teknik - ekonomik temel, giderek birbirinden farklı olan toplumsal kurumlar üzerinde ve bunlara karşı bir üstünlük kuracak mıdır; yoksa, bu kurumlar, her iki toplum sistemindeki üretim güçlerinin kullanımı arasındaki ayrımı daha da büyütecek midir? (Marksist teoriye göre, teknik - ekonomik temel aslında «tarafsız»dır [neutral] ve sosyalist kullanıma olduğu kadar, kapitalist kullanıma da açıktır. Bu noktada belirleyici olgu, sınıf çatışmasının sonucudur. Ve bu görüş Marksist «determinizm»in sınırlarını büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır.) Yukarda ileri sürülen soru, dünya ölçüsünde bir «devlet - kapitalizmi» yada sosyalizminin uluslararası dinamiğini ve olasılığını değerlendirmede belirgin rol oynar. Bu sorunun tartışılması konumuz dışında kalırsa da, hazırlayıcı nite-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

likte bir ön malzeme olması bakımından ele alınması gereklidir.

Batı ve Sovyet gelişimleri arasmdaki karşılıklı etki, bir dışsal etmen olmak şöyle dursun, belirleyici tarihsel eğilime, yani Sovyet Marksizminde yansıtılan gerçeği olduğu kadar Sovyet Marksizmini de yöneten tarihsel «yasa»ya özgü bir etkidir. Başlangıçtan itibaren, «klâsik» kapitalizmin örgütlenmiş kapitalizme (Marksist terimle, tekelci kapitalizme) dönüşümünden doğan uluslararası belirli dinamik, Sovyet Marksizmini, Lenin'in avant garde doktrini çerçevesinde, «tek ülkede sosyalizm» görüşünde, Stalinizmin Troçkizm ve eski Bolşevikler üzerindeki yengisinde, ağır endüstriye sürekli öncelik tanınışında, baskıcı totaliter merkeziyetçiliğin sürdürülmesinde tanımlar. Bunlar kesinlikle, Batı endüstriyel toplumunun (Marksist terimle «kural dışı» [anomalous] gelişimi ve yeniden uyarlanması ile bu yeniden uyarlamanın sonucu olarak, Batı dünyasındaki devrimci potansiyelin azalmasına yöneltilen karşılıklardır. Bu gelişimlerin, Sovyet Marksizmini biçimlendirme ölçüsü, «bir arada yaşama» [coexistence] teriminin fonksiyonu ile belirlenebilir. Bir arada yaşama görüşü, Sovyet Marksizmi ile, kısa süreli taktik gereksinmeden tutun, uzun vadeli siyasal hedefe dek uzanan çok ayrı bir önem ve nitelik kazanmıştır. Mamafih, «kısa süreli» ile «uzun vadeli» arasındaki kesin ayrım, elle tutulur ölçü kalıpları olmaksızın herhangi bir anlam taşımaz. Bu kalıp ise, Sovyet gelişimlerinin tarihsel yönünü, tanıtlanabilir bir teorik değerlendirme içinde ele almayı gerektirir. Sovyet Marksist dilinde, dünya komünizmi demek olan son olgu ile karşılaştırıl-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dığı takdirde, herşey kısa sürelidir: Bu dilin çerçevesi dışında, yıllar boyu sürecek olan ve siyasal dalgalanmalarla değil de, uluslararası durumun yapısıyla belirlenen tutumları ve politikaları «kısa süreli» olarak adlandırmanın anlamı olamaz. Bu ortam içinde ele alındığı zaman, «bir arada yaşama,» belki de çağımızın eşi bulunmaz tek özelliği, yani, iki karşıt endüstriyel uygarlık biçiminin karşı karşıya gelişi, aynı uluslararası alanda birbirlerine meydan okuyuşu ve ne birinin, ne de ötekinin karşısındakinin yerini alacak denli güçlü olmayışı demektir. Her iki sistemde de raslanan bu göreli güçsüzlük, kendi özgül yapılarının bir özelliği ve bu yüzden de uzun vadeli bir etmendir; sistemlerden birinin etkenliğinin sona ermesi demek, sistemin sona ermesi demeye gelir. Batı endüstriyel toplumunda, söz konusu güçsüzlük, giderek daralan dünya pazarı ile ciddi toplumsal ve ekonomik bozukluklar karşısında aşırı üretim gibi bir sürekli tehlikeden, yani sistemin ekonomik ve kültürel gelişimini kısıtlayıcı karşı hazırlıkları gerektirici bir tehlikeden ileri gelmektedir. Öte yanda ise, Sovyet sistemi daha henüz ileri Batı dünyasına karşı askerî ve siyasal zorunluluklarından doğan bir üretim yetersizliğinin sıkıntısı içindedir. Bu dinamiğin sonucu, ilerdeki bölümlerde ele alınacaktır.

Leninizmden Stalinizme geçen gelişim ve ötesi, temel dönemleri ve özellikleri içinde, sosyalist (1) bir toplumun, kapitalist toplumdan sonra gel-

(1) Bu incelemede Sovyet toplumu için kullanılan «sosyalist» terimi, hiçbir biçimde Marx ve Engels'in öngördüğü sosyalist anlamı taşımamaktadır. Ancak, Bolşevik Devriminin temel amaç ve hedefinin bir sosyalist toplum kurmak olduğu varsayılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

meyip, kapitalist toplumla bir arada bulunduğu ve kapitalist toplumun varisi olmak yerine rakibi olduğu bir «kural dışı» [anomalous] düzenin sonucu olarak ele alınacaktır. Bu demek, Sovyet toplumunun temel eğilimini belirleyen (Stalinist endüstrileşme gibi) politikalarm vazgeçilmez birer zorunluluk olması demek değildir. Bu durumlarda her zaman alternatifler olagelmiştir. Ancak bunlar, kesinlikle tarihsel alternatifler olmuşlar; yani Sovyet liderliğinin isteğine bağlı seçmeler olmak yerine, iki savaş arası dönemde büyük toplumsal çatışmayı yürütmüş olan sınıflara sunulmuş «seçme»ler biçiminde ortaya çıkmışlardır. Sonuç, bu çatışmada belirlenmiş; 1923 yıllarında Avrupa'da kararı bağlanmış ve Sovyet liderliği, (o sıralarda, her zamankinden daha az derecede olmakla beraber) bu karar üzerinde rol oynamışsa da, kararı kendisi vermemiştir.

Bu önermeler doğrulandığı takdirde. Sovyet liderliğinin Marksist ilkelerin izinde olup olmadığı sorusu yersiz olur; Marksizm, yeni toplumun temel kurum ve hedefleri çerçevesine girdiği anda, liderliğin amaçlarını aşan ve yöneticilerin kendilerinin boyun eğdiği bir tarihsel dinamiğe bağlanır. Sovyet Marksizmini, içkin [indimacî] bir tarzda ele almak, liderliğin, ne denli totaliter ve özerk olursa olsun, bağlı bulunduğu bu tarihsel dinamiği tanımlamaya yararlı olabilir. Bu bakımdan, Sovyet Marksizmini ve kaynağı olan (teorik) durumu incelerken, soyut - dogmatik geçerlilikle değil, olumlu gelişmeleri beklememize yol açabilecek somut ideolojik ve ekonomik eğilimlerle ilgileneceğiz.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Böylesi bir açıyı haklı göstermek için, birkaç söz etmek gerekli. Marksist teori, tamamen yeni bir felsefe, Batı felsefesinin temel geleneğinden özü itibarile farklı bir görüş demektir. Marksizm, ideolojiden gerçeğe, felsefî yorumlamadan siyasal eyleme geçerek, bu geleneği sona erdirmek amacını güder. Bu amaçla, Marksizm, sadece temel düşünce kategorileri ve kalıplarını değil, aynı zamanda bunların tanıtlanma boyutunu da yeniden tanımlar; bu kategori ve kalıpların geçerliliği, proleteryanın tarihsel durumu ve eylemi ile belirlenmek zorundadır. Proleteryanın kapitalist toplumun nesnelleşmiş gerçeği olarak alındığı eski Marksist görüşten, Sovyet Marksizminin **partinost** (partizanlık) görüşüne dek uzanan bir teorik sürekliliği vardır.

Bu koşullar altında, Sovyet Marksizmini, felsefe gerçeğinin geleneksel ölçüsüne vuran bir eleştiri, kesinlikle hedefine ulaşamaz. Ne denli güçlü ve sağlam temelli olursa olsun, böylesi bir eleştiri, kavramsal temelinin, Marksist dönüşümün tarihsel ve teorik doğrulama konusunda bambaşka bir alana girmesiyle sarsılacağı ileri sürülerek kolayca yıpratılabilir. Bu durumda, Marksist boyut, tartışma dışında kaldığı için, ilişilmeden bir yanda kalır. Oysa, mım, kendi anlam ve amaçları çerçevesinde inceleyerek bu boyuta girerse, dış görünüşün ideolojik ve siyasal kalıbı altındaki gerçek anlama nüfuz edebilir.

eleştiri, Marksist kategorilerin gelişimi ve kullanı-

Sovyet Marksizminin «dıştan» eleştirisi, teorik çabalarını ya «propaganda» diye bir yana atmalı, ya da bunları görünüşlerine göre yani bu düzence-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lerin geleneksel felsefesi veya sosyolojisi olarak değerlendirmelidir. Birinci alternatif, Sovyet Marksizmi ile gerçekten ne demek istendiği ve bu ayrımın hangi esas üzerine yapıldığı (2) gibi bir soru yaratacaktır. İkinci alternatif ise, Sovyet Marksist teorilerinin ortaya konduğu ve bu teorilerin anlamı açısından gözden çıkarılamaz bir önem taşıyan ortamın dışında, felsefî ve sosyolojik tartışmaya yol açacaktır. Bu açıdan ele alındığında, yani felsefî ya da sosyolojik tarihin birer ögesi olarak elc alındığında, örneğin «Muhtasar Felsefe Sözlüğü»nün maddeleri veya 1950 - 51'de ortaya atılan mantık tartışması tamamen yersiz görünür. Bunların felsefî yanlışları ve yanılgıları, her bilim adamı için son derece açık seçik olarak ortadadır; bunların fonksiyonu, genellikle geçerli düşünce kategorileri ve tekniklerinin akademik olarak formüle edilmesi değil, bu kategori ve tekniklerin, siyasal gerçeğe olan ilintilerinin tanımlamasıdır. (3) Oysa, içkin bir eleştiri, bunun tam tersine olarak, bu teorileri görünürdeki değerleri üzerinden ele almak şöyle dursun, bunların gerçek içeriği olan siyasal amacı ortaya çıkarabilir. Burada ileri sürülen elc alış biçimi, eleştirinin temelini, Aleksandrov tartışması yahut mantık ve dil çekişmeleri gibi yaygın takışmalardan, Sovyet Marksizminin temel eğilimlerine kaydırır ve sözü edilen genel tartışmaları sadece bu eğilime parmak basmak amacıyla kullanır.

İçkin eleştiri, Marksist teorinin, Sovyet politikasının formüle edilmesinde ve uygulanmasında ke-

(2) 2. Bölüme bakınız

(3) 5. Bölüme bakınız

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sin bir rol oynadığı ve Marksist teorinin Sovyetlerin kullandığı uygulama biçiminden, Sovyet devletinin ulusal ve uluslararası gelişimi konusunda çıkarsamalar [istidlâl] yapılabileceği varsayımından hareket eder. Ortadaki gerçek, Bolşevik Partisi ve Bolşevik Devriminin, belirli bir ölçüde Marksist ilkeler uyarınca gelişmiş olduğu, ve Sovyet toplumunun Stalinist açıdan yeniden kuruluşunun ise, Marksist teori ve pratiğin özgül bir yorumu olan Leninizm temeline oturtulmuş olduğudur. Böylelikle, sadece bir propaganda ve tahakküm aracı olarak kullanılsa bile, ideoloji, gerçeğin kaçınılmaz ve belirleyici bir parçası durumuna gelir. Bu nedenle, Sovyet Marksizmi ile Sovyet-öncesi Marksist teori arasında yeniden bir karşılaştırma yapmak zorunludur. Marksist teorinin Sovyet «revizyonları» sorunu, Marksist dogmatikler sorunu olarak ele alınmayacak; Marksizmin birbirinden ayrı kalıpları ve dönemleri arasındaki ilişki, Sovyet liderliğinin, değişen tarihsel durumu, kendi politik tutumunun çerçevesi olarak yorumlaması ve değerlendirmesini belirtmek üzere kullanılacaktır.

Sovyet Marksizmi, bir «davranışçı bilim» niteliğine bürünmüştür. Teorik önermelerinin çoğu pragmatik, arççı bir anlam taşımakta; bu önermelerin gerçek «ayrıntıları» olan belirli eylem ve tutumları aydınlatmaya, doğrulamaya, geliştirmeye ve yöneltmeye yaramaktadır. Bu eylem ve tutumlar (örneğin hızlandırılmış tarım kollektivizasyonu, Stakhanovizm (4), bütünlenmiş Batı-karşıtı ideoloji,

(4) Bakınız, Herbert Marcuse «Aşk ve Uygarlık», May Yayınları, 1968 Sf. 180, (25) no.lı dipnotu.

(Ç. N.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sosyalizm yönetiminde temel ekonomik yasaların nesnel determinizmi üzerinde diretmek) Sovyet liderliğinin değişen tarihsel duruma uyguladığı, «Marksizm - Leninizm»in kalıtımsal yapısı içinde uşçullaştırılmakta ve haklı gösterilmektedir. Sovyet Marksizmini, Sovyet gelişimlerinin anlaşılması konusunda vazgeçilmez bir araç durumuna getiren, işte bu pragmatik, davranışçı niteliktir. Sovyet Marksizminin teorik önermeleri, pragmatik fonksiyonları içinde, Sovyet gelişimlerinin eğilimini niteler.

Bu yüzden, Sovyet Marksist önermelerinin görünürdeki formülleri ile gerçek anlamları arasında bir ayrım yapılması zorunludur. Bu ayrım, gerçek ayrımı gözler önüne sermekten çok gizleyen, o pek elverişli «Aesop dili» terimleriyle yapılamaz. Hiç kuşkusuz, «demokrasi» «barış», «özgürlük» vb. sözcüklerin Sovyet kullanımı, Batı dünyasında anlaşılan biçimlerinden tamamen ayrıdır; ama, aynı şekilde, «devrim» ve «proleterya diktatörlüğü» terimlerinin kullanımı da yine bambaşka bir anlam taşır. Sovyetlerin kullanım biçimi, aynı zamanda özellikle Marksist kavramların anlamını yeniden tanımlar. Sovyet Marksizminin, yeni bir tarihsel durum içinde ve bu durum için Marksizm olduğu iddiası ölçüsünde, Marksist kavramlar değişim geçirirler; bu kavramlar, yüzyılımızın ilk yarısında olmuş temel ekonomik ve siyasal değişimlerin Marksist açıdan karşılığını meydana getirirler.

Bu açıdan bakılınca, Sovyet Marksizmi, Marksist teorinin kalıtımsal yapısını, bu teorinin ana kavramını bozan bir tarihsel durumla, yani kapita-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lizmden sosyalizme geçiş konusundaki Marksist kavramla bağdaştırma çabası gibi görünür. Bu yüzden, Sovyet Marksizmi incelemesine bir hazırlık olarak, Sovyet Marksizminin doğmasına yol açan teorik durum kadar, tarihsel durumu da ele almak zorundayız. Tarihsel gelişimin, Marksist çözümlemeyi ortadan kaldırır gibi göründüğü noktaya parmak basmak zorundayız. Sovyet Marksizminin anlaşılması konusundaki en önemli nokta, işte budur.

Bu incelemenin 1. Bölümü, Sovyet Marksizminin, çağdaş tarih ve toplumun birleşik teorisi olarak görünmesine yol açan temel kavramları çözümleme amacını gütmektedir. Bu kavramları, kendilerini anlamlı kılan ve kendi yorumladıkları toplumsal ve siyasal ortam içinde geliştirmek için dogmatik anlatımlarıyla ele alacağız. Üzerinde duracağımız nokta, baştan sona dek, Sovyet Marksizminin yansıttığı ve öngördüğü eğilimlerdir. 1. Bölüm, böylece, Sovyet Marksizminin temelindeki nesnel etmenler üzerinde dururken, II. Bölüm de, öznel etmen ile, yani Sovyet Marksizminin izinde yürüdüğü ve Sovyet Marksizminin koyduğu amaçlara ulaşmaya çalıştığı varsayılan «insan malzemesi» dir. Bu bölüm için gerekli hazırlık ve malzeme, Sovyet ahlâk felsefesinden elde edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi — https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL İNANÇLAR

Sosyalizm Aşamasının Marksist Kavramı

ASIL KAVRAM

Marksist teorinin diyalektik - tarihsel yapısı, kavramlarının, hedef aldığı temel sınıf ilişkilerindeki değişmelerle değişeceğini öngörür. Ancak, bu değişim öylesine bir biçimde olacaktır ki, yeni anlam, asıl kavramın yapısında varolan ögelerin ortaya çıkarılmasıyla elde edilecek ve böylelikle de, kavramın teorik sürekliliği ve hattâ niteliği sürdürülecektir. Bu, sosyalizm aşaması konusundaki Marksist teorinin doruk noktası olan görüş için de geçerli bir düşüncedir. Doruk noktası durumundaki görüş, uygarlığın gelişimi ile, endüstri proleteryasının devrimci eylemi arasında bir nesnel tarihsel raslaşma olduğu fikridir. Marksist teoriye göre, daha yüce bir uygarlık dönemine aşamayı gerçekleştirebilecek tek toplumsal güç, endüstri proleteryasıdır. Marx, bu rastlaşmayı, kapitalist gelişimin temel yasalarından çıkarır ve buna bir tarihsel süreç içinde bir belirli yer ayırır, yani raslaşmanın kendisi, «geçer», Marx'a göre, raslaşmanın geçişinde bir tek kalıp vardır: Proleterya devrimi, tüm sınıfların tasfiyesi ile birlikte, proleteryayı da, bir sınıf olarak ortadan kaldırır ve böylelikle bir yeni gelişim etme-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi – https://rantey.org

ni, yani toplumu bütün üyelerinin insanca yaşamını sağlayacak olanaklar uyarınca düzenleyen, özgür insanlardan meydana gelmiş bir toplum yaratır. Ancak, kapitalizmin bugünkü gelişimi, tarihsel raslaşmayı aşma konusunda yeni bir yol açmış; bu geçiş, iki karşıt sınıf arasındaki ilişkilerde, proleteryanın devrimci sınıf olarak eylemini sürdürememesi biçiminde sonuçlanan bir temel değişimle sağlanmıştır. Bu alternatifin ortaya çıkışı, belki de Sovyet Marksizmini belirleyen en önemli etmen olmuştur.

Proleteryanın devrimci sınıf olarak eyleme girememesi ve bir proleter devriminin yenilgiye uğraması, Marksist teoride olasılı görülür. Bu gibi durumlar, teoriyi çürütecek olayları kapsamazlar. Bunlar, Marksist teoride, genellikle nesnel ve öznel «olgunlaşmamışlık - doymamışlık» olarak açıklanır ve geçici bir gerileme olarak görülür. Bu geçici gerilemeden sonra, örgütlenmiş proleteryanın sınıf bilincinde sürekli bir gelişme ile devrimci eğilim yeniden elde edilebilecektir. Ancak, ortada yenilgiye uğramış bir devrim ister olsun isterse olmasın, olgun kapitalizmin gelişimi, uzun vadede, sınıf çatışması yerine sınıf beraberliğine, ve ileri endüstriyel ülkelerde proleterya dayanışması yerine, bir ulusal ve uluslararası bölünmeye doğru yönelirse durum oldukça değişik bir görüntüye ulaşır. Marksist teoriye göre, sermaye ve (ücretli) emek birbirini tanımlar, ya da, daha belirgin olarak, devrimci proleteryanın gelişimi, uzun vadede, kapitalist gelişimin geri dönüşü olmayan yönünü **sınırlar.** Buna bağlı olarak, proleteryanın durumu tam tersine döndüğü takdirde, kapitalist gelişimin, geleneksel Marksist

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

kategorilerden hiçbirine sığmayan bir yeni döneme ulaşır. Belirgin niteliği, temel sınıf ilişkilerindeki değişikliklerle ortaya çıkan bir yeni tarihsel devir başlar. Bu durumda, Marksizm, sosyalizm aşaması kavramını ve bu dönemde kullanılacak stratejiyi yeniden tanımlamak zorunluğu ile karşı karşıya kalır.

Marksist diyalektik, tarihsel sürecin nitelik açısından birbirinden ayrı iki evresi, yani bu durumda kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi nasıl kavramıştır? Marx'a göre, tarihsel sürecin yeni evresi, bir önceki dönemin **«kararlaşmış [mukarrer] yadsınması»dır.** Yani, bu yeni dönem, bir önceki dönemin toplumsal yapısı tarafından belirlenmiştir. Örneğin, kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalist toplumun aşağıdaki özellikleri tarafından önceden şartlandırılıp hazırlanır:

a) Kâr sağlayıcı özel kullanımın çıkarıyla çatışmaya düşeceği için, herkesin insanca yaşamasına yol açacak biçimde kullanılmayan yüksek bir teknolojik ve endüstriyel üretim düzeyi,

b) Kapitalist teşebbüsün toplumsal kurumlarındaki (ekonomik gücün siyasal güçle birleşmesi, serbest rekabetin azalması ve iş sahibi bireylerin yönetici olarak önemlerini yitirmeleri gibi) belirli değişimlerde ve bunlara bağlı olarak gelişen halk denetimi ve halka maletme eğiliminde kendini gösteren, üretimin özel denetim sınırlarını aşan gelişimi,

c) Sınıf bilincine varmış bir güç olarak, kendi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantey.org

«gerçek çıkarlarını» kapitalist sistemin içinde değil, bu sisteme **karşı** olarak kollayacak olan işçi sınıflarının siyasal örgütlenmesindeki gelişimi.

Bu niceliksel değişimler, proleterya devriminde ,mevcut düzeni yıkıp, yerine niteliksel açıdan ayrı bir düzen getirinceye dek güç kazanırlar. Böylelikle, yeni tarihsel düzeye bir sıçrayışta ulaşılmaz; aşama çeşitli evrelerden meydana gelir ve ancak bu evreleri geçirmekle bütünlüğe erişir. Sıçrama, mevcut dönemin en yüksek evresinde oluşur; ancak, yeni dönemin ilk evresi, yine de bir önceki devredeki kaynağının izlerini taşır. Marx'ın, **«Critique of the Gotha Program»** (1875) adlı yapıtında ele aldığı, sosyalizmin iki «evre»si arasındaki ayrım, raslantısal değil, tam tersine, diyalektik metodun ana ilkesinden hareket eden bir görüştür. Kapitalizm ve sosyalizm, tarihsel süreklilikleri içinde, **«uyarlama»** devirlerindeki zorunlu ilişkilerden çok daha güçlü bağlarla birleşirler. Sosyalizmin ilk evresinde, bireysel ihtiyaçların özgür gelişimi ve karşılanması konusundaki özgül sosyalist ilke, üretim güçlerinin ve özellikle emek üretimin yeni gelişimine bağlı kalır. Bireylerin, toplum açısından gerekli çalışmaya katkıları hesaba alınmaksızın, toplumsal üretimin bireysel ihtiyaçlara göre dağıtılmasını sağlayabilmek için, (maddî ve entellektüel) toplumsal servetin yeterince çok olması gerekir. Bunun ekonomik - teknolojik terimler içindeki anlamı «usçullaştırma»dır. [rasyonalizasyon]. İşçiye göre ise, bu, ağır iş ve sıkıntının devamı ile bireysel ihtiyaçların özgürce karşılanmasının daha da gecikmesi anlamını taşır. Sosyalizmin ilk evresi, işçiyi hâlâ uzmanlaşmış olduğu göreve bağlar ve «bireylerin iş bölümünün köleleşti-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rici düzenine bağımlılıklarını» (5) ve bu yüzden de usçulluk ile özgürlük arasındaki çatışmayı hâlâ sürdürür. Toplumun usçul biçimde geliştirilmesi ile bireyin kendi gerçeğine ulaşması sürekli bir çatışma içindedir. Bütünün çıkarı, hâlâ özgürlüklerden fedakârlık etmeyi gerektirir; adalet, hâlâ adaletsizliği zorunlu kılar. Bu çelişki, ancak sosyalize edilmiş üretimin, ihtiyaçların özgür olarak ve dünya çapında karşılanmasına yol açacak maddî ve entellektüel ön koşulları sağlayabildiği ölçüde, gerçek bir **res publica** kuruluşu içinde çözülebilir.

Sosyalist devrim öncesi gelişimin, sınıflı toplum çerçevesi içinde oluşması ve maddî ve entellektüel üretimciliğin, özel mülkiyet çıkarı uğruna engellenmesi, herhalükârda kurtuluş amacı ile aracı arasında bir zaman boşluğuna yol açar. Sosyalizm öncesi devrede varılan maddî ve entellektüel üretimcilik düzeyi ne denli yüksek olursa, bu zaman boşluğu o denli az ve ilk evre o denli kısa olur. Marx ve Engels, ilk evrenin süresi üzerinde herhangi bir spekülasyona girmemişler; bu tür spekülasyonlar da onlara atfedilmemiştir. Çünkü, Marx ve Engels'in sosyalizm kavramına göre, kapitalizmden sosyalizme yönelen niteliksel değişim, yani «yadsımanın yadsıması», tahakkümden self - determinasyona yönelen bir değişim biçiminde birinci evrenin başlangıcında oluşur. Birinci evre, ne denli uzun sürerse sürsün ve ne denli baskı gerektirirse gerektirsin, bu baskı **«dolaysız üreticiler»**, yani devleti meydana getiren, proleterya tarafından kendi kendilerine kabul ettirilmiş bir baskı olacaktır. Çalışma süresinin çeşitli üretim kol-

---

(5) Marx, «Critique of the Gotha Program» (Marx ve Engels «Selected Works») Cilt II, Sf. 23

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ları arasındaki toplumsal dağılımı ve böylelikle bireysel ihtiyaç ve yetilerin doygunluğunun sağlanması, toplumsal serveti üretenlerin kollektif kararlarıyla belirlenecektir. Kullanılacak cebir ve baskılar, cebredilen ve baskı altına alınanların kendileri tarafından uygulanacaktır. Ortaklık düzenindeki emekçilerin dışında ve üstünde, zor kullanacak hiçbir devlet organı olmayacaktır; çünkü, emekçilerin kendileri sosyalist **devlet olacaklardır.** Marx ve Engels, sosyalist devleti, daha önceki devlet biçimleri ile karşılaştırdıkları zaman, bunu belirli kurumlar çerçevesinde değil, **devleti meydana getiren gerçek kişiler** çerçevesi içinde yaparlar. Sosyalist devlet, **«proleteryanın devrimci diktatörlüğü»**nden **(6)** başka birşey değildir. Sosyalist toplum, bir **«özgür»** insanlar ortaklığıdır **(7) üretim güçleri,** ortaklık düzeninde çalışan üreticilerin ellerindedir. (8) Üretim, «üreticilerin özgür ve eşit ortaklığı» **(9)** esasına göre düzenlenir.

Marksist kavramda, birinci evrenin tümünü belirleyen niteliksel değişim, sınıf bilincine varmış bir proleteryanın eylemini gerektirir. Kendini sosyalist devlet durumuna getirecek olan proleterya, devrim anma dek, kapitalist yönetimin bir nesnesi, yani kapitalist sistemin bir parçası olmuştur. Eğer bu sistem, **«son buhran»** dönemine girmiş ise; eğer yıkan, yokeden ve yoksun bırakan güçler üstünlük kurmuş

---

(6) Aynı yapıt, sf. 577
(7) Marx, «Capital», I. Cilt, I. Bölüm, 4. Kısım
(8) Engels, «Anti Dühring» (A Handbook of Marxism) Sf. 294
(9) Engels, «Origin of the Family, Private Property, and the State Sf. 158 Devletin «ortadan kalkması» sorunu daha ilerde, 5. Bölümde ele alınacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ise, Marksist kavrama göre, proleterya, kendini bir devrimci sınıf olarak örgütleyecek, nesnel tarihsel misyonunu izleyecek, ve kapitalist sistem içinde, sadece bu sistemin «mezarcısı» olarak çalışacaktır. Ama eğer, kapitalizm, **«tıkırında giden bir iş»** olarak kalır ve hattâ, işçi sınıflarının yaşam standardını yükseltirse, bu sınıflar oldukça değişik bir tarzda ve olumlu olarak kapitalist sistemin bir parçası durumuna gelebilirler. Engels, daha 1858'de, İngiltere'deki proleteryanın **Verbürgerlichung**'undan söz etmiş**(10)** ve 1884'te şu sonuca varmıştır : Proleterya kendi kendini kurtaracak olgunluğa ve doygunluğa gelmediği sürece, proleterya'nın büyük çoğunluğu, yerleşik toplum düzenini olasılı tek düzen olarak görecek ve siyasal açıdan, **«kapitalist sınıfın kuyruğunu, aşırı sol kanadını» (11)** meydana getirecektir. Ancak gerçekten sürekli bir buhran, sınıf çatışmasını ayakta tutabilir ve proleteryanın kapitalist sisteme karşı sınıf bilincine varmasını, bu sistemin **«mutlak yadsınası»** durumuna gelmesini sağlayabilir. Bu koşullar altında, proleterya **«tarihsel misyonunu»** yerine getirecek yani, kapitalist sistemi ortadan kaldıracaktır. Ama, istikrar ve refah devirlerinde, proleterya **«kapitalist fikirlerin»** akımına kapılmaya mahkûmdur ve anlık **(ekonomik)** çıkarları, **gerçek (tarihsel)** çıkarına üstün gelecektir. Ancak sınıf çatışması içinde, yani, proleterya yeniden bir siyasal

---

(10) Marx'a yazdığı 7 Ekim 1858 tarihli mektup. (Marx and Engels «Correspondence 1846 1895; A Selection With Commentary and Notes», Sf. 115 - 116) Ayrıca bakınız, Engels'in Kautsky'ye 12 Eylül 1882 tarihli mektubu (Aynı yapıt, Sf. 399 - 400) Verbürgerlichung - Burjuvalaşma.

(11) «Origin of the Family», Sf. 158. Bu görüşün Leninist doktrindeki giderek gelişen «emekçi aristokrasi» yorumu için 2. Bölüme bakınız. Ayrıca, bakınız, E. R. Carr, «The Bolshevik Revolution, 1917 - 1923», Cilt III, Sf. 182

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

güç durumuna geldiği ve kapitalist ekonomi düzeninde bir katalizör olarak faaliyet gösterdiği takdirde, bu ilişki tersine döndürülebilir.

Anlık çıkarlar ile gerçek çıkar arasındaki ayrım konusunda ileri sürülen Marksist görüş, Marksizmin teorisi ile pratiği, stratejisi ile taktiği arasındaki ilişkiyi anlamak bakımından büyük önem taşır. Bu ayrım teori ile pratik arasında, başlangıcı ve çözümü kapitalizmin gelişmesinde yer alan bir tarihsel çatışma anlamını taşır. Böylelikle, çatışma, bir nesnel etmen olarak ortaya çıkar. Eğer bilinci, toplumsal ilişkiler belirliyorsa, ayni şey proleterya için de söz konusudur. Ve eğer toplumsal ilişkiler, sınıf ilişkileri iseler, bunlar aynı zamanda, gerçeğin insanlara **göründüğü** kalıp ile gerçeğin **«özü»** arasındaki zıtlığı da ortaya koyarlar. Gerçekle olgu arasındaki çatışma, Marksist metodun temel taşlarından biridir; ancak bu durumda, metafizik kategoriler, sosyolojik kategoriler olmuşlardır. Marx, kapitalizm çözümlemesinde, çatışmayı **«meta üretimi maskesi» (şeyleşme)** çerçevesi içinde tanımlar. Bu sonucu, bedenî çalışmanın entellektüel çalışmadan ayrılışından ve **«insanın kendi emeği yoluyla köleleştirilmesinden»** çıkarır. Bu nesnel gerçek, **«gerçekte»** kapitalist sistemin yadsıması olduğu halde, proleteryaya uygulandığı zaman, ilk anda proleterya bilincinde ortaya çıkmayacak; yani, **«kendi içinde bir sınıf olan»** mutlak **«kendisi için bir sınıf»** olmayacaktır. Marx'a göre proleteryanın «özü» ancak teorik çözümlemenin tanımlayabileceği ve gösterebileceği bir tarihsel güç olduğuna göre, proleteryanın, bu çözümlemeyle tanımlanacak **«gerçek çıkarı»**, soyut ve keyfi bir yapı değil, proleter-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ya gerçekten ne olduğunun bilincinde olsa da olmasa da, proleteryanın ne **olduğunu** belirten bir teorik anlatımdır.

Aslında, Marx yazdığı sırada, kavramları, proleteryanın kavramlarını karşılamamıştır ve o zaman, bugünkünden muhtemelen daha az bir benzerlik göstermiştir. Marksist teori ve Marksizmin siyasal amaçları, çağın proleteryasmın, veya hiç değilse bu proleteryanın büyük çoğunluğunun yaşamına ve çıkarlarına yabancı olmuştur. Marx ve Engels, gerçekle olgu ve buna bakışık olarak teori ile pratik arasındaki uçurumun farkına varmışlardır. Bu ayrımı, proleteryanın tarihsel **«olgunlaşmamışlığının - doymamışlığının»** bir belirtisi olarak almışlar ve işçi sınıflarının, kapitalizme yönelen ve giderek büyüyen karşıtlığı ile birlikte gelişecek olan siyasal radikalizasyonu ile bu ayrımm ortadan kaldırılacağına inanmışlardır. Gerçekten de, görüntüdeki bütün zıtlığa karşın, proleteryanın gerçek çıkarı ile anlık çıkarı arasında tanıtlanabilir bir bağıntı var gibidir. Bu, devrimci sınıfın ortadan kaldırılmasına, «kapitalist fikirlere kapılmaya» karşı bir nesnel engel meydana getiren, emekçinin insanlıktan uzaklaştırılması ve yoksullaştırılmasıdır.

Kapitalizmden, sosyalizme geçiş, proleteryanın bir devrimci sınıf olarak görevi olduğu içindir ki, Marx ve Engels'e göre, bu aşamanın belirli siyasal kalıpları, teori ile saptanamayacak ve yerleştirilemeyecek değişkenler durumundadır. Marx ve Engels'e göre, proleterya, bir kez devrimci sınıf oluşumuna geldiği, misyonunun bilincine vardığı ve bu misyonu yerine getirmeye hazır olduğu zaman, bu ödevi ger-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çekleştirmek için tutulacak yol ve yararlanılacak araçlar, o andaki siyasal ve ekonomik durumdan çıkarılacaktır. Şiddet, proleteryanın eyleminde, en azından doğal olarak yer almayacaktır. Sınıf bilinci, ne açıktan açığa bir iç savaşa bağlı olacak ve ne de kendini bu yolla belirtecektir. Şiddet (**Marx ve Engels'in,** yönetici sınıfların şiddetten vazgeçmeyeceklerine inandıkları halde) devrimin ne nesnel ve ne de öznel koşullarına özgü olmayacaktır. Bu bakımdan, Marx ve Engels'in, özellikle işçi sınıfının gerek sayı ve gerekse siyasal güç açısından giderek geliştiği ve işçi partilerinin güçlü devrimci amaçlar taşıdıkları bir devirde, sosyalizme meşru ve demokratik yoldan geçiş olanağı bulunduğunu belirtmeleri, «**politika**» dan daha başka ve öte birşeydir. (12)

Ancak, aşamanın somut kalıpları, değişebilir olduğu halde, sınıf temeli bu değişkenliğe girmez. Devrim, ya bir **sınıf olarak proleteryanın** örgütlü dolaysız eylemiyle gerçekleşecek, ya da hiç olmayacaktır. Marx ve Engels, devrimi gerçekleştirecek bir başka etmen ya da proleteryanın yerini alabilecek bir «**muadil**» düşünmemişlerdir; çünkü böyle bir durum, proleteryanın bir sınıf olarak olgunlaş-

---

(12) Bu sözlerimize kanıt olarak, aşağıdaki önermelere dayanıyoruz: Marx'ın 1872'de Amsterdam'da yaptığı konuşma (M. Steklov'un «History of the First International» adlı yapıtından Sf. 240), Marx, «Konspekt der Debatten überdas Sozialistengesetz» (1878'de yazılmıştır). Marx ve Engels, «Briefe an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky, und Andre» Sf. 516, Engels Marx'ın «Class Struggles in France» adlı yapıtının önsözü (Marx ve Engels Selected Works», Cilt I, Sf. 109 - 127 Engels, «Critique of the Social Democratic Draft Program», 1891, Bölüm II.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mamışlığı - doyınamışlığı demek olacaktır. **(13) «En büyük üretici güç, proleteryanın kendisidir.» (14) «Siyasal gücün ele geçirilmesi»,** yönetici sınıflara, kendisi de **bir sınıf olarak** karşı gelen işçi sınıfının siyasal eylemin sonucudur. (15) İşçi sınıfı, bir **«parti»** biçiminde örgütlenir ama bu parti, **«modern toplumun toprağından» (16) naturwüchsig** [doğal olarak] yetişir; bu, proleteryanın **kendi kendine örgütlenişidir.**

Marksist kavram, böylelikle, tarihsel etmenin devrim öncesi ve sonrası niteliğini sürdürmekte ve sınıf mücadelesinin siyasal araçları ve de özellikle proleterya partisi bu niteliğin belirgin örneği olarak kalmaktadır. Bu kavram, proleterya bünyesinde, sınıf bilincinin derecesinde, «emek aristokrasisinin» çapı ve ağırlığında v.b. değişimler olabileceğini kabul eder. Ancak bu değişimler, işçi sınıfının, devrimin tek yürütücüsü olma niteliğine zarar vermeye-

---

(13) Marksist sosyalizm görüşü, bir «temsilcilik» bulunmasını gerektirir; çünkü, proleterya, görevleri ve çalışması örgütlenmediği ve bölünmediği takdirde, bir sınıf olarak eyleme giremez. Ancak, Marx ve Engels, sadece sınıfın kendisi tarafından meydana getirilecek bir temsilciliği, yani «dolayısız üreticiler» tarafından seçilecek ve doğrudan doğruya onlara karşı sorumlu olacak bir temsilcinin varlığını düşünmüşlerdir. Sınıfın «bilinci», «olgunlaşmamış» veya yozlaşmış olursa, sınıfı temsil edilen liderler, bu olgunlaşmaya yardım edecekler, ama hiçbir zaman eyleme sürüklemeyeceklerdir. Bu durumda. liderlik kesin olarak teorik bir anlam taşıyacaktır.

(14) Marx «The Poverty of Philosophy», Sf. 146

(15) Marx'ın, F. Bolte'a 23 Kasım 1871 tarihli mektubu Marx ve Engels, «Selected Works», Cilt· II, Sf. 423) ve «Briefe und Auszüge eus Briefen von Jon. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels. Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere», Sf. 42

(16) Marx'ın Freligrath'a mektubu, (F. Mering, «Feriligrath und Marx in ihrem Briefwechsel» Sf. 43)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

cek değişimlerdir. Eğer bu sınıf yok ise, yani bir sınıf olarak eyleme giremiyorsa, o zaman, sosyalist devrim yok demektir.

SONRAKİ KAVRAM DEĞİŞİKLİKLERİ

Marx, yukarda sözü edilen sonuçları **(dış ticaret, hükümet müdahalesi, «üçüncü kişiler» gibi)** kapitalist sistemi meydana getiren temel ekonomik sürece özgü olmayan bütün niteliklerini dışarda bırakan kapitalizmin «teorik bir örneğin»den çıkarmıştır. **«Kapital»** in ikinci ve üçüncü ciltlerinde, çözümleme geliştirildikçe, bu dışarda bırakılan nitelik ler yeniden ileri sürülür ve teori, kapitalizmin özünden somut tarihsel gerçeğine yönelir. Teorik örnek, tarihsel gerçeği ile olan öz ilişkisi uyarınca yeniden kurulur. Marx'a göre, kapitalizm, tarihsel gerçeği içinde, bünyesinde doğal olarak bulunan, örneğin **(siyasal ve ekonomik)** sermaye ihracı, tekelcilik, hükümet müdahalesi gibi çatışkılara karşı **«karşı eğilimler»** yaratır. Ayrıca, kapitalist toplumun Marx ın teorik çözümlemesinde üzerinde önemle durulmamış olan bir bölümü, yani büyük bir sınıf meydana getiren köylüler, gerçekte belirgin bir önem taşıdıklarını tanıtlamışlardır. Kapitalizmin geliştirdiği karşı - eğilimler ve «bir yana bırakılmış [**Köylü**] **etmeni»** Marx sonrası Marksist teorinin gelişiminde temel noktalar olmuşlardır.

«Karşı - eğilimler» in tartışılması, **«finans kapital»** ve **«emperyalizm»** doktrinleri ile Marksist teorinin temeline yönelir. **«Revizyonist»** görüşten Leninist kavramın «ortodoks» görüşüne kadar çok çeşitli

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yorumları bir araya getiren bu doktrinler, Marksist teoriyi, yerleşik toplumla ve özellikle ileri endüstri ülkelerindeki işçi sınıfının yükselen yaşam standardıyla, yani bir başka deyişle, kapitalizmin kaçınılmaz son buhranı ve proleteryanın yoksulluğu yolundaki Marksist görüşe taban tabana zıt durumlarla aynı paralele getirmeye çalışmışlardır. Yorumlardaki büyük ayrımlara karşın, emperyalist doktrinler, yüzyılımızın başlarında kapitalizmin yeni bir döneme girdiği konusunda fikir birliği içindedir. Bu dönemin belirgin nitelikleri, serbest rekabetin, ulusal ve uluslararası kartellerin ve monopollerin egemenliği altında sistematik bir biçim alması; birikim sermayesi ile yatırım sermayesinin birleşmesi, hükümetle endüstri ve ticaretin birbirine kaynaşması; **«kapitalist olmayan»** ve daha güçsüz durumdaki kapitalist alanlara yönelen ekonomik yayılma politikası **(yani kolonilerin ve bağımlı ülkelerin daha yoğun istismarı)** dır. Ancak, bu gelişimin süreci içinde, emperyalist doktrinler, **«reformist»** ve **«ortodoks»** olmak üzere bağdaşmaz iki kampa bölünmüşlerdir. Eduard Bernstein'ın 1900—1901 **(17)** sıralarındaki yazılarında ortaya atılan ve ekonomik demokrasi **«Wirtschaftsdemokratie»** doktriniyle geliştirilen **(18) «reformist» teori,** proleteryanın «örgütlenmiş kapitalizm» çerçevesi içinde siyasal durumunu olduğu kadar, ekonomik durumunu da düzeltebileceğini ve sonunda, örgütlenmiş işçi sınıfının

---

(17) Bakınız Eduard Bernstein, «Evolutionary Socialism: A Criticism and Affirmation»

(18) Bu terim, Alman Sosyal Demokrat Partisinin 1927'deki Kiel kongresinde Rodolf Hilferding tarafından ileri sürülmüş ve Fritz Naphtali'nin, Alman Sendikalar Federasyonu tarafından 1928'de yayınlanan «Wirtschaftsdemokratie» adlı yapıtında tanımlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

giderek artan ekonomik ve siyasal etkisi kanalıyla sosyalizmi meşru ve demokratik yollardan kurabileceği tezini savunmuştur. Bunun tam tersine olarak, en aşırı biçimine Lenin'in görüşünde ulaşan **«ortodoks»** yorum, kapitalizmin gelişiminde, emperyalist güçler arasında silâhlı çatışmalar ve şiddetli ekonomik buhranlarla altüst olacak güçsüz ve geçici bir istikrar olduğunu ileri sürmüştür. Lenin, proleterya arasındaki reformcu eğilimleri, yerleşik düzende müktesep hak iddiasında olan ve tekelci artık kazançtan elde ettikleri yüksek ücretlerle «yozlaşmış» bulunan bir küçük «emekçi aristokrasi» nin doğuşu terimi ile tanımlamıştır.

Bizi burada ilgilendiren, sadece Leninist yorumdur. Leninizmin, Marksizmin yeni bir kalıbı olarak ortaya çıkışı, iki temel etmene bağlıdır: (1) köylüleri, Marksist teori ve strateji alanına çekme çabası ve (2) emperyalist çağda, kapitalist ve devrimci gelişim olasılıklarını yeniden tanımlama çabası. Leninist düşüncenin iki ana akımı, birbirleriyle yakın ilişki içindedirler. İleri kapitalizmin (geleneksel Marksist görüşte beklenmedik tarzda) yaşama yeteneği ve buna bağlı olarak, ileri kapitalist ülkelerdeki proleterya arasında reformizmin gücünü sürdürmesi hemen kaçınılmaz bir biçimde, Marksist değer ve görüşlerin, öncelikle tarımsal ülkeler olan ve kapitalist sektörün güçsüzlüğünden dolayı, devrim için daha olumlu olasılıklar gösteren geri kalmış ülkelere kaymasına yol açmıştır. Kapitalist zincirin «en güçsüz noktasında» koparılması görüşü, yani devrimden sonra Stalin'in önemle üzerinde durduğu görüş, aslında Lenin'in değil, Trotsky'nindir. Ancak, Leninist düşünce, başlangıcından itibaren, bu görü-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

şe yönelmiştir. İşçi devrimi yerine, «İşçi ve köylü devrimi»nin Sovyet Marksizminin temeli olması, devrimin Rusya'da başarıya ulaşmış bulunmasından değil, ileri kapitalist dünyanın hemen her yanında endüstriyel işçi sınıfının devrimci potansiyelinde bir gerileme olmasından dolayıdır. Uzun vadede, Sovyet Marksizminin gelişimini belirleyen bu olgu olmuştur. Bu yüzden, başlangıç noktası olarak, Lenin'in, emperyalist dönemde proleteryanın durumu üzerindeki çözümlemesini ele alacağız.

Bu yorumun en önemli yanı, kapitalizmin ekonomik ve siyasal potansiyeline ve proleteryanın durumundaki değişikliğe gereken önemin verilmemiş olmasıdır. Gerçekten de, yeni durumdan sonuçlar çıkarmayı reddediş, Leninizmin gelişimini belirlemiş ve Sovyet Marksizminin teorisi ile pratiği arasındaki büyük ayrımın başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Çünkü, Lenin, eyleminin başlangıcından itibaren, partisinin devrimci stratejisine yeni durum uyarınca bir yöntem vermiş olduğu halde, teorik kavramlar açısından bu yöntemi izlememiştir. Lenin'in bağlı kaldığı ve emekçi aristokrasi ile avant - garde teorilerinin yardımıyla sürdürülen klâsik devrimci proleterya görüşü, ta başlangıçta yetersizliğini ortaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşından önce dahi proleteryanın «işbirlikçi» bölümünün, niteliksel ve niceliksel olarak, tekelci kapitalin yozlaştırdığı bir küçük üst tabakadan farklı olduğu ve Sosyal demokrat Parti ile sendika bürokrasisinin «halkı»dan daha başka ve fazla birşey oldukları ortaya çıkmıştır. Sosyal Demokrat Parti ve sendika bürokrasisinin tutumu, ileri endüstriyel ülkelerdeki örgütlü işçi sınıflarının çoğunluğuna özgü ekonomik ve

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

toplumsal durumu oldukça doğru biçimde yansıtmıştır. Gerçekten de, Lenin'in devrimci avant - garde stratejisi, klâsik Marksist kavramın yeniden formüle edilmesi demek olmamış, yeni bir proleterya görüşü getirmiştir. Lenin'in «Ekonomizm»le ve kendiliğinden oluşan kitle eylemiyle mücadelesi ve sınıf bilincinin, proleteryaya «dışardan» aşılanması görüşü, proleteryanın daha sonra görülen, devrimci süreç içinde özneden nesne durumuna dönüşümünün bir habercisidir. Bu fikirlerin klâsik formüllerini açıklayan, Lenin'in «Ne Yapılmalı?» (What is to be Done?) (19) adlı yapıtının, Rus Marksistlerinin gelişmemiş bir proleteryaya lider olma çabası içinde yazılmış olduğu doğrudur; ancak, bu fikirlerin kapsamları, bu ortamın çok dışına taşmaktadır. Lenin'in risalesinin başında, en büyük hedef belirtilmiştir: Bu hedef, Lenin'e göre, «devrimci sosyal demokrasiden burjuva reformizmine yönelecek kesin bir değişim» isteyen Bernstein ve Millerand tarafından simgelenen, «uluslararası demokrasi toplumunda» reformist kampın ortaya çıkışıdır. Bunun dışında, «dışardan aşılanacak sınıf bilinci» terimi Rusyadaki durumdan doğmamış, Karl Kautsky'nin, Avusturya Sosyal Demokrat Partisinin yeni program tasarısına karşı polemiklerinde ortaya atılmıştır. (20) Lenin'in hedefi, Rusya'nın özgül zorunluluklarının dışına taşmış ve Marksizmin uluslararası genel gelişimine yönelmiştir. Bu tutum, örgütlenmiş işçilerden büyük bölümünün «sınıfsal işbirliğine» doğru eğilimlerini yansıtmıştır. Bu eğilim arttıkça, Marksist stratejinin temeli olan, proletaryanın dev-

(19) Lenin, «Chto delat'?» (Ne Yapılmalı?) İlk kez 1902'de yayınlanmıştır.
(20) Bakınız, «Ne Yapılmalı?» Sf. 40

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rimci özne oluşu fikrini çürütme tehlikesi yaratmıştır. Lenin'in formüle ettiği görüşün amacı, Marksist ortadoksluğu reformist saldırılardan kurtarmak olmuş; ancak Lenin'in formülleri de kısa bir süre sonra, proleterya ile ilerleme arasındaki tarihsel yakınlığı artık belirtmekten uzak olan bir görüşün parçası durumuna gelmişlerdir. Oysa, «emekçi aristokrasi» fikri, bu beraberliği yansıtmaya devam etmiştir. Proleteryanın gerçek çıkarının ve gerçek bilincinin, proleteryanın çoğunluğu dışında bir grubun eline teslim edileceği Leninist Partinin gelişimi için gerekli zemin hazırlanmıştır. Önce, gelişmemiş durumların «olgunlaşmamışlığı doymamışlığı» ile mazur gösterilen ve sonra bu durumlara uygulanan merkeziyetçi örgütleme, daha da sonra uluslararası ölçüde bir genel strateji ilkesi durumuna gelmiştir.

Leninist Partinin (ya da Parti liderliğinin) proleteryanın gerçek temsilcisi durumuna getirilmesi, yeni strateji ile eski teorik kavram arasındaki uçurumu kapatamamıştır. Lenin'in avant-garde stratejisi, teoride yadsıdığı şeyi, yani devrimin gerek öznel ve gerekse nesnel koşullarında bir temel değişim olduğu gerçeğini, uygulamada kabul etmiştir.

Rudolf Hilferding, 1910 yılında yayınlanan **«Finanzkapital** (21) adlı yapıtında bu değişimi Mark-

(21) «Das Finanzkapital; Eine Studie über jüngste Entwicklung des Kapitalismus». Hilferding'in kullandığı terim, bir belirli kapital biçimi değil, kapitalist düzenin bir belirli kalıbını belirtmektedir. Hilfedring bu düzenin iki anahtar öğesini (a) Karteller ve tröstler kurulmasıyla serbest rekabetin ortadan kaldırılması (Aufhebung) ve (b) «yatırım sermayesi» ile «birikim sermayesi»nin birleşmesi olarak tanımlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sist teori terimlerile yorumlamıştır. Hilferding, finans kapitalin önderliğinde, tüm ulusal ekonominin yayılmak üzere harekete geçeceğini ve bu yayılmanın, tekelci ve yarı - tekelci büyük işletmelerin birleşmesiyle, gerek ekonomik ve gerekse siyasal alanda, büyük çapta uluslararası birleşmelere yöneleceğini belirtmiştir. Bu yeni kıtalararası pazarda, üretim ve dağıtım, en güçlü kapitalist çıkarların karteli tarafından denetlenecek ve düzenlenecektir. Böylesi bir «genel kartel»'in devasâ egemenliği altında, kapitalist sistemde başgösterecek karşıtlıklar ve çatışkılar kolaylıkla denetlenebilecek, bastırılabilecek, yönetici grupların çıkarı ve kazancı güven altına alınacak; ve bu egemenlik sınırlarının dışındaki pazarların ve halkların istismarı pahasına, egemenlik sınırları içindeki işçi sınıflarına yüksek ücretler ödenecektir. Hilferding, böylesi bir uluslararası kapitalist planlamanın, gerek ekonomi ve gerekse siyasal ve ideolojik alanlarda, demokratik liberalizmin ortadan kaldırılmasını gerektireceğini düşünmüştür. Hilferding'e göre, bu durumda, bireyciliğin ve hümanizmanın yerine, saldırgan militarist milliyetçilik ve otorite düşkünlüğü gelecektir. Hilferding'in bu görüşünü, daha sonraki yıllarda (1914) Karl Kautsky, «ultraemperyalizm» görüşü ile geliştirmiştir. (22)

Bu gelişimler, gerek Hilferding'in ve gerekse Kautsky'nin, herhangi bir sürede gerçekleşmesinden emin olmadıkları birer eğilim olarak ileri sürülmüştür. Bu yazarlar, proleteryanın değişmekte olan sınıfsal durumu üzerinde de herhangi bir sonuca ulaşacak kararlara varmamışlardır. Hilferding ve

(22) Kautsky, «Der Imperialismus», (Die Neue Zeit, XXXII, 2, Sayı 21, 11 Eylül 1914) Sf. 921

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kautsky, kapitalist dünyayı istikrara kavuşturacak ve hiyerarşik bütünlüğe eriştirecek siyasal ve ekonomik koşullar, yani emperyalist güçler arasındaki çatışmaları ve karşıtlıkları bastıracak gerçek güçler meydana gelmediği sürece, Marksist teori açısından ütopik görünen koşullar üzerinde durmuşlardır. Bu güçler bir kez oluştu mu, bütünlüğün ekonomik temeli de kurulmuş olacaktır. Bu ekonomik temel, iki Dünya Savaşının, atom silâhları üretiminin ve Komünist gücün gelişmesinin etkisiyle, çok ağır ve pek çok gerilemeler, kopmalarla oluşmuştur. Bu olaylar, kapitalizmin, Marx tarafından tanımlanan yapısını değiştirmiş ve Batı dünyasına yeni bir ekonomik ve siyasal düzen temeli getirmişlerdir. (23) Bu temelden, etken biçimde, ancak İkinci Dünya Savaşından sonra yararlanılabilmiştir. Savaş ertesi, Batı ulusları arasındaki çekişmeli rekabet, giderek Doğu Batı karşıtlığı dolayısıyla bir beraberliğe dönüşmüş ve birinci plândaki önemini yitirmiştir. Bu durumda, yaygınlığı açısından, eski serbest dünya pazarından oldukça küçük, ama Marksizmin kapitalist karşıtlıkların kökeni olarak gördüğü «anarşi»nin planlı bir biçimde düzene sokulmasını sağlayacak bir kıtalararası ekonomi düzeni kurulmuştur. Bu arada, işçi sınıfları, (Toynbee'nin deyimiyle) iç ve

(23) Sovyet Marksizmi, bu olayların birbirleriyle doğal ilintiler içinde bulunduğu görüşünü desteklemektedir ve Marksist kavramın sürdürülmesi için de, böyle yapılması gerekir. Emperyalist anlaşmazlıkların tek çıkar yolu olarak görülen «sürekli savaş ekonomisi», atom silâhlarının üretimine yol açar ve bu üretim de, Batı güçlerinin gerek siyasal ve gerekse ekonomik alanda birleşmesini zorunlu kılar. Bu görüşe göre, Batı dünyasındaki değişimlere neden olan olaylar, kapitalist sistem dinamiğinin dışında değil, içinde yürüyen olaylardır ve savaşa yol açan güçler, aynı zamanda üretim gelişmesini ve «geçici istikrar»ı da sağlarlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dış proleterya olmak üzere, uluslararası ölçüde bir bölünmeye gitmişlerdir. Dış proleterya, yeniden kurma döneminin en etken alanlarının içinde ve dışında yaşayan, bu yeniden kuruluşta, daha yüksek ücret, daha iyi yaşam koşulları ve daha büyük siyasal etki gibi ayrıcalık ve üstünlüklere kavuşamayan, (gerek köylü ve gerekse kentli) proleterya ve yarı - proleterya sınıflarından meydana gelmiştir.

Sovyet liderliğinin, Birinci Dünya Savaşından sonraki dönemde kapitalizmle olan mücadelesinde, bir kitle desteği ve dayanağı durumuna gelmiş olan (en büyük bölümünü köylülerin meydana getirdiği) dış proleterya, (Marksist açıdan) dış bir olay dolayısıyla bir tarihsel «özne» olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumu sağlayan dış olay, devrimin geri kalmış Rusya'da başarıya ulaşmış olması, ileri endüstriyel ülkelerde gerçekleşememiş olması ve sonunda, ileri endüstriyel ülkeler bağışıklıklarını sürdürürken, devrimin Rusya'dan endüstri öncesi dönemde yaşayan ülkelere sıçramış bulunmasıdır. Ancak, bu göründüğü kadar dışsal bir olay değildir. Batı toplumunun belirgin alanlarındaki kerteli [tedricî] «bağışıklık», Birinci Dünya Savaşının öncesinde etkenliğini göstermeye başlamıştı. 1914'teki Sosyal Demokrat partilerin, yani o sıralarda rakipsiz Marksist işçi örgütleri olan partilerin tutumu, bu bağışlıklığın en göze çarpan belirtisidir. Bu bağışıklık, daha sonra, örgütlü işçi çoğunluğunun, ordu ve burjuvaziyle birleşerek Komünist saldırısını yendiği, 1918—1923 arasında Orta Avrupa'da patlak veren devrimlerde kendini kesinlikle tanıtlamıştır. İngiltere'de, reformist İşçi Partisi'nin üstünlüğü, hiçbir zaman ciddi olarak zarar görmemiştir. Fransa ve İtalya'da Ko-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

münist güç, Sosyal Demokratları epey geriden izlemiş; Almanya'da, yani Komünizmin yenilgiden sonra yeniden güçlü bir varlığa kavuştuğu tek ülke olan Almanya'da ise, Komünist işçiler de, Sosyal Demokrat işçiler de, Faşist rejime boyun eğmişlerdir. İleri endüstriyel ülkelerde, devrimci potansiyelin sürüp giden güçsüzlüğü, devrimi, proleteryanın karşı etkilerle yozlaşmamış ve rejimin, ekonomik geriliğin yanı sıra, bir de siyasal istikrarsızlık göstermiş olduğu alana özgü kılmıştır.

Marksist teori, bu bağışıklık sürecinin ekonomik kökeninde yatan yaşam standardının yükselişini, emek üretiminin artması, endüstri işçilerinin, ücret artışını etkisiz kılacak biçimde örgütlenişi ve en ileri kapitalist bölgelerdeki tekelci artık kazançla açıklamıştır. Marksizme göre, bu etmenlerden hiçbiri, kapitalist üretim düzeninin yapısında varolan çelişki ve çatışkıları uzun süre etkisiz bırakmaya yeterli değildir. Uzun vadeli bir uluslararası kapitalist birlik için herhangi bir temel olmadığından, işçi sınıfının elde ettiği üstünlükler ve ayrıcalıkların, zaman zaman savaşlar ve çeşitli buhranlarla sınırlanmesi mutlak görülmüştür. Bu yorum, (kısa bir süre sonra oluşan) böylesi bir uluslararası temelin gerçekleşebileceği olasılığına yer vermemiştir. Batı endüstri toplumu, bu temel üzerinde, yeni ekonomik ve siyasal kurumlarını yükseltmiştir. 1918'den sonraki dönemi en belirgin biçimde niteleyen şiddet, beklenmedik ölçüdeki kültürel ve fiziksel yıkım ve yine beklenmedik ölçüdeki teknik üretimciliğin gelişimi, yapılan işin büyüklüğüne denk orandadır. Karşı çıkılan ve rakip bir uygarlığın önünde güçlendirilmek ve doğrulanmak zorunda kalan, yerleşik uy-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

garlığın temel yapısı olmuştur. Bu mücadelede gelişen teknolojik ve siyasal potansiyel, kısa zamanda göstermiştir ki, ufak tefek uyarlamalar bu karşı çıkışla baş etmeye yeterli değildir. Tüm maddî ve manevî güçlerin seferber edilmesi zorunluluğu, ekonomik ve kültürel yaşamdaki laissez - faire düzeninin kaldırılmasını, siyasal işlemin metodik denetimini, ve ekonomik gücün hiyerarşisi altında yeniden ulusal birliğin kurulmasmı gerektirmiştir. Bütün bunlar, kutsal bilinen geleneksel bağımsızlık pahasına gerçekleştirilmiştir. Batı toplumunun bir bütün olarak üstün gelen çıkarları, ulusların ve sınıfların çıkarlarını değiştirmiştir; ulusal partiler, kendilerini uluslararası ekonomik ve siyasal güçlerle aynı paralele getirmişlerdir. İşçi sınıfı da bunun dışında kalmamış ve sonunda Sosyal Demokrasi, Batı nüfuz alanının ve Komünizm, Doğu nüfuz alanının birer parçası durumuna gelmiştir. Marksizme göre, kapitalist dünya, kapitalist üretim ve dağıtım anarşisinin yerine ultraemperyalist plânlamayı getirecek olan o ürkütücü «genel kartel» umacısına hiç bu denli yaklaşmamıştır. Ve bu ürkütücü olasılığın gerçekleşmesini çabuklaştıran da, Sovyet sisteminin gelişimi olmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

SOVYET MARKSİZMİ: SOVYETLERİN KENDİ TEMEL YORUMLARI

LENİNİST KALITIM

Sovyet Marksizminin tarihsel gerekçeleri konusunda yukarda yaptığımız çözümleme, resmî Sovyet önermelerindeki tanımlarla karşılaştırıldığı zaman görülecektir ki; resmi önermeler ,bu gerekçeleri açık seçik olarak ortaya koymamakta ve kabul etmemektedir. Leninist teori de, Stalinist teori de, Batı dünyasının uzun vadeli bir birliğe varması olasılığını defalarca ve kesinlikle yadsımışlardır. Stalin sonrası dönemde yapılan uyarmalar,bir yandan «kapitalizmin mutlak durağanlığı» teorisini ve Stalin'in, kapitalist sistemin çöküşü konusundaki tezlerini kesinlikle redderken, öte yandan da, çağımızda «kapitalist karşıtlıkların yoğunlaştırılması» görüşünü hâlâ sürdürmektedir. (24) Sovyet Marksizmi aynı şekilde, Batı ülkelerindeki işçi sınıfının yapısında meydana gelen değişimleri de kesinlikle yadsımaktadır. Sovyet teorisi, Marksizmin klâsik devrimci proleterya görüşü-

(24) Bakınız, Mikoyan'ın, Sovyetler Birliği Komünist Partisi XX. Kongresinde, 16 Şubat 1956 tarihli söylevi. «xx s. ezd Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza: Stenograficheski otchet» (Stenografik zabıtlar) Cilt I. Sf. 319 - 321 Kurushchev'in 14 Şubat tarihli söylevi, aynı yapıt, Cilt I, Sf. 14 — 20. Ayrıca bakınız. New York Times, 19 Şubat 1956 ve Khrushchev'in 6 Kasım 1957 tarihli radyo konuşması

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ne dayanmıştır. Bununla beraber, Sovyet yörüngesi çerçevesinde sosyalizmi kurma yolundaki bütün belirgin tutum ve davranışlar, çağdaş dönemi niteleyen yapısal değişimler ve Batı dünyasındaki devrimci proleteryanın çöküşü temeline oturtulmuştur. Bu ikilik, Sovyet Marksizmine değgin teorik bildirilerin nesnel içtenliği ve doğruluğu konusunda sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlar, Sovyet teorisi ile pratiği arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı asıl büyük sorunun parçalarıdır.

Sovyet Marksist kampı içinde ve Marksist dinleyiciler ve okuyucular için «Aesop dili» nin kullanılmakta olduğunu daha önce de belirtmiştik. Sovyet Marksizmi Marksist görüşlerin tam tersi durumları ve tutumları belirtmek için «ortodoks» Marksist kavramları kullanmaya devam etmektedir. Bu koşullar altında, Sovyet Marksizmini salt «propaganda» olarak kabul etmek ve bir yana bırakmak en uygun davranış olur. Bu, aldatıcı bir çözümdür, çünkü «Propaganda» ile «gerçek» arasındaki ayrım, propagandanın karşılaştırılabileceği bir elle tutulur, tanıtlanabilir «gerçeğin» varlığını gerektirir. Eğer gerçeğin, kendini Sovyet Marksizminin teorisine değil de, sadece pratiğinde gösterdiği fikri ileri sürülür ve teorinin, sadece kitle yönetimi için bir ideolojik araç görevi gördüğü iddia edilirse, o zaman, bu iddianın kanıtlanması gerekir. Çünkü bu iddia, rejimin, ancak büyük ölçüde fiziksel ve entellektüel güç harcanmasıyla gerçekle bağdaştırılabilecek Marksist fikirleri, sürekli olarak öğretmesi ve yayması yüzünden kendi kendine yarattığı güçlükler karşısında, bir oldu bitti olarak kabul edilecek açık seçiklikte değildir. Ortadaki gerçek, «düzey»i ne olursa olsun,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Marksist teorinin yayılması işinin rejimin temel davalarından ve uğraşlarından biri olmakta devam etmesi ve teori ile pratik arasındaki gerilimin sürüp gitmesidir.

Ama, eğer teorinin tümünü, propaganda olarak bir yana atıvermek uygun görünmüyorsa, teorinin bazı bölümlerini gerçek olarak kabul etmek ve diğer bölümlerini «yalan» sınıfına sokmak da aynı derece de uygun görünmeyecektir. Sovyet teori ve stratejisindeki değişmeler boyunca, hep aynı kalan belirli Marksist görüşler olmadığı takdirde, böylesi bir seçme için miyar olabilecek herhangi bir ölçü yoktur. Bu durumda, «temel ögeler»in bir tanımına varmak ve «revizyonlar» la «reddedişler»i bu ögelerden elde etmek; böylelikle de, pratikle ilişkisi olan bir teorik ilkeler bünyesi kurmak olanağı bulunabilir. Bundan sonra ele alacağımız konu, bu görüşten hareket edecektir.

Sovyet Marksist teorisinin oluşumu, asıl Marksist teoriye eğilmeksizin, Lenin'in Marksizm yorumundan ortaya çıkmıştır. Leninizm ile buna bağlı Sovyet Marksizminin temel bağlantıları üzerinde kısa bir özetleme, başlangıç noktamızı açıklığa kavuşturacaktır.

Leninizmin belirgin nitteliklerinin, yani, devrim etmeninin sınıf bilincine varmış proleteryadan proleteryanın öncüsü durumundaki merkezleşmiş partiye kaydırılışının ve proleteryanın müttefiki olarak köylünün rolüne önem verilişinin, «emperyalist dönem» de kapitalizmin sürdegelen güçlülüğünün etkisiyle gelistiğini daha önce de be-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lirttik. Başlangıçta, Rus proleteryasının «olgunlaşmamışlığını, doymamışlığını» hedef alan görüş, ileri endüstriyel ülkelerdeki «olgun» proleteryanın reformist tutumunu sürdürmesi üzerine uluslararası stratejinin bir ilkesi durumuna gelmiştir. Örgütlenmiş işçi sınıfının büyük bölümünün, kapitalist sisteme katılmasını önlemek ve bu katılışın etkilerini bozmak amacıyla, devrim stratejisinin «öznel etmeni», proleteryayı yöneten bir profesyonel devrim örgütü niteliğindeki parti tarafından tekele alınmıştır.

Leninist görüş, proleteryanın «anlık» çıkarı ile «gerçek» çıkarı (ve bilinci) arasındaki Marksist ayrımın bir gelişimi olarak gösterilebilir. Bu gelişimin geçirdiği evreler şunlardır: (a) Toplumsal yaşayış, bilinci belirler: Proleter, kapitalist üretim ilişkileri içinde bir birey olarak ,kendi bireysel durum ve koşullarını, kapitalist sistemin çerçevesinde anlık ve sürekli olarak iyiye götürmek ister. (b) Sendikaların, bu gelişimin başarılmasındaki «ekonomist» tutumları, proleteryayı istismar edilen bir sınıf olarak sürdürür ve kapitalist toplumun sürekliliğini ve güçlülüğünü desteklemiş olur. Ancak, sendikaların tutumu, aynı zamanda, bir «sınıfsal barış ve huzur» temeli getirmesi bakımından, toplum yapısını değiştirir. (c) Toplumsal yapıdaki bu değişim, proleteryayı, ancak kapitalist sistemi ortadan kaldırmakla kendini kurtarabilecek bir devrimci sınıf demek olan nesnel tarihsel durumundan saptırır, (d) Nesnel tarihsel durum, ancak anlık öznel çıkarın, sınıfın gerçek çıkarına bağımlı kılınmasıyla ve ekonomik mücadelenin siyasal mücadeleye dönüştürülmesiyle «kurtarılabilir». Bu, Leninist partiye düşen bir ödevdir. Marksist teoriye göre, ekonomik mücadele

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

üstünkörü bir ilerlemeden başka herhangi bir başarıya ulaşamıyacağı için, kapitalist süreç, sık sık yinelenen buhranlar ve çöküntü devirlerile bu dengeyi eski düzenine getirecek ve proleteryanın radikalizasyonuna yol açarak, anlık ve gerçek çıkarları konusundaki bilincini yeniden kuracaktır.

Peki, (c) maddesinde belirtilen durum ileri kapitalist ülkelerdeki proleterya kitlesini etkilerse, ne olacaktır? O zaman, Marksist teori, gerçekleşmesi için gerekli kitle temelini yitirmiş olmayacak mıdır? Ve teori, pratiği yeniden tanımlamak yoluyla kendini yeniden tanımlamadığı takdirde, teori ile pratik arasındaki bağıntı da ortadan kalkmış olmayacak mıdır? Bu sorular , Leninist teoriyi, çağdaş kapitalist gelişimin yeniden değerlendirilmesine sevketmiş ve bu durum, «bir ülkede sosyalizm» doktrinin teorik temelini meydana getirmiştir.

Bolşevik Devriminden önceki tarihlerde başlayan bu doktrin, kendini başlangıçtan itibaren, endüstriyel toplumun yeni döneminin tanımladığı ve belirlediği bir doktrin olarak ortaya koymuştur. Lenin'in, «kapitalizmin düzensiz gelişimi yasası» önceleri sadece bir belirli durumu dile getirirken, bu görüşten çıkarılan sonuçlar Sovyet Marksizminin özünü meydana getirmiştir. Lenin, «düzensiz ekonomik ve siyasal gelişimin, kapitalizmin şaşmaz yasası» olduğunu belirtmiş ve bu görüşüne şunu eklemiştir: Böyle olduğu içindir ki; «sosyalizmin yenişi, başlangıçta ancak birkaç kapitalist ülkede olanlıdır», hattâ bu olasılığı bir tek kapitalist ülkeye öz-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi – https://rantey.org

gü kılmak da olanak içindedir. (25) Bu sonuç, sosyalizmin başlangıçta sadece birkaç, hattâ bir tek ileri kapitalist ülkede başarıya ulaşabileceğini ve daha az gelişmiş olan diğer ülkelerin geri kalacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Lenin, bu önermeyi yapmıktan bir yıl sonra da sosyalizmin, önce bir ya da birkaç ülkede yengi kazanacağını ve öteki ülkelerin bir süre daha burjuva ya da «burjuva - öncesi» dönemi sürdüreceklerini söylemiştir. (26)

Lenin, sosyalist devrimin, **tamamen olgunlaşmış, doyma noktasına gelmiş** bir kapitalist ülkede patlak verecek karşıtlıkların sonucu olacağı yolundaki Marksist fikirde diretmiştir. Hattâ, Bolşevik Devriminin yengisi dahi, onu bu fikirden caydıramamıştır. Devrimin sosyalist niteliğini kabul etme konusundaki tereddütü herkesçe bilinir. Lenin, «burjuva demokrat devrimini» parlamenter cumhuriyet yerine Sovyet cumhuriyetini geçirecek olan bir işçi ve köylü devriminin alt edeceğini ve aşacağını tez olarak ileri sürdüğü halde, Bolşevik Devrimi konusundaki tereddütünü yenememiştir. 1919 Mart'ına dek, Lenin, Ekim Devrimini «köylüler arasındaki sınıf çatışmasının henüz gelişmemiş olması bakımından bir burjuva devrimi» olarak nitelemiştir. (27)

---

(25) «The United States of Europe Slogan» (1915'de yazılmış, «The Strategy and Tactics of World Communism» de yayınlanmıştır. Sf. 29) Lenin, «Selected Works» Cilt V. Sf. 141

(26) «Voennaia programma proleterskoi revoliutsii» (Proleterya Devriminin Savaş Programı) «Sochineniia» adlı yapıtta yayınlanmıştır. Cilt XIX, Sf. 325. Ayrıca bakınız, «History of the Communist Party of the Soviet Union» Sf. 169

(27) Lenin'in, 23 Mart 1918'de Rus Komünist Partisinin Sekizinci Kongresinde, Köy ve tarım politikası konusundu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ve bu sözlerine, köylerdeki proleterya devriminin ancak 1918 yılı yazında gerçekten başlamış olduğunu eklemiştir. Lenin, Rus Devrimini, Alman Devriminin kurtaracağı görüşüne saplanmıştır.

Bununla beraber, Lenin'in, Rus Devrimini bir deneme ve hazırlık niteliğinde bulması, onu Stalinist tutumun öncüsü ve habercisi olan formüllere sevketmiştir. Sosyalizm, bir ön koşul olarak kapitalizmi, ya da en azından kapitalist oluşumları, yani yüksek düzeyde endüstrileşmeyi, emek üretimciliğinin yüksek bir düzeye ulaşmasını ve gelişmiş, ustalaşmış ve düzene sokulmuş bir emek gücünü gerektirir. Bu gelişimdeki evreler, belki «atlanılabilir» (Lenin, bu sorun konusunda da tereddüt etmiştir.) (28) ; ama tamamen endüstrileşmiş ve uşçullaştırılmış bir ekonominin olguları olmaksızın, sosyalizm olamaz; toplumsal üretimin, bireysel ihtiyaç ve yetilere göre dağılımı gerçekleştiremez. Geri kalmış bir ülkede, endüstrileşme sosyalizmden, yani üretim ve dağıtımın bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenmesinden önce gelir. 1918 Nisan'ında Rusya Merkez Yönetim Komitesi kongresinde, «devlet kapitalizmine giden yol» u daha o zamanlar görmüş olan «sol Komünistler»e karşı giriştiği polemikte, Lenin şöyle demiştir :

«Aslında, devlet kapitalizmi bizi ileri götüren bir adım olacaktır. Eğer, kısa bir süre içinde, Rus-

ki konuşması. («Sochinenila» Cilt XXIV, Sf. 102) (28) Örnek olarak «Two Tactics of Social Democracy» deki («Selected Works», Cilt III, Sf. 75) ve 1920'deki Komünternin İkinci Dünya Kongresinde, Ulusal ve Kolonyel Sorunlar Komisyonuna verdiği rapordaki («Selected Works» Cilt X, Sf. 239 244) çelişkili önermelere bakınız.

ya'da devlet kapitalizmi kurmayı başarırsak, bu bir büyük zafer olacaktır... Devlet kapitalizmi, bizim kurtarıcımız olur dedim. Rusya'da devlet kapitalizmi kurabilirsek, mutlak sosyalizme geçişimiz daha kolay ve daha kesin olur. Çünkü devlet kapitalizmi, bir bütünlük, beraberlik, merkeziyetçilik, denetim ve sosyalizasyon sistemidir. İşte, bizde eksik olan da budur.» (29)

Lenin, bu konuşmadan bir ay sonra da, 1917 Eylülünde ileri sürmüş olduğu «devlet-tekelci kapitalizmin sosyalizmin hazırlık malzemesi», sosyalizmin «sahanlığı» sosyalizmden hemen önceki tarihsel evre olduğu konusundaki önermesini yinelemiş ve hemen şunları eklemiştir: «Maddî ve ekonomik açıdan ve üretim koşulları bakımından, daha sosyalizmin «sahanlığı»na bile ulaşmamış olduğumuz açıkca görülmüyor mu? Ve sosyalizme, bu «sahanlık»tan geçmeden, başka hiçbir yoldan ulaşamayacağımız kesinlikle belirmiyor mu? (30)

1918 Alman devriminin, uluslararası devrime giden «ortodoks» yolu açacak olan, olgun ülkelerdeki devrimler zincirlerini kırmış olması, bu önermelerin sonuçlarını karanlıkta bırakmıştır. Bu önermemelere göre, Sovyet devleti, gelişmiş bir endüstri ülkesinin proleterya devleti tarafından sadece «korunmak» la kalmayacak; aynı zamanda bu ülkenin teknik ve maddî servetini paylaşacak ve böylelikle de, sosyalizme geçiş hem hızlanacak ve hemde gü-

(29) «Sochineniia», Cilt XXII, Sf. 482
(30) «O'levom rebiachestve i mel'koburzhuaznosti» («Solcu» Çocuksu ve Petty Burjuva Tutumları üzerinde «Pravda» 9 - 11 Mayıs 1918

ven altına alınacaktır. Hemen hemen unutsuz ve boşuna sayılabilecek olan, Almanya'ya yönelme tutumu, Komintern kongrelerinin, yönetim komitesi toplantılarının zabıtlarında ve devrimin ilk yıllarında Lenin'in yaptığı konuşmalarda yer almaktadır. Ancak, 1921'den itibaren, Sovyet politikası, Alman devriminin uğradığı yenilgiden sonuçlar çıkarmaya başlamıştır. Olgun kapitalizmle sosyalizme geçiş arasmdaki bağıntının Marksist teorideki önemli rolü açısından, Alman devriminin yenilgisi ve buna karşılık Birleşik Devletlerin Batı dünyasının yeniden kuruluşunda önder duruma geçişi, uluslararası gelişimin yeni baştan değerlendirilmesi zorunluluğunu yaratmıştır. Eğer kapitalist potansiyel, daha uzun bir süre, devrimci potansiyelden üstün olacaksa, Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ekonomi üzerindeki etkileri dahi, «Olgun proleterya»yı reformizmin pençesinden kurtaramamışsa; o zaman, devrim etmeni sadece coğrafî anlamda değil, toplumsal anlamda da değişmiş demektir. Eğer, bir gerçek «kapitalist durağanlık» varolmuş olsaydı; Sovyet Devleti daha pek uzun bir süre boyunca, kendinden çok daha güçlü kapitalist dünya ile sadece «bir arada yaşamak» durumunda olmayacak, ama aynı zamanda, koloni ve yarı koloni durumundaki ülkelerde gelişen devrimci eyleme, salt «yedek» devrim ordusu gözüyle bakmak zorunda kalacaktı. Sadece uluslararası stratejinin değil, Sovyet toplumu içinde sosyalizmin kuruluşunun da yeniden tanımlanması gerekecekti.

Lenin'in Prav'da yayınlanan (Mart 1923), «Daha az ama daha iyi olsun» başlıklı yazısı, birbirine bağlı birkaç önermeyle, uluslararası gelişimin gele

neksel değerlendirilmesi ile yeniden değerlendirilmesini birleştirmiştir. Bu önermelerin temeli, Batı Avrupa kapitalist ülklerinin, «bizim daha önce umduğumuz» sosyalizm yolunu izlemedikleri olgusuna dayanmaktadır. (31) Lenin, sözü geçen yazısında şöyle demiştir: Batı Avrupa kapitalist ülkeleri «sosyalizmin eşit gelişmesi yolunu tutmuyor; bazı ülkelerin diğer bazı ülkeleri istismarı ve Doğunun tamamını istismarı yolunu tutuyorlar.» Yenik düşen kapitalist ülkelerin (Lenin, Almanya'dan söz etmektedir) emperyalist istismarı, sosyalizmin «umulan» gelişimini nasıl değiştirecektir? Lenin'in yazısı, bu soruya birkaç cevap sunuyor: (a) Bu değişim, kapitalizmin merkezinin Orta Avrupadan Batı'ya ve giderek Birleşik Devletlere kaymasıyla, (32) (b) «Doğu'yu, Çin'i, Hindistan'ı vb.» kısa bir süre içinde kapitalist dünya düzenine çekmekle, (c) aynı zamanda, Doğu'da (ve yenik düşmüş kapitalist ülkelerde?) milliyetçi ve devrimci eyleme hız verilmesiyle meydana gelecektir. Lenin'in önermeleri, bir yandan («yenik ülkelerin ve Doğu'nun yeni istismarı» kanalıyla) kapitalist gelişimi, öte yandan da, «Doğudaki» devrimci potansiyelin gelişimini belirtmektedir. («bütün dünyanın, dünya sosyalist devrimine yol açacak bir eyleme girmekte oluşu bizim yararımızadır.»)

---

(31) «Selected Works» Cilt IX, Sf. 399

(32) Lenin, 1915 yılındaki «The United States of Europe Slogan» (Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı) başlıklı yazısında şunları yazmıştır: «Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla, Avrupa bir bütün olarak, ekonomik durağanlık içindedir... Demokrasi ve Sosyalizm dâvâlarının ancak ve ancak Avrupa'ya özgü olduğu devirler, bir daha gelmemek üzere geçip gitmiştir.» (Selected Works, Cilt V. Sf. 140 141)

Bu formüllerin ortaya attığı güçlükler, Lenin'in «emperyalistlerin dünyayı iki kampa ayırmayı başarmış olmaları gibi elverişsiz bir durumda çalışıyoruz» önermesiyle daha da artmış ve önem kazanmıştır. (33) Bu «elverişsizlik» ancak bütün Doğunun istismarı ile «birlikte» yenik ülkelerin istismarı kanalıyla ve yengi kazanmış emperyalist ülkelerdeki işçi sınıflarının işbirliği ile kapitalizme kazandırılan yeni güç çerçevesi içinde tanımlanabilir. Lenin, şu nokta üzerinde önemle durmuştur : «Batı'nın en eski devletlerinden bir kısmı, kazandıkları yengiyi, ezilen sınıflarına bazı önemsiz, ancak önemsiz olmakla beraber, bu ülkedeki devrimci eylemi engelleyecek ve **«sınıfsal barış ve huzur»** görünümünde bir düzen yaratacak ayrıcalıklar vermek amacıyla kullanma durumundadırlar.» (34)

Bu, Hilferding'in, ileri emperyalist ülkelerde sermaye ile emeği birleştiren bir etken ulusal çıkar kurulması görüşüne yaklaşan bir durumdur. Ancak bunun tersine olarak, Lenin'in çözümlemesi, emperyalistlerarası **çatışmalar** temeline dayanan ve Sovyet Marksizmi için bir **«zorunluk»** durumuna gelmiş olan Sovyet tutumuna «öncülük» yapmıştır. Burada da, Lenin'in önermelerindeki belirsizlik dikkati çekecek biçimdedir. Lenin, «Kendimizi, emperyalist ülkelerle olasılı çatışmalara düşmekten nasıl kurtarabiliriz» sorusunu ortaya atmış ve Sovyetlerle emperyalist kamp arasındaki tipik Stalinist karşıtlığı ima

(33) «Selected Works» Cilt IX, Sf. 309. Stalinist teoride Komünist kampın büyük ölçüde artmış gücü açısından, bu «bölünme» bir «elverişli durum» olarak görülmekte ve «emperyalistlerin» değil, Komünistlerin başarısı olarak alınmaktadır.

(34) Aynı yapıt, Cilt IX, Sf. 308

etmiştir. Ancak Lenin, ortaya attığı bu soruya hemen cevap vererek, «Batı'nın gelişen ve büyüyen emperyalist ülkeleri ile Doğunun gelişen ve büyüyen emperyalist ülkeleri arasındaki iç çekişme ve karşıtlıkların bize soluk alacak yeni bir mühlet vereceği umudunda» (35) olduğunu belirtmiş; ancak (Sovyetler Birliği ile emperyalist ülkeler arasındaki) daha önceki karşıtlığın, emperyalist kampın iç çatışmalarını «nötralize» edebileceği ya da «askıdabırakabileceği» yolundaki belirgin olasılığı ele almamıştır. Lenin, «Rusya, Hindistan Çin, vb.» halklarının dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu meydana getirmesi ve bu halkların «özgürlük savaşına katılmalarının» büyük hız kazanması dolayısıyla, sosyalizmle emperyalizm arasındaki çekişmenin «nihai sonucu»nun, yani sosyalizmin yengisinin herhalükârda «mutlak güven altında olduğunu» belirtmiştir. Lenin için «ilgi çekici» olan, nihaî sonuç değil, «Batı Avrupa'nın karşı devrimci devletlerinin bizi ezmesini engelleyecek» Sovyet politikası olmuştur. Lenin, bu çatışma patlak verene dek, «yaşamamızı güvene alacak» Sovyet politikasının, Doğu'yu «daha uygar» bir duruma getirmeyi amaç edinmesi gerektiğini belirtmiştir. «Doğu'yu daha uygarlaştırmak ise, «elektrifikasyonun, su enerjisikullanımının geliştirilmesini, Volkhovstroy'un kurulmasını (36) vb.» zorunlu kılmıştır. «Umudumuz sadece ve sadece bundadır.» (37)

---

(35) Aynı yapıt, Cilt IX, Sf. 399. Mühlet ya da «Soluk alma» kavramı, Sovyet iç ve dış politikasında 1920'den itibaren büyük rol oynamaya başlamıştır. Bu konuda bakınız, E. H. Carr, «The Bolshevik Revolution;» Cilt III, Sf. 318

(36) Volkhovstroy, Volkhov nehri üzerinde, 1926 yılında kurulan ilk Sovyet hidroelektrik tesisidir. (Ç. N.)

(37) «Selected Works» Cilt IX, Sf. 400 - 401

Lenin'in çözümlemesi, durumun eski ve yeni etmenlerini, birbirleriyle uzaklaştırmaksızın bir araya getirmektedir: «Emperyalist kampın iç karşıtlık ve çatışmaları», bu kampla Sovyet devleti arasında patlak vermesi her an olabilecek olan «çatışma» ile yan yana yerleştirilmiştir. Lenin'in bu çözümlemeden çıkardığı, izlenecek politika konusundaki sonuçlar da, her iki karşıtlığa eşit derecede yer vermiştir.

EMPERYALİZMİN İÇ ÇATIŞMALARI: Sovyet devletinin bekası, tamamen bu çatışmalara bağlıdır. Sovyet devleti, emperyalist güçler arasındaki çatışmalardan yararlanarak, uzun bir «mühlet» kazanmalı ve bunu sürdürmelidir. Lenin, 1920 Aralık ayındaki Sekizinci Rus Sovyetler kongresinde, Sovyet dış politikasının özünü böyle formüle ettirmiştir: «Bizim varlığımız, herşeyden önce, emperyalist güçler kampında bir radikal bölünmenin varlığına bağlıdır.» (38)

KAPİTALİST DÜNYA İLE SOVYET DEVLETLERİ ARASINDAKİ KARŞITLIKLAR: Üstün gelmiş kapitalist ülkelerdeki geçici istikrar ve «sınıfsal barış ve huzur», devrimci potansiyeli, bu ülkelerden «Doğu'nun milliyetçi ve devrimci» ülkelerine kaydırmıştır. Bu kayış, bir coğrafi değişimden farklıdır. Bu, tarihsel sürecin yeni bir etmeninin ortaya çıkışını belirtmektedir. Lenin, bu yeni etmeni, sadece «Rusya, Hindistan, Çin vb.» halkları olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamanın be-

(38) «Sochinenia» Cilt XXVI, Sf. 14 - 16. Çevirisi için bakınız Carr, «The Bolshevik Revolution» Cilt III, Sf. 331

lirsizliği, bir özellik taşır: Lenin, Marksist doktrinin yapısını değiştirecek bir yeni teorik kavram getirmemiş ve sınıf çatışmasının yeni uluslararası niteliğini açıklamamıştır. Ancak, izlenecek politika konusunda gösterdiği yol açık seçiktir: Emperyalist güçler arasındaki iç çatışmalar, sonucu belirleyici olaylardır, bu çatışmalardan, temel ödevini yani Sovyet endüstrileşmesinin başarıya ulaştırılması için yararlanılmalıdır.

Sovyet Marksizmi, Lenin'in iki yönlü yolunu izlemiştir: Sovyet Marksizmin temel çabası, iki ayrı karşıtlık arasında, kendi politikasına temel olarak bir karışılıklı bağlantı kurmak ve bunların birbirine oranla ağırlıklarını belirlemek olmuştur. Uluslararası durum konusundaki Sovyet Marksist çözümlemesinin, 1924'teki Komintern Beşinci Kongresin'den 1956'daki Parti Yirminci Kongresi'ne kadar geçirdiği çeşitli değişmeleri ve sapmaları burada ele alamayız. Ancak, kapitalist gelişim konusundaki temel Sovyet görüşünün, bu süre içinde köklü bir değişmeye uğramadığını göstermeye çalışacağız. Hiç kuşkusuz, Komünist taktikleri içindeki sağ ve sol dönüşler süregelmiştir. Bununla beraber, son olarak Altıncı Dünya Kongresi'nden bu yana, bu dönüşler, temel görüş ve stratejiye karşıt — düşünceler ve çoğu kez de çatışmalar durumundaki kısa süreli taktik denemeleri olarak ortaya çıkmışlardır. Taktiklerle temel görüş ve kavramlar arasındaki bu ayrımı açıklığa kavuşturmak amacıyla, Stalinist dönem içindeki çeşitli dönüşlerde değişmeden kalmış olan Sovyet Marksist kategorilerini tanımlamakla işe başlayacağız.

Sovyet Marksizmi, Birinci Dünya Savaşından bu yana olan kapitalist gelişimin tümünü, bir tek dönem olarak alır. Bu dönemin bölümleri, aynı temel eğilimin gelişimindeki evreleri belirlerler. Sovyet Marksizminin yorumuna göre, bu dönemin belirgin nitelikleri (39) şunlardır :

(a) Tekelci kapitalizmin, hâlâ ayakta kalmış olan «serbest» kapitalizm ögelerini yenmesi.

(b) Tekelci kapitalizmin bir sürekli (potansiyel ya da edim durumundaki) savaş ekonomisi temeli üzerine oturtulmuş ve giderek artan «devlet kapitalizmi eğilimleri» içindeki uluslararası ölçüde örgülenmesi,

(c) Zayıf kapitalist güçlerin daha güçlülere ve daha güçlülerin de en güçlü olana (Birleşik Devletlere) ekonomik ve siyasal açıdan bağlanması ve de böylelikle, kıtalararası büyük «istismar» alanları yaratılması,

(d) Komünizmle mücadele için, tüm insan, madde ve teknik kaynakların topyekûn seferber edilmesi,

(e) Demokratik sürecin, medenî ve siyasal hak ve özgürlüklerin, liberal ve insancıl ideolojilerin kı-

(39) Bu nitelikler (a) Komintern'in programından, tezlerinden ve kararlarından (b) Sovyet liderlerinin «kuramsal» teorik önermelerinden, (c) Sovyet iktisatçılarının tartışma ve yazılarından ve özellikle 1947 (Varga tartışması), 1949 ve 1950'deki tartışmalarla Ondokuzuncu Parti Kongresinden sonra Voprosy Ekonomiki (Ekonomi Sorunları) indaki çağdaş kapitalizmin çözümlenmesinden çıkarılmıştır. Aşağıda ayrıca atıflarda bulunacaktır.

sıtlanması veya doğrudan doğruya ortadan kaldırılması,

(f) Devrimci potansiyelin, zor kullanarak ya da «yozlaştırma» yoluyla, kapitalist sistem içinde sınırlanması,

(g) Dünya ölçüsünde, «emperyalist» ve «sosyalist» kamplar olmak üzere sosyopolitik bölünmenin gerçekleştirilmesi.

Bu yorumun açıklanmasına geçmeden önce, cevaplanması gereken üç soru var :

(1) Faşizmi ve Batı demokrasilerini, «büyük ittifak'ı» ve «soğuk savaş'ı» aynı asgari müşterek temeline oturtmanın elle tutulur güçlüğüne karşın, Sovyet Marksizmi, Birinci Dünya Savaşından sonraki dönemin tümü için nasıl olabiliyorda bir tek ana eğilim varsayımına ulaşabiliyor? (2) Devrimci güçlerin kapitalist sistem içinde kısıtlandığı görüşü komünist stratejinin çeşitli kereler görülmüş olan «Sola dönüş leri» ve saldırgan tutumu ile nasıl bağdaşabilir? (3) Ve bu görüş, İkinci Dünya Savaşından sonra Fransız ve İtalyan Komünist partilerinin büyük ölçüdeki gelişimleri ile nasıl bağdaştırılır.

Birinci soruya şu cevabı verebiliriz Sovyet Marksizmi, faşizmi, ulusal ve uluslararası sınıf çatışmasının bir belirli evresi, bir başka deyişle, «finans kapitalin en reaksiyoner, en milliyetçi ve en emperyalist ögelerinin belirgin ve terörcü diktası» (40) olarak görür. Bu diktatörlük, kapitalist buh-

(40) Onüçüncü «Plenum of the Executive Comittee of the Comintern: Theses and Decisions» Sf. 3 1935'teki Komitern Yedinci Dünya Kongresinde, Dimitrov'un raporu (United Front Against Fascism) Sf. 5 - 7

ranı, işçi sınıflarının ve kolonilerin daha fazla istismarı, «güçsüz ulusların köleleştirilmesi» ve Sovyetler Birliğine karşı bir savaş hazırlığına ya da bir gerçek savaş ilânına yönelmek yoluyla çözmeye çalışır. Bu formül, daha sonra «Anglo - Amerikan ya da Amerikan emperyalizmi»nde görülen bütün temel özellikleri kapsar. Bu tanımın Anglo Amerikan ya da Amerikan emperyalizmine kaydırılışı, Sovyet Marksizmi çözümlemesinin üçüncü maddesinde belirtilmiştir : «Çağdaş kapitalizmin, töresel bağımsızlıkların ve demokrat özgürlüklerin feda edilmesini gerektirecek biçimde, en büyük ekonomik gücün üstünlüğü ve egemenliği altında hiyerarşik bir uluslararası örgütlenmeye yönelmesi» olarak yorumlanmıştır bu madde. Alman Faşist egemenliğinin ekonomik gücü, bu maddede öngörülen üstünlüğü sağlayamayacak denli kısır kalmıştır. Bu «düzensiz» durum, uluslararsı dengeye yeni bir biçim getiren ve nüfuz alanlarını gerçek ekonomik güçlere göre, yâni Birleşik Devletlerin en kuvvetli ekonomik güç olarak ortaya çıkmasına göre yeniden bölen İkinci Dünya Savaşıyla düzene sokulmuştur. Böylelikle, tekelci kapitalizmin uluslararası ölçüde yeniden örgütlenme çerçevesi içinde, faşizm ve faşizmin yenilgisi «ussal» adımlar olarak görülür.

Ancak, Sovyetler Birliği ile mücadele, bu yeniden örgütlenişin temel ögelerinden biri ise (Madde **«d»**), İkinci Dünya Savaşında kapitalist Batı ülkeleri ile S.S.C.B. arasında yapılmış olan ittifak nasıl açıklanabilir? Sovyet Marksizmi bu soruya iki cevap vermektedir : (a) Batılı güçler, Alman faşizmini yenmek için S.S.C.B. nin yardımına muhtaç olmuşlardır, ve (b) ittifak süresince dahi Batı'ların

S.S.C.B.'ne karşı mücadeleleri süregelmiştir (Bu konuda örnek olarak, ikinci cephenin açılmasının geciktirilişi, Cuhurchill'in Balkan stratejisi ve Batılı güçlerin, Almanya ile ayrı bir barış anlaşması yapma çabaları gösterilmektedir).

İkinci ve üçüncü sorulara verilecek cevaplara gelince, Sovyet Marksizmi, İkinci Dünya Savaşından önce, çağdaş kapitalist gelişimi üç döneme ayırmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonraki belirgin devrimci durumu («birinci dönemi»), bir «göreli istikrar» dönemi («ikinci dönem») izlemiştir. Stalin, 1925'teki Parti Ondördüncü Kongresinde Merkez Komitesine sunduğu Siyasal Raporunda, uluslararası durumu «kapitalizmin istikrarı» olarak çözümlemiştir. Stalin bunu, bir geçici ve «bölümsel» [kısmî] istikrar (41) olarak adlandırmış ve üç yıl sonra da, Komintern'in Altınca Dünya Kongresinde, bir «üçüncü dönem» in geldiği bildirilmiştir. Komünist partiler, solcu radikalizme yöneltilmişlerdir. Ekonomik gerekçesini 1929 yılındaki büyük buhranda bulmuş gibi görünen bu sola dönüşün en belirgin nitelikleri, kararlı ve silâhlı direnç karşısındaki kitle gösterileri, «sosyal faşist» işçi partilerine ve sendikalara karşı girişilen amansız mücadele, aşırı sağ ile yapılan ittifaklar, Çin'de yeni bir «devrim dalgası» nın ilânı olmuştur. 1932 yılında, Komintern Yönetim Komitesinin Genel Oturumunda, «kapitalist istikrarın sonu» nun geldiği ve bir yeni savaşlar ve devrimler alanına girildiği belirtilmiştir. Bu oturumda açıklandığına göre, «üçüncü dönem» in özelliği, kapitalist ülkelerde «gelişen devrimci akım» ve «ekonomik buhranın su yüzüne

(41) «Political Report of the Central Committee» Sf. 10

çıkışı» (42) olmuştur. Orta Avrupa devriminin yenilgiye uğrayışından sonra, Komintern'in en aşırı «sola dönüş» ü belki de bu olmuştur. Kuusinen, uluslararası durum konusunda Genel Oturuma sunduğu raporda, «proletaryayı ve çalışan nüfusun geri kalan kesimini, yeni dönemde iktidar mücadelesine hazırlamak» (43) için gereken her çabanın gösterilmesi zorunluluğunu ileri sürmüştür. Ancak görünüşe göre, stratejik yöntemler, kapitalist durumu oldukça değişik bir değerlendirme tutumuna yönelmişlerdir. Onikinci Oturumunun, Kuusinen'in raporuna dayanarak hazırladığı tez, bu raporun aksine olarak, kesinlikle savunucu bir nitelikte ortaya çıkarılmıştır. Oturumun hazırladığı Tez, «gelişen devrimci akım» terimini korumakla beraber, iktidarın ele geçirilmesi için değil, «kapitalist saldırı» ya (44) karşı mücadele edilmesini, sınıf çatışmasının «tabandan gelecek birleşik cephe temeli üzerine oturtulmasını» (45), «uygun koşullar var olduğu zaman» (46) bir siyasal toplu greve gidilmesini öngörmüş ve her zaman olduğu gibi, Komünist partileri, eylemi «Dünya Sosyalist Devrimi kanalı içinde» yönelmeye teşvik edici sözlerle son bulmuştur.

Bu da gösteriyor ki, Komintern'in en «solcu» programı dahi, Stalinist stratejinin, Orta Avrupa devrimlerinin başarısızlığından sonra devrimci potansiyelin Batılı devletlerce kısıtlanmasını ve sınır-

(42) «Capitalist Stabilization Has Ended: Thesis and Resolutions of the Twelth Plenum of the Executive Committee of the Communist International» Sf. 7
(43) O. Kuusinen, «Prepare for Power» Sf. 40
(44) «Capitalist Stabilization Has Ended» Sf. 16
(45) Aynı yapıt, Sf. 22
(46) Aynı yapıt, Sf. 17

landırılmasını gösterdiği yolundaki varsayımımıza karşı değildir. 1935'te ortaya atılmış olan «faşizme karşı birleşik cephe» stratejisi, Komünist partileri bir «burjuva-demokrat» devlet bünyesi içinde «asgarî bir program» uygulamaya mahkûm etmiş ve böylece de, Batıdaki devrimci potansiyelin çöküşünü biraz daha ortaya koymuştur.

İkinci Dünya Savaşının sonundaki durum da, bütün aksi bildirilere ve açıklamalara karşın, Stalinist tutumun, ne denli bir «kapitalist istikrar» varsayımı içinde bulunduğunu gösterir. O sıralarda, Fransa ve İtalya'daki komünist partilerinin gücü, o zamana dek hiç varılmamış bir düzeye ulaşmış ve bu partilerin silâhlı güçleri de, iktidarı ele geçirebilecek yeterlilikte görünmüştür. Oysa, bir kaç dağınık ve düzensiz ataktan sonra, Komünistler, bir işbirliği politikasına yönelmişler, militan güçlerini tasfiye etmişler ve daha sonraki büyük siyasal grevler sırasında dahi devrimi ilk hedef olarak almayan bir «asgarî program» a bağlanmışlardır. Bu strateji, «kitle temelinin» güçsüzlüğü ile açıklanabilir. Ulusal Komünist partiler, Marksist devrimci stratejinin geleneksel kavramlarına karşı koyan bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Kısa bir süre sonra, bu partilerin tamamen ayrı bir alanda savaştıkları ortaya çıkmıştır. Fransa, İtalya ve Batı Almanya'daki Komünistlerin karşısına, meşru ulusal kadrolarıyla dikilen müttefik orduları, orduların çekilmesinden sonra dahi sürüp giden yeni durumu kesinlike simgelemişlerdir : «Sınıfsal düşman», artık Paris'te, Lyon'da Tolousse'da veya Milano, Torino ve Bolonya'daki «barikatlar» da yenilemiyecek duruma gelmiştir. Düşmanın, merkezi Washing-

ton ve New York'a, Müttefik karargâhlarına ve komisyonlarına kaymıştır. İç savaş, S.S.C.B.'nin yabancı Komünist partiler üzerindeki diktatörlüğünden çok daha nesnel bir anlamda, bir uluslararası, bir kıtalararası sorun durumuna gelmiştir. Ve savaşın sonunda, uluslararası düzen içindeki bütün ipler Batılı Müttefiklerin ve özellikle Birleşik Devletlerin eline geçmiştir. Hiç Kuşkusuz, Batılıların kısa süre içinde seferberliği kaldırmalarından sonra, Sovyet orduları avrupa kıtasını ele geçirebilecek bir olanağa sahip olmuşlardır. Ancak, eğer Marksizm, Sovyet politikasında herhangi bir rol oynamışsa; bu, Stalin'in, büyük ölçüde yıpranmış ve ezilmiş bir Rusya ile dünyanın gerçekten en kuvvetli ekonomik gücüne sahip ulusuna karşı Avrupa'da girişilecek bir yıldırım savaşı yoluyla kapitalist dünyayı yenmeyi göze alamamış olması biçiminde ortaya çıkmıştır. Ve, teorisi hâlâ emperyalistler arası iç çekişmenin geliştiği görüşüne bağlı kalmış olan Stalin, savaş ertesinde Komünizme karşı «birleşik kapitalist cephe» nin ne hızla yeniden kurulduğunu görünce mutlak çok şaşırmış olmalıdır. (Churchill'in 1946 yılında Fulton, Missouri'de yaptığı konuşma; «Truman Doktrini» ve Marshall Planı; 1947'de Ruhr'da yapılan Anglo-Amerikan görüşmeleri).

Bu tutum karşısında Stalin'in cevabı, «iki kamp» doktrini ve genellikle Zhdanov'a atfedilen 1947 - 1948 yıllarındaki saldırgan strateji olmuştur. «İki kamp» doktrini, uluslararası kapitalist birliğin (47) açıkça tanınmasına ve böylelikle de, emperya-

(47) 1947 Eylülünde, Zhdanov'un Kominform toplantısına vermiş olduğu ve «The Strategy and Tactics of World Com-

listler arası iç çekişmeler görüşünü bir yana bırakmaya çok yaklaşmış; ancak bunlardan her ikisini de gerçekten uygulamamıştır. Çünkü, «iki kamp» doktrini, Batı proletaryasını «anti emperyalist kamp» içinde görmüş ve iç ve dış savaşların kaçınılmaz olduğu fikrini yeniden savunmuştur. Bu sıralarda, Varga'nın kaçamaklı bir biçimde, kapitalist devletin bu dönemdeki istikrar sağlayıcı ve «üretici» görevini tanıması kesinlikle yadsınmıştır. Stalinist dış politika, «iki kamp» doktrininin temelindeki, emperyalist kampla Komünist kamp arasındaki karşıtlığın, o dönemde, emperyalist güçler arasındaki çekişmeden üstün olduğu görüşünü izlemiştir: Komünist yönetimi sıkılaştırılmış ve yaygınlaştırılmış; açıklar kapatılmıştır. (1947'de Kominform'un kurulması, 1948'de Çekoslovak'yadaki darbe, Sovyetlerin Almanya'daki Müttefikler Denetim konseyini terketmeleri, Berlin ablukası ve Tito ile ipleri koparma). Ancak daha 1948 - 1949'da dahi, Batı'daki uzlaşma götürmez Komünist stratejisi gücünü yitirmeye yüz tutmuş (Fransa ve İtalyada'ki siyasal grevlerin başarısızlığı ve yok oluşu) ve bu stratejinin yerine, o günden bugüne dek sürcgelmiş olan bir yeni «birleşik cephe» politikası geçmeye başlamıştır. Doğu'da ise, olayların gelişimi daha başka bir yol izlemiştir: Hindistan partisi, 1950'ye dek aşırı sol stratejiye bağlı kalmış; Hindi - Çini'deki askerî harekât arttırılmış; ve Kore savaşı, Batılı komünist partilerin savunma politikasına geç-

---

nunism» Sf. 216'da yayınlanmış olan rapora bakınız. Siyasal güçlerin yeni bir birliği ortaya çıkmıştır. «Zhdanov, Emperyalist kamptaki» gerek Batı ve gerekse Orta ve Uzak Doğu ülkelerinin bütün temel sorunlarda Birleşik Devletlerin izninden gittiklerini belirtmiştir.

tikleri bir sırada başlamıştır. Stalinist dönem içinde, Doğu ve Batı politikası hiçbir zaman etken bir biçimde karşılıklı ilişki ve etki kuramamış; Çin devriminin ilk evrelerinde izlenen Stalinist «yol» un umutlandırıcı olmayan sonuçları ortaya çıktığından bu yana, Stalinizm, «koloni devrimlerinin» hareketini yönetmekten çok, izler duruma gelmiştir. Koloni devrimlerinde, yeni tarihsel devrim etmeni «doğal olarak» yetişiyor gibi ve Lenin'in devrim stratejisi kapsamına aldığı köylü kitleleri, görevlerini yerine getiriyor gibi görünmüştür. Sovyet Marksizmi için önemli sorunu Batı, yâni kapitalist dünya meydana getirmekte devam etmiştir.

Kapitalizmin Sovyet Marksist yorumu, kapitalist sistemin «genel buhranı» görüşüne dayanır. Bu buhran Kapitalist gelişimin tekelci döneminin, yâni üretim güçleri ile bu güçlerin özel kapitalist kullanımı arasındaki çatışmanın doruk noktasına vardığı, sosyalizme ulaşacak dönüm noktasından bir önceki dönemin belirtisi olarak kabul edilmiştir. Batı uluslarının dış politikaları, ve bu ulusların içinde oluşagelen ekonomik ve siyasal değişimler, bu çatışmanın çerçevesi içinde açıklanmışlardır (48).

Bir tarihsel dönemin tümünü kaplayan «genel buhran», iki temel evreye bölünmüştür. (49) İkinci

---

(48) Bu konuda bakınız: M. Rubinshtein «Osnovnoi ekonomicheskii zakon sovremennogo kapitalizma» (Çağdaş Kapitalizmin Temel Ekonomik Yasası); «Voprosy Ekonomiki» (Ekonomi Sorunları), I. Lemin, «Obstrenie protivorechii i neizbezhnost' voin mezhdu kapitalisticheskimi stranami» (Kapitalist Ülkeler Arasındaki Çatışmaların Büyümesi ve Savaşların Kaçınılmazlığı); I. Trakhtenberg «Obobshestvlenie vosproizyodstva i krizisov v sovremennom kapitalizme» (Çağdaş Kapitalizmde Üretim ve Buhranların niteliktleri).

Dünya Savaşı ile başlamış olan ikinci evre, buhranın kesinleşmesi ve büyümesi dönemidir. Bu buhran, Sovyet devletinin ortaya çıkışı ile patlak vermiş ve Sovyet devletinin giderek gelişmesiyle yoğunlaşmıştır. Bu buhranın en belirgin nitelikleri, kapitalist dünya pazarının ufalması ve iki paralel fakat karşıt dünya pazarının, yâni kapitalist pazar ile «sosyalist» pazarın kurulmasıdır. Bir yanda kapitalist dünya pazarı giderek ufalırken, öte yanda da sosyalist dünya pazarı, her hangi bir kısıtlanma, çökme ve sapma olmaksızın ve sürekli biçimde genişlemektedir. Koloniyel ve yarı koloniyel pazarların büyük bölümü ile Doğu Avrupa pazarının hemen tamamı, kapitalist yörüngeden «çıkmıştır.». Üstelik, kapitalizm sadece, daha önce elinde tuttuğu satış pazarlarının çoğunu yitirmekle kalmamış; aynı zamanda, daha önceki ham madde ve ucuz emek kaynaklarının çoğunu da elden kaçırmıştır. Sonuç şu olmuştur: Kapitalist üretim, sürekli olarak ufalan bir zemin üzerinde ilerler; artık değerin çıkarılmasındaki ve gerçekleştirilmesindeki güçlükler ve buna bağlı olarak, (sermayenin «daha yüksek organik bileşimi», yâni total sermaye terimleriyle, sabit sermaye oranının artması ve ücret oranının düşmesi yüzünden zaten büyük ölçüde yoğunlaşmış olan) kazanç güçlükleri artar ve en güçlü kapitalist gruplar önemli ölçüde ufalmış pazardan paylarını alabilmek için amansız bir mücadeleye sürüklenirler. Bu mücadele ise, kapitalist güçler arasındaki rekabet çekişmesini geliştirir. Emperyalist dönemin sonlarında, pazar için yapılan

(49) Örnek olarak Bakınız: G. V. Kozlov (Bugünkü Dönemde Kapitalizmin Genel Buhranı ve Buhranın Büyümesi), (Ekonomi Sorunları).

mücadele, Amerikan emperyalizminin egemenliğinde doruk noktasına ulaşmış olduğu biçimde, zayıf kapitalist güçlerin kuvvetli kapitalist güçlere bağlanması kalıbına girer. Sovyet Marksizmine göre, 1915 yılında Lenin tarafmdan belirlenmiş olan eğilim, uç noktasına varmıştır. Ekonominin askerî bir niteliğe bürünmesi, emperyalizmin «klâsik» özellikleri, «olağan» duruma gelmişlerdir. Savaş ekonomisi, bir yandan, artık kazancı en güçlü kapitalistlere verirken, öte yandan da, en zengin kapitalist ülkelerde dahi tüketimi azaltır, kapitalist yatırımların büyük bölümünü, dolaylı ya da dolaysız savaş endüstrisine kaydırır ve böylelikle de, kapitalist üretimin iki ana bölümü arasındaki oransızlığı arttırır. Buhran, sistemin kendini yeniden üretmesine, yenilemesine etki yapar.

Bu yoruma göre, Sovyet devletinin ortaya çıkışı, doğal kapitalist karşıtlıkları yoğunlaştırarak kapitalist güçler arasındaki çatışmayı büyüten bir zincirleme reaksiyonu harekete getirmiştir (50). Bu, Onaltınca Parti Kongresi (1930) sırasında ve Yirminci Kongre (1956) sırasında varılan teorik sonuç olmuştur. Marksist kavrama göre, kapitalist üretimin doğal yapısında var olan çelişkiler, dış görünüşün tam tersine olmak üzere, kendilerini belirleyici çelişkiler olarak ortaya koyarlar. Sovyet

---

(50) I. Lemin, «Obostrenie protivorechii i nelzbeshnost'i voin mezhdu kapitalisticheskimi stranami» (Kapitalist Ülkeler Arasındaki Çatışmaların Büyümesi ve Savaşların Kaçınılmazlığı), «Voprosy Ekonomiki» (Ekonomik Sorunlar) 1952, Sayı 12, Sf. 44. Bu yorum, Varga'nın «Izmenenlia v ekonomike kapitalizme v itoge vtroi miravol voiny» (Kapitalizm Ekonomisinde İkinci Dünya Savaşının Sebep olduğu Değişimler) adlı yapıtına gösterilen büyük tepkinin nedenlerini açıklamaktadır.

Marksizmi, kapitalizmin, ortak düşmana karşı bir tek kamp meydana getirecek biçimde uluslararası bir birleşmeye gitmesinin, bu çelişkileri «nötralize» edeceğini sürekli olarak yadsır. «Ultraemperyalizm» ve «örgütlenmiş kapitalizm» doktrinleri de, kırk yıl önce olduğu gibi, bugün de kesinlikle reddedilmektedir (51). Amerikan tekelcilerinin, bir Amerikan «dünya tröstü» kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bütün birleşme ve bütünleşmelere karşın, kapitalist nüfuz alanı içindeki rakip karşıtlıklar giderek büyümüştür. Büyük ekonomik güçlere «bağlanmış» olan uluslar, dünya pazarındaki eski yerlerini yeniden elde etme çabasına girmişlerdir. Batı Almanya ve Japonya, en tehlikeli rakipler olarak yeniden ortaya çıkmışlardır (52). Marksist teoride, olayların gelişimini belirleyen temel ekonomik yasaların işlemesi, böylelikle emperyalist kamptaki çelişkilerin büyümesine ve patlak vermesine yol açmış; «kapitalist sistemdeki genel buhranın daha da derinleşmesine ve sistemin nihaî çöküşünün yaklaşmasına» sebep olmuştur (53).

Durumu, kapitalist sistemin çökmesi yakındır görüşü ile yorumlamaya karşı yöneltilmiş geleneksel uyarınalar vardır. Örneğin, Trakhtenberg, ekonomik buhrandan bir çıkış «yolu» bulmanın giderek güçleşmesinin, hiçbir çıkış yolu olmaması ve buhranın uzaması olanağının bulunmaması demek olmadığını belirtmiştir. Trakhtenberg, kapitalist

---

(51) I. Lemin, «Obostrenie protivorechii i neizbezhnost' voin mezhudu kapitalisti cheskimi stranami» (Voprosy Ekonomiki, 1952, Sayı 12 Sf. 45)
(52) Aynı yapıt, Sf. 40
(53) Aynı yapıt, Sf. 53

alanda bugün varolan silâhlanma ekonomisinin enflasyonist çıkışlarını göstermiş; ancak görüşünü bir sonuca bağlarken, bir kapitalist «canlanma» yüzeyi altında, ekonomik buhranın bölücü güçlerinin, gelişmeyi sürdürdüklerini yeniden belirtmiştir (54).

Kapitalist buhranın büyümesi tezinin, nasıl olup da Sovyet Marksizminin temel yöntemi olabileceğini kavramak zordur. Otuz yıl boyunca olayların tam tersi olarak ileri sürülmüş ve üzerinde direnilmiş olan bu görüş, öylesine paradoksal bir nitelik taşımaktadır ki, kolayca, propaganda diye tanımlanıp bir kenara atılabilmektedir. Oysa, aslında, bu, politikayı belirleyici bir görüştür.

Marksist terminolojide, (devrili «çöküntüler» den ayrı olarak) kapitalizmin «genel buhranı», kapitalizmin artık «klâsik», «olağan» tarzda işleyememesi ile belirlenir. Kapitalist toplumun kendini yenilemesi, artık eskisi gibi (göreli) serbest teşebbüse ve (göreli) serbest rekabete, ekonomik yasaların kendilerini özgürce kabul ettirmelerine, yani bir kör dövüşü ve anarşiye terkedilemez. Emperyalizmin ortaya çıkışı, kapitalizmin «klâsik» çağını sona erdirir ve genel buhranı başlatır. Kapitalist sistem, ancak tekelci düzenleme ve yönetim içinde devlet denetiminin yaygınlaşması, savaşlar ya da savaş hazırlıkları ve «istismarın yoğunlaştırılması» yoluyla fonksiyonunu sürdürebilir. «Genel buhran» demek, düzenin kısa bir süre sonra çökmesi ya da devrimci bir durum belirtisi demek değil; tarihsel gelişimin bir dönemi demektir. Böylece, «genel buhranın»,

(54) I. Trakhtenberg, «Osobennosti vosporolzvodstva i krizisov v sovremennom kapitalizme» (Voprosy Ekonomiki, 1952, Sayı 10, Sf. 86)

aynı zamanda kapitalizmin sürüp giden varlığını belirtmekte ve «istikrarı» ortadan kaldırmak yerine, istikrarı kendi öz yapısı olarak tanımlamaktadır. Sovyet Marksizmine göre, dünya durumunu belirleyen temel, etmen, sosyalizm gelişmesinin, (Marksist teorinin öngördüğü gibi kapitalizmin genel buhranını **izlemek** yerine) bu buhranla bir **arada varolması** ve aynı paralele gelmesidir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin (SBKP) Ondördüncü Kongresinde saptandığı üzere, 1925 yılında Komintern'in ve SBKP'nin ödevleri konusundaki tez, «iki türlü istikrar» dan söz eder: «Burjuva Avrupa'sındaki kapitalizmin bölümsel istikrarı yanı sıra, S.S.C.B. de ulusal ekonominin sosyalist ögelerinde bir güçlenme ve devlet endüstrisinde bir tartışma götürmez gelişim oluşur» (55). Sovyet teorisi uyarınca, bu tezlerin değindiği «kapitalizmin bölümsel istikrarı», o tarihten sonra daha başka (ve daha sürekli) bölümsel istikrarların (sürekli savaş ekonomisi ve bir tek «emperyalist kamp» ın kurulması) gerisinde kalmış, ancak aradaki paralellik ve bu paralellikle birlikte, sosyalizme yönelen gelişimin «düzensizliği» de süregelmiştir. Bu böyle devam ettiği sürece, Sovyet politikasının yöntemindeki temel etmen durumunu sürdüreceğe benzemektedir. İşte bu bakımdan da, «bir arada yaşama», sadece bir olgu önermesi değil, aynı zamanda bir teori önermesidir. Bu, bir teori önermesi olarak, Lenin'in Ondördüncü Parti Kongresi Kararlarında belirtilen son

---

(55) «Vsesoiuznala Kommunisticheskala Partia (B) v rezolliutsiiakh i resheniiakh s'ezdov konferenstii, i plenumov TsK (Cilt II. Sf. 27

siyasal öğüdü biçiminde yer almış (56) ve o günden bu güne dek de, bir yana bırakılmamıştır. Kominformun kurulduğu ve buna bakışık olarak uzlaşmaz ve «sert» dış politika izlendiği sıralarda dahi, Zhdanov, «Sovyet dış politikasının, iki sistemin, yâni kapitalizmle sosyalizmin uzun süre bir arada yaşaması olgusundan hareket ettiğini» belirtmiş ve şunları eklemiştir : «Bu durumdan anlaşıldığına göre, S.S.C.B. ile başka sistemlere bağlı ülkeler arasında iş birliği ve beraberlik olanaklıdır; ancak bunun gerçekleşebilmesi için, karşılıklı ilişki ilkesinin kabulü ve bir kez kabul edilmiş bulunan kayıt ve şartlara bağlı kalınması gereklidir» (57). Bir arada yaşama, Sovyet devletinin dış politikasının amacını belirlemiştir. Bu amaç, (Sovyetlerin «barış politikası» diye adlandırdıkları) ana «emperyalist» güçlerle silâhlı çatışmadan kaçınmayı, hükûmetin dış politikasının temeli durumuna getirmek ve «hükûmetin atacağı bütün temel adımları bu politikaya bağlamaktır» (58). Bu, Sovyet liderlerinin içten barışseverliğinden değil, emperyalistlerle girişilecek herhangi bir silâhlı çatışmanın, kapitalistlerin iç çelişkilerini «askıda bırakacağı» ve Lenin'in Sovyet devletinin bekası için gerekli gördüğü «mühlet» i ortadan kaldıracağı için izlenilen bir tutumdur. Kapitalizmin «genel buhranı» nasıl bir bütün tarihsel dönemi belirliyorsa, Sovyetler birliği açısından da, sözünü ettiğimiz «mühlet» aynı şekilde bir tarihsel dönemi belirler: Bu mühlet, geri kalmış Doğu uygarlığını, ile-

(56) Aynı yapıt, Cilt II. Sf. 48
(57) 1947 Eylülünde Kominform toplantısına verilen rapor «The Strategy and Tactics of World Communism» Cilt I. Sf. 219.
(58) «Vsesoiuznaia Kommunisticheskaia Partiia (B)» Cilt II. Sf. 48

ri endüstriyel ülkeler düzeyine çıkarmak için gerekli bütün süreyi kapsar. Bu hedefe ulaşıldığı takdirde ve ulaşıldığı zaman, Sovyet toplumunun ve kapitalist toplumun gelişiminde yeni bir dönüm noktasına varılmış olacaktır : Sosyalizmin «ikinci evre» sinin başlaması, aynı zamanda Batı dünyasındaki devrimci potansiyelin de yeniden canlanmasına yol açacaktır.

(Hilferding, Rosa Luxemburg, Lenin ve Bucharin'in teorik çalışmalarıyla kıyaslandığı zaman son derece kabataslak ve yüzeyden olan) bu çözümlemenin çerçevesi içinde, SBKP Ondokuzuncu Kongresinden bu yana, çeşitli değişiklikler ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu değişiklik ve düzeltmeler, ilk bakışta, sadece ayrıntılarda imiş ve temel kavram ve görüşler aynı kalıyormuş gibi görünür. Oysa, bunlar, Stalin'in son devirlerindeki ve ölümünden sonraki Sovyet gelişmeleri ortamı içinde ele alındıklarında daha büyük önem kazanır ve Sovyet politikasında uzun vâdeli bir tutumun olasılığını belirlerler. Bu değişiklikler, sözünü ettiğimiz fonksiyonları açısından VIII. Bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Şimdi ise, bir ön hazırlık olmak üzere kısa bir açıklama yapmayı yeterli buluyoruz.

Bu değişikliklerden birincisi, emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki çatışmalarla ve Batı dünyası ile Sovyet kampı arasındaki çatışmalarla ilgilidir. Stalinist politikanın genel eğilimi, Doğu - Batı karşıtlığını, emperyalist ülkelerin kendi aralarmdaki çatışkılardan ön plâna almak yöntemi üzerinde oluşmuştur. Daha sonraları ise, Ondokuzuncu Kongre kararlarında bu tutumda bir değişiklik olduğu göze

çarpmıştır. Bu değişiklikilk kez, Stalin'in bir teorik anlaşmazlıkta ileri sürdü tezle ilân etmiştir: Stalin Parti'ye ve Parti sözcülerine, emperyalistlerin iç çatışmaların, kendi politikalarını belirleyici etmenler olarak alınması gerektiğini bildirmiştir (59) «teorik olarak»,kapitalist kampla sosyalist kamp arasındaki çatışma, emperyalistlerin iç çatışmalarından daha büyüktür, oysa «gerçekte», emperyalistlerin iç çatışmaları, iki kamp arasındaki çatışmayı geride bırakmaktadır. Teori ile gerçek arasındaki, birbirini yok edici karşıtlık, gerek teorinin vegerekse gerçeğin aynı hizaya getirilmesi için bir uyarma niteliğinde olmuştur. Gerçekten de, Stalin'in önermesini, uluslararası durumun yeniden gözden geçirilmesi izlemiş ve bu incelemenin sonunda, Stalin'in ölümünden bu yana giderek daha belirgin ve önemli bir duruma gelen, iç ve dış politika değişiklikleri yapılmıştır. Stalin'in Önermesi, dış politikanın, uluslararsı siyasal ekonominin «normal» çalışmalarına giderek daha çok bağlandığını ve kapitalist sisteme dışarıdan yöneltilecek bir saldırıya göre değil, sistemin kendi yapısından doğan güçlüklere göre ayarlanacağını belirtmiştir (60).

İkinci değişiklik, çağdaş tekelci kapitalizmin değerlendirilmesi ile ve özellikle, içinde bulunduğumuz devirde, devletin giderek önem kazanan ekonomik ve siyasal fonksiyonu ile ilgilidir. Savaş sonrası tartışmalarda büyük yer tutan sorun, Sovyet Marksizminin, «devlet kapitalizminin» ortaya çıkı-

(59) «Economic Problems of Socialism in the USSR» (Current Soviet Policies) Sf. 7
(60) «Savaşın kaçınılmazlığı» tezinde yapılan değişiklik için VIII. Bölüme bakınız.

şma yol verip vermiyeceği olmuştur. 1946'da yayınlanmış olan Varga'nın kitabı, devlet kapitalizmi ve özellikle bu devlet türünün Birleşik Devletlerdeki biçimi üzerinde durduğu için reddedilmiştir. Varga'nın, kapitalist devletin birleştirici ve örgütleyici rolü konusundaki görüşü, devletin sınıfsal karakteri ve merkezî plânlama yoluyla kapitalizmin, «anarşik» niteliği ile uzlaşmanın olanaksızlığı yolundaki Marksist tezi çürütüyor gibi görülmüştür. Bu görüş, Sovyet Marksizmi için sadece bir ideolojik atak olarak kalmamış; kapitalist istikrarın uzun vadeli sürekliliğini yadsıyan devrimci stratejinin temellerini sarsma tehlikesi de yaratmıştır. Varga, kapitalist devletin güçlenmesi ve kapitalist «savaş ekonomisindeki» değişen rolü tezini savunmak için, Lenin'in «tekelci kapitalizminin devlet tekelci kapitalizme dönüşmesi» (61) görüşünü öne sürmüş ve bu görüşün emperyalist gelişimde bir önceki devrenin kutsal addedilen terimleriyle yorumlanamayacak yeni bir evre'nin başlangıcı anlamına geldiğini belirtmiştir. Ancak, Varga'nın kitabı üzerinde daha sonra yapılan tartışmalarda böylesi bir değişim kabul edildiği halde (62), Varga'nın tutumu yadsınmıştır. Kabul edilen, sadece «devlet-kapitalizmi eğilimleri»nin varlığı olmuş; ama «devlet-kapitalizmi» ile nitelenen bir yeni dönemin varlığı kabul edilmemiştir (63). Mamafih.

---

(61) «State and Revolution» adlı yapıtın birinci baskısının Önsözü, Sf. 5

(62) Bu tartışmanın, «Soviet Views on the Post - War World Economy» de yayınlanan İngilizce çevirisi. Özellikle Sf. 9'a bakınız.

(63) E. Varga, «The Decline of British Imperialism» (Current Digest of the Soviet Press) Cilt II. Sayı 32 (23 Eylül 1950) Sf. 3

son zamanlarda bu konuda yayınlanan yazılar (64) «devlet tekelci kapitalizm»den herhangi bir itiraz kaydı koymaksızın açıkça söz etmekte ve kapitalist devletin olumlu ekonomik fonksiyonu üzerinde, Varga'nın daha önce suçlanan kitabındaki anlam çerçevesi içinde, büyük önemle durmaktadır. Yine bu durumda da, meydana gelen değişiklik önemsiz gibi görünmektedir. Çünkü, aynı yazılar, geleneksel Sovyet Marksist terimleri içinde, tekelci kapitalizmin giderek «yozlaştığından» ve gerek ulusal ve gerekse uluslararası ekonomisinin büyük buhranlar geçirmekte olduğundan söz etmektedirler. Kapitalist dünyanın, bir «ultraemperyalist» bütünlüğe ve beraberliğe ulaşması olanağı, eskiden olduğu gibi yine istihza ile karşılanmakta ve kapitalist birlik ve beraberliğin, kısıtlanmış bir dünya pazarı konusundaki rakip çekişmeler içinde bulunduğu belirtilmektedir. Ancak, Stalinist doktrinin bu pek bilinen klişeleri, bu yazılarda, kapitalizmin programlı biçimde yeniden değerlendirilmesi olarak görülmektedir. Stalin'in son yazısında önerilmiş olan ve o zamanlar büyük bir işgüzarlıkla yayılmış bulunan tezlerden birinin (Birleşik Devletler'de, İngiltere'de ve Fransa'da üretimin azaldığı konusundaki tezin) (65) kesinlikle

---

(64) V. Cheprakov, «Burshuaznye ekonomisty i gosudarstvonno - monopoliticheskii kapitalizm» (Burjuva iktisatçılar ve Devlet - Tekelci Kapitalizm) Voprosy - Ekonomiki (Ekonomi Sorunları Dergisi) 1955, Sayı 9,Sf. 134 — 147 ve V. Cheprakov, «Leninskaia teoriia neravnomernosti razvitia kapitalizma i obostrenie mezhimperialistcheskikh protivorechii v poslevoennyi period» (Savaş Sonrası Dönemlnde Kapitalizmin Düzensiz Gelişimi ve Emperyalist Çatışmaların Bü yümesi Konusundaki Leninist Teori) Voprosy Ekonomiki, 1956, Sayı 4, Sf. 30 — 47

(65) Mikoyan'ın, Yirminci Parti Kongresin'deki konuşması («XX S'ezd Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza Sovyetler Birliği Partisi XX. Kongresi- Cilt I, Sf. 323).

reddedilişi; «Lenin'in emperyalizmin çürüdüğü tezini sadeleştirerek görmek» (66) konusunda uyarmada bulunuluşu; Lenin'den bu yana dünya durumunun temel değişimler geçirdiğinin» (67) kabul edilişi gibi uluslararası durumun gözden geçirilmesi ortamında ileri sürülen fikirler, Stalin devrinde kutsal sayılmış bazı görüş ve eğilimlerin yeniden formüle edildiğini belirtmektedir. («Sağlam bir ekonomik temel üzerinde» yer almamış olmakla beraber) «kapitalist ülkelerde üretim artışı» nın ve işçilerin durumunun daha iyiye gidişinin «temel etmenler» e bağlı olduğunun kabul edilmesi demek, kapitalist gelişimde «yeni bir dönem» in başladığını yadsıyan görüşlerden zımnen de olsa vazgeçilmesi demektir. Yukarıda sözü edilen bu «temel etmenler» şöyle sıralanmışlardır. (68) (a) «savaş ekonomisi» ve bu ekonominin genel üretim düzeyine etkileri, (b) Almanya ve Japonya'nın yenilgisi ve Marshall Plânı sonucu kapitalist pazarın büyümesi, (c) Sabit sermaye yenilemesinin ve araçların modernleştirilmesinin çok önce tamamlanması, (d) usçullaştırma ve daha yüksek emek üretimine gidilme yoluyla «işçi sınıfının istismarı» nın yoğunlaştırılması. Hiç kuşkusuz, bu etmenler Birleşik Devletler'de etken durumdadırlar ve bunların en yetkili Sovyet Marksist önermelerinde böylesine önemle yer alması, Amerikan kapitalizminin gücünün yeniden değerlendirilmesi demektir. Amerikan Komünist Partisinin «Yönetici

---

Mikoyan'ın konuşması radyoda yayımlandığı zaman, Stalin'in adı özellikle belirtilmişse de, resmî rapor ve tutanaklarda bu yer almamıştır.

(66) Khruchchev, Aynı yapıt, Cilt II. Sf. 15

(67) Mikoyan, Aynı yapıt, Cilt I. Sf. 323

(68) Khrushchev, Aynı yapıt, Cilt I. Sf. 16—16 ve Khrushchev'in 6 Kasım 1957'deki radyo konuşması.

sınıf, yerleşik hükûmet etme metodunu uygulamaya devam edemiyecek denli bir baskı altında kalmamıştır» (69) şeklindeki resmî bildirisi de, kapitalizmin gücünü tanıtlayan yeni bir etmeni ortaya koyınuştur. Marksist teoride, bu ekonomik ve siyasal etmenler, «ekonomik buhranın yaklaşmakta olduğu yolundaki sık sık yinelenmiş tahminleri», «zararlı» ve «gerçek dışı» gösterecek güçte «temel etmenler» dir (70).

Ancak, bu yeniden değerlendirmenin Sovyet devleti için «olumlu» yönlerini belirtmek büyük önem taşımaktadır. İstikrarlı kapitalist sistemin «sağlam olmayan temeller» üzerinde oluşu görüşünden oldukça farklı olarak bu sistem Engels'in (71) ədyə «kapitalizmin son dönemi» (72) kapitalizmin ve Lenin'in adlandırdıkları döneme kadar sürecektir. Tamamen gelişmiş «devlet tekelci kapitalizm» (73) terimi, kapitalizmin aşılmaz «sınır» larına ulaştığı tarihsel düzeyi, devlet kapitalizmi **eğilimleri** teriminden çok daha iyi tanımlayacaktır.

«GENEL BUHRAN» VE BATI PROLETARYASI

Sovyet Marksist tartışmanın, geleneksel Marksist kategorileri Batı toplumuna ne ölçüde uygula-

(69) New York Times, 23 Eylül 1956
(70) Aynı gazete, aynı yazı
(71) «Anti - Dühring» (A Handbook of Marxism) Sf. 202
(72) «Imperialism: The Highest Stage of Capitalism Sf. 7. 14. 15
(73) Devlet - Tekelci kapitalizmin ana nitelikleri Cheprakov'un «Leninskaia teoriia neravnomernosti razvitiia kapitalizma i obostrenie mezhimperialisticheskikh protivorechii v poslevoennyi period» (Savaş sonrası döneminde kapitalizmin düzensiz gelişimi ve emperyalist çatışmaların büyümesi konusundaki Leninist Teori) Voprosy Ekonomiki, 1960. Sayı 4. Sf. 30 — 47

dığı, en açık seçik biçimde Batı proletaryasının değerlendirilmesinde ortaya çıkar. Stalin devri boyunca, Sovyet Marksizmi, kapitalizmin uzun vâdeli bir istikrara ulaşması ve bu istikrarı sürdürmesi için herhangi bir ekonomik temel bulunduğunu yadsımıştır. Stalin sonrasında yapılan değişiklikler ise, böylesi bir temelin varlığını (sağlam görmemekle birlikte) kabul etmeye yanaşmışlardır. Ancak, her iki durumda da Sovyet **teorisi,** sınıf durumunda herhangi bir temel değişim olduğunu kabul etmemektedir. Batı proleteryası («devrimci durumda» olmamakla beraber) devrimci sınıf olarak görülmeye devam etmekte ve yine bu nedenle, genel buhranda son ve kesin darbeyi indirecek olan güç diye kabul **edilmekte**dir. Bir yandan, Sovyet dış politikasının temeli olarak «barış içinde bir arada yaşama» görüşünü ortaya atan Ondördüncü Parti Kongresi Resmî Bildirisi, öte yandan da «dünya devrimine bir temel olmak üzere, S.S.C.B. proleteryası ile Batı Avrupa proleteryası ve bağımlı haklar arasındaki birliğin» güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (74). Stalin, Ondokuzuncu Kongrenin kapanış konuşmasında, bu birlik ve beraberliğe değinmiş ve Sovyet proleteryasının rolünü, «dünyadakı devrimci eylemin ve işçi eylemi» nin «vurucu saldırı kolu» olarak tanımlanmıştır (75). Yirminci Kongre de, kapitalist ülkelerdeki işçi kitlelerinin, emperyalist saldırıya karşı en güçlü koz olduğu tezini yeniden savunmuştur. İşçi sınıfının büyük kesimlerinin kapitalist sistemle uzlaştırılması ve yaşam standartlarının yükselmesi, «gö-

(74) «Vsesoluznaia Kommunisticheskaia Partila (B), Cilt II, Sf. 48
(75) «Current Soviet Policies» Sf. 235

reli yoksullaştırma» olarak nitelenmiştir. Lenin'in, «emek aristokrasisinin yozlaşması» görüşü de, ufak tefek bazı değişikliklerle sürdürülmüştür: Sovyet sosyalizminin meydan okuyan bir güç durumuna gelmesi, dünya komünizminin gelişmesi ve kapitalist ülkelerdeki örgütlü işçilerin gücü, tekelci kapitalistleri, «ölçüsü ve süresi, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıflarının mücadele düzeyine bağlı olan bir takım toplumsal tavizler vermek» zorunda bırakmıştır(76).

Ancak, Sovyet teorisi, kapitalist ülkelerde büyümekte ve yayılmakta olan sınıf çatışması ile ilgilenmekte devam ederken; Sovyet politikası, kendini gerçek duruma göre uyarlamış ve Batı proleteryasını, bir devrimci güç olarak yeniden canlandırılacağı dönüm noktasına ulaşılıncaya dek «dondurulmuştur». Proleteryanın, diğer «barış sever» toplum grupları ile kaynaşması, temelde yatan tarihsel eğilimi ortaya koymaktadır. «Devrimci sınıf» demoktarik reformizmin özelliklerine kaymaktadır. Sosyet Marksizmi, bu eğilimi açıklamak ve mazur göstermek için pek ünlü bir teorik kavramdan yararlanır.

Sovyet Marksizmine göre, Orta Avrupa devrimlerinin başarısızlığı ve daha önce bağımsız olan ülkelerin Amerikan hegomonyasına girmeleri, Batı Avrupa'daki devrimci gelişimi, «burjuva demokrat devrimi» döneminin öncesine dek geriletmiştir.

(76) V. Cheprakov, «Nekotorye voprosy sovremennogo kapitalizma» (Çağdaş Kapitalizm Konusunda Bazı sorular) Kommunist Dergisi, 1956, Sayı 1 (Ocak). Ayrıca bakınız. Khrushchev'in 6 Kasım 1957 tarihli konuşması.

Tekelci - kapitalist tahakküm, ulusal egemenliklerin, demokratik hakların ve liberal ideolojilerin temeline dinamit koymakta; tekelci burjuvazi, aşamacı burjuvazinin ilerici hamlelerine ihanet etmekte bunları baltalamaktadır. Bu koşullar altında, «burjuva demokratik özgürlükleri bayrağını» açmak, «ulusal bağımsızlık ve egemenlik» (77) çabasına girmek, bir başka deyişle, daha yüksek bir düzeyde reaksiyoner burjuvaziye karşı ilerici burjuvazinin tarihsel rolünü üzerine almak, ya da daha doğrusu bu role girmek, bağımlı ülkelerin proleteryasına ve Komünist partilerine düşen bir ödevdir. Batı Komünist Partilerinin «asgarî programı», böylelikle Sovyetlerin uluslararası düzeni yeniden değerlendirmelerine uymaktadır ve bir geçici çare olmaktan çok, uzun vâdeli bir tutum olarak görülmelidir. «Asgarî program», bu yorumla Sovyet Marksizminin kutsal sayılan formülleri içine alınmıştır: «Ulusal egemenliğin korunması ve yabancıların kölesi olma tehlikesine karşı mücadele edilmesi, içinde bulunduğumuz çağda, bütün ülkelerin işçi sınıfları ve çalışan halkları için hayatî önem taşımaktadır». (78). Sovyet devleti ile ulusal Komünist partilerin izinden giden kitleler (tarihsel «özne» nin değişimini çok iyi belirleyen bir işarettir bu) arasındaki zayıf bağı «proleteryanın dayanışması» değil, «burjuva - demokratik» programının kefaleti sağlamaktır. Bu program, emperyalistlerin kendi aralarındaki çatışmaları harekete getirecek bir araç olarak kullanılmaktadır.

(77) Stalin, «Current Soviet Policies» Sf. 236
(78) P. Fedoseev, «Socialism and Patriotism» (Current Digest of the Soviet Pres) Cilt V. Sayı 28, 22 Ağustos 1953. Hf. 4

«Birleşik cephe» politikası (79) da aynı görüşe bağlıdır. Bu politikayı, işçi sınıflarının büyük kesimlerini yeni refah düzeninden yararlandıran ve bu yolla, reformist ve karşı devrimci tutumları geç de olsa mazur gösterecek bir neden bulmuş gibi görünen «örgütlü kapitalizm» in nesnel koşulları yaratmıştır. Eğer, Marksizmin her zaman iddia edegelmiş olduğu gibi, devrimin etkenliği, çoğunluğu elde etmeye bağlı ise, o zaman Komünist stratejisinin, çoğunluğun devrimci olmadığı koşullara göre uyarılması gerekir. Ve devrimci olmayan koşulların, kapitalist gelişimin bir bütün dönemini kapsadıkları göz önünde tutulursa, birleşik cephe politikası, liderliğin isteğine göre bir yana atılamayacak bir temel strateji durumuna gelir. Gerçekten de, birleşik cephe, bu konudaki çabaların anlam ve öneminin bazı değişmelere uğramasına karşın, en azından 1934'ten bu yana Sovyet politikasının bir hedefi olmuştur. Bu konudaki değer ölçüsü, birleşik cephenin sıradan bir üyeliği mi, yoksa aynı zamanda sosyalist partilerin ve sendikaların liderliğini mi amaç edindiği veya bu grupları ötesinde bazı ya da bütün «burjuva partilerini mi amaç edindiği» değil, bu politikanın Komünist partilerinin öz niteliklerini değiştirip değiştiremiyeceğidir. Bu politikanın başarıya ulaşıp ulaşamıyacağı sorunu dahi, bu denli önem taşımaz. Gelecekte olasılı görünen komünist olmayan müttefiklerin tepkileri, Batı toplumunun işleme yeteneğine bağlı olduğu için bu toplum kurulu düzeni devam ettirdiği sürece, birleşik cephe zamansız ve «yayılması engellenmiş» bir güç olarak kalmaya

(79) «Birleşik cephe» burada sadece Bütünleyici fonksiyonu açısından ele alınmış bundan büyük farklar gösteren Komünist alandaki fonksiyonu üzerinde durulmamıştır.

mahkûmdur. Eğer durum bu biçimde sürüp gitmezse, birleşik cephe politikası, bir fazlalıktan başka birşey olamayacaktır. Mamafih, bir birleşik cephe kurma çabası dahi, Komünist partileri, önemli sorunlar konusunda, Sosyal Demokrat partilerinin siyasal varisi durumuna getirebilir (80). Sosyal Demokrat Partiler, işçi sınıfı karakterini yitirip, orta sınıf partileri niteliğine büründükçe, Komünistlerin, işçi sınıfı çıkarlarının tek temsilcisi gibi görünebilecekleri bir boşluk doğabilir. Oysa bu çıkarlar, devrimci olmayan bir tutumla temsil edilmeyi gerektireceklerdir. Bu tür bir eğilim, Fransa ve İtalya'da göze çarpmaktadır. SBKP'nin Yirminci Kongresinde, sosyalizme, parlamenter yolla ulaşma olanağından söz eden (81) açıklamalar da, özleri itibarile, Engles'in, Marx'ın «Fransa'daki Sınıf Çatışmaları» adlı yapıtma yazmış olduğu ve uzun süre Sosyal Demokratik stratejiye yol göstermiş olan önsözünü ansıtmaktadır. Ulusal Komünist partilerin çıkarları S.S.C.B. ile özdeş kılınmasa ve Komünist partitilere karşı tedbirler alınmasa idi, bu eğilim çok daha güçlü olurdu demek cüretini göstereceğiz.

Sovyet Marksizminin temel ögelerinin tutarlığı ve sürekliliği açısından, Leninizm ile Stalinizm arasında bir «kopuş» olup olmadığı sorusunun sorulması gerekir. Bolşevik Devriminin ilk yıllarıyla Stalin devrinde tamamen gelişmiş Sovyet devleti

---

(80) XI. Bölüme bakınız. Ayrıca 22 Kasım 1957 tarihli New York Times'daki Joint Communique of Communist and Workers' Parties'e bakınız.

(81) Khrushchev'in Yirminci Parti Kongresindeki konuşması (Kongre Tutanakları, Cilt I, Sf. 38) Mikoyan, tutanakları, Sf. 312

arasındaki ayrımlar çok belirgindir. Bu ayrımlar, totaliter ve otoriter merkeziyetçi tutumun sürekli gelişimi ve proleterya ile köylü diktatörlüğünün değil, proleterya ve köylü üzerindeki diktanın büyümesidir. Eğer nicelikten niteliğe dönüşüm konusundaki diyalektik yasa, Sovyet devletinin herhangi bir döneminde uygulanmış ise, bu (Ekim Devriminden sonra) Leninizm'den Stalinizm'e geçişte meydana gelmiştir. Batı devriminin «geciktirilmesi» ve kapitalizmin istikrarı, Sovyet toplumunun yapısında niteliksel değişimlere yol açmıştır. Lenin, devrimin geri kalmış bir ülke sınırları içinde tecrid edilmesini önlemek için, sosyalist kurtuluştan önce endüstri leşmeye (bu görüş) Lenin'in, sosyalizmi, elektrifikasyon artı Sovyet gücü olarak tanımlayışında özetlenmiştir) ve Sovyet işçilerinden önce Sovyet Devletine öncelik tanımıştır. (82). Lenin, Faşizmin Almanya'da güçlenişinden önce ölmüş ve o tarihten sonra da, korumaya çalıştığı «mühlet», umulduğundan daha kısa süreli görünmüştür. Bu yüzden, Stalin, Lenin'in Sovyet sisteminin bekası için ön koşul olarak gördüğü «uygarlık» programına hız vermiştir. Stalin devrindeki terörün, doruk noktasına ulaşması, Hitler rejiminin güçlenmesi ile aynı döneme rastlar. İkinci Dünya Savaşının başlangıcında, Sovyet uygarlığı, bir ileri endüstriyel ülkenin güçlü savaş mekanizmasına karşı koyacak denli ilerlemiştir. Savaşın beklenmedik tahribatı göz önüne alınırsa, savaş ertesindeki yeniden kurtuluş, şaşırtıcı bir hızla gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu yeniden kuruluş öteki ku-

(82) Bu tutumun (o sıralarda Trotsky tarafından iğrenilik le onaylanmış bulunan) en çarpıcı örnekleri konusunda, bakınız: Carr, «The Boleshevik Revolution» II. Cildin çeşitli bölümleri ve özellikle Sf. 93, 188, 213 216

tupta da, ayni hızla yürütülmüştür. Savaşın sonunda, Sovyetlerin, ilgili ülkelerdeki yerel toplumsal güçlerin düzenini hesaba katmaksızın giriştikleri bir dizi istilâ ve «tepeden inme devrim» politikası, Stalin'in, Avrupada devrimci bir düzenin oluştuğuna veya Sovyet devletinin uzun vadeli sürekliliği konusunda koloni devrimlerine güvenebileceğine inanmadığını gösterir. Lenin'in formülü bu devrede yine geçerli olmuş ve sosyalizmin «ilk evre» si sırasında Sovyet devletinin temel hedeflerini meydana getirmiştir Bu görüş, **«ana kapitalist ülkelerin ekonomik düzeyini geride bırakmak»** (83) biçiminde formüle edilmiştir. Sovyet toplumu gelişmesini sürdürmüştür. Sosyalist üretimin gelişmesi, bir yandan insan potansiyelini bastırır ve kısıtlarken, öte yandan maddî ve teknik potansiyeli artırmaya devam etmiştir.

Ancak, Stalinst uygarlığın başarısı, Marksist-Leninist emperyalizm teorisinde açık seçik olarak belirtilen bir çıkınaza yol açmıştır. Bu teoriye göre, savaş ekonomisi, güvensiz, kısa süreli ve rakip emperyalist ülkeler arasındaki savaşlarla yıkılabilecek durumda olmakla beraber, kapitalizmin giderek büyüyen iç çelişme ve çatışkılarına bir çözüm yolu getirecektir. Ancak, kapitalist dünyanın **dışında,** gücünün artması ve yaygınlaşması, emperyalist güçleri birleştirecek bir «sürekli» savaş ya da savaş ha-

(83) 1939'daki Onsekizinci Parti Kongresinde Stalin'in konuşması. («Leninism») Sf. 448. ve savaş ertesinde, 10 Şubat 1946 tarihli Pravda'da yayınlanan demeci. Yukarda verdiğimiz formül, N. Voznesenskii'nin «Voennaia Ekonomika SSSR v Period Otechestvennoi Voiny» (S. S. C. B. nin Anavatandaki Savaş Döneminde Askeri Ekonomisi) adlı yapıtındaki görüşlere son vermiştir. Ancak, sözü edilen kitabın reddedilmesi bu formülle ilgili değildir.

zırlığı ekonomisini gerektiren bir «ortak düşman» olduğu ve aynı zamanda teknolojik ilerleme, kapitalizmi, bu ekonomiyi, yaşam standardını büyük ölçüde düşürmeksizin (hattâ belki de yükselterek) sürdürecek güce getirdiği takdirde, Sovyet kesimindeki gelişimin, «emperyalist» kesimin istikrarını ve birliğini destekleyeceği bir durum ortaya çıkmış olur. Sovyetler, politikalarında temel değişiklikler yapmadan bu çıkmazdan kurtulamazlar. Bu değişiklikler ise, Sovyet toplumunda oluşacak bakış ile bir ilerlemeye bağlıdır. Kapitalist istikrarının belkemiğini meydana getiren «savaş ekonomisi» nin ortadan kaldırılmasını amaç edinecek böylesi bir politika değişikliği, Sovyet devletinin, uzlaşmaz ve saldırgan startejisini «gevşetmesini» sağlayacak bir rekabet gücüne ulaşmasını öngörür. Ancak sistemik olarak ve uzun süre devam ettirilecek böyle bir gevşeme, uluslararası kapitalist istikrarı sarsabilecek ve kapitalist sistemi, iç karşıtlıkların gelişeceği ve sonunda patlak vereceği varsayılan «normal düzene» yeniden sokabilecektir. Ondokuzuncu Kongre sıralarında başlayan ve 1955 1956'da hız kazanan ideolojik ve siyasal değişimler, kısa bir süre içinde, izlenilen politikada bir değişiklik olacağını belirtmiştir. Bu değişikliğin ne zaman olacağı, Sovyet liderlerinin isteğine bağlı olmamış ve Stalin'in ölümü de bu konuda belirleyici rol oynamamıştır. Stalin'in ölümü, daha çok, kapitalist - sosyalist dinamiğin yeniden «normal» duruma getirilmesi, yani, Sovyet toplumunun ileri endüstriyel uygarlık düzeyine ulaştırılması için gerekli temel koşulların tamamlanmasında rol oynamıştır. Eğer dediğimiz gibi, son zamanlardaki politika değişiklikleri, Sovyet Marksist değerlendirme açısından, bu temel koşulun hazırlan-

mış olduğu anlamına geliyorsa; o zaman bu değişiklikler, uluslararası Komünist gelişmelerde tamamen yeni bir döneme yol açacak demektir.

Bundan sonraki bölümlerde, Stalin dönemindeki Sovyet Marksizminin ana çizgileri ele alınacak ve bu niteliklerle, Sovyet toplumunun kuruluşundaki temel eğilimler arasında bir bağıntı kurulmaya çalışılacaktır.

— III —

YENİ USSALLIK

Bu bölüme başlarken, «tek ülkede sosyalizm» uygarlığının temel nedenlerini, yâni, bu uygarlığın kuruluşunu ve iç dinamiği yöneten ilkeleri kabataslan tanımlamaya çalışacağız. Bunu yaparken, çalışmalarımıza ışık tutacak terim, ne «sosyalizm» ne de bunun tam karşıtı, ne «totaliter sistem» ne de bunun benzerleri olmayacaktır. Sosyalizm terimini almıyoruz; çünkü, bu kavramın geçerliliği, tanımlama konusunda bir fikir birliğine varmaya bağlıdır ve bu fikir birliğine varılması da, ancak bir inceleme sonucu olabilir. Totaliter sistem terimini kullanmıyoruz; çünkü, bu kavram, değişik ve karşıt yapıda olabilen çeşitli toplumsal düzenlere uygulanabilmektedir. Sovyet toplumunun yapısında varolan ve bütün dönemler, bütün gerilemeler ve değiştirmeler boyunca değişmeye uğramamış bulunan nitelikleri bir araya getirerek bu ilkeleri tanımlamaya çalışacağız. Bu değişmez nitelikleri özetle, şöyle sıralayabiliriz:

(1) Millîleştirilmiş üretim temeline dayanan ve «I. ana bölüme» (üretimin araçlarının üretimine) öncelik tanıyan topyekûn endüstrileşme.

(2) Kollektif mülkiyetin devlet mülkiyetine dönüşümünü amaç edinen, ileri tarım kollektivizasyonu.

(3) Çalışmanın genel mekanizasyonu, «politenik» eğitimin yayılması, ve kentli ve köylüler arasında bir çalışma «dengelenmesi»ne varılması,

(4) 1. 2 3. maddelerdeki amaçların sürdürülmesi şartıyla, giderek yaşam standardının yükselmesi.

(5) Bir evrensel çalışma ahlâkının kurulması, rekabet yeteneğine ulaşılması, fizik öteki psikolojik ve ideolojik ögelerin («Sovyet realizmi») saf dışı edilmesi.

(6) 1-5 maddelerde sözü edilen işlemler için, gerekli araç ve yol olarak, devlet, ordu, yönetim ve parti mekanizmasının korunması ve güçlendirilmesi.

(7) 1-5. maddelerdeki amaçlara ulaşıldıktan sonra, toplumsal üretimin bireysel ihtiyaçlara göre dağıtımına geçilmesi.

Bu amaçlar, ileri endüstriyel ülkelerin üretim düzeyine varılması koşuluna bağlıdır. Bu, bugün hüküm sürmekte olan eğilimlerin son noktasıdır. Bu noktadan sonra, yeni ve değişik nitelikte eğilimler ortaya çıkacaktır. Bu eğilimler, «komünizme geçiş»-in özelliklerini değerlendirmeye çalışacağımız VIII. Bölümde belirtilecektir.

Aşağıdaki ilkeler ise bu değişimin Sovyet Marksizmi uyarınca yorumlanışıdır:

(1) Sovyet toplumunun, sosyalizmden komünizme yönelen gelişimi, iç ve dış karşıtlıkların ortaya çıkmasını öngören diyelektik sürek olarak oluşudur.

(2) İç karşıtlıklar, Sovyet devletinin yöneti-

mi ve denetimi altında bir sosyalist ekonomi temeli üzerinde, herhangi bir «patlama»ya yer vermeksizin, ussal olarak çözülebilir.

(3) Komünizme geçişin devimsel [harekî] gücünü meydana getiren temel iç çatışkı, sürekli gelişen üretim güçleriyle, bu gelişmenin gerisinde kalan üretim ilişkileri arasındaki çatışmadır. Bu çatışkının ussal ve denetlenmiş gelişimi, ağır ağır ve yönetimsel olarak komünizme geçişi sağlar.

(4) Ağır ağır komünizme geçiş, kapitalist çevrelenme (çevre) koşulları altında oluşur. Bu durumda özel konusu olan dış çatışmalar, ancak uluslararası düzeyde, ve ileri kapitalist ülkelerin bazılarında gerçekleşecek sosyalist devrim yoluyla çözülebilir.

(5) Bu çözüm, başlı başına uzun vadeli bir süreçtir ve sosyalist gelişimle kapitalist gelişimin bir bütün dönemini kapsar. Kapitalist dünyadaki devrimci potansiyelin güçsüzlüğü ve Sovyet kesiminde süregelmekte olan gerikalmışlık, yeniden uzatılmış bir «mühlet»i ve iki sistem arasında «bir arada beda söz konusu olan dış çatışmalar, ancak uluslar-

(6) Sovyetler Birliği, emperyalist güçler arasındaki çatışkılardan yararlanarak bu «mühlet»i koruyup sürdürmeli (84), bu güçlerle savaşa girmekten ve ileri kapitalist ülkelerdeki devrimci girişimleri

---

(84) Son iki madde, Lenin'in (Ekim devriminin yengisi ile başlayan ve bugünedek süregelen) «Rus Devriminin değinceli tarihsel evresi» görünüşü ve bu görüşün, Stalin tarafından yorumunu özetlemektedir. Bakınız, Stalin «Sochineniia» (Eserleri) Cilt VI. Sf. 153. Ayrıca bakınız. L. F. Shorokhov, «Vaprosy Strategii i taktik v trudakh I. V. Stalina perioda 1921 - 1925 godov» (J. V. Stalin'in 1921 1925 arasındaki yazılarında görülen Strateji ve Taktik Sorunları)

(iktidarın ele geçirilmesini) teşvik etmekten kaçın malıdır.

(7) Dış çatışmalar, (a) proleteryayı yeniden tarihsel devrim etmeni durumuna getirecek olan kapitalist ve kapitalistler arası iç çatışmalar, (b) S. S. C. B. nin giderek gelişen ekonomik, siyasal, ve stratejik gücü kanalıyla çözecektir.

(8) Bu temel devrimci güçleri besleyen «ana kaynaklar», gelişmiş ülkelerdeki yarı proleter ve «petty» köylü kitleleri ile kolonilerdeki ve bağımlı ülkelerdeki kurtuluş hareketleridir.

Bu ilkelerin yol gösterdiği toplumsal süreç, Doğu'daki geri kalmış bölgeleri, totoliter yönetim altında millîleştirme temeli üzerine kurulacak bir endüstrileşmeye götürmekten daha fazla birşeydir. Doğu'da olanlar, Komünist nüfuz alanının sınırlarını aşar, Komünist endüstrileşme, tarihsel dönemleri «atlayarak» ve birbirlerinin içine geçirerek ilerler. Batı toplumu ile Sovyet toplumu arasındaki temel ayrım, bir benzeyişe yönelen güçlü eğilimle aynı paralele getirilir. Her iki sistem de, gelişmiş endüstriyel uygarlığın ortak çizgilerini ve niteliklerini taşırlar. Her iki sistemde de, merkezîyetçilik ve yönetime bağlı düzenleme, bireysel girişimleri ve özerkliği geri plânda bırakır. Rekabet, örgütlü bir düzene sokulur ve «usçullaştırılır». Ekonomik ve siyasal bürokrasiler birleşik bir yöntem altında yürütülür. Halk, haberleşmede kullanılan «kitle iletkenleri», eğlence endüstrisi ve eğitimle koordine edilir. Bu araçların etkenliği saptandığı takdirde, demokrat hak ve kurumlar bahşeden yasalar çıkarılır ve bu demokratik hak ve kurumlar, sisteme karşı olmak gibi bir tehlike yaratmaksızın sürdürü-

lür. Üretim merkezî bir düzende yapıldığı ve halkın dışında ve üzerindeki yetkililerce denetlendiği sürece, ne millîleştirme, ne de özel mülkiyetin kaldırılması temel bir ayrım yaratmaz. «Dolaysız üreticiler» in «tabandan gelecek» denetimi ve inisyatifi olmadığı sürece, millîleştirme, emek üretimini arttırmaya, üretim güçlerinin gelişimini hızlandırmaya ve bu güçlerin (merkezi plânlama ile) yukardan denetimini sağlamaya yarayan bir teknolojik siyasal araçtan başka birşey değildir. Bu tür millîleştirme, tahakkümü ortadan kaldıracak ön koşulları hazırlamak yerine, tahakkümün biçimini değiştirmek ve bu tahakküme karşı direnişi zayıflatmaktadır. Bireyin, özerk bir ekonomik ve siyasal özne olma niteliğini bir yana atmakla, üretim güçlerinin gelişimini yavaşlatan belirli «devrini doldurmuş» frenler ortadan kaldırılmış olur. (Maddî ve entellektüel) üretimin bireysel üniteleri, artık toplumu birleştirici ve bütünleyici olma yeteneğini yitirmişlerdir. Teknolojik gelişim ve kitlesel üretim, liberal dönemde ilerlemeyi sağlayan bireyci kalıpları parçalar.

Ancak, aynı zamanda, teknik gelişim ve artan üretmecilik, bu eğilime karşı çıkmak gibi bir tehlike de yaratırlar. Artan toplumsal servet ve güç, baskıcı iş düzenine ve iş bölümüne karşı çıkar. Bu karşı eğilimlerin farkedildiği, son zamanlardaki politika dğişikliklerinden ve Sovyet Marksizminin, az sonra ele alacağımız gibi, «sosyalizmin ikinci evre» sine geçiş zorunluluğu üzerinde ısrarla durmasından anlaşılmaktadır. (85)

(85) VIII. Bölüme bakınız.

Uzun yıllar boyunca sürdürülmüş bir gerikalmışlıktan sonra, gelişme dönemlerini «atlayarak» gelen, çağdaş endüstriyel toplumun genel gidişine yetişen ve durmaksızın bunu geçen sistemlere iyi bir örnek de Sovyet sistemidir. Sovyet sisteminde «atlanılmış» olan dönemler, ileri mutlakiyetçilik ve liberalizm, serbest rekabet düzenine dayanan serbest teşebbüs, bireyci ve insancıl ideolejilere sahip, olgun orta sınıf kültürü dönemleridir. Rekor sayılabilecek denli kısa süre içinde ve gerikalmışlık durumundan hareketle, ileri endüstriyel ülkelerin düzeyine yetişmek çabası, bireyci ussallık ve liberalizmle bağdaşmayacak bir tahakküm ve kısıtlama düzeni içinde bir devâsâ üretim cihazının kurulmasını ve kullanılmasını gerektirmiştir. Sovyet Marksizminin, «burjuva ideolojisinin» liberal ve ülkücü ögelerine karşı giriştiği amansız mücadelenin kökleri, işte bu çabada yatmaktadır. Bu mücadele, üretim güçlerinin toplumsal düzeninin, bir erkinlik aracı olmaktan çok bir denetim aracı durumunda olduğunu gösterir.

Modern Batı uygarlığını simgeleyen Mantık fikri, **Ego cogitan**'ların özerkliği üzerine kurulmuş ve **Ego cogitan**'ların bağımsız düşünüşü, doğanın ve toplumun ussal düzenlenmesine değgin yasaları bulmuş ve yerine getirmiştir. **Ego'nun kendisi, doğanın** nesnel yasalarına bağlı kalmıştır; ancak öznel ve nesnel Mantık, doğan'ın üstesinden gelmiş ve doğayı insan ihtiyaç ve yetilerinin gelişimi için bir tükenmez malzeme durumuna getirmiş olan bir toplumda yanyana gelmişlerdir. Devlet, kurulu düzenin başındaki yetkililer, teknik ve ekonomik ilerlemeye bir engel teşkil ettikleri sürece, bu amaca

ulaşabilmesi için, bireyin özgürlüğüne kavuşturulması, baskıdan kurtarılması gerekmiştir. Ekonomik ilerlemelerin, (ekonomik, siyasal ve kültürel) bireysel girişimlerin özgür sayılabilecek bir düzeyde işlemesi sonunda sağlanacağı düşünülmüş; ve bütünün ussallığının, bu bireysel ünitelerin birbirlerine rakip çalışmalarıyla kendini göstereceği umulmuştur. Bu süreç büyük ölçüde bireysel özerkliği, ileri görüşlülüğü, hesaplılığı, zekâ ve anlayışı, yâni, sadece çalışma alanında elde edilecek olan değil, aile, okul, özel duygu ve düşünce gibi bu alana hazırlık dönemindeki oluşumlarda elde edilmesi gereken nitelikleri zorunlu kılmıştır. Böylelikle, toplumsal ilerleme, büyük ölçüde, bireyin özerkliğine, yani, öznel ve nesnel Mantık arasındaki ayrım ve gerileme ve bu gerilimin, nesnel Mantığın (toplum ihtiyaçları ve çıkarlarının) öznel Mantığı (bireysel ihtiyaç ve çıkarları) koruyacağı ve geliştireceği bir yolla çözülmesine bağlı kalmıştır.

Teknolojik ilerleme ve büyük endüstrinin gelişimi, bu süreç üzerinde belirgin etkisi bulunan iki (karşıt) eğilimi kapsamıştır : (1) Çalışmanın mekanizasyonu ve usçulaştırılması, her zamankinden daha büyük ölçüde bireysel enerji (ve zamanı), maddî çalışma işleminden erkin kılabilmiş ve bu enerji ve zamnın, maddî üretim alanının dışındaki insan yetilerinin özgür eylemine harcanmasını sağlamıştır. (2) Aynı mekanizasyon ve usçulaştırma, özerklik ve kendiliğinden davranış yerine uyma ve tepki gerektiren cihaza yönelmiş bir standart uyumculuk ve boyun eğme gibi genel bir tutum yaratmıştır. (86)

Eğer endüstri cihazının millileştirilmesi ve merkezîleştirilmesi, bu eğilimlerden birincisi, yani emeğin bir «full - time» uğraş olarak zorunlu görülmesi ve iş gücünün buna bağlanması ile elele yürüdüğü takdirde, endüstride ilerlemek demek, tahakkümde ilerlemek demek olur: Makineye bağlanma, bilimsel çalışma işlemi, yaşamın bütün alanlarını etkileyecek biçimde totoliter bir nitelik kazanır. Üretim cihazının teknolojik mükemmelliği, bir yandan yöneticileri ve yönetilenleri kendi egemenliği altına alırken, öte yandan da yöneticiler ve yönetilenler arasındaki ayrımı sürdürür. Özerklik ve insiyatif, önceden belirlenmiş bir kalıp içindeki yeterlilik ve çalışma biçiminde kalmaya mahkûm olur. Entellektüel çabalar, mühendislerin uzmanların, sorumlu kişilerin uğraşı durumuna gelir. Özel yaşam ve boş zaman, cihazın işlemesine uygun biçimde dinlenme ve çalışmaya hazırlık olarak alınır. Muhalefet, sadece bir siyasal suç olarak kalmaz, aynı zamanda bir teknik budalalık, bir sabotaj, makineye karşı kötü bir davranış oluverir. Mantık, bütünün ussallığından başka birşey değildir: Bütünün ussallığı ise, cihazın ara vermeksizin işlemesi ve gelişmesidir. Bireysel çıkarlarla genel çıkar arasında, insan ihtiyaçları ile toplumsal ihtiyaçlar arasında uyum kurulması bir kuru vaad olmaktan öteye geçemez.

Sovyet Marksizminin bu ussallığı yorumlayış biçimi, aynı zamanda bunun fonksiyonunu da açıklamaktadır. Bu yoruma göre, Ekim Devrimi, üre-

(86) Thornstein Veblen, «The Linstinct of Wrkmanship» Sf. 306

tim ilişkileri ile «üretim güçlerinin niteliği» arasında, bireyle toplumun, özel çıkarları genel çıkarın çatışmasını ortadan kaldıran bir «uyuşum» yaratmıştır. Buna bağlı olarak, Mantık, artık öznel ve nesnel belirtilere bölünemez. Mantık, artık gerçeğe karşı, gerçeğin dışında ve sadece bir «fikir» olmaktan çıkar, toplumun içinde gerçekleşir. Marksist teori terimleriyle sosyalist olarak tanımlanan bu toplum, doğru ve yanlış için tek ölçü durumuna gelir. Düşünce ve eylemde herhangi bir aşama veya herhangi bir bireysel özerklik söz konusu olamaz; çünkü bütünün **Nomos'u** (87) doğru Nomos'tur. Olanı aşmak, devlet mantığına karşı öznel mantık yöneltmek, daha yüce değerler ve kalıplar istemek, toplum Nomos'unun bireylerin Nomos'u demek olmadığı sınıflı toplumlara özgü bir ayrıcalıktır. Oysa, Sovyet toplumu, bunun tersine olarak, bireylerin gerçek çıkarlarını kurumlaştırır ve bu nedenle, gerçek ve yalan, doğru ve yanlış konusundaki bütün ölçüleri kendinde toplar. «Sovyet gerçekçiliği» sadece bir felsefe ve estetik sorunu değil; Sovyet toplum yapısının gerektirdiği entellektüel ve edimsel davranışın genel kalıbıdır.

Hiç kuşkusuz, Sovyet Marksizminin geçerliliği dışında, Sovyet devletinin özgür ve ussal bir toplumla eş görülmediği durumda, «Mantığın gerçekleşmesi» görüşü, başlı başına bir ideoloji nitel̈iğin-

(87) İlk kez Frigyalılar tarafından müzik tarihine kazandırılmış bir tür ezgi kalıbına «nomos» adı verilir. Burada «uyum» anlamına kullanılmaktadır. (Ç. N.)

dedir. Gerçekte, bireylerin çıkarı hâlâ bütünün çıkarına karşı olduğu için, millîleştirme sosyalizasyon demek olmadığı için, Sovyet gerçekçiliğinin ussallığı tamamen us dışı olarak terörcü bir uyumculuk olarak görünür. Ancak, yeni Sovyet ussallığının değerlendirilmesine bu noktada son vermek, bunun belirgin fonksiyonunu görmezden gelmek olur. Çünkü, sistemin dışındaki ölçülere vurulduğu zaman us dışı görünen herşey, sistemin çerçevesi içinde ussaldır. Sovyet Marksizminin temel önermeleri, önermelerin ileri sürdüğü olguları yaratmaya hazır bir belirli uygulamayı ortaya atmak ve bunu yönetmek fonksiyonu ile yükümlüdür. Bu önermeler, kendi başlarına bir gerçek-değerine sahip olduklarını iddia etmezler; bir belirli tutum ve davranışla ortaya çıkacak ve önceden kurulmuş bulunan bir gerçek olduğu tezini savunurlar. Bunlar, pragmatik, eylem yöntemleridir. Örneğin Sovyet Marksizmi, sürekli olarak yinelenen ve kutsallaştırılmış birkaç önerme çevresinde kurulmuştur. Bu önermeler bir yandan Sovyet toplumunun, istismardan uzak bir sosyalist toplum olduğunu, bütün vatandaşların kanunî haklarının güven altına alındığı ve korunduğu bir demokrasi olduğunu ve öte yandan da, bugünkü kapitalizmin giderek artan sınıf çatışmaları, düşük yaşam standardı; işsizlik vb. bunalımlar içinde olduğunu belirtirler. Bu önermeler, bu biçimde formüle edildikleri ve başlı başına ele alındıkları zaman, gerek Marksist ve gerekse Marksist olmayan değer ölçülerine göre kesinlikle yanlıştırlar. Oysa, ileri sürdükleri ortam içinde, bu önermelerin yanlışlığı, bunları geçersiz kılmaz; çünkü, Sovyet Marksizmine göre, bu önermelerin doğruluğu ve doğrulanması, belirli olgularda değil, «eğilimler» de, siyasal uygu-

lamanın istenilen olguları **gerçekleştireceği** bir tarihsel süreçte gizlidir.

Bu önermelerin değeri, sentetik yapılarından da açıkça belli olduğu üzere, ussal olmaktan çok pragmatiktir. Bunlar, esnekliği olmayan ve hiçbir kayda şarta bağlı bulunmayan karşılıkları gerektirecek, esnekliği olmayan ve hiçbir kayda şarta bağlı bulunmayan formüllerdir. Sonsuz yinelemelerde, hep aynı isim, hep aynı sıfat ve hep aynı fiillerle kullanılır. İsim, bulara doğrudan doğruya, dolaysız olarak «egemen» dir ve bu yüzden, ismin geçtiği her yerde, sıfat ve fiiller «otomatik» olarak yerlerini alırlar. Aynı fiil, önermeyi her zaman aynı yönde «Hareket ettirir» ve önermeye muhatap olanların da, aynı yönde hareket etmeleri beklenir. Bu önermeler (formal ya da diyalektik mantık anlamında) bir özneye bir yüklem bağlamazlar; özneyi kendi özgül ilişkileri içinde geliştirmezler. Bütün bu kavramsal süreçler, önerme ortamının dışında, yani marksizmin «klâsikler» inde oluşur ve töre durumuna gelmiş bu önermeler, sadece daha önceden kararlaştırıp kurulmuş olan şeyleri anımsarlar. Bunlar bir teviye ve harfi harfine «söylenilmek» ve mekanik olarak öğrenilmek; gerçekleştirme eylemine eşlik eden bir dinsel tören gibi yerine getirilmek zorundadırlar. Bunlar, gerekli uygulamayı ansıtmak ve sürdürmek zorundadırlar. Başlı başına ele alındıklarında, bu önermeler, gerçeğe emirler ya da reklâmlardan daha bağlı değildirler: Bu önermelerin «gerçeği», etkenliklerindedir. Bu noktada Sovyet Marksizmi, kitle toplumları çağının gerek dil ve gerekse anlatım konusundaki çöküşünü, buhranını paylaşır. Resmi ideolojinin önermelerine, kavramsal anlamda

bakmak yersizdir: Bunlar, teorik değil, pratik mantık sorunlarıdır. Önermelerin, istenilen etkiyi gerçekleştirebilme yetenekleri, kavramsal değerlerinden daha ağır bastığı takdirde, yani bir başka deyişle, bunlar bir belirli davranış yöntemi olarak alınırlarsa; o zaman, büyüsel etmenler, kavrayışcı düşünce ve eylemden daha üstün duruma gelirler. Gerçeği biçimlendiren ve değiştiren davranışları hayal yönettiği takdirde, hayalle gerçek arasındaki ayrım, doğru ile yanlış arasındaki ayrım kadar silik olur. Büyü, ilkel toplumlardaki etkisi bakımından, «bir amaca ulaşmak için araç olarak yerine getirilen, tamamen pratik davranış ve hareketlerden meydana gelen bir bünye» (88) olarak tanımlanır. Bu tanımlama, resmî teorik önermelere de pekâlâ uygulanabilir. Resmî dil, bir büyüsel niteliğe bürünür.

Ancak, çağımızda, anlatımdaki büyüsel nitelikleri yeniden canlandırmak, ilkel olmaktan çok uzaktır. Büyünün us dışı ögeleri, bilimsel olarak plânlanan ve uygulanan yönetim sistemine girer. Bu ögeler bilimsel toplum yönetiminin bir parçası durumuna gelirler. Üstelik, Sovyet teorisindeki büyüsel nitelikler, gerçeği koruyup kurtarmak için kullanılacak bir araç durumuna dönüştürülür. Asıl kavramsal ortamlarından çekilip alınmış olan törensel formüller, bir yandan araştırılıp soruşturulmamış kitle davranışlarına araştırılıp soruşturulmamış birer yöntem vermeye yararken, öte yandan da, esas kalıpları içinde, tarihsel özlerini sürdürürler. Bu formüllerin kutsanışındaki şiddet ve kesinlik, açıkça kar-

(88) Bronislaw Malinowski, «Magic, Science and Religion» Sf. 70

şıt durumda bulunan bir gerçek karşısında, bu özün saflığını korumak ve önceden kurulup kabul ettirilmiş gerçeği bir paradoks haline getiren açıkça karşıt durumdaki olgular karşısında, bu önermelerin doğruluğunu tanıtlamak içindir. Bu, mantığa karşı çıkar; anlamsız görünür. Ancak Sovyet Marksizminin anlamsızlığı, nesnel bir zemine oturtulmuştur. Sovyet Marksizmi, Marksist vaadlerin (ancak yeniden ertelenmek üzere) gerçekleştirildiği ve yeni üretim güçlerinin, yeniden üretici baskı aracı olarak kullanıldığı bir tarihsel durumun anlamsızlığını yansıtır. Kutsallaştırılmış, törenleştirilmiş dil, Marksist teorinin asıl anlamını ve kapsamını, inanılması ve bütün tersine kanıtlara karşın kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak koruyup sürdürür. İnsanlar, kendi devletlerinin ideolojinin gerektirdiği özgürlüğün, mantığın ve adaletin gerçeği olduğunu duymalı, düşünmeli ve buna göre davranmalıdırlar. Ve bu törenler, böylesi davranışları sağlamak için düzenlenir. Gerçekten de, bu törensel dilin ve davranışların ışığında gerçekleştirilen uygulamalar, ayrıcalıksız kitleleri uluslararası bir ölçüde harekete getirir. Bu işlemde, Marksist teorinin asıl vaadleri büyük rol oynarlar. Marksist teorinin yeni kalıbı, yeni tarihsel etmeninin karşılığıdır. Bu tarihsel etmen «gerçekte» olduğu yere varacak, yani dünyayı değiştiren bir devrimci güç olacak olan geri kalmış halklardır. Teorinin böyle törenselleştirilmesi, onu günlük yaşamdaki yalanlamalara karşı koruyup ayakta tutmuş ve bu teoriyi ideolojik bir kalıp içinde, ileri endüstriyel uygarlığa meydan okuyarak ve kafa tutarak, siyasal eyleme ite kaka sokulması gereken geri kalmış ve ezilmiş halklara iletmiştir. Marksist teori, bilyüsel kullanımı içinde, bir yeni ussallık kazanır.

Sovyet ussallığının paradoksal karakteri, sadece Sovyet kesimi içinde sınırlanmaz. Bu paradoksal nitelik, aynı zamanda kapitalist bölgeye değgin önermelerde de görülür. Hiç kuşkusuz, düpedüz görülen yanlışlıklar, genellikle propaganda gereği olarak alınabilir. Ancak, bu durumda da, yanlışlığın akla yakın sayılmayacak ölçüde yinelenmesi, bir meydan okuma amacını ortaya koyar: Bu meydan okuma, dünyanın tarihsel «gerçeğine» kıyasla raslantısal olan ve yadsınması gereken olgular ve gerçeklerle, düzenli bir mücadeleye girmektir. Örneğin, Pravda'nın New York özel muhabiri (89), New York Genel Kitaplığının kart katoloğunda «Stalingrad ya da genel olarak Sovyet ordusu» hakkında bir tek kitabın kayıtlı olmadığını bildirirse, Sovyet muhabirine göre, New York Genel Kitaplığı katoloğunda «doğrudan doğruya Stalingrad çarpışması başlığı altında iki düzine kart bulunduğu» ve «Ordu, Rusya başlığı altında 500 kadar kart bulunduğu», Amerika'nın Sovyetler Birliğine karşı sistematik düşmanlığının bir zorunluluğu olarak «yadsınmış» bir gerçektir. Ya da William Z. Foster'ın 1952'de, yani Amerikan Komünist Partisinin halktan hiçbir destek görmediği, liderlerinin hapiste olduğu ve üyelerinin parmakla sayılacak kadar az olduğu bir devirde yayınlanmış olan «History of the Communist Party of the United States» [Birleşik Devletler Komünist Partisinin Tarihçesi] adlı kitabının sonunda «İşçi Sınıfının ve Ulusun Partisi» başlıklı bir bölüm ve «Komünist Partisinin Kaydettiği Gelişme» başlıklı bir paragraf yer alırsa, bu önermelerin yıkıcı biçimde gerçekten uzak oluşun, fonksiyonlarının bir parçası demektir:

(89) New York Times 2 Şubat 1953

Yani, bunların fonksiyonu, gerçekleri kabul etmeye yanaşmamak, partinin zayıf ve yetersiz varlığına karşı, partinin gerçek yapısının «Leninist kitle partisi» olduğu ileri sürmek ve bu tezi savunmak demektir.

Bir törensel kalıba indirgenmiş olan Marksist teori, ideoloji durumuna gelir. Ancak, bu teorinin kapsamı ve fonksiyonu, onu «klâsik» teori kalıplarından ayırır: Bu bir, «yanlış bilinç» (90) değil, yanlışlığın bilinci, nesnel tarihsel çıkarın simgelediği bir «yüce gerçek» ortamı içinde «doğrulanan» yanlışlığın bilinci demektir. Bu tutum, ideolojik bilinç özgürlüğünü ortadan kaldırmak ve ideolojiyi, bilinçli bir yöntem altındaki toplumsal eylemin bir parçası olarak temele indirmek eğilimindedir. Toplumun üretici potansiyeli ile bunun baskıcı kullanımı arasındaki zıtlık arttıkça, ideoloji ile gerçek arasındaki uyuşmazlığın da gelişip büyümesi sonunda, daha önce özgür olan ideolojik etmenler yönetimin buyruk ve denetlemesine bağlanırlar. İdeolojilerin, yerleşik düzenin toplumsal ihtiyaçlarından göreli bağımsızlıklarının azalması, anlamlarının kemikleşmesi, uygarlığın bugünkü dönemine özgü bir niteliktir. Kurulu düzen topluma karşı olan ve bu toplumu eleştiren kapsamını yitirmiş ve kemikleşmiş ideoloji, bir tahakküm aracı durumuna gelir. İnsan özgürlüğü ve mantık ya da bireylerin düşünce özerkliği gibi fikirler, henüz ulaşmadıkları amaçları çerçevesinde alınmazlar ve statükoyu sürdürmeyi iş edinerek bu fikirlere gün be

(90) Engels, Franz Mehring'e 14 Temmuz 1893 tarihli mektubu (Marx ve Engels «Selected Works» Cilt II, Sf. 451)

gün ihanet eden gazetelerin, devlet adamlarının, uyutucuların ve reklâmcıların diline pelesenk olurlarsa; ideolojinin ilerici kavramları, aşamacı fonksiyonlarından yoksun bırakılır ve istenilen davranışların birer klişesi durumuna getirilirler.

Bağımsız düşüncenin çöküşü, sözlerin gücünü, büyüsel gücünü, yani bir zamanlar alaşağı edilmesiyle uygarlık sürecinin başlamasına yol açmış olan büyüsel gücünü büyük ölçüde artırır. Sözlerden, bir zamanlar dile getirdikleri fikirlere uzanan yolu izleyen entellektüel çabaya karşı korunmuş olan sözcükler, karşısındaki bireylerin tamamen güçsüz ve çaresiz kaldıkları bir yönetimin elinde silâh olurlar. Sözcükler, kitle haberleşmesi, kitle eğitimi ve kitle iletkenler kanalıyla, yöneticilerin amaç ve hedeflerini halka ulaştırırlar ve tabandaki halk kitleleri, buna, kendilerinden istenilen ve beklenilen davranışla karşılık verilir.

Batı uygarlığı gelişimine eşlik etmiş olan ussallık, düşünce ile nesnesi arasındaki gerilim içinde gelişmiştir: Doğru ve yanlış, kavrayan özne ile çevresindeki dünya arasındaki ilişkide aranmış ve mantık, bu gelişimin, önermelerle anlatılan idrak biçimi olmuştur. Düşünce nesnesi (düşünceden ne denli ayrılamaz olursa olsun) kendi başına ve kendi çerçevesi içinde nasıl ele alınmışsa, özne de, «kendisi için» varolan nesnesinin gerçeğini ve özellikle henüz gizli olan gerçeğini arayıp bulmakta özgür olan birşey olarak alınmıştır. Bu henüz gizli olan gerçek, nesnenin gerçekleştirilmemiş, edim alanına çıkarılmamış potansiyeldir. Kavramsal özgürlük, pratik özgürlüğün, gerçek uyarınca davranma yeteneğinin,

nesnel ve öznel potansiyelleri anlama yeteneğinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmüştür. Özne ile nesne arasındaki bu ilişki ortadan kalktığı zaman, geleneksel mantık gücünü yitirmiş demektir. Bu durumda doğru ve yanlış, kavramsal önermelere özgül nitelikler olmaktan çıkar ve düşünce ile eylemin kendilerini uydurmak zorunda kalacakları önceden kurulmuş ve önceden tanımlanmış gerçeklere ve olgulara bağlanırlar. Ve o zaman mantık, bu düşünce ve eylemin, önceden belirlenmiş amaca ulaşma yeteneği ile ölçülür.

— IV —

TEK ÜLKEDE Mİ SOSYALİZM ?

Bir önceki bölümde tanımlamaya çalıştığımız yeni ussallık, Sovyet toplum yapısının oluştuğu atmosferi niteler. Daha da belirgin olarak, bu ussallık, en metodik takakküm sisteminin, özgürlüğe zemin hazırlamak için uygulandığı, baskı politikasının, erkinlik politikası olarak mazur görüldüğü Sovyet toplumunun paradoksal yapısına özgüdür. Sovyet Maksizminin, rejimin bir aracı olan, zorla kabul ettirilmiş bir ideolojiden başka birşey olmadığı varsayımını kabul etmedik. Bunun karşıtı bir varsayımı, yani Sovyet toplumunun, Marksist anlamda bir sosyalist toplum olduğu görüşünü de kabul etmedik. Bu yüzden bu paradoksa, sadece ideoloji ile gerçek arasındaki açık seçik zıtlık olarak açıklayamayız. Bu yüzden bu paradoksu, sadece ideoloji ile gerçek da beraber yaşamanın getirdiği «kural dışı» koşullar altındaki yapısını yansıtıyor gibidir.

Üretim araçlarının ve üretim dağıtımının denetimi, «dolaysız üreticiler» in elinde olmadığı sürece; yani, «tabandan gelen» bir denetim ve insiyatif bulunmadığı sürece, millîleştirmenin, endüstrileşmenin olduğu kadar tahakkümün de daha etken olması; emek üretimciliğinin kitle toplumları çerçevesi içinde arttırılması ve yönetilmesi için bir araçtan başka birşey olamıyacağını önemle belirtmiş bulunuyoruz. Bu bakımdan, Sovyet toplumu, çağdaş en-

düstriyel uygarlığın genel eğilimini izlemektedir. Mamafih, bu konuda şöyle bir soru ileri sürülebilir: Durum böyle olduğu halde, Sovyet millîleştirmesi, gelişiminin tarihsel koşulları altında, liderlerinin gerçek ya da görünürdeki tutum ve amaçları ne olursa olsun, baskıcı eğilimlere karşı koyacak ve Sovyet toplumunun yapısını değiştirecek bir iç dinamiğe sahip midir, değil midir? İncelememizin sınırları içinde, bu dinamik, Sovyet Marksizminin gelişiminde yansıdığı ölçüde ele alınacak ve tartışma, bu dinamiği belirgin olarak aydınlığa kavuşturur gibi görünen bazı seçme kavramlar çerçevesinde kısıtlanacaktır. «Tek ülkede sosyalizm» görüşü, bu politik görüşe bağlı Sovyet devletinin diyalektiği, ideolojideki belirli değişimleri ve son olarak da, bu dinamiğin doruk noktasına ulaştığı «sosyalizmden komünizme geçiş» üzerinde duracağız.

Stalin döneminde Sovyet Marksizminin genel çerçevesini meydana getirmiş olan «tek ülkede sosyalizm» doktrini (91), aynı zamanda, Sovyet devletinin baskıcı fonksiyonu konusunda dünya tarihine karşı bir mazeret yaratır. Bu doktrin, Sovyet devletinin uluslararası gelişime bağlı olduğu dönem boyunca sürdürülmüştür: Bolşevik Devrimin başlangıçtaki tecrit devresi, sosyalizmin geri kalmış bölgeler çerçevesinde sınırlanması, ve kapitalizmin kıtalararası ölçüde yeniden birleşmesi, Sovyet toplumunun başına belâ olmuş iç ve dış çatışmaların sorumlusu olarak gösterilirler. Stalinist doktrin, iç çatışmala-

(91) M. M. Rozental, «Marksistskii dialekticheskii metod» (Marksist Diyalektik Metodu) Sf. 57, 108 ve daha başka bölümler

rın, devletin «yönetici ve yöneltici» rolü ile Sovyetler Birliği tarafından ve Sovyetler Birliği içinde çözülebileceğini; dış çatışmaların ise, ancak uluslararası süreç, yani kapitalist dünyadaki devrim kanalıyla yok edileceğini belirtir. (92) Oysa, aslında dış çatışmalar iç çatışmaları ve iç çatışmalar dış çatışmaları geliştirmekte ve sürdürmekte ve aradaki ayrım kesinliğini yitirmektedir. «Tek ülkede sosyalizm» görüşü, kendi gelişimi ile, Sovyet toplumunun yapısı ile kapitalist gelişim arasındaki temel bağları yeniden kuran daha büyük bir kavrama dönüşmekte ve bu kavram içinde erimektedir.

Sovyet Marksizminin iç çatışmaları tanımlaması, gelişimin çeşitli devrelerine göre değişir. Bu tanımlamalar, başlıca, proletarya ile köylüler (93), sosyalist devlet ile «kendi burjuvazimiz» (94), kulaklarla yoksul köylüler, fikir ve beden işçiliği, «eski kafalılık» ve sosyalist düşünce (95) arasındaki çatışmalar olarak ayrılır. Bu çatışmaların temeli ise, üretim güçlerinin gelişimi ile tüketim düzeyinin bu üretime yetişememesinden doğan çelişki olarak nitelenir. Dış çatışmalar ise, uluslararası alandaki sınıf çatışmalarının değişimleri çerçevesi içinde tanımlanır:

Sınıf çatışmasının bir ucu SSCB sınırları içinde tutulurken, öteki ucu, bizi çevreleyen burjuva

---

(92) Stalin'in (1925 te yazılmış olan) «Ondördüncü Parti Kongresi çalışmalarının Sonucu»ndaki ilk «özgül formül. Bakınız «Sochineniia» (Eserleri) Cilt ,VII Sf. 90—132

(93) Stalin, «Results of the Work of the Fourteenth Party Conference» («Problems of Leninism» Sf. 63)

(94) Stalin, «Letter to Ivanov» («The Strategy and Tactics of World Communism» Sf. 151)

(95) Rozental, «Marksistskii dialekticheskii metod Sf. 203

devletlerinin topraklarına uzanır... SSCB ni etkileyen sınıf çatışmalarının asıl belirgin yönü, şimdi uluslararası alana kaymıştır.» (96)

Marx'a göre, sınıf çatışması, özü itibarile uluslararasıdır. Uluslararası alana «kaymak» tan söz etmek anlamsızdır. Sovyet Marksist görüş ise daha başka bir anlam taşır: Sovyet Marksizmi, sınıf çatışması konusundaki Marksist teoriyi, bu çatışmanın ileri endüstriyel ülkelerde «nötralize» oluşu gibi bir tarihsel olguya uyarlamaya çalışır. Bu görüş, «iki kamp» doktrinine bağlıdır. Sovyetler Birliğinin önderlik ettiği «demokratik - sosyalist» kamp, uluslararası proleteryanın «gerçek» sınıfsal çıkarlarını temsil eder. Batı proleteryası («aslında» sosyalist kampa bağlı olduğu halde) coğrafî açıdan «emperyalist kamp» içinde «kapalı kaldığı» için, «gerçek» çıkarını etken biçimde ortaya koyup tanıtlayamaz. Bu ödev, Sovyet kampı içinde birleşen uluslara düşer. Marksist teoride başlangıcından itibaren yer alan, proleteryanın gerçek çıkarı ile anlık çıkarı arasındaki çelişki; bu durmda iki uluslararası grup arasındaki çelişki; bu durumda iki uluslararası grup aralerin «dış» proleteryası, bir bütün olarak proleteryanın tarihsel ödevini yüklenecek ve gerçek çıkar uğruna dövüşecektir. Sınıf çatışmasında baş rolü oynayanların değişmesi, sınıf çatışması stratejisini ve kapsamını da değiştirir. Sınıf çatışması, toprak ve halklar adına bir dövüş durumuna gelir ve top-

(96) 5 Mart 1951'de Moskova Radyosundan yayınlanan «Sınıflar ve Sınıf Çatışmaları Konusundaki Marksist-Leninist Teori» adlı konferansta, Stalin'in 1937'de söylediği bu söze atıfta bulunulmuştur. Ayrıca bakınız, Rozental, «Marksistskii dialektlcheskii metod» Sf. 302

lumsal dâvâlar, siyasal dâvâların bir fonksiyonu olurlar. Batı proleteryasının (ve bu bakımdan tüm proleteryanın) smıfsal çıkarları, SSCB nin siyasal çıkarlarıyla çatışmadığı ölçüde Sovyet politikası tarafından destek görürler. Böylelikle, sınıf çatışması uluslararası düzeye aktarılmış olmaz; daha çok bir uluslararası siyasal çatışmaya dönüştürülmüş olur.

Sınıf çatışmasının niteliğindeki bu değişim, Sovyet toplumunun yapısını değiştirmeden iç çatışmalarına çözüm yolu bulma konusundaki bütün çabaları etkisiz kılar. Marksizmin amaçlarına ulaşması, üretim güçleri ile bu güçlerin baskıcı düzeni ve kullanımı arasındaki çatışkının çözülmesine bağlıdır. Marx'a göre, kapitalizmin ortadan kaldırılması başlı başına bir amaç değil; bu çatışkının çözülmesi ve böylelikle, insanın emeğine köle oluşunun ve insanın insana tahakkümünün son bulması için bir araçtır. Ve bu kölelik,üretim süreci içinde kurumlaştırıldığı için, ancak üretim süreci içinde ortadan kaldırılabilir ve bireyler, ancak üretimi kendileri denetledikleri takdirde özgür olabilirler. Özgürlüğe uzanan bu yolda, çeşitli dönemler ve hatta (Marx'ın «Critique of the Gotha Program» ında belirtildiği üzere) baskıcı dönemler olabilir. Ama işçi sınıfı, tek tarihsel kurtuluş etmeni olarak, bu yolu baştan sona katetmedikçe, sosyalist devrimin **raison d'être**'i [hikmeti vücudu] **olamaz. Ve eğer devrim**, başlangıcından itibaren emekçi, ile emeğinin araçları arasındaki ilişkiyi tersine dönüştürmez, yani bu araçların denetimini emekçiye vermez ise, kapitalist toplumunkinden özü itibariyle ayrı bir **raison d'être**'e sahip olamaz. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılması, de-

netimin emekçilere devredilmesiyle temelden bağlıdır. Bu devir gerçekleştirilemediği sürece, devrim, üstesinden gelmeye çalıştığı düşmanlıkları, karşıtlıkları yeniden yaratmaya mahkûmdur. Bu karşıtlıklar, millîleştirilmiş üretim araçlarının baskıcı kullanımı gibi; üretim düzeyi ile tüketim düzeyi arasındaki uyuşmazlık gibi; toplumsal ihtiyaçlarla bireysel ihtiyaçlar arasındaki, devlet mülkiyeti ile özel ve yarı özel mülkiyet arasındaki çatışkı gibi; ya da uluslararası alanda, S S C B. nin çıkarları ile yabancı Komünist partilerinin çıkarları arasındaki, ulusal Sovyet güvenliğinin amaçları ile sosyalist politikanın hedefleri arasındaki çatışkı gibi çeşitli kalıplarda kendilerini gösterirler. Bu karşıtlıklar, «tek ülkede sosyalizm», «tek nüfuz alanında sosyalizm» durumuna geldiği takdirde dahi sürüp giderler. Sürüp giderler; çünkü, bunlar son çözümlemede, iki sistemin bir arada yaşamasına yol açmış ve bunu sürdürmüş etmenlere bağlıdırlar. Eğer Sovyet Marksizmi, sürdürülegelen baskıcı devlet mekanizmasını, «kapitalist tehdidi» nin sürmesiyle mazur gösteriyorsa; Sovyet toplum yapısının daha hâlâ karşıtlıklar içinde olduğunu, ve bu karşıtlıkların çözümünün, uluslararası düzende bir temel değişime bağlı olduğunu itiraf ediyor demektir. 1938'de Stalin, iç çatışkıların, SSCB nde sosyalizmin başarıya ulaşmasıyla çözüldüğünü belirtmiş (97); 1952'de, bir başka düzeyde yeniden ortaya çıkan iç karşıtlıklar üzerinde yeniden önemle durmuştur. (98)

Böylelikle, tarihsel durum, Stalin'in iç çatışkı-

(97) «Letter to Ivanov» (The Startegy and Tactic of World Communism) Sf. 150

(98) «Economic Problems of Socialism» (Current Soviet Policies) Sf. 5, 11, 14. Ayrıca bakınız VIII Bölüm.

ların Sovyet devleti tarafından çözüleceğini ve dış çatışkıların süreceğini belirten «tek ülkede sosyalizm» kavramını alaşağı etmiştir. Dış çatışmalar, iç çatışmaların sürmesine yol açarlar. Sovyet Marksizmine göre, kapitalist çevre», baskıcı siyasal ve askerî düzenin boyuna güçlendirilmesini gerektirmekte ve üretim güçlerinin bireysel ihtiyaçların karşılanması yolunda özgür kullanımını engellemektedir. Oysa, Sovyet siyasal ve askerî düzeninin güçlendirilmesini sürdürmek, «kapitalist çevre» nin sürüp gitmesine sebep olmakta ve hattâ bu çevrenin, kıtalararası birliğini ve beraberliğini sağlamaktadır. Lenin'den başlayarak, Sovyet Marksizmi, S.S.C.B. nin bu çıkmazı kendi lehine yıktığı takdirde varlığını sürdüremiyeceğini ileri sürmüştür. Bu çıkmazın, «emperyalist kamp» taki «kapitalizmin kendi bünyesinden gelen iç çatışkılar» ın yeniden harekete geçirilmesiyle yıkılacağı sanılır. Bu çatışkılar, Batının savunma ekonomisi içinde dondurulmuşlardır. Bu yüzden de, birleştirilmiş, bütünleşmiş siyasal ekonominin çözülüp dağıtılması, vazgeçilmez bir ilk hedeftir.

Ancak, Sovyet liderleri, S S C B Batı için bir siyasal ve askerî tehlike olmaktan çıktığı takdirde; yani, Sovyet devletinin üretim gücü, yeniden vatandaşlarının ihtiyaç ve yetilerine hizmet etmeye yöneltildiği takdirde, bu hedefe ulaşmayı umabilirler. Bu, üretimin ve üretim ilişkilerinin, maddî entellektüel kültür düzeyindeki yükselmenin sadece bir yan ürün olmayıp, toplumsal çabanın amacı olacağı biçiminde yeniden düzenlenmesi demektir. Sovyet Marksizmine göre, Sovyet toplumunun böylesi bir değişimi, bir arada yaşama çağında bir tarihsel zorunluluk, uluslararası politikanın bir gereği olarak orta-

ya çıkar. Sovyet Marksizmi, toplumsal dâvaların siyasal dâvâları belirlemesini sağlayan iki grup karşıtlığın birbirlerine bağımlı olduklarını kabul etmek zorundadır. Çıkmazı yıkmak, çıkmazdan kurtulmak demek olan hayatî amaca, ancak Sovyet toplumunun, kapitalizm üzerinde sosyalizmin ekonomik ve kültürel üstünlüğünü kuracağı, sosyalizmi «oradan oraya geçirerek» yayacağı ve böylelikle kapitalist dünyadaki, dondurulmuş sınıf çatışmasının buzlarını çözecek bir zemin yaratacağı biçimde değiştirilmesiyle ulaşılabilir.

Bu değişimin niteliklerini değerlendirmek için, Sovyet teorisine göre, toplumsal değişimin «yönetici etmeni» olarak kalacak olan Sovyet devletinin toplumsal yapısını incelememiz gerekir.

— V —

SOVYET DEVLETİNİN DİYALEKTİĞİ

Stalin'in, Sovyet devletinin bekası ve gelişimi teorisindeki belli başlı ögeleri anımsamak için kısa bir özet yeterli olacaktır. Engels'in, sosyalizmin bütün ya da çoğu ülkelerdeki başarısı için geçerli olan, devletin «göçüp gitmesi» formülünün tersine olarak, sosyalist devlet, «tek ülkede sosyalizm» ve «kapitalist çevrelenme» koşulları altında yeni belirleyici fonksiyonlar yüklenmek zorundadır. Bu fonksiyonlar, iç gelişimler ve iç durumlar uyarınca değişirler. Gelişimin ilk evresinde (Ekim devriminden «istismarcı sınıfların kaldırılması» na dek süren dönemde), devletin fonksiyonları şunlar olmuştur : (a) «alaşağı edilmiş sınıfları, ülke içinde tutup kısıtlamak», (b) «ülkeyi yabancı saldırılardan korumak», (c) «ekonomik düzenleme ve kültürel eğitim». İkinci evrede («köyde ve kentteki kapitalist ögelerin ortadan kaldırılması» ndan «sosyalist sistemin mutlak yengisine ve yeni kuruluşun uyarlanması» na dek süren dönemde), (a) fonksiyonu sona ermiş ve bunun yerini, «sosyalist mülkiyeti korumak» almıştır. (b) ve (c) fonksiyonları «aynen kalmışlardır». Bunun dışında, «kapitalist çevrelenme tasfiye edilmediği» ve «yabancı askerî saldırı tehlikesi ortadan kalkmadığı» takdirde, devlet, komünizm devrinde de varlığını sürdürecektir. Ancak, yukarda sözü edilen koşullar yerine geldiği zaman, devlet «dumura uğrayacaktır». (99) Daha 1930'da, Stalin, sosyalist

(99) Stalin, «Report on the Work of the Central Committee to the Eighteenth Party Congress» (Leninism, Sf. 474)

devletin diyalektiğini şu formülle özetlemiştir: «Devlet gücünün, Devletin ortadan kalkması için gerekli koşulları hazırlamak amacıyla, imkân oranındaki en büyük gelişime ulaşması gerekir. İşte Marksist formülü budur». (100) Daha sonra, komünizme geçiş öncesi ve geçiş sırasındaki devlet gücünün pekiştirilmesi, asıl önemli nokta olmuştur. (101)

Sosyalizmin ilk döneminde devletin sürdürülmesi, asıl Marksist görüşte de öngörülür. Marx, «bireylerin, iş bölümüne kölelik biçimindeki bağımsızlıklarının» sosyalizmin Birinci Evresinde devam edeceğini kabul etmiştir. (102) Buna bağlı olarak, devlet de varlığını sürdürecek; «göçüp gitmesi, ağır ağır oluşacak ve siyasal kurumların «değişimi devresinden sonra tamamlanacaktır». Engels'in daha 1847'de tasarladığı gelişim budur (103). Engels, binsekizyüzseksenlerdeki, anarşistlere karşı polemiklerinde de aynı konu üzerinde durmuştur :

«Anarşistler, proleterya devriminin, devletin siyasal örgütünün kaldırılması ile başlaması gerektiğini söylüyorlar. Oysa, proleteryanın, yengisinden sonra elverişli (fertig) gördüğü tek örgüt, devlettir. Bu devletin yeni fonksiyonlarını yerine getirmeden önce önemli değişmeler geçirmesi gerekebilir. Ancak, devleti bir anda yıkmak, yengiye ulaşmış proleteryanın henüz elde ettiği gücü kullanmasını, kapitalist

---

(100) Stalin, «Political Report to the Sixteenth Party Congress» Sf. 171

(101) Stalin, «Marksizmi voprosy iazykoznaniia (Marksizm ve Dil Sorunları). Ayrıca bakınız, Rozental, «Marksistskii dialekticheskii metod» Sf. 109

(102) «Critique of the Gotha Program» (Marx ve Engels, «Selected Works» Cild II, Sf. 23). Ayrıca I. Bölüme bakınız.

(103) «Principles of Communism», 17 ve 18. sorular

düşmanlarını yenmesini ve başarılamadığı takdirde yengiyi zorunlu olarak bir yeni yenilgiyle sonuçlandıracak olan toplumun ekonomik devrimini başarmasını sağlayacak tek örgütü yıkmak demektir». (104)

Lenin'in **«State and Revolution»** (Devlet ve Devrim) de Kautsky'yi çürütmek için temel aldığı Marx'ın sözleri, bu görüşe karşı değildir. (105) Parçalanması gereken «devlet mekanizması», ele geçirilemiyen ve «yıkılması» gereken «bürokrasi ve ordu mekanizması», sınıflı burjuva devletinin mekanizmasıdır. Hiç kuşkusuz, Marx'a göre, devletin bütün tarihsel kalıpları, sınıflı devlet kalıpları olmuştur. Ancak, sosyalizmin birinci evresi «daha henüz kapitalist kalıtımının «etkisi altında olduğu» ölçüde, sosyalist devlet de kapitalist kalıtımın etkisi altındadır. Mamafih, sosyalist devlet, bir yandan cebrî uygulamalarını sürdürürken, öte yandan da özü bir temel değişim geçirmiş olur: Sosyalist devlet, yönetici sınıfı meydana getirmiş olan proleteryanın **ta kendisidir.** (106) Buna bağlı olarak, sınıfsal durum ve

(104) Ph. van Patten'e, 18 Nisan 1883 tarihli mektup (Marx ve Engels, «Briefe an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky und Andere», Cilt I, Sf. 296) Bundan ancak beş yıl önce yazılmış olan Engels'in «Anti — Dühring» indeki önermesi, bu görüşe karşı gibidir. Engels bu önermede şöyle demiştir: «Devletin, gerçekten bütün toplumun temsilcisi gibi göründüğü ilk davranış, yani üretim araçlarının topluma malediimesi, aynı zamanda, devletin devlet olarak son bağımsız davranışıdır». Ancak, («gerçekten», «bütün toplum», «bağımsız» gibi) niteleyici terimler, bu «davranış»ı birinci evrenin başlangıcı yerine sonunu yerleştirme olanağını gösterirler.

(105) «State and Revolution» Sf. 25, 33

(106) «Communist Manifesto» (The Strategy and Tactics of World Communism, Sf. 19)

çıkarlar çerçevesi içinde, cebrin öznesi ve nesnesi özdeştir. (107) Bu anlamda, birinci evredeki devlet, «devlet olmayan», «kırılmış», «parçalanmış» bir devlettir. (108) «Doğrusunu söylemek gerekirse», siyasal güç «bir sınıfın bir başka sınıfı ezmesi için örgütlenmiş güçten başka birşey olmadığı» (109) için devletin öznesi ile nesnesi arasındaki sınıfsal özdeşlik, cebrî, ussal yönetime dönüştürme eğilimi gösterir. Marx ve Engels, devletin fonksiyonundaki değişimleri, bu dönüşüm biçiminde özetlemişlerdir : «Kamu fonksiyonları, siyasal karakterlerini yitirecek ve toplumun gerçek çıkarını koruyu bir basit yönetim fonksiyonuna dönüşeceklerdir». (110)

Bu görüşün tersine olarak, Sovyet devleti, baştan sona dek, proleteryaya karşı olan siyasal ve yönetimsel fonksiyonlar uygulamaktadır. Tahakküm, iş bölümünde, uzmanlaştırılmış bir fonksiyon olarak kalmakta ve bir siyasal, ekonomik ve askerî

---

(107) Tabii, devlet gücünün, içteki ve dıştaki «kapitalist düşmanlara» yöneltildiği durumlar bunun dışında kalır. Ancak, Marksist görüşte, bu fonksiyon, sosyalist devletin temel yapısını değiştirmez. sınıfsal düşmana karşı olan askerî ve inzibatî hareketler, bir **Levée en masse** [kitle ayaklanması] olarak silâhlı halkın kendi davranışı olarak görülür.

(108) Marx'ın Kugelmann'a 12 Nisan 1871 tarihli mektubu (Marx ve Engels «Selected Works» Cilt II, Sf. 420) Bakınız, Lenin, «State and Revolution» Sf. 33

(109) «Communist Manifesto» (The Strategy and Tactics of World Communism) Sf. 19

(110) Engels, «On Authority» (Marx ve Engels, «Selected Works» Cilt I, Sf. 577) Ayrıca, Engels'in «Anti — Dühring» deki ünlü formülüne bakınız; «Hükümetin fonksiyonları kendilerini, basit yönetim fonksiyonlarına dönüştürülür». Bakınız, Marx ve Engels «Die Allianz der sozialistischen Demokratie und die Internationale Arbeiterassoziation» (Marx oder Bakunin? adı altında yayınlanmıştır) Sf. 14

bürokrasi tekeli sürmektedir. Bu fonksiyon, üretim güçlerinin merkeziyetçi otoriter bir yönetim altında oluşu ile sürdürülmekte; toplumun ihtiyaçlarını (toplumsal üretim ve dağıtım), yönetilen halkın kollektif denetimine bağlı olmaksızın, belirleyen gruplarca yönetilmektedir. Bu grupların, Marksist anlamda bir «sınıf» meydana getirip getirmedikleri bir Marksist yorum sorunudur. (111) Gerçek şudur ki, Sovyet Marksizmi, devletin, tabandaki kurumlardan ayrı olarak «yönetici» fonksiyonu üzerinde durmaktadır; ve bu devlet, «dolaysız üreticileri», üretim işlemi üzerinde kollektif denetimden uzak tutmayı sürdürmektedir. Sovyet Marksizmi, bu «anormalliği», sosyalizmin bir «kapitalist çevre» içindeki anormal koşullarına bağlayarak mazur göstermektedir. Bu koşulların, devletin bir siyasal kurumlar sistemi olarak sürmesini ve hattâ gelişmesini gerektirdiği ve devletin, toplum üstünde ve topluma karşı olarak baskıcı ekonomik, askerî, inzibatî ve eğitimsel fonksiyonlar almasını zorunlu kıldığı iddia edilmektedir. Böylelikle Sovyet devleti, Engels'in sınıflı topluma özgü olarak nitelediği bir yapının biçimini almış olur: «Ortak toplumsal

(111) «Sınıf», temel üretim araçlarıyla olan ilişki terimleri içinde ve üretim araçları da, mülkiyet terimleri içinde tanımlanıyorsa; Sovyet bürokrasisi, bir **sınıf değildir.** Eğer kıstas, üretim araçlarının **denetimi** ise, sınıf sorunu, böylesi bir denetimin «dolaysız üreticiler»e verilip verilmediğine ve bu üreticiler tarafından etken bir denetimin yürütülüp yürütülmediğine bağlıdır. Biz burada, «sınıf» terimini, (yönetici fonksiyonu dahil olmak üzere) hükûmet etme fonksiyonunu, belirli ayrıcalıklar olsun ya da olmasın, toplumsal iş bölümünden «ayrı» bir fonksiyon olarak uygulayan gruplar için kullanıyoruz. Bu durumda, bürokrasi «tabandan gelecek olanlara» açık olsa bile, yönettiği kişilerden bağımsız olarak fonksiyonunun ağırlığını sürdürdüğü sürece, yine bir sınıfolacaktır.

fonksiyonlar», «iş bölümünün yeni bir dalı» durumuna gelir ve halkın çıkarlarından ayrı, **özgül** çıkarlar meydana getirirler. (112) Devlet yeniden bir maddeleşmiş, esaslaştırılmış güç durumuna gelmiş olur.

Sovyet Marksizmine göre, devlet, böyle bir güç olarak, dünyanın sosyalizme götürüleceği Arşimed noktası, sosyalizm ve komünizmin kurulması için «temel araç» durumuna gelir. Sovyet Marksizmi, devletin sürdürülen varlığını, sosyalist gelişimin kuruluşuna bağlar. (113) Bu konuda ileri sürülen fikirler, şöyle sıralanır : Bolşevik Devrimi, kapitalizmin alaşağı edilmesi ve ekonominin millîleştirilmesi ile, köylü ve kentli proleteryanın çıkarlarını temsil eden bir devletin temelini atmıştır. Devlet, proleteryanın devletidir ve bu itibarla, devrimin daha sonraki gelişimi «taban» dan değil, «tepe» den oluşur. «Köylerdeki, eski burjuva ekonomik düzeninin» tasfiyesi ve «sosyalist kollektif çiftlik düzeni» nin kurulması, «temel köylü kitlelerinin desteğini kazanmış olan mevcut rejimin insiyatifi ile» tepeden oluşmuş bir devrimdir. (114) Tepeden oluşturulan devrimde, devletin güçlü olarak kurumlaştırılması, ülkenin ekonomik düzenini sadece işçi ve köylünün «anlık çıkarları» nın dışında, üstünde ve

---

(112) Engels, Conrad Schmidt'e 27 Ekim 1890 tarihli mektup (Über Historischen Materialismus, Cilt II, Sf. 140)

(113) Ts. A. Stepanian, «Uslovlia i puti perekhoda ot sotsializma k kommunizmu» (Sosyalizmden Komünizme Geçiş Koşulları ve Yolları) «O sovetskom sotsialisticheskom obshchestve» (Sovyet Sosyalist Toplumu Üzerine),de yayınlanmıştır. Sf. 544

(114) Stalin, «Marksizm i voprosy iazykoznaniia» (Marksizm ve Dil Sorunları)

bu çıkarlara karşı değil, aynı zamanda işçi ve köylüleri, bürokratik - otoriter üretim düzenine bağımlı kılarak geliştirmiş olan birinci Beş Yıllık Plân süresinde gerçekleştirilmiştir. Stalinizm uyarınca, sosyalizmin bundan sonraki evrelerine geçiş de, kurumlaştırılmış devleti ortadan kaldırmak yerine, yine böyle güçlendirmekle başarılacaktır. (115) Ancak bu formüllerde öngörüldüğü üzere rejimin esasa indirgenmesi, ulusal ve uluslararası gelişmelerin zorunlu kılacağı siyasal yapı değişimlerinin aleyhine sonuçlanabilir. Devlet gücünün nesnel sınırları vardır. Stalinizmin daha sonraki dönemlerinde, Sovyet Marksizmi, devletin genel sosyoekonomik yasalara bağlı olduğunu, kalıplarının «ülkemizin gelişimine ve uluslararası durumda meydana gelecek değişikliklere paralel olarak değiştiğini ve değişeceğini» (116) önemle belirtmiştir. Sovyet Marksist değerlendirmede, bu tür ulusal ve uluslararası gelişmeler, Stalinizmin çalışmaları ve başarıları zemini üzerinde kendilerini ortaya koymakta ve Sovyet teori ve stratejisinde de bakışık değişimleri gerektirmektedirler.

Devlet gelişiminde Sovyet Marksizminin öngördüğü yöntemi özetlemeden önce, şu sorunun sorulması gerekir : Sovyet devleti nedir veya kimdir? Ne Sovyet aydın tabakasının bir yeni yönetici grubu olarak ortaya çıkışı, ne bu aydın zümrenin oluşumu ve ne de ayrıcalıkları, hiç değilse S.S.C.B. nde tartışma götürmez olgular olmaktan çıkmıştır.

---

(115) VIII. Bölüme bakınız.

(116) Stalin, «Report on the Work of the Central Committee to the Eighteenth Party Congress» (Londralı, Sf. 473)

Yetenekli uzmanların, teknisyenlerin, yöneticilerin vb. eğitim ve yetişme tarzları üzerinde sürekli olarak ve önemle durulmakta, bunlara tanınan ayrıcalıklar açıkça ilân edilmektedir. (117) Üstelik, bu grubun gelişmesinde herhangi bir aksama olmaması, komünizme geçiş için gerekli ön koşullardan biri olarak alınmaktadır. (118) Devletin gelişmesi sorununda en önemli yön, sadece hükûmet bürokrasisinin ayrıcalıkları, sayıca kalabalıklığı ve gücü, ve kast karakterinde oluşu değil; gücünün alanı ve temelidir. Bürokrasinin, ayrıcalıklı durumunu sürdürmek ve ilerletmek konusunda hayatî bir çıkarı bulunduğu gün gibi ortadadır. Yine gün gibi ortada olan bir başka gerçek de bürokrasi içindeki çeşitli grupların arasında çatışmaların varoluşudur. Bu çatışmaların, Sovyet toplumunun amacına yönelen gelişimi açısından önemlerini değerlendirmek için, Sovyet toplum yapısını yıkmak ve değiştirmek üzere bürokrasinin belirli durumundan (ya da bürokrasi içindeki belirli durumlardan) yararlanmasının siyasal ve ekonomik bir temeli olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Aşağıdaki paragraflarda, bunun belirlenmesi ile ilgili bazı genel görünümleri ele almakla yetineceğiz.

Sovyet Marksizminin, Sovyet toplumu içinde

---

(117) En azından 1935'ten bu yana ilân edilmiştir. Stalin'in «Leninism» deki Kızıl Ordu Akademisi mezunlarına söylevine bakınız, Sf. 363

(118) Örneğin Stepanian'a bakınız, «Uslaviia i puti perekhoda ot sotsializma k kommunizmu» (Sosyalizmden Komünizme Geçiş Koşulları ve Yolları) «O sovetskom sotsialisticheskom obshchestve» (Sovyet Sosyalist Toplumu üzerine) de yayınlanmıştır, Sf. 516, 520

karşıt çıkarların varolduğunu (119) kabul ettiğini ve bunları, Sosyalist mülkiyet ve emeğin çeşitli kalıplarının varolmasına bağladığını daha önce de önemle belirtmiş bulunuyoruz. Belirli karşıtlıkların kaynağı olarak şunlar gösterilmiştir : Üretim araçlarının devlet, kollektif ve özel mülkiyetinin bir arada bulunması; fikrî ve bedenî çalışma arasındaki ayrım; aydınlar, işçiler ve köylüler olmak üzere tabakalara bölünme; toplumsal üretimin iki ana dalının eşitsiz gelişimi. Bürokrasi, iş bölümünde ayrı bir dal olduğu ve toplumda özel bir yer işgal ettiği sürece, ayrı ve özel bir çıkarı var demektir. Sovyet Marksizmine göre, bu «iç» çatışmalar ve onlarla birlikte de bürokrasinin ayrı durumu, fikrî ve bedenî çalışmanın dengelenmesiyle ağır ağır «ortadan silinecek» tir. Fikrî ve bedenî çalışmanın eşit düzeye gelmesi ise, üretim ilişkilerinin giderek üretim gelişimine ayak uydurmasıyla sağlanacaktır. Bürokrasinin sınıfsal durumunun (ama bürokrasinin kendisinin değil) ortadan kaldırılışı, bu durumda, sosyalizmden komünizme geçişin bir «yan ürünü» olarak oluşacaktır. O dönemde de, bürokrasinin bazı fonksiyonları olacaktır. Yalnız bunlar, artık

---

(119) «Ülkemizde sosyalizm, iç karşıtlıkların kendi gücümüzle çözülmesi temeli üzerine oturtulmuştur.» Bol'shaia Sovetskaia Entsiklopediia (Büyük Sovyet Ansiklopedisi) Cilt XLVII, 378. Belirgin karşıtlıkların sıralanması konusunda bakınız : Stalin'in 1935'te Stakhanovitlere söylevi (Leninism, Sf. 368) ve Stalin, «Economic Problems of Socialism in the USSR» (Current Soviet Policies), Rozental, «Marksistskii dialekticheskii metod» (Marksist Diyalektik Metod) Sf. 283—288, Stepanian, «Usloviia i puti perekhoda ot sotsializma k kommunizmu» (Sosyalizmden Komünizme Geçiş Koşulları ve Yolları) «O sovetskom sotsialisticheskom obshchestve» (Sovyet Sosyalist Toplumu Üzerine) de yayınlanmıştır. Sf. 528—531. Pravda, 20 Ağustos 1947.

eskisi gibi kurumlaştırılmış, hiyerarşik görev bölümü çerçevesinden çıkmış olacaklardır. Maddî ve entellektüel üretim güçlerinin zenginleşmesi ile, genel toplumsal fonksiyonlar bireyler arasında el değiştirebilir duruma geldiği zaman, bürokrasi herkese «açık» olacak ve «siyasal» niteliğini yitirecektir. Sovyet Marksizminin böyle bir eğilimi olduğu yolundaki varsayımı, Sovyet devletinin gerçek yapısına teorik olarak dahi uygulanabilir mi?

Bürokrasi bulunduğu yeri sağlamlaştıran, kendine özgü bir ekonomik temele oturmadığı ya da böylesi bir güç temeline sahip başka toplumsal gruplarla birleşmediği takdirde, ne denli büyük olursa olsun, kendi kendini sürdürecek bir güç yaratamaz. Doğal olarak, ekonomik gücün geleneksel kaynakları, Sovyet bürokrasisinin sahip olamıyacağı kaynaklardır. Bu bürokrasi, millîleştirilmiş üretim araçlarının sahibi durumunda değildir. Ancak, ortadaki bir başka gerçek, yasalar uyarınca üretim araçlarına sahip olan «halk» ın, bunları denetlemediğidir. Bu yüzden, belirleyici etmen, mülkiyet değil, denetim olmalıdır. Ancak. «denetim», daha açık seçik ve etraflı olarak tanımlanmadığı takdirde, gücün gerçek alanını kapsamaz. Denetim, başka çıkarlara karşı kendini ortaya koyup tanıtlayabilecek denli bağımsız belirli çıkarlarla mı uygulanmaktadır, yoksa, bu çıkarların kendileri de üstün güç ve yasalara bağlı mıdırlar? Sovyet sistemi ve üretim düzeni açısından, teknik - yönetimle toplumsal denetim arasında bir ayrım yapılması zorunludur. Eğer endüstrinin ve tarımın ana kuruluşlarını yönetenler, kendi başlarına, kendileri için ve bir belirli grup olarak, girişim ve çalışma politikalarını belirler ve bunları gerçekleştirmek için de, toplumsal ihtiyaç ve bu ihtiyacın karşılanması üzerinde

nüfuz kullanırlarsa; iki denetim yüzeyi birbiriyle çakışır. Böylesi bir çakışma, olağan karşılanamaz. Sovyet doktrininde tüm teknik yönetimin denetlenmesinin üstünde olarak toplumsal denetimi uygulayan Partidir. Ve Parti, devletle kaynaşmış olduğu için de, toplumsal denetim, merkezî ve plânlı bir siyasal denetim niteliğine bürünür. Ancak, Parti konusunda da, en yüksek denetimin kimin tarafından yapıldığı sorulmalıdır. Çünkü, liderler arasında dahi, yönetimle ilgili olanlar da dahil olmak üzere çeşitli gruplar ve çıkarların varlığı söz konusudur. Açık seçik ortada olan bir gerçek, «halk» ın bu sorunlar çerçevesinden çıkarılabileceğidir : «Tabandan gelen» herhangi bir etken toplumsal denetim söz konusu değildir. Böylelikle, geride iki olasılık kalmaktadır (1) Bürokrasi içinde bir belirli grup, bürokrasinin tümü üzerinde denetim uygulamaktadır (ki bu durumda, bu grup, toplumsal denetimin özerk öznesi olur); ya da (2) bürokrasi, bir «sınıf» olarak tamamen egemendir; yani yönetici gruptur (ki bu durumda da, toplumsal ve teknik yönetim denetimleri birbirleriyle çakışırlar). Şimdi bu alternatifi ele alacağız.

Kişisel güç, etken biçimde kurumlaştırıldığı takdirde dahi, toplumsal denetimi belirlemez. Stalin' in diktatörlüğü, kendi fiilî gücünden ötürü, çeşitli karşıt çıkarların üstesinden gelmiş olabilir. Ancak, bu kişisel güç de, varlığını sürekli işlemesine borçlu olduğu toplum sisteminin gereklerine bağlı olmuş ve bu gerekler, asgarî varlıklarının dışında ve üstünde, endüstriyel ve tarımsal temeli denetler ve askerî güçlerle inzibatî güçleri denetenler tarafından ortaklaşa belirlenmiştir. Aynı şey, daha da geniş ölçüde olmak üzere, Stalin'den sonraki lider-

ler için de söz konusudur. Böylelikle, toplumsal denetim alanının araştırılması, kişisel diktatörlükten, yukarda formüle edilen alternatife kaymaktadır. Ancak, toplumsal denetimin tam anlamıyla bağlanabileceği, bir ayrı, türdeş [mütecanis] grup yok gibidir. En üst kademedeki yöneticiler grubu değişmekte ve yönetim, ordu, parti olmak üzere gerek ekonomik ve gerekse siyasal çeşitli bürokrasilerin ve bürokrasi dallarının «temsilcilerinden» meydana gelmektedir. Bu temsilcilerin her biri, özgül bir çıkar gözetmekte ve toplumsal denetimi kendi yürütmek istemektedir. Ancak, iktidarın tekelleştirilmesi, iki güç tarafından engellenir: Bir yanda, bütün kuruntularına, açıklarına ve düzeltmelerine karşın, Merkez Plânı özgül çıkarların üstündedir ve bunları birleştirerek bir bütünlüğe kavuşturur; öte yandan da, en yüksek kademesine dek, bürokrasinin tümü, bir terör yarışmasına, veya terörün hızını ve gücünü yitirmesinden sonra, iktidarın elden gitmesine yol açan, hesaba kitaba sığmaz siyasal ve cezaî tedbirlere maruzdur. Hiç kuşkusuz, Merkez Plânı sistemin ana dallarındaki bürokrasinin; yani, hükûmetin, partinin, silâhlı kuvvetlerin, yönetimin ortaya koyduğu bir yapıttır. Ancak, bu Plân, sözü edilen güçlerin, Sovyet toplumunun iç gelişimine bağlı bir genel çıkar biçimine sokulan, birleştirilmiş ve uyarlanmış çıkarları ve müzakereleri sonucudur. Bu ilişki de, terörün gelişiminde büyük rol oynamıştır.

Terör, sadece fevkalâde durumlarda değil, normal düzende hesaba kitaba gelmez bir şiddetin (teröre maruz kalanlar için olduğu kadar, tepedeki gruplar ve hattâ terörü uygulayanlar için de hesapsız bir şiddetin) merkezî, metodik uygulanışıdır.

Cezaî tedbirlerin (görevden uzaklaştırma, tenzili rütbe gibi) şedit olmamaları durumunda, terör bir nevi toplumsal rekabet sistemi kurarsa da, Sovyet Devleti böylesi bir hesapsız kitapsız uygulamaya bağlı olduğu sürece, terörcü güçlere dayanıyor demektir. Terör, tarihsel fonksiyonu içinde baskıcı kurumları yıkarak yerlerine liberal kurumların gelmesini ve üretim güçlerinin ussal kullanımını sağlayıp sağlamamasına bağlı olarak, ilerici ya da gerici olabilir. (120) Sovyet devletinde, terör, teknolojik ve siyasal olmak üzere iki ayrı nitelik gösterir. Teknik ve diğer çalışma alanlarındaki yetersizlik ya da istenilen şekilde çalışmama, cezalandırılır. Aynı şey, uyumsuzluğun her türü için de söz konusudur. Siyasal alanda ve tehlikeli ölçüde kuşkuyu çekecek tutumlar, fikirler ve davranışlar cezalandırılır. Terörün bu iki kalıbı birbirleriyle girift olmuşlardır, ve yeterlilik kesinlikle siyasal zemin üzerinde değerlendirilip yargılanır. Mamafih, örgütlü muhalefetin ortadan kaldırılışı ve totaliter yönetimin sürdürülen başarısı ile, terör teknolojik alanda kalma eğilimi göstermektedir. Ve özellikle SSCB nde, kesinlikle siyasal alandaki terör, bir kural değil, ayrıcalık olarak görünür. Siyasal dâvâların, artık ussal, akla yatkın ve tutarlı gösterilmek zahmetine dahi katlanılmayan, tamamen kalıplaşmış klişeleri, birbirleriyle çekişen tarafların, özü konusunda fikir birliğine vardıkları yönetimsel tedbirlerin alınmasındaki ve zamanındaki ayrımlara bağlı olan asıl suçlama nedenini gizlemeye yarar.

Teknolojik terör ise, her yerde hazır ve nazır-

(120) Bakınız F. Neumann, «Notes on the Theory of Dictatorship» (The Democratic and the Authoritarian State, Sf. 233—256.)

dır. Ancak, bu her yerde hazır ve nazır olma durumu, özel ayrıcalığı ve yeri olan sorunlara karşı da alabildiğine kayıtsız bir tutuma yol açar. Aşağı düzeyde başlatılmış bir eylem, koşullar «elverişli» olduğu takdirde, en yüksek düzeyleri de içine alabilir. Başkanlarm kendilerinin de dokunulmazlıkları yoktur. Başkanlar da, baskının mutlak hâkimleri değildirler. Görünüşe göre, mekanizmayı bir belirli hedefe doğru harekete geçiren koşullar, ilgili bürokrasi alanlarındaki çeşitli karşıt akımların bir sonucudur. Yine görünüşe göre, önemli ve sivrilmiş dâvâlardaki son karar da, en tepedeki grupların müzakere ve tâvizlerinin bir sonucudur. Bu grupların her biri, gendi «cihaz» ını temsil eder; ancak bu cihazlar da, Merkez Plânının çerçevesi içinde rakip denetimlere ve o anda hüküm sürmekte olan iç ve dış politika ilkelerine bağlıdır. Bu çerçeve içinde, kişisel çıkarları kollamaya, nüfuz ticareti yapmaya, fesat ve fırsatçılığa olanak tanıyan büyük boşluklar vardır. Bu çerçevenin boşlukları, aynı zamanda, bir grubun (ve grubun içinden bir kişinin) sivrilip en üst kademeye çıkmasına da yol açar. Bununla beraber, yine aynı nedenler, iktidarın tekelleştirilmesi konusunda sınırlar koyarlar ve bu sınırlar, Sovyet gücünün temelindeki ana yapı altüst edilmeden aşılamaz.

Bu sınırlar, ekonomik, siyasal ve askerî kuruluşların birbirleriyle ilişkisi ve plânlı gelişmenin yarattığı zorunluluklarla belirlenir. Gelişimin hızı ve biçimi, ana kuruluşların ve ana kuruluşlar içindeki ögelerin öncelikleri, rakip müktesep haklar arasındaki çekişme ve tâvizlerle tanınır. Mamafih, er geç, sonuç, Sovyet toplum yapısının temel eğilimlerine ve bu eğilimleri, birinci Beş Yıllık Plân-

dan bu yana yönetmiş olan ilkelere uymak zorundadır. Bu eğilim ve ilkeler, bir kez kurumlaştıkları zaman, kendi hareket güçlerini ve kendi nesnel zorunluklarını yaratırlar. Müktesep haklar, bu zorunlulukların yerine getirilmesine bağlıdır. İlkeler, değişen ulusal ve uluslararası durumlar uyarınca değiştirilirler. Ancak, uzun vadeli genel tutum, bu değiştirmelerin bütünlenmiş biçimi olarak ortaya çıkar. Stepanian, Marksizmin gelişmesi için, «ilkelerinin ve temel kuruluşlarının değiştirilmez duruma gelmesi» (121) gerektiğini belirtirken, bu propagandadan daha öte bir önerme olmuştur: Gerçekten de, Sovyet sisteminin bütün temel alanlarındaki denetim,(Marksist olsun ya da olmasın) birbirine benzer ilkeler tarafından yönetilmiştir. Bu ilkelerin, rakip güçler ve müktesep haklar arasındaki çatışmada kendilerini yeniden göstermeleri olasılıdır. Çünkü, bunlar, bu güçlerin ve hakların egemen olduğu toplumun öz yapısına özgüdürler. Örneğin, Stalin'in ölümünden sonra, ağır endüstri yatırımlarında indirim yaparak, hafif endüstri yatırımlarını arttırmak ve tüketim mallarını çoğaltmak yolunda gösterilen çabalar, liderliğin en üst kademesindeki gruplar arasında bir iktidar mücadelesi niteliğine bürünmüştür. Mamafih, Sovyet endüstrileşmesinin uzun vadeli yöntemi ve buna bağlı gelişen siyasal kuruluş, bu konudaki karar üzerinde büyük ölçüde etken olmuş ve bunu önceden belirlemiştir. Sovyet toplumunun Stalinist kuruluşu, ağır endüstriye tanınan önceliğin sürdürülmesi temeline

---

(121) Usloviia i puti perokhoda ot sotsializma k kommunizmu» (Sosyalizmden Komünizme Geçiş Koşulları ve Yolları), O sovetskom sotsialisticheskom obshchestve (Sovyet Sosyalist Toplumu Üzerine) de yayınlanmıştır., Sf. 482

oturtulmuştur. Bu dengede yapılacak bir temel değişiklik, toplumun yapısında, gerek ekonomik ve gerekse siyasal sistemde de buna bakışık bir değişiklik yapılmasını gerektirir. Stalinist programda böylesi bir değişime yer verilmemiş; tam tersine, belirttiğimiz gibi, bu programın «deneme» niteliği ve bir «ikinci evre» ye yönelişi üzerinde önemle durulmuştur. Nitekim, bu değişim, herhangi bir grup ya da kişinin gücü ve isteğine bağlı değildir: Bu değişim, uluslararası düzene ve Sovyet toplumundaki üretim güçlerinin ekonomik ve siyasal düzeylerine göre oluşur. Ve bu değişim, özellikle, ileri endüstriyel ülkelerin yetenek düzeyine erişmeye ve buna bakışık olarak kapitalist dünyanın göreli zayıflamasına bağlıdır. Bu düzeye erişilip erişilmediği, ve uluslararası durumun bu değişime uygun olup olmadığı konusundaki karar bir siyasal karardır ve üst kademe bürokrasilerinin başkanları arasında çekişmeler sonucu elde edilir. Ancak, iç ve dış durumların nesnel etmenleri tarafından, yani son çözümlemede Sovyet politikasının uluslararası etkenliğince kabul edilmediği ve «onaylanmadığı» takdirde, bu karar iptal edilir.

Bürokratik «iktidar mücadelesi» ne üstün gelen temel ilke ve hedeflerin direnci konusunda bir başka örnek de, tarım politikasından verilebilir : Tarım politikası, bütün dönüşler, gerilemeler, düzeltmeler ve kollektivizasyonun çeşitli devreleri boyunca, toprağın tamamen sosyalist mülk durumuna getirilmesi, tamamen mekanizasyona gidilmesi ve köydeki yaşam ve çalışma ile kentteki yaşam ve çalışmanın aynı paralele getirilip, aralarında bir denge kurulması amacını güder. Dış politikada ise, «sert» ve «yumuşak» bütün dönemler boyunca, ye-

rel savaşlar ve «barış taarruzları» boyunca, Lenin'in, kapitalist dünya ile bir arada yaşayarak sosyalizmin ve komünizmin kuruluşu için gerekli «mühlet» i sürdürmek konusundaki görüşü kılavuzluk eder. Bu durumda da, yönetici ilkelerin yorumu ve bunların gerektirdiği tedbirlerin zamanı ve alanı hakkında verilecek karar, tamamen üst kademedeki liderler grubunun tekelindedir. Ancak yönetici ilkelerin niteliği ve sayısı nasıl değiştirilirse değiştirilsin ve bu konuda bürokrasinin alt tabakalarının fikri ister alınsın ister alınmasın veya onlara taviz verilsin verilmesin, bu ilkeler, belirli güçleri sınırlamaya ve bunların kurumlaştırılmasını ilkelerin yönetimindeki bir sistem içinde tutmaya yetecek denli kesindirler.

Bu durumda, Sovyet bürokrasisi, içinde bulunduğu toplum sisteminin genel icaplarına karşı belirli çıkarları etken biçimde sürdürecek bir temele sahip değil gibi görünür. Bürokrasi, ekonomik, siyasal ve askerî kuruluşların denetimi kanalıyla tabandaki halk kitlelerini deneten bir ayrı sınıf meydana getirir ve bu denetimin uygulanması, kendilerini denetim içinde ortaya koyan belirli çıkarların çeşitlerini kapsar. Ancak, bu çıkarlar, kendi özgül güçleri ile değiştiremiyecekleri genel politikaya tâviz vermek ve boyun eğmek zorundadırlar. Bu, bürokrasinin, bir bütün olarak toplumun ortak çıkarını temsil ettiği anlamına gelir mi?

Değişik ekonomik, meslekî ve yönetimsel çıkarları olan rakip gruplardan meydana gelmiş bir toplumda, «ortak çıkar» kendi başına anlamı olan bir terim değildir. Bireysel erkinlik ve güvenliğin en üst noktaya ulaşması ve maddî ve kültürel yaşam koşullarının genel bir yükseliş göstermesi, her uy-

gar toplumun ortak çıkarını belirler gibi bir varsayım olabilirse de, görülmüştür ki; türdeş [mütecanis] olmayan toplumlarda, bu çıkarın gerçekleştirilmesi, toplumun bazı (ayrıcalıklı) gruplarının çıkararlarıyla çatışma içinde yürütür. Ortak çıkar, bir «ideolojik» kavram olarak kalacaktır. Bu karşıtlık durumu, sadece bürokrasi ile tabandaki halk kitleleri arasındaki ilişkilerde değil; aynı zamanda köylü ve kentli halk ve hattâ, bu gruplar içindeki kadın ve erkek işçiler, ya da usta ve usta olmayan işçiler gibi ikinci derecedeki gruplar arasındaki ilişkilerde dahi hüküm sürer. Çeşitli kaynaklara sahip olan, çok ileri endüstriyel bir toplumda bile, genel yaşam standardının ve genel özgürlüklerin artması, halkın büyük kesimlerinin çıkarlarını çiğneyerek, eşitsiz bir gelişim biçiminde oluşabilir. Toplumsal ihtiyaç, nasıl bireysel ihtiyaçlarla aynı değilse; «evrensel» özgürlük ve adaletin gerçekleştirilmesi de, bireysel açıdan (ve hattâ toplumsal grupların tamamı açısından) adaletsizlik ve özgürsüzlük demek olabilir. Özgürlük ve adaletin güvenliği demek olan hak ve yasaların evrenselliği «özel durumlardan» soyutlanmak zorunda olması bakımından, böylesi kısıtlama ve yadsınmaları gerektirir.

Ortak çıkar konusundaki eşitsizlik, geri kalmış bir ülkede çok daha büyük bir uçurum biçiminde olacaktır. Ne millîleştirme ve ne de merkezî plânlama, bu eşitsizliği kendiliğinden ortadan kaldıramıyacaktır. Ortak çıkar, anlık çıkarlar karşısında (toplum geliştikçe giderek azalacak da olsa) büyük ölçüde bir «soyutluğu» sürdürecektir. Bir başka deyişle, genel (ortak) çıkar ile özel çıkarların toplamı arasındaki geleneksel ayrım, bir gerçek olarak kalacak ve genel (ortak) çıkar, bir ayrı varlık

olarak, bireysel çıkarların üstünde ve bu çıkarların dışında bir toplumsal çıkar olarak, kendi terimleriyle tanımlanacaktır. Sovyet Marksizmi genel (ortak) çıkarı, üretim güçlerine ve bu güçlerin düzenlenişine olan ilişkisi açısından tamamlar. Toplumsal çıkarın, üretim güçlerinin gelişimini sağlayan gruplar ve çıkarlar tarafından simgelendiği söylenilir. Bu ilişki, söz konusu toplumun siyasal ve ekonomik durumu çerçevesi içinde tanımlanması gereken bir tarihsel etmendir.

Sovyet toplumunda, üretim güçlerinin hız verilmiş gelişimi, Sovyet devletinin «bir arada yaşama» koşulları içinde bekası ve rekabet gücüne sahip olması için gerekli bir ön koşul olarak görülür. Böylelikle, bürokrasinin yeri ve durumu, üretim cihazının gelişimine bağlanır ve teknoloji ve cebir mekanizmaları, diplomasi ve iktidar politikaları yoluya, bu ortak toplumsal çıkar, bürokrasi içindeki özgül veçatışan çıkarların üstesinden gelir. Bu bakımdan, Sovyet Bürokrasisi, bireysel çıkarların bireylerden ayrıldığı ve devlette toplandığı bir esasa indirgenmiş kalıp içinde, toplumsal çıkarı simgelemiş olur.

Sovyet devleti, anlık çıkarla çerçek (nesnel tarihsel) çıkar arasındaki Marksist ayrımın, siyasal yapının kurulması için temel neden olarak alındığı bir kurumlaştırılmış kollektif düzen olarak ortaya çıkar. Devlet, gerçek (toplumsal) çıkarın simgesidir. Ancak böyle olmakla beraber, devlet, yönettiği kişilerin çıkarlarıyla «daha henüz özdeş olmamıştır»: Halkın anlık çıkarları «daha henüz» nesnel toplumsal çıkarla «çakışmamaktadır». Örneğin, halk, daha az çalışmak, daha büyük özgürlükler ve daha çok tüketim malları istemektedir. Oysa, resmî teori uyarınca, hâlâ hüküm sürmekte olan ge-

rikalmışlık ve kıtlık, bu çıkarların, silâhlanma ve endüstrileşme konusundaki toplumsal çıkarlara bağımlılığının sürdürülmesini gerektirmektedir. Bu, bireyle, devlet tarafından temsil edilen toplum arasında, ötedenberi süregelen uyuşmazlıktır. Ancak, Sovyet teorisinde, tarihsel sürecin yeni bir döneminde ortaya çıkar. Daha önceleri, devlet, bir bütün olarak toplumun değil, yönetici sınıfın çıkarını temsil etmiştir. Hiç kuşkusuz, sınıf devleti de, toplumun bir bütün olarak ve düzenli biçimde yeniden yaratılmasını ve üretim güçlerinin gelişimini sağladığı ölçüde, kollektif çıkarı (122) temsil etmiştir. Ancak, bu güçlerin, ortak çıkar içindeki ussal gelişimi ile özel-kazanç gözeten kullanımı arasındaki çatışma, sınıf devleti çerçevesi içinde çözülememiş ve çıkarların niteliğini bozmuştur. Bu çatışma büyüdükçe, sınıf devleti zorunlu olarak, eskisinden de gerici bir tutuma yönelmiş ve toplumun gelişimi için bir ayak bağı durumuna gelmiş olur. Bunun tersine olarak, Sovyet toplumunun, tam zıt yönde ilerlediği, çatışmayı çözebilme (123) yeteneğinde olduğu ve üretimin baştan aşağı gelişimi temeli üzerinde, bireysel ihtiyaçla toplumsal ihtiyaç arasında bir uyum kurabileceği düşünülür.

---

(122) VI. Bölüme bakınız.
(123) IV. ve VIII. Bölümlere bakınız.

— VI —

ALTYAPI YE ÜSTYAPI — GERÇEK VE İDEOLOJİ

Marksist teoriye göre, devlet, sadece temel üretim ilişkilerinin dolaysız siyasal anlatımı **olmayıp** da, üretimin sınıfsal ilişkilerini «dengeleyen» ögeleri kapsadığı zaman, üstyapıya özgü olur. Yönetici sınıfın devleti olan ve böyle kalan devlet, **evrensel** yasa ve düzeni destekleyip sürdürür ve böylelikle, en azından toplumun tümü için asgari ölçüde de olsa bir eşitlik ve güven sağlamış olur. Sınıf devleti, ancak bu etmenler yardımıyla, üretim ilişkilerinin yarattığı çatışmaları «düzen» çerçevesi içinde tutmak ve «yatıştırmak» görevini yerine getirebilir. (124) Devlete, çatışan özel çıkarların üstünde ve dışında bir evrensel çıkar görünümü kazandıran, işte bu «dolayımlaşma» dır. Devletin evrensel fonksiyonu, altyapı tarafından belirlenir. Ancak bu fonksiyon, altyapıyı aşan ve hattâ ona karşıt olan ve yarı bağımsız güçler durumuna gelerek, çeşitli biçimlerde altyapı üzerinde etken olabilen etmenleri kapsar.

Engels, devletin temel ekonomik sürece «tepki» sini iki ana kalıp içinde göstermiştir : Devlet, ekonomik gelişime ya karşı çıkacak, ya da «aynı yönde» bir tutum gösterecektir. İkinci şıkta, devlet,

---

(124) Engels, «Origin of the Family, Private Proverty and the State» Sf. 155. Ayrıca bakınız, Marx ve Engels. «The German Ideology» Sf. 40—41

ekonomik gelişimi «hızlandırmış» olur (125) İkinci tepki kalıbı, siyasal üstyapı ile üretim güçlerinin gelişmesi arasında bir uyuşumu gerektirir. Bu uyuşum, Marksist teoride, ancak kapitalist toplumun (ve genellikle sınıflı toplum) yükselme devirlerinde oluşacak bir olgu olarak gösterilmiş ve diğer toplumlar için böyle bir uyuşumun olabileceği yadsınmıştır. Sovyet Marksizmine göre, Bolşevik Devrimi, siyasal üstyapı ekonomik tabanla «bağdaştırmış» ve üretim araçlarının millîleştirilmesi, ekonomik gelişimin merkezî denetimini olanaklı kılmıştır. Ekonomik yasalar, üstyapıyı belirleyen nesnel güçler biçimindeki faaliyetlerini sürdürürler. Bu yasalar, devlet tarafından ne «yaratılabilir» ve ne de değiştirilebir. Ancak, bu yasalar, bilinçli kullanım ve uygulanmaya açıktır. (126) Sovyet Marksist teorisine göre, Sovyet üstyapısı ile kapitalist üstyapı arasındaki belirleyici ayrım, işte budur. Her iki devlet biçimi de, bir «siyasal üstyapı» meydana getirirler; yani bunlar, toplumun bakışık «ekonomik yapısı» tarafından belirlenirler. Ancak bu belirleme, kapitalist devlette körü körüne ve denetimden uzak olduğu halde, Sovyet devleti bunu «yönetebilir» ve «denetebilir». Böylelikle, kapitalizmde, «kapitalist ekonomi tarafından denetilen devlet olduğu halde», Sovyet devleti «ülkenin ekonomik gelişimini yöneten güç», ekonominin «yöne-

---

(125) Conrad Schmidt'e 27 Ekim 1890 tarihli mektup (Marx ve Engels «Selected Works» Cilt II, Sf. 447)

(126) Stalin, «Economic Problems of Socialism in the USSR» (Current Soviet Policies) Sf. 18. Ayrıca, 23 Ocak 1953 tarihli «Izvestia» ve 14 Şubat 1953 tarihli «Current Digest of the Soviet Press» teki yazılar. Ayrıca VIII. Bölüme bakınız.

tici gücü» durumuna gelir. (127)

Sovyet gelişimlerini inceleyen çözümlemecilerden bir kısmı, altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkinin bu yeni tanımında (Stalin'in «Marksizm ve Dil Sorunları» adlı yapıtında genelleştirilmiş olan tanımda) temel Marksist görüşün bir revizyonunu sezmişlerdir. (128) Aslında, bu, Engels'in altyapı ile üstyapının bakışık davranışı (Wechselwirkung) konusundaki önermesinin uygulanmasından başka birşey değildir. Devlet, ekonomik gelişimi «hızlandırdığı» takdirde, «altyapısıyla, kendini biçimlendirmeye ve bütünlemeye yardım eden (işbirliği yapan) büyük ölçüde etken bir güç durumuna gelir; eski temeli ve eski sınıfları yıkmak ve tasfiye etmek konusunda, yeni düzene elinden gelen her türlü yardımı gösterir.» (129) Stalin'in «Marksizm ve Dil Sorunları» adlı yapıtından alınan bu önerme, sadece devleti değil, genel olarak üstyapıyı ilgilendirir. Bu formüller, Sovyet Marksizmi için tartışma götürmez bir gerçek sayılan, Sovyet toplumunun sosyalist bir toplum olduğu varsayımına mantıken uy-

(127) G. Glezermann, «The Socialist State - Mighty Instrumentality for Building Communism» (Current Digest of the Soviet Press) Cilt IV, Sayı 41, Sf. 7—10. Bu, «burjuva devletinin ekonomik gelişimi etkilediği» görüşünü reddetmez. Stalin, bu Formülü, «Economic Problems of Socialism» adlı yapıtında geliştirmiştir. (Current Soviet Policies, Sf. 1-20) Bakınız VIII. Bölüm.

(128) Robert Daniels, «State and Revolution A Case Study in the Genesis and Transformation of Communist Ideology» (American Slavic and East European Review) Cilt XII, Sayı 1, Sf. 22—43

(129) Stalin'in önermesi konusundaki Sovyet Marksist değerlendirme için bakınız M. B. Mittin, «Novyi vydaiushchiisia vklad I. V. Stalina v razvitie marksistsko leninskoi teori» (J. V. Stalin'in Marksist - Leninist Teorinin Gelişimine Olan Yeni Katkısı) özellikle Sf. 13

gundur. Doğal olarak, sosyalist bir devletin, altyapı ile olan ilişkileri, kapitalist devletinkilerinden değişik olacaktır (Sovyet Marksist terminolojide, bu, düşmanca olmayan ilişki olarak adlandırılır). Buna bağlı olarak, sosyalizmden komünizme yönelen gelişme, aynı şekilde, düşmanca olmayan bir gelişim diye tanımlanabilir. Bu tanımlama, «daha yüksek döneme» ilerlemenin, altyapıda «yıkıcı» değişimleri gerektirmemesi ve potansiyellerinin yavaş yavaş ortaya dökülerek sağlanması açısından, ussal bir tanımdır. Gerçekten de, bir sosyalist altyapının varlığı, üstyapının bütün geleneksel fonksiyonlarını değiştirecek ve ideoloji ile gerçek arasında yeni bir ilişki kuracaktır.

Geleneksel Marksist görüşü, şematik olarak Sovyet toplumuna uyguladığımız zaman, altyapı, mevcut üretim ilişkileri içindeki mevcut «üretim güçlerin» den meydana gelir. (130) «Üreticiler», devletin ücretli ve maaşlı memurları, ve kollektif çiftlik mensuplarıdır. Denetleme ve yaşam koşulları açısından büyük ayrımlar olduğu halde, üreticilerle üretim araçlarının mülkiyeti arasındaki ilişkide, Sovyet toplumunu meydana getiren gruplar arasında

---

(130) Stalin'in «Marksizm ve Dil Sorunları» adlı yapıtındaki altyapı tanımının, üretim güçlerini bu tanım dışında bıraktığı konusundaki tartışmaya burada değinmiyoruz. Marksist teoride, üretim güçleri, ancak belirli üretim ilişkileri içinde faaliyet gösterdikleri halde, üretim ilişkilerinden daha temel bir yer tutarlar. Bu konudaki tartışmanın tamamı için, 25 Şubat - 1 Mart 1952 tarihleri arasında toplanmış olan Komünist Toplum Bilimleri Akademisi konferansı tutanaklarına bakınız «Nauchnaia sessiia. posviashchennaia trudam I. V. Stalina i ikh znacheniiu v razvitii obshchestvennykh nauk» (J. V. Stalin'in Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Sosyal Bilimlerin Gelişmesi Açısından Önemine Ayrılan Bilimsel Oturum) Voprosy Filosofii (Felsefe Sorunları) 1952, Sayı 3, Sf. 240—261

(yani aydınlar, işçiler ve köylüler arasında) sınıf ayrımı gözetilmez. Üstyapı, yönetim, hukuk ve kültür kurumları sisteminden ve bunları ortaya koyup, özel ve genel yaşamın çeşitli alanlarına yaydıkları resmî ideolojiden meydana gelir. Klasik Marksist kuruluşta olduğu gibi, altyapı üstyapıyı belirler; yani üstyapı, üretim cihazının gereklerine göre biçimlenir. Ancak, bu üretim cihazı millîleştirilmiştir ve yarattığı gereklikler de merkezî plânlamaya ve denetime bağlıdır. Bu durum, geleneksel görüşe önemli değişiklikler getirir : Devlet, arada herhangi bir dolayım etmeni olmaksızın, üretim cihazının dolaysız siyasal örgütü, millileştirilmiş ekonominin genel yönetmeni ve esasa indirgenmiş olan kollektif çıkar durumuna gelir. Bu bakımdan, altyapı ile üstyapı arasındaki fonksiyonel ayrımlar silinmeye yüz tutar; üstyapı, altyapıya karşıt ve aşamacı fonksiyonlarından yoksun edilerek, metodik ve sistematik biçimde altyapı ile dengeye getirilir. Toplumsal denetim için yeni temeller kuran bu işlem, ideolojinin özünü de değiştirir. Düşünce ile gerçek, kültür ile uygarlık, entellektüel kültürle maddî kültür arasındaki gerilim, yani Batı uygarlığının itici güçlerinden biri olmuş olan gerilim, çözülme yoluna gitmez, ama yavaş yavaş azaltılır.

Marx ve Engels'e göre, ideoloji bir hayaldir (Schein). Ancak bu, insana bağımsız, nesnel yasalar ve güçler sistemi gibi görünen bir toplumsal üretim düzeninden meydana gelen ve gerekli olan bir hayaldir. İdeoloji, asıl toplumsal temelin bir «yansıması» olarak, gerçeğe katılır, ancak gerçek, yanlış biçim içinde belirtilir. Yönetici sınıfın fikir ve düşünceleri, egemen fikir ve düşünceler durumuna gelir ve evrensel geçerlilik iddiasında bulunurlar.

Ama, bu iddia «yanlış bilinç» üzerine kurulmuştur. Yanlıştır; çünkü, fikirlerin ekonomik temellerile olan gerçek bağlantısı ve buna bağlı olarak gerçek sınırları ve yadsımaları bilince girmez. (131) Bir belirli tarihsel kavram, evrensel geçerliliğe sahipmiş gibi görünür ve bir belirli toplumsal sistem için destek görevini yapar. Mamafih, ideolojinin fonksiyonu, böylesi bir görevin ötesine geçer. İdeolojinin içinde, kuşaktan kuşağa geçirilmiş olan, insanın sürekli umutlarını, isteklerini ve acılarını, bastırılmış potansiyellerini, mutlak adalet, özgürlük ve mutluluk imgelerini kapsayan malzeme vardır. Bunlar, ideolojik anlatımlarına başlıca dinde, felsefede ve sanatta, bunların dışında da özgürlük, eşitlik ve güven konusundaki hukukî ve siyasal kavramlarda ulaşırlar.

Burada, Marksist ideoloji kavramı, altyapıya ilişkin ideolojinin fonksiyonu ve ağırlığında bir değişime yol açan dinamik anlamı taşır. Altyapı, ideolojiye ne denli el uzatır, bunu ne denli yönetir ve yerleşik düzenle koordine ederse, gerçeğe en uzak olan ideolojik alan (yani sanat ve felsefe), özellikle bu uzaklığı dolayısile, düzene karşı olanların sığınabileceği son melce olma niteliğini o denli güçlendirir. Marx, teorisini geliştirmeye başladığı zaman, tarihin en sonunda, Mantık ve Özgürlüğün felsefî fikirlerden siyasal hedeflere dönüştürülebileceği bir döneme erişmiş olduğu inancıyla hareket etmiştir. (Marx'ın en ileri ideoloji olarak düşündüğü) felsefe, doruk noktasına proleteryanın eyleminde ulaşıla-

---

(131) Engels'in, Mehring'e 14 Temmuz 1893 tarihli mektubu (Marx ve Engels «Selected Works») Cilt II, Sf. 451

caktır; (132) bu doyına noktası aynı zamanda bir son, felsefenin «yitmesi» demek olacaktır. Felsefenin «maddî silâhı»nı meydana getiren proleterya, felsefede kendi «kavramsal silâhı» nı bulur. Felsefe, insanın özgürlüğü ve vekarı fikrini, yabancılaştırılamaz hakları görüşünü, yaşamının, potansiyellerinin ve mutluluğunun efendisi olma kavramlarını geliştirmiştir. Sınıflı toplumun bu kavramları ideolojik duruma getirmesi karşısında, proleteryanın eylemi, sınıflı toplumu ortadan kaldırarak, bunları gerçeğe dönüştürecektir.

Ancak, ileri endüstriyel ülkelerdeki sosyalist devrimi engellemiş olan gelişim, aynı zamanda, ideolojiden gerçeğe, felsefeden devrimci uygulamaya geçiş konusundaki Marksist görüşü de bozmuştur. Eğer proleterya, artık, yerleşik düzenin «mutlak yadsınışı» nı simgeleyen devrimci sınıf olarak hareket etmez olursa; felsefenin «maddî silâhı» nı da artık sağlayamaz olur. Böylece durum tersine döner: Gerçek tarafından geri çevrilen Mantık ve Özgürlük, yeniden felsefeye konu olur. «İnsanın özü», «mutlak kurtuluşu» yeniden (sadece) «düşüncede denenirler» (in Gedanken erlebt). (133) Teori (Marksist teori tarihsel durumu dolayısile başlı başına felsefedir), yeniden, sadece siyasal uygulamayı kollamak, bu uygulamanın önünde olmak durumunda kalmaz; aynı zamanda başarısız uygulama karşısında, kurtuluş amaçlarını ve hedeflerini de açıklama zorunda kalır. Teori, bu fonksiyonu içinde, yeniden ideoloji durumuna gelir. Ancak bu kez, bir yanlış bilinç biçimin-

(132) Marx, «Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie: Einleitung» (Marx ve Engels, «Historisch Kritische Gesamtausgabe» Bölüm I, Sf. 620)
(133) Aynı yapıt.

de değil, baskıcı gerçeğe uzak ve uzaklaştırıcı ve hattâ karşıt bir bilinç olarak görünür. Ve yine aynı nedenle, en önmeli siyasal etmenlerden biri olur. Sovyet devleti için, «ideolojik cephe» deki mücadele, ölüm kalım mücadelesi demektir.

Bu mücadelede, altyapı ile üstyapının nasıl yer değiştirdiğini görmüş bulunuyoruz. Sovyet Marksizmine göre, toplumsal gelişimin daha önceki hamleleri, yerleşik temel düzenin devrimci değişimini gerektirmiş olduğu halde, Sovyet devleti, plânlı ve «bilimsel yönetim» yoluyla, komünizme geçişi mevcut temel üzerinde gerçekleştirebilir. En belirgin çelişki ve hayallerin ve hattâ saçmalık ve yalan yanlışlığın bilinçli olarak kabul edilip kullanıldığı ölçüde, geçiş süreci, daha önceden önemli olan ideolojik etmenleri saf dışı eder. Ancak bu durum, ideolojinin tüm kapsamını yok etmiş olmaz. Üretim güçlerinin gelişimi ile baskıcı üretim ilişkileri arasındaki, bütün halkın maruz bulunduğu çatışma, halktaki, baskıcı gerçeğin ötesine ideolojik bir aşama yapma ihtiyacını sürdürür. Marksist teoriye göre, «bir belirli çıkarı genel olarak, ya da «genel çıkarı» üstün olarak gösterme gerekliliği ortadan kalktığı zaman» bu ihtiyaç da silinip gidecektir. (134) Sovyet sisteminde, «genel çıkar», bireysel çıkarlardan tamamen yarı bir varlık olarak devlet içinde somutlaştırılmıştır. Bireysel çıkarlar, daha henüz karşılanmamış olduğu ve gerçek tarafından reddedildiği ölçüde, ideolojik anlatım peşinde koşar. Yeni ekonomik temelin, insa-

(134) Marx ve Engels, «The German Ideology» Sf. 41

nın komünizm düzeninde mutlak kurtuluşunu sağlıyacağı yollu propagandası yapıldığı oranda, bu çıkarların gücü, rejimi yıkıcı duruma gelir. Böylelikle ideolojik aşamaya karşı savaş, rejim için bir ölüm kalım mücadelesi durumuna gelir. İdeolojik alanda, ağırlık merkezi, felsefeden sanat ve edebiyata kayar. **Felsefî** aşamanın tehlikeli bölgesi, felsefenin resmî teori tarafından massedilmesiyle kontrol altına alınmış olur. İnsan özgürlüğü ve doygunluğunun daha henüz gerçekleşmemiş fikirleri için geleneksel bir sığınak olan metafizik, diyalektik materyalizm ve sosyalizm çerçevesinde ussal bir toplumun ortaya çıkışıyla tamamen alışılmış gibi gösterilir. Bir davranış kuralları ve kalıpları durumuna getirilmiş olan ahlâk felsefesi, devlet politikasının bir parçası olur. (135) Felsefenin bu dallarından, geriye sadece, bunların metodik yadsınması kalır. (1946'daki Aleksandrov tartışmasında belirgin örneğini bulan) Batı felsefesine, «burjuva objektivizmi» ne, idealizme vb. karşı girişilen mücadele, aşamacı nitelikleri dolayısile, «kapalı» siyasal ve ekonomik sistemi tehlikeye düşürebilecek gibi görülen felsefe akımlarını ve kategorilerini aşağılama amacını güder. (Marksist görüşün, tabulaştırılmış «burjuva» ögeleri iptal ettiği halde koruyup sürdürmüş olması (Aufgehoben) açısından ele alındığı zaman, bu amaç, teorik bir ödev olarak kendi kendisini yenmeye mahkûm görünür. Bu yüzden, tartışmaların, «burjuva felsefesi» ni eleştirme düzeyinden herhangi bir yere oynaya-

---

(135) Bu incelemenin ikinci bölümünde söz konusu dönüşüm ele alınacaktır.

maması karşısında şaşırmamak gerekir. (136) Felsefenin bu yadsınışı ile (137), temel ideolojik mücadele, sanattaki aşamaya yöneltilir. Sovyet sanatı «gerçekçi» olmalıdır.

Gerçekçilik, büyük ölçüde eleştirici bir sanat kalıbı olabilir ve olmuştur da. Gerçeği, ideolojik ve idealize edilmiş simgeleriyle «olduğu gibi» gören gerçekçilik gizlilik ve sahteliğe karşı doğruyu ortaya koyar. Gerçekçilik, bu anlamda alındığı zaman, insan özgürlüğü idealini asıl yadsınışı ve ihaneti içinde gösterir ve böylelikle, yokolması sanatı ortadan kaldıracak olan aşamacılığı sürdürür. Bunun tersine olarak, Sovyet gerçekçiliği, baskıcı devlet düzenine uydurulur. Devlet politikasının, edebiyat, müzik, resim vb. aracılığıyla gerçekleştirilen bilinçli ve denetilmiş biçimdeki tamamlanışı, kendi başına sanatla bağdaşamaz durumda değildir (buna, Yunan sanatından Bert Brecht'e kadar çeşitli örnekler gösterilebilir). Ancak, Sovyet gerçekçiliği, yerleşik toplum gerçeğini, sanatsal kapsamın nihaî çerçevesi olarak kabul etmek ve bunu ne öz ve ne de biçim bakımından aşmamak suretiyle, siyasal kalıpların sanatsal bütünlenişinin ötesine geçer. Bu gerçekteki belirli eksiklikler, falsolar ve açıklar eleştirilir. Ama, ne birey, ne de bireyin içinde yaşadığı toplum, mev-

---

(136) Felsefe üzerindeki tabular, Marx sonrası teorinin gelişiminde bir dönüm noktası olan Marksist görüşleri dahi etkilemektedir. Bunların en belirgin örneği, Georg Lukac'ın «Geschischte und Klassenbewusstsein» adlı yapıtıdır. Oysa aynı yazarın, «Die Zerstörung der Vernunft» adlı yapıtı, Marksist eleştirinin bozulması konusunda iyi bir örnektir.

(137) Yukarda belirtilen nedenlerden dolayı, Sovyet felsefesinin özüne değgin bir tartışmaya girmek konumuz dışındadır. Bu konudaki en iyi ve en kapsamlı araştırma, Gustav A. Wetter'in «Der dialektische Materialismus; seine Geschichte und sein System in der Soviet Union» adlı yapıtında bulunabilir.

cut düzenin öngördüğü ve kendi içinde sınırladığı doygunluk alanından başka bir doygunluk alanına bağlanamaz. Kuşkusuz, bunlar, komünist **geleceğe** bağlanırlar; ancak komünist gelecek, mevcut çelişkileri «yıkmaksızın» bugünkü düzenin normal evriminden doğacak bir gelecek olarak gösterilir. Geleceğin, bugüne karşıt olmayacağı söylenilir; baskı, yavaş yavaş ve istenilen çabaların gösterilmesi sonunda özgürlük ve mutluluk getirecektir. Tarihi, tarih öncesinden ve yadsımayı kendi yadsınışından hiçbir akıbet ayıramaz. Ancak, sanatın dinsel tören kalıbından ayrılışından itibaren çekimine kapılıp yöneldiği ağırlık merkezi, insanın özü ile varlığı arasındaki çatışkının yapısında bulunan akıbet etmenidir.

Sanatsal imgeler, yerleşik gerçeğin kesin yadsımasını, mutlak özgürlüğü sürdürmüşlerdir. Sovyet estetiği, «öz ile varlık arasındaki önüne geçilmez karşıtlık» fikrine, «formalizm» in (138) teorik ilkesi olarak hücum ettiği zaman, aslında sanatın öz ilkesine hücum etmiş olur. Marksist teoriye göre, karşıtlık **tarihsel** bir olgudur ve bütün insancıl yetilerin özgür gelişimi için gerekli maddî koşulları sağlayarak insanın varlığı ile özünü bağdaştıran bir toplum içinde çözülmesi gerekir. Bu başarıldığı takdirde ve başarıldığı zaman, sanatın kapsamına giren şeylerin gerçekleştirilmesi kanalıyla sanatın geleneksel temeli dinamitlenmiş olacaktır. Bu tarihsel olaydan önce, eleştirimci idrak görevini sürdürür : Bu görev, daha henüz aşamacı durumdaki gerçeği simgelemek, yadsıyıcı gerçek karşısında özgürlük

---

(138) V. A. Razumnyi, «O sushchnosti realisticheskogo khudozhestvennogo obraza» (Gerçekçi Sanatsal Kalıbın Özüne Dair) Voprosy Filosofli (Felsefe Sorunları) 1952, Sayı 6, Sf. 101

imgesini sürdürmektedir. Özgürlüğün gerçekleştirilmesiyle, sanat bir gerçek kalıbı olmaktan çıkacaktır. (139) Bu gerçekleştirme ödevinin kendi devrine düştüğü inancında olan Hegel, sanatın, geçmişe özgü birşey olduğunu, özünü yitirdiğini iddia etmiştir. Sanatın bu devrini doldurmuş durumunu, sanat kalıbına sığan gerçek formülünden daha kesin bir formülü gerektiren, yeni bilimsel - felsefî öze bağlamıştır. (140) Marksist teori, toplumsal gelişimle sanatın devrini doldurması arasındaki tarihsel bağ görüşünü sürdürmüştür : Üretim güçlerinin gelişimi, sanatta dile gelen **promesse du bonheur**'ün elle tutulur bir gerçek olmasını sağlamıştır; siyasal eylem, yani devrim, bu olanağı gerçeğe çevirmekle yükümlüdür.

Sovyet Marksizmi, Bolşevik Devriminin, bu çevirme için gerekli zemini hazırladığını iddia eder. Şu halde, geride sanatın kapsamı ve fonksiyonu olarak ne kalmıştır? Sovyet estetiği bu soruyu şöyle cevaplar : Gerçeğin sanatsal imgeler kalıbında yansıtılması. (141) «Edebiyatımızın ne denli gerçekçi olursa, o denli romantik olması, estetiğimizin yasasıdır.» (142) Bir başka deyişle, gerçek bir kez, (henüz salt kalıbı içinde olmamakla beraber) ideali kapsadığı zaman, sanat zorunlu olarak gerçeği yansıtır; yani, eğer sanat, temel fonksiyonunu sürdürecekse, bu «gerçekçilik» olmalıdır. Gerçeğin ötesinde olduğu için, sanatın «romantik» ögesini meydana ge-

---

(139) Hegel, «Vorlesungen über die aesthetik» (Samtliche Werke) Cilt XII, Sf. 215
(140) Aynı yapıt, Sf. 30, 32
(141) Razumnyi, «O sushchnosti realisticheskogo khudozhestvennogo obraza» Sf. 99
(142) «Literaturnaia Gazeta» 17 Kasım 1948

tirmiş olan **promesse du bonheur**, bu durumda, politikayı belirleyenlerin gerçekçi tutumu olur. Gerçekçilikle romantizm birbirleriyle kaynaşırlar. Ama eğer bu kaynaşma, gerçek bir kaynaşma olsaydı, sanatı bir fazlalık durumuna getirirdi. Özgürlük gerçeği, özgürlük ideolojisini sanatsal aşamacılığı içinde kabul etmeyecektir. Hegel, sanatın devrini dolduruşunu bir gelişim sonucu olarak nitelemiştir. Mantığın gelişimi aşamayı yendiği («onu tekrar gerçeğe döndürdüğü») zaman, sanat kendi yadsıması biçimine dönüşür. Sovyet estetiği bu fikri reddeder ve sanat konusunda direnir. Oysa, bir yandan da, sanatın aşamacılığını kanun dışı sayar. Sovyet estetiği, sanat olmayan sanatı istemekte ve istediğini de elde etmektedir.

Mamafih, Sovyetlerin sanat konusundaki tutumu, sadece sınırsız bir otoritercilik patlaması değildir. Bu tutumun tarihsel anlam ve önemi, kısıtlamayı gerektiren siyasal ve ulusal nedenlerin ötesindedir. Sovyet estetiğinin en şaşırtıcı ve çarpıcı görüşleri, sanatın toplumsal fonksiyonunun kesinlikle farkedildiğini gösterir. Bu görüşler, genellikle sanatın idrak fonksiyonuna verilen önemden çıkarılmaktadır. Sovyet estetiğine göre, sanatla bilim arasında hiçbir temel karşıtlık ya da çatışkı yoktur. Sanatsal ve ussal görüşler birbirlerinden ayrılamazlar. (143) Sanat, «tıpkı bilim gibi», «nesnel gerçeği» belirtir. (144) Bununla beraber sanat, gerçeğin bir belirli biçimde simgelenişi, yani günlük anlatım diliyle

---

(143) Razumnyi, «O sushchnosti realisticheskogo khudozhestvennogo obraza» Sf. 99, 107

(144) P. Trofimov ve başkaları, «Printsipy marksistsko leniniskoi estetiki» (Marksist Leninist Estetik İlkeleri) «Kommunist» 1954, Sayı 16, Sf. 95

olduğu kadar, bilimsel anlatım diliyle de kıyaslanamayacak bir biçimde simgelenişidir. Sanatın kıyaslanamama nedenleri pek çoktur; bu nedenler, sanatın, insandaki ve insanın dünyasındaki (nesnel ve öznel açıdan) üstesinden gelinmemiş güçleri, toplumsal denetimin dışında ve altında kalan «tehlikeli bölgeler» i hem ortaya koyması ve hem de bunları kutsayarak bir çeşit dokunulmazlık getirmesine bağlıdır. Baskıcı bir toplumun açısından ele alındığı zaman, mutlak özgürlük, bu tehlikeli bölgelerde bulunur. Bu tehlikeli bölgelerin en derinindeki düzeyde, sanat, mevcut olana karşı bir protesto niteliğini taşır. İşte bu nedenle, sanat bir «siyasal» sorundur: Başı boş bırakıldığı takdirde, sanat kanun ve düzeni tehlikeye sokabilir. Plato'nun sanat konusundaki tutumu ve estetik, siyasal, epistemolojik kıstasları birbirine kaynaştıran sıkı sansür sistemi, sanatın yapısına ve fonksiyonuna, sanatı «özgür» entellektüel, duygusal ya da eğitimsel eğlence diye değerlendirmekten daha adil bir görüş getirir.

Ancak, siyasal bir güç olarak sanat, özgürlük imgelerini sürdürdüğü ölçüde sanattır. Bütünü ile bu imgelerin yadsıması demek olan bir toplumda, sanat, bunları ancak mutlak reddediş yoluyla sürdürebilir; yani ne uslûbu, ne özü ve ne de biçimiyle özgür olmayan gerçeğin ölçülerine ayak uydurmadığı takdirde sürdürebilir. Bu ölçüler ne denli totaliter olurlarsa, gerçek, dili ve anlaşma yollarını o denli kontrolü altına alır ve sanat o denli gerçek dışı olmaya, somuttan soyuta çekilmeye, uyumdan uyumsuzluğa, özden biçime yönelir. Böylelikle, sanat, gerçeğin kopmaz bir parçası durumuna getirilmiş olan herşeyin reddi demek olur. Büyük «burjuva» gerçek dışı ve «formalist» sanatçıların yapıtları, özgürlük

fikrine, sosyalist ve Sovyet gerçekçiliğinden çok daha sıkı sıkıya sarılmıştır. Onların sanatındaki gerçekten uzaklık, özgürlüğün gerçekten ne denli uzak olduğunu belirtir: Sanat, konusu kadar aşamacıdır. Sovyet devleti resmî kararnamelerle, sanatın aşamacılığım yasaklar; böylelikle de, özgür olmayan bir toplumda, özgürlüğün ideolojik yansımasını dahi ortadan kadırmış olur. Resmî kararnamelere ayak uyduran Sovyet gerçekçi sanatı, insan yaşamının henüz uyumculuğa düşmemiş son boyutunun toplumsal denetime girmesi için bir araç durumuna gelir. Tarihsel temelinden koparılmış, sosyalist bir gerçek olmadan sosyalize edilmiş olan sanat, eski, tarih öncesi fonksiyonuna yeniden döner ve büyüsel bir nitelik kazanır. Böylece, sanat, davranışçılığın pragmatik ussallığında önemli bir etmen durumuna gelir.

«Sanat, gerçeğe yönelen bir belirli ilişkiyi öğretir.» (145) Bu ilişkinin örnekleri, Sovyet kahramanının ve vatanseverinin, karşıt ve devrini doldurmuş güçlerle olan mücadelesindeki «tipik» imgeleridir. Sovyet sanatı, gerçekte de böyle bir ilişki kurma amacını güder ve bu ilişkiyi **«sanat olarak»** gerçekleştirmeye, yani, sanatsal imge, sanatsal hayal yoluyla başarmaya çalışır. Oysa bu, büyünün kuralıdır : Bu, «istenilen gerçeğin, hayalde yerine geldiğini kabul etmek», «gerçek tekniğe yardımcı bir hayal tekniği» kullanmaktır. (146) Tabiî ki, hayal, gerçek üzerinde dolaysız bir etki yapamaz. Gerçeği, ancak, «gerçek konusundaki öznel tutumu» değiştir-

---

(145) Aynı yapıt, Sf. 107 - 108
(146) George Thomson, «Studies in Ancient Greek Society» Sf. 440.

diği ölçüde dolaylı olarak değiştirmiş olur. Sanatın idrak fonksiyonunda, sanattan büyüye yönelen gerileme, Sovyet estetiğinin en reaksiyoner özelliği olan, «formalizm» ile «soyut» ve «uyumsuz» yapıların reddedilişinde ortaya çıkar. Modern «burjuva sanatı» ndaki ilerici ögeler, özellikle, sanatın «şok» niteliğini (147) sürdüren, yani, kaçınılmaz çatışkıyı dile getiren yapılarda varolmuştur. Bunlar, geleneksel sanat yapılarını, sanatsal kavramı belirtmek için kullanılamaz duruma getiren toplumsal standardizasyona ve sahteciliği yıkmak için girişilmiş umutsuz çabaları simgeler. Uyumlu kalıplar, klasik ve romantik gelişimlerinde olduğu kadar, gerçekçi gelişimlerinde de, aşamacı, eleştirimci güçlerini yitirmişlerdir; bunlar, artık gerçeğe karşıt olmaktan çıkmış, gerçeğin bir parçası, bir süsü, birer uyarlama aracı olmuşlardır. Bunlar, kitle iletkenleri kanalıyla yayılarak, günlük çalışma ve eğlence saatlerine eşlik eden ve hoşa giden birer ahenk olmuşlar; yaratma ve dinlenme dönemlerinde bir manevî besin durumuna gelmişlerdir. Bu koşullar altında, bunların anlamı, ancak kesin yadsıma ile yeniden elde edilebilir olmuştur. Bunun tersine olarak, kararnamelerle uyum sağlanması, uyumsuzluğun, ahenksizliğin, ritimsizliğin yasaklanması, yoluyla, sanatın idrak fonksiyonu «hizaya getirmiş» ve aslında uyumcu olmayan sanatsal imgelem uyumculuğa zorlanmıştır.

Sovyet estetiğinin, uyumsuz sanatı reddetmekle, Plato'nun, sadece güzel, basit ve uyumlu kalıplara izin veren önermesine dönmüş olduğuna dikkati

---

(147) T. W. Adorno, «Die gegangelte Musik» Sf. 46

çekmek gerekir. Sadece bu kalıplar, İyi ve Doğru olanla «kaynaşabilirler» «Ve artık, iyinin gücü, güzelliğin alanına dönmüştür; çünkü, ölçü ve simetri, dünyanın her yanında güzellik ve erdem demektir» ve «doğrunun, bu kaynaşmanın bir ögesi olacağını söyledik.» (148) Plato'nun sanat teorisi, felsefeci kralların, iyi, güzel ve doğru ölçülerini belirleyici bir devlet, yani gerçeğe aykırı bir devlet düzenine özgüdür. Güzelin, iyinin ve doğrunun bu kaynaşması, gerçek hizmetine verildiği anda, kendi kendini dağıtma yoluna gidecektir.

Sanat üzerindeki siyasal baskı ve denetimlerin genel çerçevesi içinde, tutumlara büyük ölçüde değişiklik yapmak olanaklıdır. Gerginlik ve gevşeklik, sanat kalıpları ve uslûplarının değiştirilmesi ulusal ve uluslararası düzene bağlı olarak oluşur. Doğal olarak, toplumsal kısıtlamanın terörcü kalıbından normal kalıbına geçiş sonunda, daha büyük sanat özgürlüğü istemek ve hattâ bunu elde etmek olasılıdır. «Sovyet gerçekçiliğinin» katılığı da pekâlâ yumuşayabilir. Herhalükârda, gerçekçilikle romantizm birbirlerine karşıt olmaktan çıkmışlardır. Hattâ, «formalist» ve «soyut» ögeler dahi, uyumcu uygulamayla uzlaştırılabilir durumdadır. Sanat, toplumsal fonksiyonu içinde, bireysel özerklik ve idrakin giderek artan yetersizliğini ve güçsüzlüğünü paylaşır.

---

(148) Philebus 64

— VII —

DİYALEKTİK VE DEĞİŞİMLERİ

Belki de, Sovyet Marksizminin gelişiminde, hiçbir şey, diyalektik konusundaki tutumu kadar açıklayıcı nitelikte değildir. Diyalektik mantık, Marksist teorinin temel taşıdır. Diyalektik mantık, devrimci gelişimin olduğu kadar, devrim öncesi gelişimin çözümlenmesinde de ışık tutar. Bu çözümlemenin ise, her iki dönemdeki stratejiye yol göstermesi beklenir. Diyalektik mantığın, diyalektiğin, yeni tarihsel duruma Marksist açıdan uygulanmasının ötesine geçecek herhangi bir temel «revizyonu», (sadece dogmatik önemi olan) Marksist teoriden «sapmak» demek olmayacak, aynı zamanda temel eğilimlerdeki bir değişikliğin teorik mazereti demek olacaktır. Bu yüzden Sovyet teorisi yorumcuları, dikkatlerini bu alandaki olaylara çevirmişlerdir. Bu yorumcuların vardıkları sonuç şu olmuştur: Sovyet Marksizmi, diyalektiği, diyalektik mantığa göre, tarihsel gelişim tarafından asılmaya mahkûm gibi görünen bir rejimin ideolojik açıdan haklı gösterilmesi uğruna kısıtlamış ve önemsiz kılmıştır. Bu sonuca varılınasını sağlayan başlıca neden, nicelikten niteliğe geçişin kısırlaştırılması, sosyalizm düzeni içinde yapılması gerekli yıkıcı değişikliklerin yadsınması («aykırı olmayan çelişkiler» görüşü), formal mantığın yeniden ortaya çıkarılışı ve «yadsımanın yadsınışı» teriminin diyalektik söz dağarcığından kaldırılmasıdır. (149) Oysa aslında, Sovyet Marksizmi, hiçbir alanda,

---

(149) Bakınız A. Philipov, «Logic and Dialectic in the Soviet Union» Sf. 37

diyalektik metodu geliştirmesindeki kadar «ortodoks» değildir. Yukarda sözü edilen nedenlerden hiç birinin, kendi başına, Marksist (ve hattâ Hegeliyen) diyalektik mantığa karşı olmadığını ilerde göreceğiz.

Ama, Sovyet Marksizminde, temel diyalektik kavramlardan bir teki bile reddedilmediği veya revizyondan geçirilmediği halde, diyalektiğin fonksiyonu önemli bir değişikliğe maruz kalmıştır : Diyalektiğin fonksiyonu, eleştirimci bir düşünce biçiminden, bir evrensel «dünya görüşü»ne ve kesinlikle saptanmış kural ve düzenlere bağlı bir evrensel metoda dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, diyalektiği, herhangi bir revizyondan, çok daha fazla yıpratır. Bu değişim, Marksizmin teoriden ideolojiye dönüşümün karşılığıdır. Diyalektiğe, resmî düşünce ve yayınların büyüsel nitelikleri yüklenir. Marksist teori, devrimci bilinç ve uygulama sistemi olmaktan çıkıp da, yerleşik bir tahakküm düzeninin üstyapısına girince, diyalektik düşünce devrimi bir felsefe sistemi biçiminde kurallaştırılır. Diyalektik mantıkla formal mantık arasındaki ilişki ne denli çapraşık olursa, diyalektik de, o denli formal mantık durumuna gelir. Sovyet Marksizminin, diyalektik ve mantık konusunda yeterli bir «ders kitabı» meydana getirmekte çektiği güçlükler, sadece siyasal nedenlerden dolayı değildir. Diyalektiğin özü, böylesi bir kurallaştırmaya aykırıdır. Bu diyalektik materyalizm için olduğu kadar, diyalektik idealizm için de geçerlidir; çünkü ne Hegel ve ne de Marx, diyalektiği bir genel metodoloji kalıbı olarak geliştirmemişlerdir. Bu yönde ilk adımı, Engels, «Tabiatın Diyalektiği»nde atmış ve bu konudaki notları, Sovyet Marksist kuralların iskeletini meydana getirmiştir.

Marx, diyalektiği, yapısı itibarile aykırı olan bir toplumu anlayabilmek için kavramsal bir araç olarak geliştirmiştir. Felsefenin, siyasal ekonominin ve sosyolojinin saptanmış ve değişmez görüşlerinin, kendilerine karşıt bileşenler biçiminde çözülmeleri, tarihin gerçek yapısını ve devinimini «yansıtmak» üzere uygulanmış bir çözümlemedir. Diyalektik, teoriyi, gerçeğin varlığında yeniden yaratacaktır. Ve bunu yeterli biçimde yaratmak, yeterli bir tarih teorisi kurmak için, geleneksel katagorilerin yeniden tanımlanması gerekmiştir. Çünkü, bu kategoriler, olanları açığa vurmaktan çok, gizlemeye yaramışlardır. Mamafih, düşünce yapısı ile gerçeğin yapısı arasındaki diyalektik ilişki, yansıma ve karşılıklı oluşmadan daha öte birşeydir. Eğer Hegel, düşünce ile nesnesi arasındaki açıkça belirtilmiş ayrımı ısrarla aşmış, gerçek içindeki «çelişkiler»den (bir «mantık» terimi), kavramların «devinimi» nden, niceliğin niteliğe «dönüşümün» den söz etmiş ise; düşünce ile nesnesi arasında, sadece bir bakışıklık değil, bir belirli «özdeşlik» olduğunu ileri sürmüş, ikisini birbirine eş kılmış demektir. Ancak, Hegel'in tamamen ayrı alanları birbirine karıştırdığını söyleyen Hegel eleştirmenlerinin, Hegel'in uyanıklığı ve zekâsını aşacak yetenekte olmadıkları varsayılabilir. Hegel'e göre, düşünce ile nesnesi arasındaki geleneksel ayrım «soyut» tur ve gerçek ilişkiyi tahrif eder. Düşünce ve nesnesinin bir asgarî müştereki vardır. Bu, gerek düşüncenin ve gerekse nesnesinin özünü meydana getiren «gerçek» in ta kendisidir. Bu asgarî müşterek, tüm varoluşun, yani Mantığın kendi öz yapısı ve **telos**'udur. Hegel'e göre, bu asgarî müşterek uyarınca, gerek öznel ve gerekse nesnel tüm varoluş kalıpları, her zaman eskisinden daha bilinçli biçimde,

yani inorganik yaşamın «körü körüne» oluşan sürecinden, tarih insanının özgür oluşumuna dek süregelen bir kendi kendine oluşum kalıbıdır.

Mantık, bütün varlığın gerek nesnel ve gerekse öznel Logos'udur. Oluşum, varlığın çeşitli kalıp ve durumlarını tanımlayan çelişkilerin gelişimi ve çözümü yoluyla meydana geldiği ölçüde, Logos diyalektiktir. Varlık, özü itibarile bir «kavrama» sürecidir. Bu süreç, bir nesnenin, kendi varoluşunun çeşitli durum ve ilişkileri içinde ve bunlara karşı olarak, kendini (bu belirli nesne biçiminde) meydana getirmekle oluşumudur. Bu süreç dolayısile, varoluş kavrayıcı duruma gelir; nesne «özne» olur ve kavrama yeteneğine ulaşır; «kavram» (Begriff), varlığın temel «gerçek» i durumuna gelir. Kendine dönük bilinçle düşünmek, bütün varlıklar için ortak olan en yüce bir varoluş kalıbı ve düdüncenin devinimi, bütün varlıkların en yüce ve en genel devimin tarzıdır. Hegel, bir kavramın bir başka kavrama dönüşmesinden söz eder. Bunu demekle, bir kavramın, düşünce kanalıyla, başlangıçta kendine yabancı ve hattâ karşıt gibi görünen anlamlarını ortaya döktüğünü belirtmiş olur. Düşünce süreci içinde oluşan durum, bir kavramın, gerçeğe daha uygun bir kavrama yer vermesi değil, kendi içeriğini, yani kavramın içinde bulunan gerçeğin dinamiğini ortaya serer. Gerçeğin kendi Logos'u vardır (ya da daha doğrusu, gerçek kendi kendinin Logos'udur) ve mantık, ontolojidir. Sözcüklerin iki anlamlı oluşundan yararlanılarak yapılan söz oyunlarının altında, Yunanlılardan bu yana Batı felsefesini kurmuş olan fikir, yani Logos'un varlığın özü olması fikri yatar. Varlığın özü olan Logos,

«tanımlama» nın ussal kuruluşunu belirler ve «mantık» ı doğruyu arama ve iletme aracı durumuna getirir. Logos'un «mantık» olarak çevrilmesi ne denli yetersiz olursa olsun, bu fikrin belirgin anlamını, yani, kosmos düzeninin (gerek doğa ve gerekse toplum, gerek fizik ve gerekse tarih düzeninin) hem ussal ve hem de ontolojik, hem kavrayan ve hem de kavranan (begreifende ve begriffene) bir düzen olduğunu açıklar. Böylelikle idrake değgin ilişki, gerçeği meydana getirir. Bu ilişki öznel ve nesneldir. Ancak, nesnel ve öznel dünyanın birliği bir olgu, verilmiş bir koşul değil, aykırı ve yadsıyan koşullarla mücadele ederek elde edilecek bir sonuçtur. Bu mücadele insanda varoluşun kendine dönük bilinç kalıbı durumuna geldiği zaman, diyalektik süreç, tarihsel süreç olur, yani teori ile pratik birleşir. Bu süreç, özne ile nesnenin, bireyselle evrenselin açıkça uyumu içinde çatışkının çözüleceği bir «dünya durumu» nda meyvalarını verir. Bu, gerçeğin olduğu kadar, felsefenin de iç mantığıdır. Bu bakımdan, diyalektik mantık, bir **özgürlük** mantığı, ya da daha doğrusu, bir **kurtuluş** mantığı olarak adlandırılabilir. Çünkü, söz konusu süreç, (Hegel tezinin «Phenomenology of the Spirit» te formüle edildiği gibi) «özü», ancak oluşumuna «aykırı» olan koşulların yıkılması ve aşılmasıyla «özne» olabilecek, bir yabancılaşmış dünyanın sürecidir. Ancak, o durumda da, Hegel'in diyalektiği, tarihsel sürecin kendisini geride bırakır ve bu süreci, mutlak özgürlüğün, ancak «Idea» düzenindeki özgürlük sayıldığı bir metafizik sisteminin parçası durumuna getirir.

Hegel diyalektiğinin, Marksist «altüst edilişi», tarihe bağlı kalır. Tarihsel sürecin arkasındaki itici güçler, sadece çatışkılar değil, çelişkilerdir; çünkü

bunlar, yabancılaşmanın tarihi olarak, tarihin Logos'unu meydana getirirler. Böylelikle, Marx'a göre, kapitalist toplumun (Logos'u) kendine karşı gelir: Kapitalist toplumun ekonomisi, ancak devirli buhranlarla normal olarak işleyebilir; artan emek üretimciliği, kıtlık ve ağır çalışmayı sürdürür; artan servet, yoksulluğu sürdürür; ilerleme, insanlıktan uzaklaşmadır. Marx'ın «Kapital» de göstermeye çalıştığı gibi, istismar ve eşitsizliği yaratan, özellikle serbest ücret anlaşması ve eş değerlerin tam değişimi [mübadelesi] dir. Bunları karşıt sonuçlara dönüştüren, özgürlük, eşitlik ve adaletin kapitalist yolla gerçekleştirilmesidir. (150) Sistemin ussallığı, kendine aykırıdır : Bu sistemi yöneten yasalar, onun yıkımına yol açarlar. Hegel'in görüşünde olduğu gibi, kurtuluş süreci, gerçeğe tepeden inme kabul ettirilmiş bir dış tertip olarak değil,gerçeğin nesnel dinamiği olarak ortaya çıkar ve nesnel dinamik, bu durumda tarihsel kalıbını ve ödevini bulmuş olan, yani proleteryaya düşen ödevleri anlamış bulunan özgür «özne» nin oluşumunu sağlar. Marksist diyalektik, bunun da ötesinde, bir siyasal - tarihsel süreçtir, bir idrak sürecidir : Proleteryanın gerçek bilinci (sınıf bilinci), kurtuluşun nesnel dinamiğinde yapıcı bir etmendir.

Diyalektiğin yapısı üzerindeki bu fikir özetleri, diyalektiğin, Sovyet Marksizminde ne hale getirildiğini göstermeye yarayabilir. Diyalektiğin Logos'u, gerek Hegel'in ontolojik, gerekse Marx'ın tarihsel anlamı içindeki kurtuluş Logos'u olmaktan çıkmıştır. Diyalektik, sınıf toplumunun çatışkılarına yönel-

---

(150) «Capital», Cilt I, Bölüm I'in sonu

tilmekten çıkıp da, bunun ötesine geçirildiği takdirde, bu durum kaçınılmaz olur. Marksist teori, bir genel bilimsel «dünya görüşü» ne dönüştürülünce, diyalektik, bir soyut «bilgi teorisi» durumuna gelir. Diyalektiğin, proletaryaya ve Komünist Partisine bağlı olması gerekirse de (151), bu artık açık bir bağıntı olmaktan çıkmıştır. Bu durumda, Marksist teori, belki bir «dünya görüşü» olarak adlandırılabilir. Ama, o zaman da, bu teorinin dünyası, ancak bir «tarih öncesi» dünyası, sınıflı toplum dünyası ve özellikle kapitalist toplumun dünyası olur. Marksist teori, bu dünyayı, tüm anlatımlarıyla, maddî ve entellektüel kültürüyle çözümler ve eleştirir. Sosyalist olsunlar ya da olmasınlar, kapitalizm sonrası toplumları için, bir «dünya görüşü» anlamını taşıyabilecek hiçbir Marksist teori olamaz. Sosyalizmin Marksist teorisi olmaz; çünkü, sosyalizm öncesi tarihi yönetmiş olan karşıt - diyalektik yasalar, özgür insanlık tarihine uygulanamaz ve teori, özgürlüğün yasalarını önceden belirleyemez. Marksist teori, kapitalist toplumun tanıtlanabilir yöntemi ötesinde de, herhangi bir «kehanette» bulunamaz. Marksist teorinin özü itibarile tarihsel olan niteliği, tarih dışı genellemeleri kapsamaz. Engels, diyalektiği «doğa'nın, insan toplumunun ve düşüncenin devinimi ve gelişimi konusundaki genel yasalar bilimi» olarak tanımlamışsa da, (152), gerek toplumun ve gerekse doğa'nın, «tarihsel gelişimin evreleri» olduğunu ve diyalektik kurallarının, bunların tarihinden «so-

---

(151) Voprosy Filosofii (Felsefe Sorunları) ndaki mantık tartışmasının sonuçları konusundaki rapora bakınız. 1951, Sayı 6, Sf. 143—149

(152) «Anti - Dühring» (A Handbook of Marxism) Sf. 266

yutlandığını» belirtmiştir. (153) Diyalektik kuralları, böylesi bir soyutlama içinde, bir genel varsayımlar, kategoriler ve sonuçlar dizisi olarak sunulabilir. Ancak, genel plân, derhal kendi kendisini ortadan kaldırır, çünkü bu plânın kategorileri, ancak tarihsel somutlukları içinde canlanabilirler.

Buna bağlı olarak, Sovyet Marksistleri, diyalektiği «böyle gibi» göstermeye çalışmakla, klâsiklerin» somut diyalektik çözümlemelerinden belirli ilkeleri çekip almaktan, bunları göstermekten ve bunları «diyalektik olmayan» düşünce ile karşılaştırmaktan başka birşey yapmış olmazlar. Söz konusu ilkeler, Stalin'in «Dialectical and Historical Materialism» [Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm] adlı yapıtında sıralamış olduğu ve Engels'in «Dialectics of Nature» [Tabiatın Diyalektiği] adlı yapıtındaki önermelerin sadece bir bölümünü meydana getiren ilkelerdir. Hegel'in ve Marx'ın diyalektiği çerçevesinde, bu ilkeler ne doğrudur, ne de yanlış; bunlar boş birer kabuktan başka birşey değildir. Hegel, diyalektik ilkelerini, evrensellik ortamında bir «mantık bilimi» olarak geliştirebilmiştir; çünkü, Hegel'e göre, varlığın yapısı ve devinimi, «kavram» ın yapısı ve devinimidir ve gerçeğini, Mutlak Idea'da bulur. Oysa, Hegel'in, varlığı Idea çerçevesi içinde yorumlamasını reddeden Marksist teori, artık diyalektiği, mantık olarak ortaya koyamaz durumdadır : Diyalektiğin Logos'u, tarihsel gerçek ve evrenselliği, tarihin evrenselliğidir.

Marksist diyalektiğin, doğaya uygulanıp uygulanamıyacağı sorunu, kabataslak da olsa ele alın-

---

(153) «Dialectics of Nature» Sf. 26

malıdır; çünkü, doğa'nın diyalektiği üzerinde durmak, Marx'ın ve hattâ Lenin'in tersine olmak üzere, Sovyet Marksizminin belirgin niteliklerinden biridir. Eğer Marksist diyalektik, kavramsal yapısı itibarile tarihsel gerçeğin diyalektiği ise, doğa, tarihsel gerçeğin bir bölümü olduğu ölçüde (insanla doğanın karşılıklı etkisi (Stoffwechsel), doğa'nın istismarı ve tahakkümü, ideoloji olarak doğa gibi bir tarihsel gerçek parçası olduğu ölçüde) diyalektiğin içine girer. Ancak, doğal bilimlerde olduğu gibi, doğa, bu tarihsel ilişkilerden çıkarılan soyutlama içinde araştırıldığı içindir ki; diyalektik alanının dışında gibi görünür. Engels'in «Tabiatın Diyalektiği»ndeki diyalektik kavramlarının, birer analoji olarak görünmeleri, mecazî oluşları ve anlama zorla uygulanışları ve de ekonomik ve sosyo tarihsel yazılarına oranla belirgin ölçüde boş veya basmakalıp oluşları raslantısal değildir. Ve Sovyet Marksizminde, diyalektiği göstermek için sürekli olarak atıfta bulunulan yetkili kaynak, «Tabiatın Diyalektiği» olmuştur. Bu kaçınılmaz bir tutumdur. Çünkü, eğer, «diyalektik her yerde hâkim» (154) ise ve eğer «maddî dünya ve bilgi konusundaki genel yasalar»m (155) bilimi ise, buna bağlı olarak da, tek gerçek «bilimsel dünya görüşü» ise, diyalektik kavramların, herşeyden önce ve herşeyden çok, bilimlerin en bilimsel olanı, yani doğa bilimi içinde değerlendirilmesi gerekir. Bunun sonucu, tarihin önemini yitirmesi-

(154) K. S. Bakradze, «K voprosu o sootnoshenii logiki i dialektiki» (Mantıkla Diyalektiğin İlişkisine Dair) Voprosy Filosofii (Felsefe Sorunları) 1950, Sayı 2, Sf. 200

(155) V. S. Molodssov, «Ob oshibkakh v ponimanii predmeta dialekticheskogo materializma» (Diyalektik Materyalizm Konusundaki Yanlış Kavramlara Dair) Voprosy Filosofii 1956, Sayı 1, Sf. 188

dir.

Sovyet Marksizminin, diyalektiği bir evrensel dünya görüşü olarak esasa indirgeyişi, Marksist teorinin diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm olmak üzere ikiye bölünmesini gerektirmiştir. Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin «genişletilmesi» ve «toplumun ve toplum tarihinin incelemesine uygulanışı» dır. (156) Diyalektik materyalizmle tarihsel materyalizmi birbirinin eşi olarak gören Marx için, bu bölünme anlamsız olurdu. Sovyet Marksizminde ise, tarihsel materyalizmin Parti yetkililerince bir ideoloji olarak kurallaştırılıp yorumlanmış ve parti politikası ile uygulamalarına mazeret olarak gösterilmiş bulunan, Marksizmin genel bilimsel ve felsefî sisteminin bir belirli dalı durumuna gelir. Marksist teoride, diyalektiğin belirleyici ve değerlendirici boyutu olan tarih, Sovyet Marksizminde, gerek tarihsel ve gerekse tarih dışı yasaların kendilerini ortaya koydukları bir belirli alan olur. Bir önermeler sistemi biçimine sokulan tarih dışı yasalar, tarihte olduğu kadar doğa'da da, belirleyici güçler olarak faaliyet gösteren yasalar diye gösterilir. Bu biçimde yorumlanan diyalektik süreç, artık kesinlikle bir tarihsel süreç olmaktan çıkmıştır. Bu, tarihsel süreç olmaktan çok, bir başka niteliğe bürünmüş tarih durumuna gelmiştir. Sovyet gelişmeleri, kendilerini yöneten ve doğru anlaşılıp, bilince aktarıldıkları takdirde, bütün yanlışları düzeltecek ve karşıt güçler üzerindeki nihaî yen-

---

(156) Stalin, «Dialectical and Historical Materialism» (History of the Communist Party of the Soviet Union) Sf. 105

giye yol açacak olan nesnel doğal yasaların değerlerini, işte bu tarih sürecinden elde etmişlerdir.

Ancak, bir yandan diyalektik yasaların nesnel, determinist niteliği böylece güçlendirilirken, öte yandan da, Sovyet Marksizmi, uygulamalarında determinizme karşı çıkar ve voluntarizmi [ihtiyarîliği] destekler gibi görünmektedir. Ağırlığın, determinizmden voluntarizme kayması, Leninizmin bir özelliği olup Stalinizm'de doruk noktasına ulaşmış gibi görünür. Lenin'in «dıştan gelecek bilinç» inden ve merkezî otoriter parti görüşünden, doğruca Stalin'in kişisel diktasına uzanan bir yol var gibidir. Bu yol üzerinde, değişen siyasal ve hattâ kişisel amaçlar ve çıkarlar sebebiyle, «bilimsel determinizm» (ideolojide olmasa bile uygulamada) kararlara yer verir. Nesnel etmen ve yasalara, öznel etmenler egemen olurlar. Ancak, daha yakın ve derin çözümlemeler, determinizmle voluntarizmin karşıtlığının pek de elle tutulur bir karşıtlık olmadığını göstermiştir. Determinizmle voluntarizmin karşılıklı ilişki ve etkisi, çok daha çapraşıktır ve Sovyet Marksizminde yansıyan sosyo-tarihsel değişimlere ışık tutması bakımından tartışılması gerekir.

Bu iki öge, başlangıcından itibaren Marksist doktrinde yer alırlar. Bunların göreli ağırlığı, Marksizm faaliyetinin içinde bulunduğu tarihsel koşullara bağlıdır. (157) Belirgin sınıf mücadeleleri dönemlerinde, devrim «gündeme alınmış durumda» olduğu ve yetkin, sınıf bilincine varmış bir proleterya si-

(157) Bu konuda ileri sürülen fikirler için I. Bölüme bakınız.

yasal eyleme girdiği zaman, Marksizm, nesnel etmenlerin bilinçli anlatımından biraz daha fazla birşeymiş gibi görünür. Nesnel etmenler, «kendi başlarına» devrime yöneldikleri; kapitalist yapı, ekonomik buhranlar ve siyasal ayaklanmalarla sallandığı zaman, Marksizm, bu durumu, öznel ve nesnel etmenlerin uyumu terimleri içinde yorumlayabilir. Bu durumda, Marksist partilere, bu partilerin liderliğine ve uluslararası örgütüne düşen görev, siyasal güçlerin nesnel düzenini kavramak ve açıklamak, ve proleteryanın eylemini bu düzen uyarınca yönetmektir. Bu görev, öznel bir etmendir : Kendisi idrak ve irade demek olan bu etmen, idrak ve iradeyi gerektirir. Ancak, bu, bir öznel etmen olarak, nesnel etmenlerin formüle edilmesinden başka birşey değildir ve siyasal eylemi yönetmekle bu nesnel etmenlerin bir parçası ve yönü durumuna gelir. Oysa, bunun tersine olarak, devrimci potansiyel güçsüzleştiği, massedildiği ya da altedildiği zaman, idrakçi ve voluntarist öge, nesnel durumun kapsamına girmez. Bu durumda, proleteryanın bilinci ve eylemi, determinizmi yıkıp geçmek yerine, büyük ölçüde kapitalist sistemin «amansız yasaları» nın determinizmi içinde belirlenir. Buna bağlı olarak, parti, daha doğrusu parti liderliği, kararlar ve kararnamelerle çalışan, proleteryanın üstünde ve proleteryanın «gerçek» çıkarlarının tarihsel bekçisi gibi görünür ve proleterya, bu kararların nesnesi durumuna gelir. Uygulamada, öznel ve nesnel etmenler birbirlerinden koparılırlar ve bu gelişim, teoride, voluntarizmle determinizm arasındaki gerginlik ve çatışkı olarak ortaya çıkar.

Marksist teorinin, 1948'den sonra önemli bir

değişim geçirdiği sık sık belirtilmiştir. Sosyalizmin, insancıl istek ve potansiyeller terimleriyle tanımlandığı ilk yazıların felsefî hümanizması, yerini «amansız nesnel yasalarla yönetilen bir bilimsel sosyalizme» bırakmıştır. (158) Bu değişim, Proleteryanın asıl durumunu yansıtır. Marksist teorideki deterministik ögeler, insanların, amansız yasalar olarak «bireylerin arkasından iş çeviren», üstesinden gelinmemiş güçlere bağımlı oldukları, sınıflı toplumların ve özellikle kapitalizmin yapısına özgürdür. 1848 deki zamansız devrimler ve bunları izleyen burjuva toplumunun güçlenişi, bu yasaların «geçerliliğini» yeniden kabul ettirmiş ve proletaryanın büyük çoğunluğu bu yasalara boyun eğmiştir. Marksist teori, diyalektiğin sosyalizm doğrultusundaki bilimsel niteliği üzerine giderek ağırlık vermekle bu uzatılmış determinizmi yansıtırken; «voluntarist» öge de, bir başka tarihsel etmen veya edimde, yani liderlik içinde varlığını sürdürür. «Doğru» bilinç, «yapay» determinizme boyun eğmeyen bilinçtir. Ama, liderliğin bilinci ile proleteryanın bilinci arasındaki mesafe ne denli geniş olursa olsun, liderliğin bilinci, teorisinde ve pratiğinde, proleteryanın «anlık» çıkarı ile «gerçek» çıkarı arasındaki tanıtlanabilir bağıntıyı sürdürmek veya yeniden kurmak zorundadır. Büyük ölçüde merkezîleştirilmiş liderlik ile, bu liderliğin belirleyici tabanı olarak kalan proleterya arasındaki bu ilişki, Birinci Enternasyonal devrinde görülmüştür. O sıralarda, liderliğin fikirleri, hedefleri ve tutumları, proleteryanınkilerden

(158) Bakınız Leonard Krieger, «Marx and Engels as Historians» (Journal of the History of Ideas) Cilt XIV, Sayı 3 (Haziran, 1953) Sf. 396

çok ayrı olmuş ve proleteryanın büyük çoğunluğu tarafmdan kesinlikle paylaşılmamış, hattâ anlaşılmamıştır. Bununla beraber, Paris Komünü'nün çözümlemeleri, Açış Söylevi ve başkanlığın beyanları, proleteryanın fiilî tutum ve davranışlarının, liderliğin teori ve stratejisini ne ölçüde belirlediğini tanıtlamıştır.

Daha sonra, kapitalist sistemde, eskisinden çok daha büyük bir endüstriyel proleterya tabakası kurulduğu ve bu sistemin nimetlerinden yararlanmaya başladığı zaman, sistemi yöneten «doğal yasalar» da, sistemin yadsınışını yutup ortadan kaldırıyormuş gibi görünmüşlerdir. Revizyonist Marksizm, bu süreci doğrulamıştır. Diyalektik bir yana atılmıştır. Eduard Bernstein'ın doktrini, Marx'ın ve Engels'inkinden çok daha katı bir determinizme yol açmıştır. Öznel etmen, devrimci anlam ve amacı pahasına, nesnelleştirilmiştir : Proleterya, toplumun tümü ile birlikte, nesnel yasalar altında sosyalizme yönelmiş ve liderlik aynı yasalara bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Leninizmin, merkezîleştirilmiş devrimci partiye, proleteryanın dışında ve üstünde yetki vererek, öznel ve nesnel etmenler arasındaki ilişkiyi nasıl yeniden kurma çabasına girmiş olduğunu evvelce gösterdik. Bu durumda da, voluntarist ögenin güçlenmesine, yine Marksist teorinin determinist niteliğinin güçlenmesi eşlik etmiştir : Lenin'in **«Materialism and Emprio - criticism»**i, diyalektik gerçek görüşünün yerine, bir ilkel natüralist gerçekçilik getirmiş ve bu gerçekçilik Sovyet Marksizminde, bir sanat yargısı durumuna gelmiştir. Oysa Leninizm'de, iki etmen birbirleriyle yakın ilişki içinde kalmışlardır : Dev-

rim sırasında, Lenin'in stratejisini, işçi ve köylünün gerçek sınıfsal çıkarları ve istekleri temeline oturtmakta ne dereceye kadar başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, diyalektik yeniden harekete geçirilmiş ve Lenin'in tarihsel duruma ışık tutan çözümlemeleri için gerekli kavramsal araçları sağlamıştır. 1923'ten sonra ise, liderliğin kararları, proleteryanın sınıfsal çıkarlarından giderek kopmuştur. Liderliğin kararları, artık proleteryayı bir devrim etmeni olarak almaz. Bu kararlar proleteryaya ve tabandaki halkın diğer bölümüne tepeden inme kabul ettirilir. Stalinist liderliği nitelemiş olan otoriter voluntarizm, nesnel determinanta, kapitalist ülkelerdeki devrimci potansiyelin azalmasına karşılık verir. Ve liderliğin isteği, proleteryayı yukarıdan etkiledikçe, liderliğin ortaya attığı ya da onayladığı teori, katı determinist kalıplara bürünür. Diyalektik, tarihsel sürecin bir «doğal» süreç olarak göründüğü ve bireylerin dışında ve üstündeki nesnel yasaların, sadece kapitalist değil, aynı zamanda sosyalist toplumlara da, egemen olduğu bir evrensel sistem biçiminde taşlaştırılır. Diyalektiğin akıbeti, Sovyet toplumunun tarihsel özünü ortaya çıkarır : Bu, kapitalizmin yadsınışı değildir. Sovyet toplumunun tarihsel özü, belirgin bir görünüm içinde, yani, üretim denetiminin «dolaysız üreticiler» den alınmasıyla, üretimin endüstriyel gelişimi içinde kapitalizmin fonksiyonuna katılır. Sovyet teorisi, burada, ideolojinin yadsıdığı şeyi belirtir : Bu Bolşevik Devriminin «daha henüz» bir sosyalist devrime yol açmadığı, «birinci evre» nin daha henüz sosyalizm olmadığı görüşüdür. Ancak, Sovyet toplumu böylece kapitalizmin fonksiyonuna katılırken, bunu, bugünkü çerçevenin ötesine, az sonra

tanımlamaya çalışacağımız bir yöne uzanan, tamamen değişik bir gelişim eğilimi gerektirecek bir ekonomik temel (topyekûn millîleştirme temeli) üzerinde gerçekleştirir. Şimdi, diyalektiğin taşlaştırılmasını ve gelecekteki tutumların belirtisi gibi görünen noktaları kısaca göstermeye çalışacağız.

Örnek ders kitaplarındaki diyalektik yorumu, diyalektik sürecin determinist niteliği üzerine kurulmuştur. Örneğin, Rozental'in **«Marksistskii Dialekticheskii Metot»** (Marksist diyalektik metod) unda, kapitalist gelişim, sosyalizme geçiş ve Sovyet toplumunun, bundan sonraki ve çeşitli evreler içindeki gelişimi, başka türlü gelişmesi olanaksız olan bir nesnel güçler sisteminin gelişimi olarak gösterilmiştir. Hiç kuşkusuz Komünist Partinin ve liderlerinin yol gösterici rolü ve Sovyet halkının vatansever kahramanlığı üzerinde sürekli olarak ve önemle durulmuş, ancak, bunların eylem ve başarılarının, diyalektiğin amansız yasalarını anlamaları ve bunlara uymalarıyla olanak kazandığı belirtilmiştir. Öznel etmen, artık nesnel diyalektiğin bileştirici bir ögesi ve devresi olmaktan çıkmış, bu diyalektiğin sadece bir aracı, alıcısı ya da uygulayıcısı olmuştur. Bu görüş, Stalinist dönem sırasında ve sonrasında gerekliliğini sürdürmüştür. Diyalektiğin yorumu konusunda tek otorite Parti ve Parti liderliğidir. Ancak, bu bağımsızlık kayıtlıdır : Liderlerin kendileri, yorumladıkları ve uyguladıkları nesnel yasalara bağlıdırlar.

«Sosyalist toplumda ideolojinin özgü rolü, daha önceki (toplumsal) oluşumların gelişim yapısından tamamen ayrı olan bu toplumun gelişim yapısınca belirlenir. Sosyalizmde de, toplumsal gelişim yasaları, **insan bilinç ve iradesinden bağımsız olarak işleyen** nesnel yasalardır. Ancak, sosyalizm-

de, parti, devlet ve bir bütün olarak toplum, bu yasaları kavrama, bunları kendi faaliyetlerinde bilinçli olarak uygulama ve buna bağlı olarak toplumsal gelişimi hızlandırma gibi, tarihte eşi görülmemiş bir fırsata sahiptirler». (159)

Öznel etmenle nesnel etmen arasındaki ilişkinin Sovyet Marksist yorumu, diyalektik süreci, mekanik bir sürece dönüştürür. Bu, özellikle, gereklilik ve özgürlük arasındaki ilişkinin tartışılmasında açık seçik olarak ortaya çıkar. Bu ilişki, gerek Hegel ve gerekse Marx'ın diyalektiğinin ana sorunudur ve ayrıca, gördüğümüz gibi, sosyalizm fikrinin de temel sorunudur. Sovyet Marksizmi, özgürlüğü, «farkedilmiş gereklilik» olarak tanımlanır. (160) Bu formül, Hegel'in tanımını yeniden öneren Engels'in, özgürlüğü «gerekliliğe vukuf» olarak niteleyen tanımlamasının izinden yürümektedir. (161) Ancak, Hegel'e göre, özgürlük, sadece gerekliliğe «vukuf» değil; mevcut koşullarda bir değişikliği gerektiren, kavranılmış (begriffene) gerekliliktir. Sadece «vukuf», hiçbir zaman gerekliliği özgürlüğe çeviremez; Hegel'in «kavranmış» gerekliliği, «sadece soyut yadsıma özgürlüğü değil, daha çok somut ve pozitif özgürlüktür». Ve özgürlük, ancak bu biçimde, gerekliliğin «gerçeği» dir. Gereklilikten özgürlüğe ge-

---

(159) M. T. Iovchuk, «Rol'sotsialisticheskoi ideologii v bor'be s perezhitkami kapitalizma» (Kapitalist kalıntılarla Mücadelede Sosyalist İdeolojinin Rolü) Voprosy Filosofii, 1955, Sayı 1, Sf. 4. Sovyet devletinin nesnel tarihsel yasalara bağımlılığı üzerinde önemle durmak, Stalin'in son yazısının temel noktalarından biri olmuştur. VI. Bölüme bakınız.

(160) Örneğin, M. D. Kammari, «O novom vydaiushchemsia vklade I. V. Stalina v marksistsko - leniniskuiu filosofiiu» (Voprosy Ekonomiki) 1952, Sayı 6, 32

(161) «Anti - Dühring» (Handbook of Marxism) Sf. 255

çiş, özü itibarile değişik bir «varoluş» boyutuna geçiştir ve Hegel, bunu, diyalektik geçişlerin «en zoru» olarak adlandırır. (162)

Sovyet Marksizmi, gerek ideolojide ve gerekse gerçekte, bu geçiş üzerinde durmaz ve özgürlükle gerekliliği eş kılar. Bu benzetiş, diyalektik değişimin, yani sınıf toplumunun bir evresinden ötekine yönelen gelişmenin Sovyet Marksist yorumunda belirtilir. Marksist teoride, (a) **yıkımcıdır** (sınıf toplumunun gelişen çelişkileri ve çatışkıları ancak yıkımla çözülebilir) ve (b) yıkımcı gelişme olması bakımından, **ilericidir** (devrimle başlayan devre, uygarlığın daha yüksek bir devresidir). Mamafih, bu ögelerin her ikisi de, hem öznel ve hem de nesnel etmenlerdir. Söz konusu «yıkım», otomatik değildir; devrimci sınıfın eylemini ve bilincini gerektirir. «İlerleme», sadece üretim güçlerinin gelişimi anlamını taşır ve proleteryanın tarihsel etmen olmasına dek, istismar ve kölelik düzenini sürdürür. (163)

Sovyet Marksizmi, bu kavrama, aykırı ve aykırı olmayan çelişkiler («çatışkılar» ve «çelişkiler») arasındaki ayrımı da sokar. (164) : Çatışkı, uzlaş-

(162) «Encyclopadie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse» I, 158 ve 159. «Science of Logic» II. Kitap, Bölüm 3, Fasıl 3.C.

(163) Örneğin bakınız, Marx'ın Ruge'ye 1843 Eylülündeki yazısı «Deutsch - Franzzösische Jahrbücher I» (Marx ve Engels «Historlsch Kritische Gesamtausgabe») Bölüm I Sf. 575. Marx ve Engels «The German Ideology» Sf. 7

(164) Örneğin bakınız, M. M. Rozental «Marksistskii Dialektichekii Metod» S. P. Dudel, «K voprosy o edinstve i bor'be protivepolonovsti : kak vnutrennem soderzhanii protsessa razvitia» (Gelişim Sürecinin Kapsamı olarak Karşıtların Birliği ve Mücadelesi Sorunu Üzerinde) «Voprosy Dialekticheskii Metod» S. P. Dudel, «K voprosy o edinstve i runları) nda yayınlanmıştır, Sf. 73. Diyalektik çelişkiler konusundaki Sovyet Marksist kavramı, Zhdanov'un 1947 Haziranında G. F. Aleksandrov'a karşı konuşmasında son biçimini almıştır.

maz ve ancak bir yıkımın patlak vermesiyle «çözülebilir»; çelişki ise, siyasal kontrol altına alınarak yavaş yavaş çözülme yolunu tutar. Çatışkı, sınıf toplumuna, çelişki, sosyalist topluma özgü niteliktedir. Sovyet Marksizmi, S S C B'nde, yıkıcı değişimden uzun süreli diyalektik değişime geçişin, Sovyet devletinin kurulmasıyla olanak kazandığını iddia eder. Bu görüşe paralel olmak üzere ve Stalin'in 1938'deki tutumu örnek almarak, «yadsımanın yadsınışı yasası», temel diyalektik yasalar listesinden çıkarılmıştır. Şurası mutlak ki, Sovyet Marksizminin diyalektik kavramı, en çok yerleşik devletin ideolojik istikrarını sağlamaya yarar : Bu kavram, «aykırı olmayan çelişkileri» çözmeyi, tarihsel bir ödev olarak devlete yükümler ve komünizme uzanan yolda bir başka devrimin gerekliliğini teorik olarak bir yana bırakır. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, Sovyet Marksist revizyonu, teorik olarak Marksist kavrama uygundur. Marx'a göre, nicelikten niteliğe geçişin «yıkımcı» karakteri, körü körüne çalışan, denetlenmiş sosyo - ekonomik güçler alanına özgüdür. Sosyalizmin kurulması ile, bu güçler, doğa ve kendi çelişkileri ile olan mücadelesini bilinçli olarak düzenleyen toplumun, bir bütün olarak ussal denetimi altına girerler. Ayrıca, bir evreden bir başka evreye geçiş kalıbındaki değişim, Hegel'in sisteminde de öngörülmüştür : Özgür ve kendine dönük bilinçli bir ussallık düzeyine erişildiği zaman (« kendisi için ve kendi kendine varolmak»), bu ussallık, bu düzeyde oluşacak diğer geçişleri de kontrolü altına alır. Marx da, «yadsımanın yadsınışı» kavramını, özellikle kapitalist gelişime uygulamıştır. Bir «doğal yasa» gerekliliği ile kendi yadsımşına yol açan, «kapitalist üretim» dir : Sosyalizm ise, bu «yadsımanın yadsını-

şı» dır. (165) Diyalektik metod, bu kavramın şematik yinelenişini öngörmez ve Hegel, «üçlü» metodun yorumu ve uygulanışına karşı açıkça uyarında bulunur. (166) Sovyet Marksist «revizyonu», «ortodokstur». Sovyet Marksistleri, Sovyet toplumunun sosyalist bir toplum olduğunu ileri sürdükleri için, bu toplumu sürekli olarak, bakışık diyalektik niteliklerle donatırlar. Yapılan şey, sosyalist olmayan bir toplumu sosyalist olarak göstermek için, diyalektiğin revizyondan geçirilmesi değildir. Bu iddiayı desteklemek için, diyalektiğin kendisinden yararlanılır.

Bütün bunlar kesinlikle göstermektedir ki, Sovyet Marksizminin diyalektik konusundaki tutumu, sadece, diyalektiğin bu rejimin ötesine aşacak sosyo - tarihsel gelişimi gerektirecek, yani niteliksel açıdan farklı, daha yüksek bir sosyalizm dönemine yönelecek gelişimi gerektirecek bütün ögelerini saf dışı etmek veya asgarîye indirgemekle yerleşik rejimi korumaya ve haklı göstermeye yaramaktadır. Bir başka deyişle, Sovyet Marksizmi, diyalektiğin, mevcut durum uğruna «engellenişi» ni simgelemektedir. Gerçekte de, ideoloji sosyalizmin engellenişini izleyecektir.

Mamafih, durum çok daha karmaşıktır. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, Sovyet ideolojisi ve gerçeği, rejimin kendi temellerini sarsmadan engelleyemeyeceği bir dinamiğe bağlıdır. Yine belirttiğimiz gibi, uluslararası gelişim, Sovyet rejimini, çabalarını

---

(165) «Capital», Bölüm I, Sf. 24
(166) «Science of Logic» III. Kitap, Bölüm 3, Fasıl 3

sosyalizmin «ikinci evresi» ne yöneltmeye zorlamaktadır. Bu, aynı zamanda «üstyapıyı» da değiştirmeye yönelecek bir tutumdur. İdeolojinin gerçekle benzer kılınmasına paralel olarak, bu eğilim sadece göze çarpmamakla kalmayacak, belki de ideoloji tarafından gerekli bile görülecektir. Sovyet Marksizminin diyalektik tutumu üzerindeki son gelişimler, bu varsayımı haklı göstermektedir. Stalinizmin son dönemlerinde dahi, rejimi daha esnek duruma getirmek, «normalleştirmek» ve Sovyet toplumunu, gerek ekonomik ve gerekse siyasal bakımdan uzun bir «bir arada yaşama» devresine, yani Sovyet sisteminin iç gelişiminin ilerlemesi için gerekli olan bir devreye yöneltmek konusunda ideolojik hazırlıklara girişilmiştir. Sovyet Marksizminin diyalektik tartışması, ideolojiyi yeni devreye uyarlamak için hazırlanmış gibidir.

Stalin'in sık sık, üstyapının tabanı geliştirmedeki «etken» rolü üzerinde durduğunu belirttik. Bu, sadece devletin içinde bulunduğu kalıp ve dönemi ideolojik açıdan haklı göstermek ve istikrara kavuşturmak için girişilmiş bir çaba değil; aynı zamanda, devletin, üretim güçlerinin gelişimine uygun olarak değişiklikler yapma konusunda ideolojiye bağlılığını ortaya koyan bir tutumdur. Bu bakımdan, Stalin'in, SSCB ndeki üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkilerin, «yavaş yavaş», devletin yol göstermesiyle çözülmesi üzerinde önemle durduğu 1950 deki önermesi, 1952'deki «Sosyalizmin Ekonomik Sorunları» (167) adlı yapıtının habercisi durumundadır. Yine aynı şekilde, 1950—1951'deki mantık ve

(167) «Current Soviet Policies» de yayınlanmıştır. Sf. 1-20

diyalektik tartışması da, statükoyu potansiyel değişimlere karşı ideolojik yönden savunmak, tarihsel gelişimden korunmak değil; daha çok, yapılması düşünülen değişikliklere bir hazırlık niteliğindedir. Formal ve diyalektik mantık arasındaki ilişki üzerinde yapılan tartışma, baştan sona dek, Stalin'in «Marksizm ve Dil Sorunları» adlı yapıtındaki önermeleriyle bağıntı kurularak yürütülmüştür. (168) Stalin, bu yapıtında, dilin «sınıfsal koşullanması» ndan söz etmenin ve bir belirli «sosyalist dil» in gerekliliğini savunmanın «Marksist bir görüş olmadığını» ve yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Stalin, dilin, altyapı ile değişmemesi ve şu ya da bu altyapının ömründen daha uzun ömürlü olması bakımından «özü itibarile üstyapıdan ayrı olduğunu» belirtmiştir. Dil, belirli sınıflar tarafından yaratılıp, bu sınıflara «hizmet etmez»; dil, yüzyıllar süresince, toplumun bütünü tarafından yaratılır ve topluma hizmet eder. Sovyet Marksizmi de, aynı nedenle, formal mantığı «sınıfsal koşullamaya bağlı» olarak almanın ve Sovyet toplumunun yeni temeline uygun bir belirli «Sovyet mantığı» nı gerekli görmenin yanlış olduğunu ileri sürmüştür. (169) Tartışma sonuçları hakkındaki rapor, tartışmayı şöyle özetlemektedir :

«Düşüncenin mantık kalıpları ve yasaları, altyapıdan ayrı ve bunun üstünde bir üstyapı değildir. Formal mantık, doğru düşüncenin temel kalıp ve yasalarının bilimidir. Bir eski metafizik ve bir yeni

---

(168) Bakınız, Stalin, «Marksizm i voprosy iazykoznanila»
(169) V. I. Cherkesov, «O logike i marksistskoi dialektike» (Mantık ve Marksist Diyalektik Üzerine) Voprosy Filosofii, 1950 Sayı, 2. Sf. 211

diyalektik mantık olmak üzere, iki tür mantık yoktur.Evrensel geçerliliği olan bir tek formal mantık vardır.» (170)

Diyalektik mantık, formal mantığın geçerliliğini yadsımaz, ortadan kaldırmaz ya da buna karşı çıkmaz. Diyalektik mantık, bilginin bir başka boyutuna özgüdür ve matematiğin temel önermelerine daha yakın olmak bakımından formal mantıkla ilintilidir.

Mantık konusundaki tartışmanın seyri ve sonucu konumuzu ilgilendirmemektedir. (171) Değişen tutum, solcu «Marrist sapmalar» dan (172) sonra yeniden Marksist ortodoksluğa bir dönüş olduğunu göstermektedir. Marksist teori çerçevesinde, ne dil, ne de mantık üstyapı bağlı değildir. Bunlar, daha çok, temel toplumsal ilişkileri hazırlayan ön koşullara özgüdürler : Dil ve mantık, anlatım ve bilgi aracı olarak, bu ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesinde vazgeçilmez ögelerdir. Dilin ve düşüncenin, sanatta, felsefede, dinde olduğu gibi belirli anlatımları üstyapıya özgüdür. Sovyet tartışması, Marksist kavramı izlemiş ve mantıkla mantık **bilimleri** arasında bir ayrıma gitmiştir. Mantığın bir belirli yorumu olarak,

---

(170) Voprosy Filosofii, 1951, Sayı 6, Sf. 145, 146

(171) Bunlar aynı yapıtın 143 - 149. sayfalarında ve Gustav Wetter'in «Der Dialektische Materialismus» adlı yapıtının 544. sayfasında özetlenmiştir. Stalin sonrası gelişmeler için George L. Kline'ın, Amerikan Siyasal Bilimler Akademisi Yıllık Dergisinde (1956, Ocak) yayınlanan «Recent Soviet Philosophy» adlı yazısına bakınız.

(172) Nikolay Yakovleviç Marr (1865 - 1934) Sovyet dilcisi arkoloji ve filoloji bilgini. Marksist ekonomik evrelere bakışık olarak, dünya dillerin konusunda bir devirli gelişim postulası kurmuştur. (Ç. N.)

mantık bilimlerinden bir kısmının ideolojik olarak sınıflanması gerekir. (173) Ne Hegel'in ve ne de Marx'ın diylektiği, formal mantığın geçerliliğini yadsımamıştır. Bunlar, daha çok, formal mantığın gerçeğini sürdürmüşler ve kapsamını, gerek «bilimsel» ve gerekse «günlük anlatım» m soyutluğunu ortaya çıkaran diyalektik kavram içinde açıklayarak değerlendirmişlerdir.

Diyalektiğin geleneği ile karşılaştırıldığı zaman, «Marrist» (174) dil ve mantık (bu görüş mantığın ve dilin sınıfsal karakteri üzerinde aşırı önemle durmuştur), gerçekten de, komünizmin olgunlaşmamış olduğu devredeki «solcu sapmaları» ve «çocukluk hastalığı» olarak görülmek zorundadır. Bu görüş, Stalinist teorideki tek ülkede sosyalizm uygulamasının birinci evresinde ortaya çıkmış bir ideolojik yan ürün gibi görünmüştür. Ülkenin teknolojik ve endüstriyel gerikalmışlığını altetmek için girişilen ve büyük ölçüde pasif ve hattâ düşmanca olan halka zorla kabul ettirilen amansız mücadelenin ideolojik karşılığı, Sovyet insanının eşsizliği, üstünlüğü, konusunda ileri sürülen çeşitli doktrinler olmuştur. Bu doktrinler, «Sovyet insanının kendi» Marksizminin, tek gerçek ve ilerici «dünya görüşü» olarak alındığı kavramın türevleridir. Oysa, Marksist teori, özü itibarile uluslararası bir nitelik taşır. Marksizim çerçevesi içinde, ulusculuk, sadece tarihsel süreç içindeki

---

(173) I. I. Osmankov, «O zakone myshleniia i o nauke logiki» (Düşünce Kuralı ve Mantık Bilimine Dair) Voprosy Filosofii, 1950, Sayı 3, Sf. 318

(174) Burada sadece Marr'ın doktrinlerinin Stalinist değerlendirilmesi ele alınmış, doktrinler üzerinde durulmamıştır.

bir dönem olması bakımından ilericidir ve Marx'la Engels'e göre, bu devir, ileri Batı dünyası tarafından aşılmış bulunmaktadır. Sovyet Marksizmi, kendi ulusçuluğu ile Marksizmin uluslararası niteliği arasındaki çelişkiyi ne ideolojisinde, ne stratejisinde, bir uzlaşmaya yöneltmeyi başaramamıştır. Bu çelişki, «burjuva kozmopolitancılığı» ve uluslararacılık arasındaki, vatanseverlikle «Sovyet vatanseverliği» arasındaki üzücü ayrımlarda açıkça görülür. Üstelik, bir belirli Sovyet düşüncesi, Sovyet mantığı, Sovyet dili vb. üzerinde direnmek, tek ülkede sosyalizm veya komünizm doktrininin bir kalemde silip atamayacağı, devrimci hedefin uluslararası dayanışma ve barış içinde beraber yaşama tezlerini de yıpratmaya mahkûm olmuştur. «Marrist» teoriler, Marksist teorinin «büyüsel» kullanımı içinde yararlı bir iş yapmış olabilirler. Ancak, Sovyet toplumunun teknolojik ve endüstriyel gelişimi ile, Sovyet devletinin siyasal ve stratejik gücünün artması ile, bu teoriler, çok daha temel hedef ve amaçlarla çelişkiye düşerler. Sovyet politikası, «ikinci evre» ye geçiş yöntemine girdiği zaman, Marrist doktrinler yerlerini, daha evrensel, daha «normal» ve daha uluslararası nitelikte olan kavramlara bırakmışlardır. Sıradan insan fonksiyonlarının ve dil ile mantık kapsamlarının yeniden ele alınması, diyalektiğin, varılmış gelişim düzeyindeki istikrar uğruna «engellenmesi» nden çok, ideolojiyi, «daha yüksek gelişim dönemi», yani sosyalizmin ikinci evresi ile ve bu geçiş için gerekli olan Doğu - Batı ilişkilerini «normalleştirme» politikası ile aynı paralele getirmek amacını güder gibidir.

— VIII —

SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME GEÇİŞ

Stalinizmin son dönemlerinden bu yana bütün ideolojik çabalarda görüldüğü gibi, diyalektiğin Sovyet Marksist yorumu da, baştan sona sosyalizmden komünizme geçiş temeli üzerine kurulmuştur. (Buna komünist toplumun birinci evresinden ikinci evresine geçiş de diyebiliriz; çünkü bu iki formül birbirlerinin yerine kullanılmaktadır). Bu geçiş fikri, birinci Beş Yıllık Plândan sonra Sovyet devletinin güçlenmesinden bu yana, Sovyet Marksizminin temel ögelerinden biri olmuştur. Daha 1935'te, Stalin, Birinci Ulusal Stakhanovitler Konferansında yaptığı konuşmada, Stakhanov hareketini, «Sosyalizmden Komünizme geçiş koşullarını hazırladığı» için övmüş; bu hareketin, «ülkemizdeki işçi sınıfının teknik ve kültür düzeyinin «ikinci evre» için gerekli olan yükselmesine bir başlangıç olduğunu, bugün için bu hareketin henüz güçsüz olmakla beraber, yine de bir başlangıç sayılacağını» belirtmiştir. (175) Ancak, bu geçiş fikri (ki bu olmaksızın, Sovyet Marksizmi, Marksizm olma iddiasında bulunamaz), başlangıçtan itibaren tek ülkede sosyalizm kuruluşuna eşlik etmiş olduğu halde, şimdi bu geçiş, Sovyet iç politikasının bundan sonraki hedefi olarak, oluşum içindeymiş gibi gösterilmektedir. Bu, Stalin'in son yapıtı olan «SSCB nde Sosyalizmin Ekonomik Sorunları» adlı, ve yayınlandığı zaman, Sovyet Marksistleri tarafından, bu geçişin somut kalıplarını belirten tek güvenilir Marksist teori olarak övülmüş olan yazısı-

---

(175) «Leninism» Sf. 367, 369

nın özüdür. Bu yazı, Yirminci Kongrede maruz kaldığı sert eleştiriye karşın, önemini hâlâ sürdürmektedir.

Bu yazıda öngörülen, «normal» bir gelişimdir. Yani Batı ile savaşılmayacak demektir. Stalin, bu ön varsayım uyarınca, emperyalistlerin kendi aralarındaki çatışkılara, kapitalist ve sosyalist alanlar arasındaki çatışmadan öncelik tanınmasında diretmiştir. Yazının koca bir bölümü, kapitalist ülkeler arasında savaşın «kaçınılmaz oluşuna» ayrılmıştır. (176) Stalin, bu yazıda, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşından sonraki kıtalararası birliğinin sadece bir siyasal düzen olmayıp, kapitalist ülkeler arasında savaşı eskisi gibi kaçınılmaz olmaktan çıkaran bir temel üzerine kurulmuş olduğunu ileri süren (ve Stalin'in «bazı yoldaşların çözümlemesi» diye atıfta bulunduğu) çağdaş kapitalizm konusundaki bir Sovyet Marksist çözümlemesini ilk kez olarak açıktan açığa söz konusu etmiştir. Emperyalizm konusundaki Marksist - Leninist teorinin bir yadsıması demek olan bu görüş, Stalin'in yazısında, sadece **reddedilmek** için söz konusu edilmiştir. Stalin, bu görüşü reddederken, Birleşik Devletler ile «köle gibi bağımlı» ülkeler (öncelikle İngiltere ve Fransa, ve sonra Almanya ile Japonya) arasındaki ekonomik çatışmaların yeniden canlanması üzerinde ısrarla durmuştur. Öte yandan ise, emperyalist kamp ile Sovyet kampı arasındaki bir savaş kaçınılmaz **değildir.**

---

(176) «Economic Problem of Socialism in the USSR» (Current Soviet Policies) Sf. 7

«Savaşın kaçınılmazlığı» tezi üzerinde yapılan değişiklik, çapraşıktır. Önce, geleneksel Marksist kullanım içinde, bu terim, **kapitalist** ülkeler arasındaki savaşlara özgüdür. Bu bakımdan, tez, emperyalizm doktrininin merkezi durumundadır. Oysa, tezin «düzeltilmiş biçimi», bunun tersine olarak, emperyalist kampla Sovyet kampı arasındaki savaşlara değinir. Artık, eskisi gibi kaçınılmaz olmaktan çıkmış bulunan savaş, işte bu Doğu - Batı savaşıdır. Bu çapraşıklık, bir kez çözüldü mü, Stalinist kavramla Stalin sonrası kavram arasında bir garip uygunluk olduğu göze çarpar. Yirminci kongrede, kapitalistler arası çatışmaların büyüdüğü hakkındaki önermeler (177), özleri itibarile (ve bazen de kelimesi kelimesine) Stalinist formüllerle aynıdır. Bu uygunluk, Stalin sonrası tutumun, Stalin'in son devrelerinde izlenilen politikayı, yani, «normal» kapitalist gelişime bağlı kalma, Doğu - Batı ilişkilerinde istikrar sağlama, Sovyet toplumunun iç gelişimini hızlandırma ve ekonomik - siyasal rekabete girme politikasını sürdürmek ve güçlendirmesiyle açıkça anlaşılmaktadır. Önlenebilir durumda olduğu önemle belirtilen savaş, kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki savaştır. Bu savaş, sosyalist kampın artan gücü ve kapitalist ülkelerdeki «barış - sever» halklar üzerindeki etkisi dolayısıyla önlenebilecektir. Mamafih, bu etmenler, genel olarak savaşı ortadan kaldıracak güçtedir. Bu yüzden, kapitalist ülkeler arasındaki bir olasılı savaş da, artık «kaçınılmaz» olmaktan çıkmıştır.

Sovyet Marksizminin, savaşın kaçınılmazlığı

---

(177) Yirminci Kongre tutanaklarındaki Mikoyan ve Krushchev'in önermelerine bakınız.

konusundaki tutumunun değişimi tutarlı görünmektedir. Lenin'in, emperyalist savaşların kaçınılmazlığını belirttiği devirlere oranla, ulusal ve uluslararası durum temel ayrımlar göstermektedir ve bir «güç dengesi» kurulmuştur (yani Sovyet kampı güçlenmiştir). Bu denge, bir Doğu - Batı savaşma engel olacak duruma gelmiştir. Ancak, aynı engelleyici güç, (Sovyet kampmın yararlanacağı) emperyalistler arası askerî çatışma olasılıklarını da azaltmış ve bir yandan da, kapitalist dünyadaki ekonomik ve siyasal güçlükleri arttırmıştır.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, kapitalist çatışmaların büyümesi tezi, Sovyet Marksizminin özünü meydana getirmektedir. Nitekim, Stalin'in son yazısında bunu yinelediği ortam içinde, bu tez daha da belirgin bir önem kazanmıştır. Stalin'in önermesi, sosyalizmden komünizme geçişi, Sovyet toplumunun gelişiminde, bundan sonraki evre olarak gösterilmiştir. Önerme, bu ortam içinde, iç politikaya, dış politikadan daha öncelik tanıma tutumunu yinelemeye yaramaktadır. **Kommunist** dergisinde, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikası üzerine yayınlanan ilk yazıda, Marksizm Leninizm uyarınca, «herhangi bir devletin dış politikasının, iç politikasının bir devamı olduğu ve buna göre yönetildiğini» (178) belirtilmiştir. SSCB açısından, bu «normal» Marksist - Leninist düzen, İkinci Dünya Savaşı, onu izleyen stratejik uyarlamalar ve yeniden kuruluş dönemi tarafından bozulmuştur. Ondokuzuncu Parti Kongresi, iç politikanın normal üstünlüğünün geri gelişi ve bu yeni evreye girişinin

(178) Komünist, 1953, Sayı 7

bir başlangıcı gibidir. Stalin'in **«Voprosy Ekonomiki»** dergisindeki yazısının, «gerçekte» emperyalistler arası çatışmaların, emperyalist kampla Sovyet kampı arasındaki çatışmadan ağır bastığını açıkça belirttiğini daha önce de söylemiştik. (179) Stalin'in yazısının bu bölümü, partinin izleyeceği yolu belirtmekte devam etmiştir: Emperyalist güçler arasmdaki ve emperyalist ülkeler içindeki çaltışmalar, kapitalist gücün, içten içe «barışçıl» bir tarzda azalmasına yol açar.

«ABD'nin saldırgan dış politikası, emperyalist kampın kendi içindeki anlaşmazlıkları büyütmektedir... Sovyet dış politikası, gerek tek tek kapitalist ülkeler arasındaki önemli anlaşmazlıkların varlığını ve gerekse bu ülkelerin içinde ve hattâ kapitalist sınıf ve gruplara bağlı partilerin kendi bünyelerindeki anlaşmazlıkların varlığını hesaba katınamazlık edemez. Barışı korumak ve güçlendirmek ve de saldırgan, antidemokratik güçleri zayıf düşürmek uğruna, bu anlaşmazlıklardan yararlanmak bizim ödevimizdir». (180)

Yazıda belirtildiğine göre, emperyalistlerin güçlülük politikasına, artık sadece geniş halk kitleleri değil, «hali vakti yerinde sınıflar» da karşı çıkmaktadır. (181) «Bir avuç istismarcının», sırf kendi çıkarları konusunda endişeye düştükleri için savaş

---

(179) II. Bölüme bakınız.

(180) «Za uprochenie mira mezhdu narodami» (Halklar Arasında Barışın Güçlendirilmesi İçin) Kommunist, 1955, Sayı 4 (Mart), Sf. 12

(181) «Sud'by mira i tsivilizatsii reshaiut narody» (Barışın ve Uygarlığın Kaderini Halklar Belirler), Kommunist, 1955, Sayı 4 (Mart), Sf. 12

çıkarabilecekleri tehlikesini yabana atmamak gerekirse de, «emperyalizmin güçlerini olduğundan fazla büyütmek, daha da büyük bir yanılgı olur». (182)

Emperyalizmin durumun yeniden değerlendirilmesi dış politikaya yeni bir yön verirken, sosyalizmin eknomik sorunları üzerindeki tartışma da, izlenilen bu tutumun iç temelini (ve belki de nedenini) göstermektedir. Dış politikadaki yöntem değişikliği, görünüşe göre, iç politikadaki bir yöntem değişikliği tarafından zorlanmıştır. Uluslararası hedeflere ulaşılması (en başta Batı toplumunun içten içe zayıflaması) tamamen, Sovyet toplumunun daha yüksek bir düzeye (Marksist terimlerle ikinci evreye) ulaşmasına bağlıdır. (183) Stalin'in siyasal vasiyetnamesi de, bu geçiş konusunda Lenin'in vasiyetini yeniden formüle etmiştir : Sovyet toplumunun daha da gelişmesi için, yeni ve uzatılmış bir «mühlet» gereklidir.

Stalin'in «Sosyalizmin Ekonomik Sorunları» nda, emperyalistler arası çatışmaların kaçınılmazlığı konusundaki önermesini, «bugünkü kapitalizmin temel ekonomik yasası» nın tanımı, yani «azamî kâr amacı güdülmesinin gerekliliği» konusundaki önerme izlemiştir. Stalin, bu «yasa» yı, kapitalist gelişimin daha önceki dönemlerinde geçerli olmuş olan «vasat kâr düzgüsü yasası» ile karşılaştırılmıştır. Bu bölümü yorumlayan Marksistler, buradaki ortodoksluk sorunu üzerinde endişeye kapılmışlardır : Marksist terimler içinde, azamî kâr elde etme ihtiyacı, kapitalist üretim kalıbının yapısından gelen do-

(182) Aynı yapıt, Sf. 18
(183) II. Bölüme bakınız.

ğal bir gerekliliktir ve «vasat kâr düzgüsü yasası» ile karşılaştırılamaz ; çünkü, bu ihtiyaç, ya söz konusu ikinci yasaya bağlıdır, ya da sadece «ayrıcalıklı» teşebbüslere özgü bir ayrılıktır [istisnadır]. Sovyet yorumcuları, bu itirazı hesaba almamışlar ve Stalin'in bugünkü kapitalizmin içinde bulunduğu durumu yeniden tanımlamaya yarayacak bir ipucu olarak görmüşlerdir.

Bu yeni tanımlamayla formüle edilen, kapitalizm buhranının «ikinci evresi» görüşü (184), sosyalizmin «ikinci evresi» ne geçişe karşılık olan bir zemin yaratmıştır. Kapitalizmin buhranı, Sovyet iç politikasını bu geçişe yöneltmeye elverişli bir uluslararası durum getirmiştir. Bu konudaki tartışmada, Sovyet sistemi içinde değişiklikler, yani sistemi «daha yüksek olan» ikinci evreye geçirecek değişiklikler yapılması gereği üzerinde önemle durulmuştur. Stalin'in yazısının büyük bir bölümü, sosyalizmde (yani bugünkü Sovyet sistemi içinde), üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki alış verişin, çatışmaları önleyecek durumda olduğu görüşünü ileri sürenlerin fikirlerini çürütmeye ayrılmıştır. Stalin, bu görüşe karşı ekonomik temeli meydana getiren ögeler arasında «mutlak uyuşum» olmadığını belirtmektedir. Üretim güçleri, sosyalizmde de, üretim ilişkilerinden «önde gitmektedir»; Stalin'e göre, bu, gelişimi biçimlendirmektedir ve üretim ilişkileri, toplumsal gelişime ayak bağı olmaya mahkûmdur. Ancak, özel mülkiyet ve özel denetim düzeninde, bu anlamsızlıklar sadece bir «yıkım» la çözülebilecek bir çatışmaya yol açarken, sosyalizmde, toplum, geri

(184) II. Bölüme bakınız.

kalmış üretim ilişkilerini, zamanmda ve toplum düzenini «yıkmadan» üretim güçlerinin paraleline getirebilir. Gelişimin bir belirli döneminde, üretimciliğin artışı, «emeğin, değerler yasasına göre değil, toplumun meta ihtiyacının artışına göre düzenlenen üretim dalları arasında dağıtımını» olanaklı kılacaktır. (185) Bu, «sosyalizmin (komünizmin) ikinci evresinin» temel niteliğidir. Stalin, Engels'in görüşüne değinmiştir : «Üretimin, bir bütün olarak toplumun ve **tek tek her bireyin** ihtiyacı uyarınca toplumsal olarak plânlanmış düzeni». (186) (Stalin'in yukardaki formülünde yer almış olan) Engels'in önermesindeki altı çizili sözler, çok açık seçiktir : Bu sözler, **toplumun** meta ihtiyacının, **bireylerin** ihtiyaçları ile otoriter bir tarzda özdeş kılınmasına karşıdır. Marx ve Engels'e göre, ancak, toplumun ihtiyaçları gerçekten bireysel ihtiyaçlar durumuna geldiği ve bu ihtiyaçların gelişimi ile karşılanması toplumsal iş bölümünü belirlediği takdirde ve ancak o zaman, komünizm olabilir. Oysa, Stalin'in ikinci evre konusundaki tanımında, toplumun ihtiyaçlarının bireylerin ihtiyaçları ile, yönetim tarafından otoriter bir tarzda özdeş kılınmayacağına dair en ufak bir belirti yoktur. Stalin'in görüşüne göre üretim güçlerinin gelişimi, artık eskisi gibi karşıt özel çıkarlar tarafından engellenmeyeceği için, üretim ilişkilerinin bu gelişime ayak uydurması, Sovyet devletinin «yönetici ögeleri» tarafından gerçekleştirilebilir. (187)

---

(185) «Economic Problems of Socialism» (Current Soviet Policies) Sf. 5. Sosyalist toplumdaki anlaşmazlıklar, Khrushchev'in 6 Kasım 1957 tarihli radyo konuşmasında da belirtilmiştir.
(186) «Anti - Dühring» (A Handbook of Marxism) Sf. 294
(187) «Economic Problems of Socialism»

Sosyalizmden komünizme geçiş, bu **yöneticilerin** işidir; «komünizm», bir yönetim tedbiri biçiminde alınacaktır.

Geçiş süresinin yıllara göre ayarlanması konusunda ise, Sovyet teorisyenleri, hâlâ Stalin'in 9 Şubat 1946'daki konuşmasında verdiği üç Beş Yıllık Plân rakamlarını esas olarak almaktadırlar. Son zamanlarda yapılan uyarlamalar göz önünde tutulursa, bu hesapla, ikinci evreye geçiş, en geç 1960-1965 arasında gerçekleşecektir. (188) Sürenin, nesnel koşullara göre ayarlanması daha önemlidir. Stalin, üç «temel hazırlık koşulu» saymıştır : (1) Tüm toplumsal üretimin artması, ve üretim araçlarındaki artışın daha ağır basması, (2) «Kollektif çiftlik mülkiyetinin, bir bütün olarak halk mülkiyeti düzeyine yükselmesi», (3) «toplumun, bütün üyelerinin maddî ve manevî yeteneklerini ortaya çıkaracak biçimde kültürel gelişimi». (189) Stalin, son koşulun sağlanması için atılacak ilk adımın, iş gününün «en az altı ve daha sonra beş saate» indirilmesi olduğunu önemle belirtmiştir. Bu dönemde ekonomik politikada alınması gerekli temel ekonomik tedbirler konusunda, Stalin (ücretlerin para miktarında artış ve kitle tüketimi metalarmın fiatlarında sistematik bir azalışla) gerçek ücret tutarlarının en az yüzde yüz arttırılması gerektiğini (190) ve «meta devri» düzeninin zararı pahasına, (özellikle kollektif çiftliklerin artık ürünlerini, ürün değişimi alanına akta-

---

(188) Ts. A. Stepanian, «Usloviia i puti perekhoda ot sotsializma k kommunizmu»
(189) Stalin, «Economic Problems of Socialism»
(190) Aynı yapıt, Sf. 14

rarak) «ürün değişimi» sisteminin yayılması gerektiğini belirtmiştir. (191)

İkinci evreye geçişin bu taslağı, Engels'in «Anti - Dühring» in üçüncü bölümündeki sözlerinden çıkarılmış olan geleneksel Marksist görüşü yeniden canlandırmaktadır. Ancak, Stalin'in bildirisi içinde, standard önermeler, bir siyasal yöntem ağırlığı kazanmışlar ve Stalin'den sonra gelen Stalin'e karşı olanlar tarafından bu biçimde alınmışlardır.

Üzerinde durulması gereken ilk nokta, bugünkü Stalin sonrası ve Stalin karşıtı tutumun, «geçiş» le ilgili sorunlar konusunda Stalin politikasını sürdürmekte oluşlarıdır. Bunu, kapitalist gelişimin değerlendirilmesiyle ilgili tutumda ortaya koymaya çalıştık. (192) Aynı şey, Sovyet politikasının temel hedefleri açısından da geçerlidir. Yirminci Kongre sonucunda varılan kararlar, «ana ekonomik ödevi», «kişi başına üretim ölçüsünü, en gelişmiş kapitalist ülkeler düzeyine eriştirmek ve onları bırakmak» olarak tanımlamışlardır. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için, Kongre Kararları, ağır endüstrinin önceliğini ve tüketim malları üretiminde «hızlı bir gelişim» gerekliliğini öngörmektedir. Stalin gibi, Khrushchev de, geçiş konusunda «ütopik görüşleri» reddetmiştir. Kongre Kararları, Stalin'in gelişim için gerekli «temel hazırlık koşulları» önermesinin izinden giderek, Altıncı Beş Yıllık Plân boyunca, bütün işçilerin iş günlerini yedi ve kömür ve maden işçilerinin iş günlerini altı saate indirmiştir. Stalin'in önerme-

---

(191) Aynı yapıt, Sf. 19
(192) II.Bölüme bakınız.

leriyle uygunluk, teknolojik eğitim, «uzman» yetiştirilmesi ve «ülkenin bilimsel kuruluşları ile üretim arasında bağ kurulması» konularına verilen önemde de kendini göstermiştir. (193)

Stalinizmle Stalin sonrası tutum arasındaki süreklilik ve uygunluk, Sovyet sisteminin öz yapısında varolan bir dinamiği yansıtma olanağı taşımasaydı, temel propaganda gerekliliklerinden biri olarak yorumlanabilirdi.

Sovyet sosyalizminin kuruluşu, oluşmakta iken, kendine göre bir diyalektik geliştirir demiştik. Bir yanda, totaliter yönetim, kendini ve karşı davranışlarda bulunduğu güçleri kuvvetlendirir (böylelikle, Batı toplumunda daha güçlü bir birlik ve beraberlik yaratır) ; böyle yapmakla da, Sovyet sisteminin, baskıcı ekonomik ve siyasal niteliklerini sürdürmüş olur. Öte yanda ise, yönetimin temel hedefine («gelişmiş ülkelere yetişmek ve geçmek» hedefine) ulaşabilmesi, elindeki üretim güçlerinin bütünüyle gelişimine bağlıdır. Sovyet Marksizminin bir ölüm kalım mücadelesi olarak gördüğü uluslararası rekabetin etkisi altında olan bu gelişim, modern bilim ve teknolojinin en ileri silâhlarıyla, artmakta olan üretimi, bireysel ihtiyaçların üretimi biçiminde «aşırı» bir bolluk düzeyine doğru iter. Artan üretimin, tüm yeteneğinin sürdürülmesi ve bu yeteneğin, zararlı ve yıkıcı amaçlar için kullanılmaması şartıyla, üretimin, ikinci evrede öngörülen niteliklere ulaşılmasını sağlayacak maddî ve kültürel serveti yaratması olasılıdır.

---

(193) «XX S'ezd Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza» Cilt II, Sf. 434, 475, 480

(Bu nitelikler de, aslında yeterince iddiasız ölçüler içindedir.) bu olanak, üretim güçlerinin, gelişim süreçleri içinde, büyük ve ayrıcalıklı bir bürokrasiyi sürdürmeleri halinde dahi, söz konusudur. Üretimciliğin, ayrıcalıkları geride bırakması ve ayrıcalıksız halkın içinde bulunduğu koşullarda ağır, ama niteliksel bir değişime yol açması ve buna bakışık olarak, genişleyen uygarlığın daha önceki dönemlerinde olduğu gibi siyasal kurumlarda da niteliksel değişimlere sebep olması beklenebilir.

Hiç kuşkusuz, totaliter yönetim, bu eğilimi ortadan kaldıracak güçtedir. Ve yönetim, üretim artışına ve bu üretimin bireysel ihtiyaçlarm karşılanmasına aykırı bir çıkar düşüncesiyle davranması, ya da bu eğilime karşı harekete geçmenin Sovyet devletinin varlığı için gerekli olduğu kanısına varması halinde, böylesi bir tutuma girebilir. Yukarda da göstermeye çalıştığımız gibi (194), birinci alternatif söz konusu değildir. Bürokrasinin «sınıfsal çıkarı» (yani bürokrasinin çeşitli dallarına özgü çıkarın asgarî müştereki) ile üretim güçlerinin daha da fazla gelişmesi arasında sağlam bir bağıntı vardır ve yönetimin «sosyalizmin daha ileri dönemine» doğru gelişmesi, Sovyet toplumunun birlik ve beraberliğini büyük ölçüde etkileyecektir. Öte yandan ise, Sovyet devleti, (insan ve madde olarak) üretim güçlerinin çok büyük bir bölümünü, ülke içinde ve dışındaki askerî örgütlenmeye ayrılmıştır. Bu tutum, «ikinci evre» ye geçişi önler mi? Bir silâhlanma ekonomisinin, yaşam standardının yükselişi

---

(194) V. Bölüme bakınız.

ile bağdaşması, teknik bir ekonomik sorun olmaktan öte birşeydir. Geniş bir askerî kuruluşun (silâhlı kuvvetler ve gizli polis), eğitimsel, siyasal ve psikolojik denetimleri ile birlikte ayakta tutulması, baskıcı üretim ilişkilerinde niteliksel bir değişime karşı koyacak otoriter kuruluşları, tutumları ve davranış biçimlerini gerektirir. Bürokrasinin, belirli ayrıcalıkları ve güçleri olan ayrı bir sınıf olması bakımından, kendini sürdürmek ve buna bağlı olarak, baskıcı üretim (ve politika) ilişkilerini sürdürmekle çıkarı vardır. Ancak, asıl sorun, bu bürokrasinin temelindeki baskıcı ekonomik ve siyasal ilişkilerin, Sovyet toplumunun gelişimindeki daha temel ve genel çıkarlarla amaçlara aykırı olup olmadığıdır.

Eğer Sovyet Marksizmi çözümlememiz doğru ise, bu soruya verilecek cevap olumlu olmalıdır. Sovyetlerin bugün için temel hedefleri, sosyalizmin nihaî yengisinin bağlı olduğu «emperyalistler arası çatışmaları» nötrelize eden, Batı dünyasındaki birliği yıkmaktır. Bu birliği sağlayan ve koruyan güçler, aynı zamanda, ileri kapitalizmin yeteneklerine «yetişmek ve geçmek» amacına ulaşılmasını da tehlikeye sokmakta ve geciktirmektedir. Sovyet Marksist çözümlemede, Batı birliği, «sürekli savaş ekonomisi» temeline oturtulmakta ve bu ekonominin, kapitalizmin önde olmasından yararlanarak, kapitalist ülkelerde üretimin hızla gelişmesini ve örgütlü emekçilerin büyük çoğunluğunun kapitalist sisteme katılmalarını sağladığı belirtilmektedir. Bu ekonomik temel, Stalin'in dahi, sosyalizmin yengisi için vazgeçilmez bir koşul olarak gördüğü, kapitalist dünya-

daki devrimi geri atmaktadır. (195) Kapitalist savaş ekonomisini sürdüren neden ise, aynı zamanda Sovyetlerin kapitalist yeteneklerle etken biçimde rekabet edebilecekleri ikinci evreye geçmelerini de engelleyen, «katı» Sovyet politikasıdır. Bu nedenle, atılacak ilk adımın, «katı» politikadaki bir esnekliğe yönelme olması gerekir. Ancak bu, gerek dış ve gerekse iç politikada bir yöntem değişikliğine, ağırlığın askerî ve siyasal rekabetten, ekonomik rekabete kaydırılmasına ve Stalinist bürokrasinin liberal düzene sokulmasına bağlıdır. Böylesi bir tutum değişimi, yüksek endüstrileşme dlizeyini gerektirir. Sovyetlerin, atom enerjisi kullanmaktaki başarıları, Sovyet liderliğinin, istenilen endüstriyel rekabet düzeyine ulaşıldığı kanılarını güçlendirecek önemli bir neden olmuştur.

Son zamanlardaki Sovyet politika gelişmelerinin temelinde yatan etmenlerin bunlar olduğuna inanıyoruz. Eğer, durum gerçekten bu ise, bu değişim, bir nesnel tarihsel koşuldan doğan ve Sovyet toplumunun temel yapısına özgü olan uzun vadeli bir tutumun bir bölümüdür. Nesnel tarihsel koşul (yani Stalinist güç politikası ile kapitalist birlik arasındaki karşılıklı etki ve ilişki) Sovyet devletini, temel stratejisini yeniden gözden geçirmeye; ve başarılı olduğu takdirde, artan üretimi, tüketicilerin ihtiyaçları için kullanmaya yönelecek bir «gevşeme» ye yö-

---

(195) Sovyet Marksizmi, uluslararası düzenin askerî potansiyellerinden çok, sosyoekonomik güçleri üzerinde durmaktadır: Batı toplumunun, daha yüksek yaşam standardı ve «sınıflararası işbirliği» ile ortaya çıkan iç gücü, Marksist terimlerle, «sosyalizmin nihaî yengisi» ne, Batı askerî gücünden daha büyük bir tehlike meydana getirmektedir.

neltmiştir. Temel ekonomik tutum, kendine uygun bir siyasal tutum getirecek, yani baskıcı totaliter rejimin liberalleşmesine yol açacaktır.

Sovyetlerin Batı dünyası ile ilgili tutumlarında, bu yeni eğilim, Kore savaşının sonundan 1956'da Doğu Avrupa'da patlak veren ayaklanmalara kadar gittikçe gelişmiştir. Komünistler arası ilişkilerde de, bakışık gelişmeler olmuştur : Sovyet - Yugoslav yakınlaşması; Hindistan ve Japon komünist partilerinin bir «meşru - demokratik» programa bağlanmaları; Batı Komünist partilerinin «yumuşak» stratejilerinin ve özellikle birleşik cephe politikasının, yani Stalincilikten uzaklaşmanın sürmesi (ve hattâ güç kazanması) bu gelişmelerden bir kısmıdır. Polonya ve Maceristan'daki olaylara yol açan, Stalincilikten uzaklaşma tutumu olmuşutur. Sovyet liderliği, temel politika görüşlerine uygun olarak tepki göstermiştir. Sovyet Marksizmi, sosyalizm ya da kapitalizm konusunda bir üçüncü alternatifin olduğunu kabul etmiş ve sosyalizm, bir arada beraber yaşama döneminde, Sovyetler Birliği ile sağlam bir ittifak içinde olmak biçiminde tanımlanmıştır. Bu bakımdan, Sovyet yorumuna göre, Doğu Avrupa devletleri «savunma kuşağı» nda meydana gelecek bir kopma, kapitalist etkilerin güçlenmesi ve hayatî bir noktada, uluslararası güç dengesinin, bir kapitalist dünya lehine bozulması demektir. Ayrıca, Sovyetler Birliğindeki liberalleşme, sağlam bir endüstrileşme ve kollektivizasyon temeline oturtulduğu halde, Doğu Avrupa ülkelerindeki durum, bu olmamıştır. Endüstrileşme, hâlâ çok geri kalmış bir dönemde sürdürülmüş ve köylüler, millileştirilmiş ekonomi ve bu ekonominin siyasal kurumlarıyla et-

ken ölçüde bir beraberliğe ulaştırılmamışlardır. Bu yüzden, ulusal liderliklerin ve onların izindeki işçi sınıfları ve aydın kitlelerin öznel amaçlarının ne denli içten olduğu hesaba alınmaksızın, «ulusal komünizm»e yönelen davranışlar, nesnel olarak zamansız ve sosyalizme karşı diye nitelenmişlerdir.

Doğu Avrupa olayları, hızlarını yitirmeye ve hattâ belki de, bazı alanlarda Stalincilikten uzaklaşma yolundan dönmeye yüz tutmuştur; özellikle uluslararası stratejide, büyük ölçüde bir «katılaşma» olduğu göze çarpmıştır. Bununla beraber, çözümlememiz doğru ise, temel eğilim sürüp gidecek ve tersine dönüşler olsa da, kendini kabul ettirecektir. Sovyet iç gelişmeleri açısından, bu durum, bugün için, «toplu liderliğin» devamı, gizli polisin gücünün azalması, merkeziyetçi tutumdan uzaklaşma, kanunî reformların gerçekleşmesi, sansürün gevşetilmesi, kültür alanında liberalleşme demektir. Bu politikanın, uzun vadeli sosyo - ekonomik tutumla olan ilişkisi, tüketim malları endüstrisinin gelişimine oranla, ağır endüstrinin hâlâ daha ağır basması olarak gösterilebilir. «Malenkov plânı», Stalin'in, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında sürüp giden uyuşmazlık konusundaki önermesini şöyle yorumlamıştır: Stalin'in, ağır endüstri gelişimine «öncelik» tanınmasının, sosyalist plânlamanın temeli olarak kalması konusundaki öğüt ve emirlerine karşın, üretimin iki ana bölümü arasındaki ilişki, ikinci bölümün, yani tüketim malları endüstrisinin lehine olarak değiştirilmek zorundadır. (196) İkinci üre-

(196) Örneğin bakınız A. N. Maslin, «Printsip material' noi zainteresovannosti pri sotsializme» (Sosyalizmdeki Maddî Çıkar İlkesi) Voprosy Filosofii, 1954, Sayı 4, Sf. 3-14, 1955, Sayı 1. Sf. 15

tim dalma öncelik tanınması teorisi, 1955 Ocak ayına dek, resmen reddedilmemişse de, bu konudaki karşıt tutum, Malenkov rejiminde ve daha 1954'te açığa vurulmuştur :

«Sovyet biliminde, Marksizmi bayağılaştıran ve bozanlarla tartışmaya yer verilmemelidir. Bazı iktisatçılar Marksizmin ekonomik öğretilerinin temel ilkelerinden birini, yani, özellikle sosyalist düzende, artan üretimin, II. Üretim dalına karşı (tüketim mallarının üretimine karşı) I. Üretim dalının (üretim araçlarının üretiminin) geliştirilmesine öncelik tanınmasını gerektirdiği tezini değiştirmeye kalkmışlardır.» (197)

«Partinin ve Sovyet hükûmetinin, tarımı geliştirmek ve genel tüketim mallarının üretimi arttırmak üzere giriştiği eylemin ruhunu zedelemek için, bazı iktisatçılar, sosyalist düzende, artan üretimin, üretim araçları üretiminin tüketim malları üretimine oranla daha hızlı geliştirilmesini mutlak gerektirmediğini iddia etmişlerdir». (198)

Ağır endüstri gelişimine öncelik tanınması, komünizme geçiş konusunda sadece toplumsal üretimin ülkede yaratacağı servet açısından değil, uluslararası açıdan da gerekli görülmektedir. Bir başka deyişle, SSCB nin, ekonomik durumu kadar, askerî durumu da güçlendirilmelidir :

Partinin savaş öncesi Beş Yıllık Plânlarda ön-

---

(197) M. T. Iovchuk, «Rol' sotsialisticheskoi ideologii v bor'be s perezhitkami kapitalizma», Voprosy Filosofii, 1955, Sayı 1, Sf. 15

(198) I. Doroshev ve A. Rumiantsev, «Protiv izvrashcheniia marksistskoi teori vosproizvodstva», Kommunist, 1955, Sayı 2, Sf. 14

görmüş olduğu endüstrileşme programını yerine getiren Sovyet halkı, ülkenin etken savunusu için, sağlam bir ekonomik temel kurmuştur. Güçlü bir ağır endüstri, S.S.C.B. nin yıkılmaz savunu gücünün temeli olmuştur». (199)

Kapitalist dünya ile bir arada yaşama koşulları içinde, parti ve hükûmet, Sovyet toplumunun sosyalist kuruluşu kadar komünist kuruluşunu da sağlamak üzere, ağır endüstrinin gelişmesine öncelik tanımı tutumunu sürdürmeye mahkûmdurlar.

Hiç kuşkusuz, doktrin konusundaki anlaşmazlıkların altında, üst kademedeki bürokrasiler arasında, iktidarı paylaşma mücadelesinin bulunması da olasılıdır. Şurası mutlak ki; üretimdeki öncelik konusunda yapılacak kesin bir değişiklik, buna bakışık bir siyasal değişimi de zorunlu kılacaktır Bu durumda, yöneticiler tabakasının, ağır endüstri üzerindeki etkileri azalmaya mahkûmdur. Mamafih, siyasal mücadelenin anlamı çok daha temel nedenlere dayanmaktadır; Sovyet toplumu, gelişiminde bir yeni dönüm noktasına varmış gibidir. Sovyet liderliği, bu dönüm noktasını tanımlamışlardır : Gelişim, ağır endüstrinin veya yaşama standardının yükselmesi gibi alternatiflerden birinin seçilmesini gerektirmeyecek bir düzeye ulaşmıştır. Bu düzeyde, yaşam standardının yükselmesi, ağır endüstri gelişiminin bir sonucu olarak sağlanabilir duruma gelmiştir. Bu görüşün temeli, rekabet düzeninde sava-

(199) E. Frolov, «Tiazhelaia industriia-osnova ekonomicheskogo mogushchestva URSS» (Ağır Endüstri - SSCB nin Ekonomik Gücünün Temeli) Kommunist, 1955, Sayı 3, Sf. 29 Ayrıca, aynı sayının 22. sayfasındaki yazıya da bakınız.

şa hazırlığı veya rekabet düzeninde halkın ihtiyaçlarının karşılanması değil; **her ikisinin** de sağlanmasıdır. İki alternatiften birini seçmek zorunluluğu Stalin dönemine özgü olmuştur. Bu dönemin başarılarıyla da, artık bu zorunluluk ortadan kalkmıştır.

Malenkov ve karşıtları, bu konuda fikir birliğine varmış gibidirler. 1955 Ekim'inde, Molotov'dan, sosyalist bir toplumun sadece «temellerinin» atılmış olduğu yolundaki (1955 Şubat'ında söylemiş olduğu) «hâtâlı» önermesini «düzeltmesi» ve sosyalist toplumun kurulmuş olduğunu belirtmesi istendiği zaman; bu, (Molotov'un kendisini de nitelemiş olan) bir koca devrin artık sona erdiğini ve bir yenisinin başladığını kabul etmesini istemek olmuştur. Stalin devrindeki alternatiflerin aşılmasına yol açan sosyo-ekonomik nedenleri özetleyerek belirten Khrushchev olmuştur. Khrushchev, 1953 Eylül'ünde, tarım programı konusundaki raporunu verirken şunları söylemiştir :

«Komünist Parti, ulusal ekonominin bütün dallarında başarılı bir gelişimi sağlamak için, ağır endüstrinin gelişmesi yolunu seçmiş ve bu yolda büyük başarılar elde etmiştir. Bütün dikkat ve çabalar, önümüzdeki bu ulusal ekonomik sorunun çözülmesine yöneltilmiş ve temel güçlerle araçlar bu işe ayrılmıştır. En iyi kadrolarımız, ülkenin endüstrileşmesi işinde görev almışlardır. Ağır endüstrinin, tarımın ve hafif endüstrinin aynı zamanda ve hızla gelişmesini sağlayacak araçlarımız yoktu. Bu itibarla, gerekli ön koşulları sağlamak zorunlu olmuştur. **Şimdi bu ön koşullar vardır.** Güçlü bir endüstri te-

melimiz, güçlenmiş kollektif çiftliklerimiz ve ekonomik kuruluşun tüm dallarında eğitim görmüş kadrolarımız vardır». (200)

Yeni tutumun ulusal nedeni işte budur: Leninist uygarlık programı, birinci evrede tamamlanmıştır; Stalinist kuruluş kanalıyla, uluslararası «güçlükleri» önleme ve SSCB ndeki tüketim düzeyini yükseltme yeteneğinde bir ekonomik temel kurulmuştur. Daha önce «aynı zamanda» yapılamayacak olan şey, artık olanak içindedir : Ağır endüstrinin «zorunlu gelişimi» bir yandan sürerken, öte yandan da, toplumsal üretimin giderek artan bir bölümü, bireysel tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneltilebilecektir.

Ancak, eğer, tüketim malları üretimine hız vermek ve arttırmak ve bir yandan da ağır endüstrinin öncelikli gelişimini sürdürmek kararı, ilerleme ölçüsünün Stalin döneminin ötesine geçeceğini gösteriyorsa, aynı zamanda, ilerlemenin, «aykırı olmayan» çelişkiler ve yönetim uyarlamaları çerçevesinde tutulacağını da gösteriyor demektir. Bir başka deyişle, geçmiş devrin yıkıcı bir biçimde «yadsınması» demek olacak herhangi bir niteliksel değişime kesinlikle karşı çıkılmaktadır. İlerleme ve liberalleşme, daha yüksek emek üretimciliği için yapılan amansız mücadeleye, sosyalist rekabete, halkın çalışma ve eğitim konusunda topyekûn seferberliğine bağlı kalacaktır. Yine de, sosyalizm «ruhu» nun bu biçimde

---

(200) «Current Digest of the Soviet Press», Cilt V, Sayı 39 (7 Kasım 1953) Sf. 11

sürdürülmesi, sadece Sovyet liderliğinin «iktidar hırsı» ile açıklanamaz. Bunun kökenlerini, daha çok, Sovyet devletinin içinde çalıştığı nesnel koşullara, Lenin'in siyasal vasiyetinde özetlenmiş olan kapitalizmle sosyalizmin bir arada yaşamasından gelen «anormalliğe» bağlamak gerekir. «Kapitalist bir çevre içinde» sosyalizm kavramı, halkın topyekûn seferberliğinden vazgeçmeye fırsat vermez. Bu görüş, aynı zamanda, sosyalist özgürlüğe ağır iş ve düzenceye bağımlı kılan değerler sisteminde köklü bir değişiklik yapılmasına da olanak tanımaz. Genel tüketim düzeyini yükseltecek olan, Sovyet hükûmeti ve partidir. Sürekli olarak yinelenen bu formül göstermektedir ki; kalkınma ve liberalleşme, «sosyalizmin temel yasası» nın uygulamaya konulması, «tabandan gelen» insiyatif ve özgürlüğün bir sonucu olarak gerçekleşmeyecek; devletin (ulusal ve uluslararası) siyasal zorunluluklara bağlı olarak düzenleyeceği ekonomik yayılmadan yararlanılarak sağlanacaktır. Bu tutumu sürdürme kararı, siyasal ve kültürel liberalleşmenin, gerek özel ve gerekse genel yaşamda, gerek çalışmada ve gerekse boş zamanlarda egemen olan baskıcı ahlâk düzenindeki gelişimle kaynaşmış olarak gerçekleştirilmesinden anlaşılmaktadır.

Sovyet ahlâk görüşünün toplumsal fonksiyonunu, bu incelemenin ikinci bölümünde ele alacağız. Burada, Stalin döneminde kurumlaştırılmış olan sosyalist kuruluş «ruhu» nun yeni tutumdan etkilenip etkilenmiyeceği sorusu ortaya çıkıyor. Bu soruya verilecek en çekimser cevap dahi, iki ana etmen üzerinde durmak zorundadır : Bu etmenler, ulaşılmış ekonomik - siyasal gelişim düzeyi ve plânlandık-

ları ve denetledikleri halde, kendi ihtiyaç ve amaçları olan yerleşik davranış kalıbı ve değerler sisteminin iç dinamiğidir. Bu noktada, ancak ekonomik - siyasal etmene değgin olarak, deneme niteliğinde bir cevap verilebilir.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Stalinist görüşte, baskıcı bir mekanizma olarak devletin ortadan kalkışı, sosyalist devletin güçlenmesi koşuluna bağlıdır ve sosyalist devlet, ikinci evrede de varlığını sürdürecektir. Stalin'in ölümünden bu yana, bu görüşte herhangi bir değişiklik yapıldığını gösteren belirtiler yoktur. Stalin'in, sosyalizmin ilerleme süresinde smıfsal çatışmanın büyümesiyle ilgili «hâtâlı formül» ü reddedildiği halde (201), küçümsenmeyecek ölçüde, devletin «demokratlaşması», merkezîyeçilikten uzaklaşma ve kendi kendini yönetme fikirleri öngörüldüğü ve hattâ uygulandığı halde, devletin ve parti ögelerinin güçlendirilmesinde devam edilmesi konusu hâlâ gündemdedir. (202) Ve daha da önemlisi, böylesi bir değişime yol açacak herhangi bir nesnel etmen ya da eğilim yoktur. Uluslararası stratejide ve buna bakışık olarak iç politikada, özellikle tarım alanında yapılan yöntem değişikliği, rejimi öylesine güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır ki, bu yeni çabaların başarıya ulaşabilmesi için, tepeden inme ve şiddetli bir kısıtlama ve baskı gerekli gibi görünmüştür. Sistemde-

---

(201) Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Kararları, 30 Haziran 1956, «Anti - Stalin Campaign and International Communism» de yayınlanmıştır. Sf. 290

(202) Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yirminci Kongresinde, Khrushchev'in konuşması. (Kongre tutanakları, Cilt I, Sf. 91)

ki gevşeme, en azından baskı düzenindeki kadar plânlı denetimi gerektirir. Ayrıcalıklar ve güç konusunda, bürokrasi ile tabandaki halk kitleleri arasındaki uçurum, bürokrasinin kendini sürdürmesine yetecek denli büyüktür. Bunun dışında, halkın eğitim ve öğrenimi, rekabet düzenindeki yönetici ögeler kitlesine bağlı olarak uyarlanmıştır. Doktrine göre, devletin, bireylerin dışında ve üstünde bağımsız bir güç olarak işleyen yapısı, «dolaysız üreticilerin» üretim araçlarının denetiminden uzak tutulmalarını gerektirir : Toplumsal özgürsüzlük, siyasal özgürsüzlüğü yaratır. Söz konusu ettiğimiz tutum, siyasal özgürsüzlüğü hafifletmeye yönelmektedir. Ama ancak, bu tutum toplumsal özgürsüzlüğü etkilediği, ya da Stalin'in deyimiyle, gelişen üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışkılar gerçekten çözüldüğü takdirde, toplum yapısı baştan aşağı değiştirilebilir. Üretim güçleri ile ilişkileri arasındaki çatışkının çözümü, «sosyalizmin nihaî yengisi» ne ve bu «nihaî» yengi de henüz uluslararası devrime bağlı durumdadır. Bu bakımdan, devletin «göçüp gitmesi» konusundaki insiyatif Sovyet liderliğinin elinde değildir. Bunun gerçekleşmesi, «kapitalist çevrelenme» de bir kopmaya ve kopuşun Sovyet toplumu üzerindeki etkilerine bağlıdır.

Devletin gücünün sürdürülmesi, ideolojik alandaki baskı ve denetimi sürdürür. Rejimdeki gevşeme, büyük ölçüde olabilir; bireysel erkinlikler, ekonomik kazançların artmasıyla artabilir. Ancak, ekonomik kazançlar, siyasal kazançlar durumuna gelmediği, yani üretimin «dolaysız üreticiler» veya otomasyonun ilerlemesine uygun olarak «dolaysız tüketiciler» tarafından denetilmesine yol açmadığı

takdirde, nicelik niteliğe dönüşemez. Bu durum gerçekleştirilmediği takdirde, Stalin sonrası refah devleti, Stalin devletinin mirasçısı olarak sürüp gidecektir. Ve yine bu durum gerçekleştirilmediği sürece, sosyalizm «ruhu» hep aynı kalacaktır. Bu durumda, Sovyet toplumu, ideoloji ve gerçek, bilinç ve toplumsal ilişkiler diyalektiğine borcunu ödemektedir. Bu diyalektiğe göre, gerçekten sosyalist olan bir altyapı, gerçek anlamıyla **özgür** olan bir ideolojide yansır. Bütün belirtiler göstermektedir ki; fikir gelişimi, «zorunluluklar alanının» determinasyonundan kurtulmuş ve bireylerin insancıl yetilerini özgürce kullanmalarına yönelmiştir. Materyalizm, gerçekleştirilmek yoluyla ortadan kaldırılır. Ekonomi, maddî ihtiyaçları karşılanmış bireylerin ortak denetimi altına girdiği zaman, bireylerin fikir gelişimi, baskıdan kurtulmuş olur. İhtiyaçların, zorunlulukların, yaşam mücadelesinin ve doğa ile savaşın ussal olarak düzenlenmesi, toplumun, üyelerinin içgüdüsel ve bireysel özgürlüğünü düzenlemekten vazgeçmesine yol açar. Mantık, bireysel özgürlük olarak görünür. Oysa, Sovyet toplumunda, altyapının giderek daha çok denetilmesi, ideoloji denetiminin artması ve ihtiyaçların üstesinden gelinmekle kazanılmış olan özgürlük alanının kısıtlanması ile bir arada yürümektedir. Stalin, çalışma gününün «en azından altı ve sonra da beş saate» indirilmesini (Marx'ın, özgürlük için temel koşul olarak öngördüğü bir ölçüdür bu.) istediği önermede, bu indirimin, «toplum üyelerinin, köklü eğitimleri için gerekli zamanı elde edebilmeleri» ni sağlama açısından zorunlu olduğunu ileri sürmüştür. Böylelikle, kazanılan zaman, **serbest** zaman olmayacak, bu zamanın eğitime verilmesi gerekli olacaktır.

Hiç kuşkusuz, eğitim, özgürlüğün ön koşuludur : Ancak ve ancak, bütün gerçeği öğrenmek ve bilmek, insanın engellenmiş, karşı çıkılmış ve yıpratılmış potansiyellerini yeniden elde etmek özgürlüğü, özgür bir toplumun kurulmasına ışık tutabilir. Stalin, ne tür bir eğitimi öngörmüştür? Stalin, «toplum üyelerinin, istedikleri işi seçebilmelerini ve ömürleri boyunca bir tek işe bağlanıp kalmamalarını sağlayacak, evrensel, zorunlu, politeknik bir eğitim» getirilmesini istemiştir. (203) Yirminci Kongre, yine bu programı izleyerek, «eğitim» üzerinde büyük önemle durmakta; «öğrenimle üretim arasında sıkı bir işbirliği esası üzerinde uzman» yetiştirilmesi ve «ülkenin bilimsel kuruluşları ile üretim ve ulusal ekonomlnin elle tutulur istekleri arasındaki bağın güçlendirilmesi» gerektiğini belirtemektedir. (204) Görevlerin değiştirilebilirliği, kurumlaştırılmış iş bölümünün kaldırılması (205), gerçekten de Marksist teori uyarınca, sosyalist bir toplumun özelliği; insanın kendi öz yetilerinin, madde üretim süreci dışında her bakımdan gelişimi için gerekli koşuldur. Ancak, Stalin'in açısından, Marksist fikir, bütün insanların teknisyen ve mühendis oldukları bir toplum görüşü olarak görülmektedir. Marx ve Engels için, komünizmin hedefi, «çalışmanın kaldırılması» (206) olmuştur. Sovyet Marksist görüşte ise, herşey, tek komünist toplumdaki emekçile-

---

(203) «Economic Problems of Socialism» (Current Soviet Policies, Sf. 14)

(204) 25 Şubat 1956 tarihli Tass ajans bülteninde yayınlanan karar. (Kongre tutanakları, Cilt II, Sf. 480)

(205) Emekçiyi, ömrü boyunca uzmanlaşmış olduğu bir tek işe ve göreve bağlayan iş bölümü değil, iş bölümünün tarzıdır.

(206) Marx ve Engels, «The German Ideology» Sf. 49, 69

rin olacaktır. (207) Serbest zamanın politeknik eğitim zamanına dönüştürülmesi ile, çalışma ahlâkının insanın içgüdülerine dek kök salması ile, yönetimsel denetim güvene alınmış ve geçmiş, güvenle geleceğe aktarılmış olur. Böylelikle, Stalin, Engels'in, çalışma, bir yük olmaktan çıkacak bir eğlence olacaktır yollu önermesini korkusuzca yineleyebilmiştir. Ancak, bu eğlence, baskı düzeninde izin verilen eğlenceden niteliksel bir ayrım göstermeyecektir.

İdeolojik görünüm, siyasal görünümle aynı paraleldedir. Devlet, tıpkı «kapitalist çevreleme» nin devam etmesi gibi, komünizm devrine geçildiği zaman da sürecektir. Çünkü devlet, toplumun tümünü düzenleyen ulusal ekonominin «kollektif öznesi» dir ve bu örgüt, bireylerin üstünde ve dışında olarak, toplumun nesnelleştirilmiş simgesi durumuna getirilmiştir. Toplumsal üretim, sistematik olarak devlet tarafından yönetildiği ve temel kararlar, devlet tarafından topluma kabul ettirildiği için, ilerleme, yani, artan üretimciliğin bireylerin ihtiyaç ve istekleri için kullanımı, devlet yetkililerinin kanalından geçmek zorundadır. Böylelikle, yönetimin sürdürülmesi, zorunlulukla özgürlük arasındaki uçurumu kapatmış, birinci evre ile ikinci evreyi ve sosyalizmle komünizmi özdeş kılmış olur. Daha önce de göstermeye çalıştığımız gibi, yönetimin kendisi ise, emek üretimciliğinin daha etken ölçüde büyümesi ve kullanılmasına bağlıdır: Emek üretimciliğinin gelişmesi ve etken kullanımı, toplumu daha yüksek

---

(207) Stepanian, «Uslovlia i puti perekhodo ot sotsializma k kommunizmu» (O sovetskom sotsialisticheskom obshchestve) Sf. 486

bir evreye itme eğilimindedir. Ulusal ve uluslararası düzeydeki rekabet yeterliliği ve insanları, maddî ve entellektüel çalışmanın giderek daha iyi işleyen birer aracı biçiminde geliştirme ölçülerine göre gerçekleştirilen endüstrileşme ve usçullaştırmanm vereceği meyvalar, ekonomik olduğu kadar siyasal nitelikte de olacak ve tek tek grupların ve bireylerin birbirinden ayrı çıkar ve amaçları üzerinde egemen olacaktır.

Bunun ödülü, insanın insana tahakkümünün sonu olmayacaktır. Yakın bir gelecekte, insanların yönetiminin yerine, nesnelerin yönetiminin geçmesi beklenilemez. Marx, teknolojinin özü itibarile «tarafsız» niteliği üzerinde ısrarla durmuştur : Yel değirmeni bir feodal toplum yaratabilir; buharlı değirmen, bir endüstriyel kapitalist toplum yaratabilir ama ayni buharlı değirmen endüstriyel toplumun bir başka kalıbına da yol açabilir. Modern makineler, kapitalist kullanıma olduğu kadar, sosyalist kullanıma da açıktır. Bu demek oluyor ki; yetkin kapitalizmle sosyalizm, aynı teknik temel üzerindedirler ve bu temelin nasıl kullanılacağı yolundaki tarihsel karar bir siyasal karardır. Bir arada yaşama döneminde, ekonomik etmenler, siyasal etmenlerdir. Bu sadece devletin ekonomi üzerindeki rolü bakımından değil, siyasal bilincin gelişip gelişmemesi bakımından da, bir siyasal ekonomi devridir. Sürekli artan üretimcilikle, daima daha iyiye giden mekanize ve koordine cihazın yeterliliği ile, her zamankinden daha vazgeçilmez görünen bir uyuşumun sağladığı nimetlerle işlenmiş olan tabandaki halkın bilinci, cihazın bulunduğu düzeyden başka bir siyasal düzeye ulaşmaz. Böylelikle, halk kitlelerinin, siyasal bir değişime yol açabilecek olan siyasal bilinç düzeyine gelmeleri önlenmiş olur.

İki karşıt toplumsal sistem, teknik gelişim alanındaki genel tutumları noktasında birleşirler. Örnekleri olduğu üzere (ve bizim de bu incelemenin ikinci bölümünde Sovyet ahlâk felsefesine ilişkin olarak belirteceğimiz gibi), bugünkü «komünist ruhu», Max Weber'in ilerleyen kapitalist uygarlığa atfettiği «kapitalist ruhu» na aşırı derecede benzetmektedir. Görünüşe göre, Sovyet devleti, bu ruhun düzenceli, kendi kendini sürdüren, rekabet düzeninde üretici ögelerini, tehlikelerden bağışık kılmakta ve siyasal denetim altında geliştirmektedir. «İş adamı kafasıyla yönetim», yönetici insiyatifi ve sorumluluğu, insan ve madde kaynaklarının bilimsel usçullaştırılması, gerek Stalin ve gerekse Stalin sonrası dönemlerde(208), «yumuşak» ve «sert» politika devirlerinde, kişisel ve kollektif liderlik zamanlarında sürekli ileri sürülen istekler olarak kalmışlardır. «İş adamı kafasıyla yönetim» tarzı, büyük uluslararası stratejiye, dış olaylardaki tutuma da uygulanmıştır. Lider tipindeki bu değişim, yani (daha 1922 de, Yeni Ekonomi'nin gelişmesiyle başlamış olan) profesyonel devrimci liderden yönetici lidere geçiş, bugün artık bütünlenmiş gibi görünmektedir. 1922 de, Lenin, tüccarlara, satıcılara ve yöneticilere, ticaret yapmasını bilmiyen, satış yapmasmı bilmiyen, iş adamlığını bilmiyen inançlı devrimci komünistlere oranla öncelik tanıdığını belirtmiş ve şöyle demiştir:

---

(208) Örneğin, Bulganin'in, 1955 Temmuz'unda Komünist Partisi Merkez Komitesine verdiği rapora bakınız. (Current Digest of the Soviet Press) Cilt VII, Sayı 28, (24 Ağustos 1955) Sf. 3-20. Zverev'in 1955 Şubat'ındaki konuşması. (Aynı dergi, Sayı 6, Sf. 19-20 ve Sayı 7. Sf. 8)

«Çalışmamızın niteliğinin değişmiş olduğunu söylemekten çekinmiyoruz. Ülke içindeki en büyük düşmanımız, sorumlu (ya da sorumsuz) bir Sovyet makamını işgal eden ve vicdanlı, insaflı bir kişi olarak dünya ölçüsünde saygı gören Komünistlerdir» (209)

Ancak, yirminci yüzyıldaki, iş adamı tipi politika ve rekabet yeterliliği havası, Max Weber'in tanımladığından çok daha başka bir niteliğe bürünmüştür. Gelişmiş endüstri toplumu, bir başka tür düzen ve başka tür davranış gerektirir. Kalkınma ve gelişim evrelerini birer ikişer atlayarak, «arkadan yetişme» durumunda olan Sovyet toplumu, alışılmış bir durumun aykırılığı karşısında kalmıştı. Doğa'ya ve insana egemen oluşun «atom» çağında, toplumsal üretimcilik, denetim ve kullanımın alışılmış kalıplarını geride bırakır. Toplumun birliği ve beraberliği, artık eskisi gibi, ekonomik güçlerin keyfine ve bunların bireysel hesap ve değer ölçülerine bağlı değildir; bu birlik ve beraberliğin çok daha güçlü bir düzenleme içinde sağlanması gerekir. Ekonomik, kültürel ve siyasal kontrollerin birbirine kaynaşması, ekonomik, kültürel ve siyasal kurumlar arasındaki ayrımları ortadan kaldıran bir uluslararası olgudur. Sovyetler Birliğinde, bu kaynaşma, ekonomik olduğu kadar, onaylanmış ve kabullenilmiş bir ideolojik amaçtır: Sovyet endüstrisinin, iş yeterliliği ölçülerine göre yeniden biçimlendirilmesi gerektiği zaman, hükûmet, bu programın, Komünist Partisinin «endüstriyel liderliğini» güçlendirmekle yürütüleceğini kesinlikle belirtmiştir. (210)

---

(209) Metal İşçileri Sendikası Büyük Kongresi'ndeki rapor (Selected Works) Cilt IX, Sf. 318, 326

Ekonomik ve siyasal kontrolün bu kaynaşmasının, kendi kendine yürür duruma geldikten sonra çözülmesi gibi bir durum yoktur. Bu kaynaşma, millîleştirilmiş ama sosyalize edilmemiş Sovyet ekonomisi ve büyük çapta endüstrinin uluslararası durumu içinde sağlam bir temele oturmuştur. Devletin bu durumu, yönetim içinde pek çok değişiklik yapılmasını olanaklı kılmaktadır: Üst kademedeki egemenlik bir gruptan bir diğerine, partiden ordu üstünlüğüne, «komite egemenliği» nden kişisel egemenliğe vb. geçebilir. Mamafih, bu değişimlerin, ne Sovyet toplumunun temelini ve ne de bu toplumun ilerlediği yönü mutlak değiştirmeleri gerekmez. Durumda değişiklik yaratacak bir başka dünya savaşı ya da ona benzer bir belâ olmadıkça, ilerlenen yön, giderek gelişen bir refah düzeyidir. Yaşam standardının, temel ihtiyaç maddeleri ve hizmetlerinin karşılıksız dağıtılacağı bir noktaya yükseltilmesi; çalışma mekanizasyonunun sürekli artışı; teknik görevlerin değiştirilebilirliği; halk kültürünün yayılması gibi gelişimler bu gidilen yönü açıkça belirtmektedir. Bu gidiş, sonunda teknoloji asgarî müşterekinin altında kent ve köy çalışmasını, fikrî ve bedenî çalışmayı birbirine benzer kılacak, bir dengeye getirecektir. Teknik gelişim, daha önceki devirlerde uygulanan kısıtlayıcı baskıların üstesinden gelecek, bunlar, teknik açıdan battallaşmış olacaklardır. Bu durum, siyasal yapıda da değişikliklere yol açacaktır : Bürokrasi ve bürokrasinin ayrıcalıkları yayılacak;

---

(210) Bulganin'in, 1955 Temmuz'unda, Komünist Partisi Merkez Komitesine verdiği rapora bakınız (Current Digest of the Soviet Press) Cilt VII, Sayı28, Sf. 18

üst tabaka ile tabandaki halk kitleleri arasındaki mesafe azalacak; siyasal denetim, teknik denetime dönüşecektir. Bir yeni diktatör çıkıp da, liderliği en üst mevkide toplasa dahi, kişisel egemenlik, yerini kollektif yönetime bırakacaktır. Sistem içindeki toplu hareket yeteneği artacaktır. Ancak bu değişimlerin kendileri, bir evrensel denetim, bir evrensel yönetim çerçevesi içinde yer alacaklardır. Refah devleti durumuna gelmenin, yönetimi doğrudan doğruya halkın denetimine verip vermeyeceği, yani Sovyet devletinin bir sosyalist ya da komünist demokrasi olup olmayacağı, bugünkü olgular ve eğilimlere bakılarak herhangi bir varsayım kurulmasına olanak olmayan bir soru durumundadır. Görünüşe göre, Sovyet toplumunun yapısında, böylesi uzun vadeli bir gelişimi hazırlayacak herhangi birşey yoktur ve bu gelişim ne sadece Sovyet liderliğinin «karar» ına, ne de Sovyet yörüngesinin içindeki durumlara bağlı olmayacaktır. Çözümlememizden anlaşıldığına göre, SSCB nde bir sosyalist demokrasinin ortaya çıkması, birbirleriyle ilişkili olan iki temel koşulun varolmasına bağlı olacaktır : (1) Üretimin, bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenmesini ve böylelikle ayrıcalıklı güçlere öncelik tanmmasını sağlayacak bir toulumsal servet düzeyi; (2) İki toplum sisteminin, ekonomilerini ve politikalarını, aralarındaki çatışmaya göre tanımlamayacakları bir uluslararası durum.

Her niteliksel değişimin, artık eskisi gibi bir ekonomik değişim değil, siyasal sorun olduğunu belirtmiştik : Değişimin teknik ekonomik temeli siyasal sorun içinde yatmaktadır. «Sosyalist demokrasi» yi, yani üretim ve dağıtım denetiminin «tabandan yapılması» nı engelleyen, artık o ürkütücü kıtlık ve yoksulluk değildir. Marksist görüşte, kıtlı-

ğın dağıtımı ve ortadan kaldırılması için girişilen düzenli çaba, başlangıçtan itibaren, hattâ birinci evre içinde dahi, sosyalizm kapsamına giren bir olgudur. Millileştirilmiş ekonomi temeli üzerinde, bu denetimin kurulması bir siyasal eylem olarak kalır. Bu bakımdan, bu denetimin kurulması, baskıcı devletin ve baskıcı devlet mekanizmasının ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bunun sağlanabilmesi, sadece bir iç savaşa bağlı değildir. Mamafih, siyasal eylem, ikinci koşula, yani iç savaşa bağlı gibi görünmektedir. Refah düzeyinin arttığı bir devlet, yaşamı daha rahat ve güvenli kılabilir. Ama, Doğu Batı çatışması, ekonomik ve siyasal tutumu belirleyici bir etmen olarak kaldığı sürece, bu refah durumu, asıl değişimi meydana getirmez. Çünkü, gerek nesnel ve gerekse öznel açıdan, totaliter bir zemin üzerinde baskıcı rekabet ve rekabet içinde seferberlik tutumunu mazur göstermekten başka birşeye yaramaz. Sovyet toplumunun tarihi, kaçınılmaz bir biçimde karşıtının tarihine bağlı gibi görünmektedir. Tek ülkede ve tek alanda sosyalizm ya da komünizm kurulmasının dışında ve ötesinde, sosyalizmin özü itibarile uluslararası nitelikteki etmeni egemenliğini sürdürür gibidir.

Ama bu düzende, Sovyet devletinin bundan sonraki gelişimi, kendisinin ortaya çıkardığı diyalektik yasaya bağlıdır. Niteliksel değişim, hiçbir zaman otomatik bir değişim olarak düşünülemez. Teknik ilerleme ve maddî kültürün, emek üretimciliği ve yeterliliğin düzeyi ne denli yüksek olursa olsun, sosyalist gerekliliklerden sosyalist erkinliklere değişim, ancak bilinçli çaba ve kararların sonucu ola-

rak gerçekleşebilir. Baskıcı üretim ilişkilerinin sürdürülmesi, evrensel denetim araçlarının da yardımıyla, Sovyet devletinin, tabandaki halk kitlelerinin bilincini kısıtlamasına zemin hazırlar. Bürokrasinin, baskıcı devlet mekanizmasını sürdürmekte bir belirli çıkarı olmayabilir demiştik. Ancak, bu, Sovyet sosyalist kuruluş «ruhu» nun, sistemin belirli «ussallığı» nın, tabandaki halk kitleleri içinde ve bunlar tarafından baskıyı sürdürme eğilimini gösterip göstermediği, yani, yukardan gelen, baskının, tabandan gelen baskıyla karşılaşıp karşılaşmadığı sorusunu bertaraf etmiş olmaz. Bu durumda, Sovyet toplumu, Marx'ın kapitalist toplumun temel sürecine özgü gördüğü determinizmi yineleyecek ve yeniden yaratacaktır. Kapitalist toplum süreci içinde, Marksist teori ve pratik, bu determinizmi yıkacak ve öznel etmeni yani proleteryanın sınıf bilincini erkinliğe kavuşturacak bir araç durumundadır. Oysa, göstermeye çalıştığımız gibi, Sovyet toplumunda, Marksizm bu fonksiyonu yüklenmektedir. Yerleşik sistemi «kesinlikle yadsıyacak», engellenmiş potansiyellerini kavrayıp farkedecek bir kavramsal düzeyden yoksun bırakılmış olan yönetilenler, sadece yöneticilere boyun eğmekle kalmaz, aynı zamanda bu boyun eğişi kendi içlerinde yeniden yaratma eğilimini gösterirler. Yine de, bu süreç, sadece Sovyet toplumuna özgü değildir. İleri endüstriyel toplumun araçları ve ödülleri, üretim ve dağıtım düzeninin yol açtığı çalışma ve eğlenme tarzları, temel değerlerin değişimini, özgürlükten güvenliğe dönüşümü gerektiren bir yaşam biçimi kurmaktadır. Bu tür bir değişim ise, «olumsuz» siyasal bilincin gelişimini ve buna bağlı olarak niteliksel siyasal değişimi engelleyecektir. Bu durumda, temel de-

ğerler sistemi, toplumun mevcut «ruh» u, toplumsal gelişimin yönünü belirleyen bir etken etmen rolüne girecektir. Bu etmenin çözümlenmesine bir bakıma yardımcı olmak üzere, bu kitabın ikinci bölümü, Sovyet ahlâk felsefesinin temel yapısı üzerinde duracaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂKÎ İNANÇLAR

— IX —

BATI AHLÂKI VE SOVYET AHLÂKI: TARİHSEL İLİŞKİLERİ

Bu incelemenin birinci bölümünde, Sovyet Marksizminin temel eğilimlerini, Sovyet toplumunun gelişmesiyle ilişkileri çerçevesi içinde ele aldık. Bu çözümleme gösterdi ki; Batı dünyası ile düşmanca bir rekabet düzeninde sürdürülen endüstrileşmenin belirli koşul ve amaçları, Sovyet Marksizminin en teorik niteliklerini dahi belirleyici bir etki göstermişlerdir. Ayın zamanda, görülmüştür ki; bazı önemli konularda, iki karşıt sistem aynı paralelde tutum takınmaktadır: Topyekûn endüstrileşme, temel siyasal ve ideolojik ayrılıkları ortadan kaldıran davranış ve düzen kalıpları getirmektedir. Büyük ölçüde uşçullaştırılmış ve merkezîleştirilmiş olan ve aynı biçimde uşçullaştırılmış ve koordine edilmiş insan ve teknik malzeme üzerinde uygulanan, etken, «iş adamı kafasıyla yönetim» tarzı, siyasal ve kültürel merkeziyetçilikle koordinasyona yol açma eğilimindedir. Batıda, bu eğilim, özerk birey ve bireyin yabancılaştırılamaz hakları fikri üzerine kurulmuş olan insancıl, liberal ahlâkı yozlaştırmıştır. Ancak, daha eski bir dönemden gelme değerler sistemi (bunu bastıran Faşist ve Nazi devletlerinin tasfiyesinden sonra) sürdürülmüş, ama bu tutum, mevcut uygulamalara açıkça çelişkili olarak gerçekleştirilmiştir. Sovyet Devletinde ise, topyekûn endüstrileşme, liberal ahlâkla bağdaşmayan koşullar içinde oluşmuş ve bu yüzden, devrimci ve devrim sonrasındaki devlet, kendi de-

ğerler sistemini kurmuş ve halkı buna uygun olarak koordine etmiştir. Mamafih, çağdaş çalışma tekniği ve metodlarıyla meydana gelen çağdaş endüstrileşme, Batı ahlâkı ile Sovyet ahlâkı arasmdaki soyut zıtlığı su götürür duruma getiren bir asgarî müşterek yaratmıştır.

Ne merkezîleşme, ve ne de koordinasyon kendi başlarına, özgürlük ve insanlık çerçevesi içindeki gelişime karşı koymazlar (bunlar, baskı ve tepkiye karşı çoğu kez silâh olarak kullanılmışlardır). Topyekûn endüstrileşmenin tekniğinde ve ekonomisinde de, insan özgürlüğüne mutlak aykırı düşecek bir yan yoktur. Tam tersine, ondokuzuncu yüzyıl endüstri toplumun Marksist değerlendirilmesiyle, anti - Marksist değerlendirilmesi arasında ortak olan birşey var ise, o da, gerek maddî ve gerekse ahlâkî anlamdaki ilerleme için gerekli ön koşulun endüstrileşme olduğu konusunda gösterilen dirençtir. Materyalist ve idealist felsefenin, insanın «yabancılaşması» nı protesto edişleri, her iki durumda da, endüstriye değil, endüstrinin **siyasal düzenine** (1) karşı yöneltilmiş tutumlardır. Marksist terimler içinde (ve kesinlikle Sovyet Marksizminin dışında), endüstrinin siyasal düzenindeki, özgürlüğün ilerlemesine karşı çıkan etmeni, yani insanın, emeği yoluyla köleleştirilmesini, kendi «nesnelleşmiş» (vergegenstandlichte) emeğine bağımlı olmasını tanımla-

---

(1) «Toplumsal» düzenden ayrı olan «siyasal» düzen, bireylerin ihtiyaç ve yetilerine göre değil de, bireysel ihtiyaç ve yetilerin özgür gelişimine karşı olan belirli çıkarlara göre endüstrinin düzenlenmesi ve kullanılmasıdır. Bu durumda da, üretim, bir «toplumsal ihtiyac»ı karşılar; ancak bu toplumsal ihtiyaç, bireysel ihtiyaçlara tepeden inme kabul ettirilir ve onları, üstün çıkarlara uygun olarak biçimlendirir.

mak kolaydır. Bununla beraber, böylesi bir bağımlılık, tarihte çok çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir: Bu bağımlılık, sırasında, üretim güçleri gelişiminde yeni bir döneme başlangıç olabilir; sırasında, eski bir dönemi biraz daha uzatmaya yarayabilir; gelişimi sağlamaya veya engellemeye yönelebilir. Endüstrinin siyasal düzeni, Sovyet ahlâkının belirli kapsammı ve bunun Batı ahlâkıyla olan ilişkisini başlı başına açıklayacak nitelikte değildir.

Bu sorunu, Batı ahlâkı ile Sovyet ahlâkmı simgeleyen fikirleri kısaca karşılaştırma yoluyla ele almak düşüncesindeyiz. Böyle bir karşılaştırma, her iki tarafta da, birer bütün olarak alınabilecek kadar türdeş ahlâk teorisi olduğunu varsayar. Bu varsayım, Sovyet ahlâkı açısından akla yakın görünmektedir : Bolşevik Devriminden bu yana, Sovyet ahlâk görüşünün geçirdiği tüm değişiklikler boyunca, bu görüşü yöneten tek bir birleştirici ilke, yani ahlâk ölçülerinin, Sovyet devletinin amaçları uyarınca formüle edilmesi ve değerlendirilmesi ilkesi olmuştur. Ve bu amaçların, bir arada yaşama koşulları altındaki uzun vadeli sosyalist politika tarafından belirlenmiş olduğu göz önünde tutulursa (2), değişen durumlara göre yapılan uyarlamalar olmakla beraber belirli bir süreklilik ve bütünlük sürdürülmüş demektir. Ama, bunun karşısında, Batı ahlâk görüşü için böylesi bir türdeşliğin varlığı söz konusu edilebilir mi? Durum, **tam aksine varit** görünmektedir. Batı ahlâk görüşü üzerindeki Sovyet tartışmasının temelinde bulunan, eleştirilen ve yeniden yorumlanan ahlâk ölçülerine ve fikirlerine bakarsak, Batı ahlâkını belirleyen bazı genel nitelikler olduğunu görürüz. Bu genel nitelikler, şunlardır :

(2) IV. Bölüme bakınız.

(a) Özgürlük kavramı egemendir; bu görüşe göre, insanın insan olması için gerekli koşul; kendi sorumluluğu içindeki eylem ve davranışlarda **özgür** olabilmek için, dış determinasyondan yeterince **kurtulmuş** olmasıdır.

(b) Bu temel özgürlük, bireyin raslantısal durum ve amaçları hesaba katılmaksızın düşünülecek olan **«evren ölçüsünde bağlayıcı ahlâk kuralları»** önermesini geçerli kılar.

(c) Bireyin ahlâk açısından meşru amaçları, yetilerinin olanak oranında en iyi biçimde gelişmesine ve doygunluğuna yönelen amaçlardır. Ancak, bireyin kendi oluşumu, (I) Hristiyan ahlâkının ve bu ahlâk görüşünün insancıl biçimde lâikleştirilmesinin yarattığı evrensel geçerliliği olan kurallara, ve (II) bireyin içinde yaşadığı siyasal ve toplumsal beraberliğin kendine özgü kurallarına bağlıdır.

(d) Bu iki tür kural, (I) tanrı ve/veya «insamn tabiatı» ve (II) toplumsal ve ulusal beraberliğin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için gerekli koşullar tarafından geçerli kılınır.

(e) Ancak, ahlâkın geçerliliği tanınsın ya da tanınmasın, bireysel ahlâkla komünal (toplumsal ve siyasal) ahlâk arasında hiçbir **temel** çatışkı (3) olmadığı varsayılır. Yani, Batı (endüstriyel) toplumu içindeki ülkelerde, temel toplumsal ve siyasal ilişkiler, bireyin amaçlarının (Madde «c») ve «özünün» (Madde «a» ve «b»), yerleşik toplum kurumları **içinde** oluşumunu veya en azından bu oluşu-

---

(3) Oysa, aslında gerginlik ve aykırılıklar vardı (ve de olmalıdır).

ma yakınlaşmasını sağlayacak biçimde düzenlenir. Bu kurumlar daha geliştirilebilir ve geliştirilmesi gerekir ve bunların geliştirilmesi, büyük ölçüde değişiklikleri gerektirebilir. Nitekim, bu tür değişiklikler, yerleşik toplumun yadsınışı olarak değil, ilerlemesi ve yayılması bakımından, genellikle öngörülür.

Son önerme, Batı ahlâk görüşünün gizli **tarihsel** müşterekini belirtir: Bu önermenin varsayımına göre,uygarlık, sonunda, insanın kendi «tabiatını» oluşturacağı, yani potansiyellerini ortaya çıkarıp, ihtiyaçlarını karşılayacağı bir kurumlar ve ilişkiler çerçevesi kurmuştur. Bu varsayım, hem idealist, hem de pragmatist - pozativist ahlâk görüşlerinde, Fransız usçularının, İngiliz yararcılarının, Alman ideologlarının, Saint - Simon ve onu izleyenlerin teorilerinde yer alır. Ama bunun tek kaynağı, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların siyasal ve endüstriyel devrimleri değildir. Bu görüşün ahlâkî özü, Hristiyan geleneğinin temellerine dek kök salmıştır. Hristiyan ahlâk görüşü, bir «karşıt» ahlâk görüşü olmaktan çıkalı beri, devlet tarafmdan benimsendiğinden bu yana, bu görüşü temsil eden ahlâk felsefeleri, yerleşik uygarlığın insan potansiyelleriyle, **«uzlaşmaz»** bir çatışma içinde olduğunu ileri süren ahlâkı aykırı olarak görmüşler ve suçlamışlardır. Hiç kuşkusuz, insanın kurtuluşu ve kefareti, bu dünyaya özgü olgular değildir; ancak, bu dünya, insanın,kurtuluşunu engellemediği gibi, bu dünyadaki ahlâki davranışı da, kurtuluşu için gerekli bir ön koşul olur.

---

(4) Kalvenist doktrin, bunun dışında değildir. «İyi işler» ve erdemler, Hristiyan anlamı içindeki ahlâkî davranışlarla özdeş değildir.

(4) Batı ahlâkını temsil eden görüşler arasından, bu varsayımı kabul etmeyen felsefe, kesinlikle ahlâka **aykırı** olmakla kalmaz. aynı zamanda, **ahlâksız** değilse bile, en azından **ahlâk dışı** sayılır. Çünkü, bu varsayımı kabul etmemek demek, ahlâk ilkelerinin evrensel geçerliliğinin temelini, yani bu varsayımın gerçekleşme olanağını reddetmek demektir.

Mamafih, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarındaki Gnostik ekollerden, Cathari ve ona benzer diğer radikal dinsel mezheplerden, modern çağın devrimci toplumsal felsefelerine varıncaya değin, «aykırı» felsefeler çeşitli kalıplarda süregelmişlerdir. Bu kalıpların hepsinde görülen ortak yön, niteliği itibarile yeni bir tarihe, insanın gerçek kaderinin yolunu açmak için yerleşik kurumları yıkacak bir tarihe bağlı olmalarıdır. Bunların ortak yönü, halkın ayrıcalıksız ve «uç» tabakasına çekici gelmeleri (çeşitli siyasal ve entellektüel «seçkin»ler tarafından kebul edilmemeleri) dir. Bu felsefelerin ahlâk görüşleri, ayrı bir tarihsel müştereke bağlıdır ve bu yüzden mevcut ahlâkın yadsınışı olarak görünürler. Bununla beraber, aykırı görüştekiler, ortodoks karşıtlarımn kabul ettiği ve sürdürdüğü ilkeleri ve vaadleri korumak ve hattâ gerçekleştirmek iddiasındadırlar : Orta çağın Cathari'leri, gerçek Hristiyanların kendileri olduğunu iddia etmişler; Reform devrinin radikal mezhepleri, kendilerini asıl Protestanlar olarak tanıtmışlardır. Modern çağda ise, giderek dünyevî olan karşıtlık, insancıl gelenek içinde sürüp gitmektedir. Onaltıncı yüzyılın büyük materyalistleri ve septikleri, Aydınlanma devrinin aşırı sol kanadı ve bunun sosyalist - komünist varisleri, «yıkıcı» felsefelerini, insancıl ülkü terimleriyle tanımlamış ve haklı göster-

mişlerdir. Marksizm de, aynı geleneğin bir parçasıdır. Marx ve Engels'in kendilerini Aydınlanma döneminin, Fransız Devriminin ve Alman idealist felsefesinin varisleri olarak tanımlamaları, sadece sözün gelişi kullanılmış bir tanım değildir. Özgürlük, Eşitlik ve Adalet, Marx'ın **«Kapital»** indeki ana terimlerdir ve Kapital'in ekonomik teorisi, sadece kronolojik açıdan değil, kapsam itibarile de, Alman İdeolojisi'nin (1846) ve Ekonomik - Felsefe El Yazmalarının insancıl felsefesini izlemiş ve onları bir bütünlüğe ulaştırmıştır.

Çok sadeleştirilmiş olmakla beraber, bu özet, Batı ahlâkı ile Sovyet ahlâkı arasındaki tarihsel ilişkiyi açıklığa kavuşturabilir. Sovyet ahlâk felsefesinin ana etkisi, Batı uygarlığına karşı ve bu uygarlığın dışında faaliyet gösteren bir yabancı güç olmak değildir. Bu çarpıcılık, Sovyet ahlâkının kendine özgü içeriğinden, yani «komünist ahlâk» ülkülerinden de doğmamaktadır. Sovyet ahlâkı «daha yüce» bir ahlâkı temsil ettiği iddiasını, Marksist teorinin tarihsel misyonu temeline oturtmaktadır. Marksist teorinin, bağımsız bir ahlâk görüşü yoktur; ancak, teori, insancıl ahlâkın **gerçekleşmesini** gösterdiği iddiasında dır. Marx'a göre, kapitalist ekonomi, bu tür ahlâkın akıbeti ve yadsınışıdır ve kapitalist ekonominin ortadan kaldırılması, ahlâkın gelişimi için gerekli bir önkoşuldur. (Doğu geleneği ile ne denli kaynaşmış ve Sovyetler Birliği'nin ulusal ve uluslararası çıkarlarına ne denli uyarlanmış olursa olsun) Sovyet felsefesinin tarihsel kökleri, Batıya yabancı değildir. Bu kökler, öncelikle, iktidar ve propaganda gerekliliklerivle de tanımlanmazlar. Bunlar, (a) «bilimsel sosyalizm» teorisinde insancıl düşüncenin devrimci for-

mülünden, (b) bu formülün, kapitalist topluma karşı olan ve rekabet eden bir yeni toplum yaratmak için kullanılmasından türerler. Düşünce, gerçeğe ne denli aykırı olursa olsun (ki bu incelemenin birinci bölümünde, bu aykırılığı göstermeye çalıştık), aralarındaki bağıntı, düşüncenin, gerçeği savunmak için kullanılmasına olanak tanıyacak kadar yakındır. Düşüncenin kötüye kullanılmasına ve yozlaştırılmasına yol açan koşul ve güçler, kuvvet politikasının koşul ve güçlerinden çok daha nesnel görünürler; çünkü bunlar, kolaylıkla, Tarihsel Mantığın işleyişi olarak gösterilebilirler. Bu çerçeve içinde, Sovyet ahlâk felsefesi, Sovyet egemenlik alanının dışındaki halkların çıkarını kendine çekebilmek üzere yeterince siyasal yollardan sıyrılabilen, içsel bütünlüğe ulaşmış, usçul bir değerler sistemidir.

Bu çekiciliğin nedeni, büyük ölçüde, Marksizmin, insancıl ahlâkı kapitalist yozlaşmadan kurtardığı iddiasına dayanır, Bu iddiayı şöyle özetleyeliriz :

Batı dünyasının insanları, Hristiyan insancıl hava içinde eğitilmişlerdir. Bunların toplumsal ilişkileri, bu ruha uymak ve onun eskisinden de etken ve evrensel ölçüde gerçekleşmesini, özellikle, insanın özgürlük ve eşitliği ile insancıl potansiyellerinin gelişimini sağlamak üzere kurulurlar. Batı uygarlığı, endüstri döneminde, bu fikri gerçekleştirebilecek tüm madde ve kültür kaynaklarına gerçekten sahip olmuştur. Ancak, mevcut toplumsal kurumlar, bu gerçekleşmeye karşı koymaktadırlar, çünkü bunlar, adaletsizliği, istismarı ve baskıyı sürdürmektedirler. Bu nedenle, Batı uygarlığının vaadlerini yerine getirebilmek için, bu kurumların yıkılması gerekir.

Çok tutulan formüller içinde ve çeşitli bilgiçlik, kanıtlama, inandırma düzeylerinde yayılmış olan bu iddia, sürekli etki göstermiştir. Bu etkinin kaynakları şöyle sıralanabilir: Bu iddia (a) uygarlığın yaygın hoşnutsuzluğunu, elle tutulur ve kolayca adlandırılabilir bir nedene, kısaca, toplumun kapitalist düzenine bağlar; (b) bu toplumu, yabancı ve bilinmedik ölçülerle değil, Batı toplumunun ortaya koyduğu ve kabul ettiği ölçülerle (yani «insancıl değer ölçüleri» yle) eleştirir; (c) böylelikle, sadece, maddî alanda değil, ahlâk konusundaki hoşnutsuzluk ve protestoları da açıklamış ve haklı çıkarmış olur; (d) ve yine bir yabancı soyut olasılık biçiminde değil de, mevcut toplumun kendi yeteneklerini ve vaadlerini yerine getirme biçiminde bir alternatif gösterir.

Son nokta, bu çekiciliğin asıl gücünü, yani ahlâk düzgüleri ile bilimsel nesneliğin kaynaştırılmasını belirtir. Marksist teori uygulamasında, Sovyet ahlâkı, değerlerle olguları, düşünce ile gerçeği, bireyin özel çıkarı ile toplumun, hattâ insanlığın genel çıkarını, bilimsel bir temel üzerinde bir bütün halinde birleştirme iddiasındadır. Ayrıca, Sovyet ahlâk felsefesi, herkese özgürlük ve insanca bir yaşam getirecek tek davranış, tutum ve uygulamayı kendisinin gösterdiğini ileri sürer. Bu uygulama, toplumsal olduğu kadar bireyseldir; yani, bu uygulama, bir ortak dâvâ temeli üzerinde bireyi toplumsal grupla birleştirecek ve bu dâva dolayısile, bireyin özel sorunları, bütün grup tarafından paylaşılacaktır.

Böylelikle, Sovyet ahlâk felsefesi, Batı ahlâkı içinde birbirinden koparılmış olan fikir ve yaşam alanlarını birbirine kaynaştırmak iddiasını ortaya atmış olur. Batı ahlâk görüşüne göre, insan, özgür

ve ahlâkî yaşantıyla bağdaşan, hiç değilse böylesi bir yaşantıyı engellemeyen bir doğal ve toplumsal çevre içinde kendi oluşumunu gerçekleştirecektir. Oysa, gerçekte, yaşam koşullarının kısıtlayıcı ve karşıt olduğu, içinde bulunulan çevrimin ahlâkî kişiliğin gelişmesine fırsat tanımayacak bir durumda olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, görüşlerin yeniden değerlendirilmesi ve yeniden yorumlanması gerekmektedir : İnsanın iç yapısı», dış yaşantısından ayrılmış, ve ahlâkî kişilik, feragat, acı ve baskıları kapsayan ve hattâ gerektiren bir biçimde tanımlanmıştır. Batı ahlâk felsefesinin hareket noktası olan gerilim, giderek artan maddî ve entellektüel kaynaklarla, bunların bireysel ihtiyaçlar için kullanılması arasındaki, self determinasyon isteği ile bu self determinasyonun gerçekteki kısıtlanması arasındaki, eşitlikle insanın insana karşı sürüp gitmekte olan insan dışı davranışları arasındaki, adalet fikri ile adaletten uzak uygulamalar arasındaki zıtlığı belirtir. ve aynı zamanda bu zıtlığı haklı gösterir. Ahlâk açısından onaylanmış ve kabul edilmiş olan bu düşüncelerin gerçekteki kısıtlanışı, Batı ahlâkının dayanak noktalarını sarsar gibidir. Ayrıca, bu kısıtlamalar, insan yaşamının karşısına, (insan adaletine karşı ilâhî adalet, pozitif yasalara karşı doğal yasalar, toplum ölçülerine karşı aile kuralları gibi) çelişkili inanç ve değerler çıkarmıştır. Bunun tersine olarak, Sovyet ahlâk felsefesi, bu çelişkileri çözer, ve ahlâkî değerlerle pratik değerleri bir bütünlüğe kavuşturur gibidir. Batı ahlâkı bu bütünlemeyi sağlayamamış ya da, maddî dünya ile manevî dünya arasındaki gerilimi, ahlâkî davranışın ön gerekliliği olarak gördüğü için bu bütünlemeyi gerçekleştirmemiştir. Batı ahlâk felsefesi ile Sovyet ah-

lâk felsefesinin zıtlığı, özgürlük ve güven değerlerine verilen ağırlıkla tanıtlanabilir.

Batı özgürlük düşüncesi, bireyin, sorumluluğunu yüklenerek kendi kaderini kendi kurmasını sağlayacak ekonomik ve siyasal kurumlar kanalıyla gerçekleştirilir. Bireyin yaşamı, kendi faaliyetinin bir sonucu olacak, yani eşit koşullarda donatılmış diğer bireylerle girişeceği serbest rekabet içindeki kendi eylemine bağlı olacaktır. Bu felsefe uyarmca, özgürlüğün (yasa, medenî haklar, mülkiyet güvenliği gibi) kurumlaşmış bekçileri, yaşamın geniş alanlarında, bireyi zorunlu olarak kendi araçlarıyla babaşa bırakırlar. Ekonomik süreç, karmaşık ve hesaplanamaz duruma geldikçe, sıradan bireyin kontrolünden çıkıp, bireyler üstü güçler ve süreçler düzeninde bağımsız oldukça, bu alanlar **Güvensizlik** alanları olurlar. Bu durumda, ekonomik alandaki özgürlük, tüm iş kategorilerinin sözün gerçek anlamıyla «kapanması», önceden belirlenmiş davranış kalıplarının katılığı, istenilen çalışma tarzlarının standardizasyonu yoluyla ortadan kalkar veya bu özgürlük, insanların büyük çoğunluğunun göze alamayacağı (işsizlik, «geride kalma», toplum dışı olma gibi) bir takım tehlikelerle karşılaşmaya yol açar. Özgürlüğe karşı yapılan saldırılar, ussal ve teknik işlemler gibi görünür. Bu saldırılarda kimsenin suçu ve günahı yoktur. Bunlar, çağdaş endüstri toplumundaki iş bölümünün yan ürünleri (hattâ belki de gerekleri) dir ve bu itibarla, etkenlik ve gelişimin birer doğal sonucudur. Özgürlüğün değeri konusunda kuşkular uyanır. (İdeolojide olmasa bile) gerçekte, özgürlük **yeniden tanımlanmaktadır.** Özgürlük, artık eskisi gibi, kişinin kendi yaşamını,

potansiyellerini ve bunların gerçekleştirilmesini, kendi sorumluluğu ile yürütmesi anlamına gelmez. Bugünkü tanımı içinde, özgürlük, ilerleyen bireyci toplumun siyasal felsefesinin, özgürlüğe bugünedek yüklemiş olduğu anlamdadır; yani, bireyin «doğal» özgürlüğünün, yasalarla engellenmemiş ya da yasalarda yer almamış şeyleri yapma gibi bir uygar özgürlüğe teslim olması anlamındadır. Bu meşru özgürsüzlüğün kabulü olarak da tanımlanabilir. Ama bu tür özgürsüzlüğük, güvenlik demektir. Özgürlük ölçüleri, özerk bireyden, bireyi yöneten toplumun bağlı olduğu yasalara aktarılmıştır. Bu yasalar, ekonomiyi, ortak serveti, ulusu, uluslar birliğini yöneten yasalarla kaynaşırlar. Ancak, bir yandan, bireyin bu ezici siyasal ve ekonomik kozmoz içinde güvenliğinin sağlanacağı belirtilirken, öte yandan da, bireyin «gerçek» özgürlüğünün «iç» yapısından türemesi ve hattâ bu iç yapıdan meydana gelmesi (yani vicdan, düşünce, inanış özgürlükleri gibi bir özgürlük olması) beklenir. Böylece, gerçek yaşamda, güvenliğe kavuşma isteği, özgürlük değerinden üstün tutulduğu ve hattâ özgürlük pahasına elde edilmek istendiği halde, özgürlük ve güvenlik bir çatışma içine girerler. Bu çatışma, ancak bağımsızlık ve özerklik etmenlerini asgarîye indirgemekle, yani bunları güvenlik uğruna feda etmekle çözülebilir. Oysa, insanı özgür efendi ve kanun koyucu olarak alan Batı ahlâk felsefesinin tüm ideolojik geleneği, bağımsızlık ve özerkliğin feda edilmesi eğilimine karşı koyar. Ve bu eğilimin, ekonomik zorunluluk etkisiyle, bütün geleneklere karşı kendisini kabul ettirmesi durumunda, ideoloji ile gerçek arasındaki ayrımı çok daha kesin çizgilerle belirtmekten başka birşey yapmış olmaz. İdeoloji, bireysel özgürlü-

ğün teslimiyetini kabul etmeyecek, bunun onaylanmasını engelleyecek ve topyekûn koordinasyona karşı çıkacak kadar güçlüdür hâlâ. Özgürlükle güvenlik arasındaki çatışma, yaşamın kabullenilmiş bir koşulu ve bu çatışmanın çözülmesi, bir ahlâk ödevi olarak kalır. Ancak bu ödev, gün günden gerçekten uzaklaşmaktadır.

Sovyet ahlâk felsefesinin, özgürlükle güvenlik arasındaki çatışmayı çözmek için gösterdiği yol, özgürlüğün «olumsuz» yönlerini ortadan kaldırma çabasında Sovyet devletini desteklemektir. Özgürlüğün «olumsuz» yönleri, bireyin, halkın büyük çoğunluğu için yetersiz olan kendi araçlarıyla başbaşa bırakıldığı alanlardır. Öğrenim eğitim ve meslek seçimi; kişinin kendi sağlık ve yaşlılık düzenini güven altına alma özgürlüğü; okuma, yazma ve çeşitli fikirleri dinleme hakkı ya azaltılmış, ya tamamen kaldırılmış; Sovyet ahlâk görüşü de bunu haklı bulmuştur. Bu alanlardaki geleneksel özgürlükler, çalışma düzenine, sağlık sigortasma, sansüre, hareket kontrolüne vb. bağımlı kılınmıştır. Meşru özgürsüzlük alanı alabildiğine genişletilmiş ve insan yaşamının, Batıda kutsal bir dokunulmazlık içinde kalan alanlarmdaki bireyin «doğal» özgürlüğü açıkça ve sistematik olarak boyun eğmeye zorlanmıştır. Ancak, Sovyet ideolojisi ve Sovyet amaçları ortamı içinde, geleneksel özgürlüklerin baskı altına alınması «olumlu» bir fonksiyon yüklenir ve Sovyet ahlâk felsefesi, bunu, gerçek özgürlüğe bir hazırlık olarak yorumlar. Geleneksel özgürlükler, Sovyet ahlâk görüşünce kolaylıkla değersiz sayılabilmektedir. Çünkü Sovyet görüş açısına göre, bunlar ekonomik güvenlik içinde somutlaştırılmadıkça,

yani ihtiyaçlardan kurtulunmadıkça, halkın büyük çoğunluğu için sadece birer ideoloji ve hattâ hayal olarak kalmaya mahkûmdur.

Marx'a göre, yukarda sözü edildiği üzere, ihtiyaçlardan bağımsız olmak, ancak insanın kendi emeğiyle köleleştirilmediği zaman ve ancak o takdirde gerçekleşebilecektir. Bir başka deyişle, siyasal ve entellektüel özgürlük için gerekli ön koşul, yaşam gereklilikleri için yapılan günlük mücadeleden kurtulmaktadır. Bu da, sınıfsız bir toplumun varlığını gerektirir. Marksist görüş uyarınca, ekonomi bireyin «kaderi» olmaktan çıktığı ölçüde, yani ekonomi bir belirleyici etmen olmaktan belirlendiği, ortak düzendeki bireylerin ussal denetimi altına girdiği ölçüde, insan bir ekonomik özne olmaktan kurtulur. Marx'a göre, ekonomik özgürlük, «kişinin ekmeğini kazanma» yolundaki bitmez tükenmez çaba alanında serbest rekabet demeye geldiği sürece, asıl özgürlüğün yadsınması demek olur. Çünkü, serbest rekabet anlamındaki ekonomik özgürlük, insanın tüm zamanını ve enerjisini, «yabancılaşmış çalışma» düzeninde, yaşamın ihtiyaçlarını sağlamak için harcamasını zorunlu kılar Ve özgür birey kavramı, özgür ekonomik özne anlamını kapsadığı ölçüde, bir özgürsüzlük kavramı olur. Çünkü «ekonomi», yani, rekabet düzenindeki yaşam mücadelesinin yer aldığı ihtiyaçlar alanının tümü, yabancılaşmış çalışma alanı olduğu sürece, bireysel özgürlük alanı olamaz. Bu alanın, ortak düzendeki bireylerin ussal ve kollektif denetimine girmesi oranında, «ekonomik özne» ve ekonomik özgürlüğün araç gereçleri olan öteki erkinlikler, bireyin özgürlüğü için kaçınılmaz gerekler olmaktan

çıkarlar. Bu durumda, eskiden bireye özgü olmuş olan hakların büyük bölümü, topluma özgü duruma gelir. Ve ihtiyaçlar alanı, ortak düzendeki bireylerin değil de, bu bireylerin üstündeki devletin ussal denetimi altına girerse, bireyin bu alandaki hakları, devleti ilgilendiren haklar durumuna gelir.

Bireyin toplumsal fonksiyonu değiştikçe, özgürlük fikri de değişir. «Serbest ekonomi» ortadan kalktığı zaman, Batılı birey de, bir gerçek ve hattâ bir ideoloji olmaktan çıkar. Özgürlüğü ile birlikte, yeniden biçimlenir ve yeniden tanımlanır. Bu durumda, özgürlüğün ön koşulları olan, ihtiyaç maddelerinin üretim ve dağıtımının düzenlenmesi ve yönetilmesi, zorunlu olarak topluma düşen bir ödev olur. Ve herkes, ortada olan bu ihtiyaç maddelerinden pay alamadığı sürece, bağımsız bir güç olarak devlet, bunların üretim ve dağıtımını ve bununla birlikte de, bireyin gerek özel ve gerekse toplu yaşamı üzerinde yasama ödevini kendi üzerine alır Çünkü, ne denli korunmuş olursa olsun, özel yaşam, toplu yaşamın «tersi» ve evrensel olanın bireysel bölümü olarak kalır. Bir bağımsız güç olarak ihtiyaçlar alanını deneten devlet, aynı zamanda bireyin kişisel isteklerini, amaçlarını ve değerlerini de kontrolü altına alır. Kişinin iç dünyası ile dış dünyası, özel yaşamı ile toplu yaşamı arasındaki (ve Batı ahlâk felsefesinin yaşam etmeni olmuş olan) çatışmanın, sistematik olarak azaltılması, gerek Sovyet ahlâk felsefesinin ve gerekse Sovyet toplumuun temel ödevlerinden biri olmuştur. İçsel ve özel değerler dışsallaştırılmış, yani, insan **bütün** oluşumuyla bir toplumsal ve siyasal varlık durumuna getirilmiştir.

— X —
SOVYET AHLÂK İLMİ — DEĞERLERİN DIŞSALLAŞTIRILMASI

Değerlerin dışsallaştırılması, Sovyet ahlâk görüşünün evrensel bir özelliğidir. Dışsallaştırma, millîleştirme ile birlikte ve onun gerekli sonucu olarak uygulanır ve millîleştirmenin fonksiyon ve anlamını paylaşır. Özel mülkiyetin kaldırılması, üretim araçlarının mülkiyetiyle ilgili ise de, özel mülkiyeti bir yaşam kategorisi olarak da etkiler. (5) Özel mülkiyet, artık eskisi gibi, bireyin kendini tanıtlamasını sağlayan bir araç olarak, başkalarına karşı bireyin kendi özünün anlatımı ve anlamı ola-

---

(5) «Özgür insan» ın oluşumu için özel mülkiyeti gerekli gören ideoloji, Hegel'in «Philosophy of Right» adlı yapıtının 41. ve özellikle 46. paragraflarında özetlenmiştir. Hegel'den ve birbirlerinden tamamen ayrı görüşlerde olan başka düşünürler de, insan kişiliği ile özel mülkiyet arasında bir temel bağlantı olduğu konusunda fikir birliği içindedirler. Bununla ilgili olarak, birkaç ünlü önermeyi aşağıya alıyoruz :

Thomas Aquinas **Summa Theologica**) : İnsanın mülke sahip olması sadece «kanunî» değil, aynı zamanda «zorunludur». Nesnelerin kullanımı konusunda, «insan, dış nesneler üzerinde doğal bir egemenliğe sahiptir; çünkü, mantığını ve iradesini kullanarak, bu nesneleri, sanki kendisi için yaratılmışlar gibi, kendi amaçları için kullanabilir.»

John Locke **(Of Civil Government)** : «Her insanın kendi «kişiliğinde» sahip olduğu bir «mülkiyet» vardır... Bedeninin «emeği» ve ellerinin «çalışması» tamamen kendisinindir. Demek ki, insanın devletten aldığı şeyler, Doğa'nın meydana getirip bıraktığı ve insanın kendi emeğiyle birleştirerek, kendinden birşeyler kattığı ve böylelikle kendi mülkü durumuna getirdiği şeylerdir.»

Hegel **Philosopy of Right**): «Bir insanın tamamen gelişmiş ve bağımsız bir organizma olabilmesi için, özgürlüğüne bir dış alan bulması ya da bu alanı yaratması gerekir... Mülkiyetin usçulluğu, ihtiyaçların karşılanmasında değil, kişiliğin salt öznelliğini ortadan kaldırmasında gizlidir. İnsan, öncelikle mülkiyette, mantık olarak varolur.»

rak görülmediği takdirde; özel mülkiyet değerleriyle işlenmiş olan bireye özgü gizlilik anlamının tümü, dışsallaştırılmış olur ve toplumun meşru konusu durumuna gelir. Batı ahlâk görüşüne göre, birey için kutsal ve gizli olan iki alanda, yani düşünce ve vicdan gizliliği ile ailenin gizliliği konularındaki dışsallaştırma iğrenç görülür. Batı görüşü uyarınca, belki de herşeyden çok bu iki alandaki özgürlük, **gizliliğin** bir fonksiyonudur ve gizlilik, kişinin kendine özgü bir dünyası olma hakkını tanıyan meşru bir kurum olarak, mülkiyetle bağıntılıdır. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, devlete ve topluma değil de, bireye özgü sorunlara karışılmamasını içerir. Bireyin duygu ve düşünceleri ile bunların anlatımı, «kendinin » olmalı (6); birey, bunları «kendi» yetilerine ve vicdanına uygun olarak kullanmalı ve yönetmelidir. Birey, evrensel ölçülere körü körüne uymamalı, bunları kendine «maletmeli» ve kendi (ahlâkî) yasası yapmalıdır.

Burada da, yine Batı ahlâk görüşünün tarihsel müştereki ön plâna çıkar. Modern toplumda, insan yaşamı için gerçek olarak kabul edilen fikirlerin, bunları geçerli ve açık seçik bulmayan genel otoritelerin ve özellikle devletin ortaya koyduğu ya da temsil ettiği gerçeklere **aykırı** göründüğü devirde, düşünce gizliliği kayıtsız şartsız bir hak durumuna gelmiştir. «Düşünce özgürlüğü» nün, feodal düzen ve kilise despotizmine karşı girişilen mücadelede bir siyasal ve ahlâkî hak olarak ortaya çıkmış olduğunu anımsamak yeterlidir. Bugün bile,

---

(6) «Doğal insan, sözleri ve davranışları kendisine özgü olan insandır.» (Hobbes)

bu hakkın köklü biçimde kurumlaştırılmış olduğu Batı demokrasilerinde, ancak otoriter gruplar ya da tutumlar, gizliliğe el uzattıkları zamanlarda bu hakkın değeri harekete geçirilir. Özel düşünce ile genel ideoloji arasmda veya kişinin vicdanı ile genel ahlâk görüşü arasmda gerçek bir uyuşmazlık olmadığı zaman, düşünce ve vicdan özgürlüğü, bireysel yaşamın temel değerlerinden biri olarak alınmaz ve bu özgürlük köklü bir kapsamı içermez gibidir. En aşırı durumlarda, özel ve genel değerler arasındaki çatışma ,mutlak koordinasyon içinde «çözülür» : Kamu oyunun düşündüğü, duyduğu ve değerlendirdiği, genel politika ve bildirilerde (bu politika ve bildirilerin mutlak hükûmet tarafından vazedilmiş olması gerekmez. Kamu oyunu yönetenler, örnek alınan «kahramanlar», genel eğitim ve yaygın eğlence biçimleri de bu anlatımı sağlarlar.) belirtilen şeyleri, birey özel olarak duyar, düşünür ve değerlendirir. Böylesi bir koordinosyon, terörle, «kitle kültürü» nü standart duruma getirmekle ya da ikisini birden uygulamakla sağlanır. Terör yoluyla gerçekleştirilen koordinasyon, gerek bireye ve gerekse topluma, kitle kültürüyle sağlanan koordinasyonla kıyaslanamıyacak kadar pahalıya mal olur ve aradaki ayrım, ölümle yaşam arasındaki ayrım, kadar büyüktür. Ancak, koordinasyon süreci sonunda, başarılı bir biçimde uyum sağlanırsa ve sağlandığı zaman, değerler hiyerarşisi üzerindeki etki her iki biçimde de aynı olur: Bireysel düşünce ve vicdan özgürlüğü, bağımsız ve kayıtsız şartsız değerini yitirir ve özel ve toplu yaşamın birliğine bağımlanır gibi görünür. Birkaç kuşak boyunca, rejimin etkenliği sürdüğü takdirde, baskıcılık, baskının toplumun tümüne yayılmasıyla, maddî ve entellektüel

kültürün tüm alanlarına uygulanmasıyla giderek azalabilir. Gizlilik ve tinsel özgürlük, tanımlanabilir deneyler olmaktan çıkınca, bunların ortadan kaldırılması da, Batının değer hiyerarşisinde olduğu gibi baskı ve zulüm olarak tanımlanmaktan çıkar.

Özelliliğin, gizliliğin «sosyalizasyonu» ile birlikte, özgürlüğün ağırlık noktası da, özel kişi olan bireyden, toplumun üyesi olan bireye kayar. Sovyet devletinin temsil ettiği, bir bütün olarak toplum (7), sadece özgürlük değerini tanımlamakla kalmaz; bunun alanını da belirler; yani, özgürlük, siyasal amaçlar için kullanılan bir araç durumuna gelir.

Sovyet ahlâkının araçlaştırılması, hareket nedenlerinin göz önünde tutulmasını bir yana atmaz ve ahlâkî «karakter» kavramını ortadan kaldırmaz. Tam tersine, göreceğimiz gibi, nedenler ve karakter, nesnel toplumsal değerlendirmeye bağlanırlar : Sovyet toplumunun somut tarihsel durumu ve ulaşacağı hedefler, **ahlâk** açısından belirli nedenleri ve bir belirli karakteri «içerir» ve tanımlar. Ağırlık noktasının kayması, bütün öteki ahlâkî değerler için de söz konusudur: Bu değerlerin tümü, bir yeni müştereke bağlanırlar. Sovyet ahlâk görüşüne, usçul iç bütünlüğünü ve birliğini veren, işte bu yeni müşterektir. Birey, düşünce ve davranışlarda, toplumun koyduğu değer-

---

(7) Bu incelemenin Birinci Bölümünde, Sovyet Marksizmine göre «toplum»un kendini meydana getiren bireylerden bağımsız, ya da en azından ayrı bir güç olduğunu belirtmiştik. Burada, bütün ahlâk değerlerinin müştereki olarak «toplum»dan söz ederken, toplumu, devletle aynı paralele getiren «somutlaşmaya» değiniyoruz.

ler ve hedeflere uyduğu ölçüde, «ahlâkî» düşünmüş ve davranmış olur. Bu açıdan alındığı zaman, ahlâkî değer, herhangi bir belirli bireysel davranış ve düşüncenin «dışındadır». Bu durumda, bireysel düşünce ve davranış, toplumun belirlediği bir ahlâki amaca ulaşmak için, araç rolündedir. Ancak, Sovyet ahlâk felsefesi, özü itibarile araççı olduğu halde, üzerine kurulmuş olduğu temeli meydana getiren yeni tarihsel durum, komünist ahlâkının fonksiyonunu, araççılığı aşan bir fonksiyon olarak tanımlar.

Komünist ahlâkın fonksiyonu, Lenin'in, 1920 Komünist Gençliği Üçüncü Büyük Kongresindeki konuşmasında şöyle tanımlanmıştır (8): (a) alışılmış (burjuva ve burjuva öncesi) ahlâkın yadsınması, yani, fizik ötesi (dinsel) kurallar ve/veya «idealist» önermeler (Lenin bu ikisi arasında temel bir ayrım göstermemiştir) temeli üzerine oturtulmuş bütün ahlâk değerleri ve ilkelerinin reddi; (b) tamamen proleterya sınıf çatışmasının çıkarlarına bağlı, yeni bir «komünist» ahlâkın kabulü. Bu ahlâkın ilkeleri, proleteryanın sınıf çatışmasındaki hedefler ve gerçeklerden çıkarılacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, komünist ahlâkm bu tanımlamasına göre, sınıf çatışmasının ihtiyaçlarıyla uyuştuğu takdirde «burjuva» ahlâkî değerlerinin «devralınmasında» bir sakınca görülmeyişidir. Dikkat çeken bir başka nokta da, Lenin'e göre, komünist ahlâkının (sınıf çatışmasında proleteryanın çıkarlarına hizmet etmek için) açıkça «araççı» olan karakteri, pragmatist düzeyi aşacak bir hedefe doğru yönel-

---

(8) «Sochineniia» (Eserleri) Cilt XXX, Sf. 403 - 417

miştir. Bu hedef ise, «insan toplumunu daha üstün bir döneme ulaştırmak ve istismardan kurtarmaktır.»

Lenin'in, komünist ahlâkın kendine özgü anlamı konusundaki sözleri şöyledir: «Bir komünist için, ahlâk demek, (sınıf mücadelesinin) düzencesi ve de istismarcılara karşı, kitlelerin bilinçli mücadelesi demektir.» (9) Lenin'in tanımlaması, .(komünist ahlâkın tarihsel durumunun zorunlu sonucu olarak) sınıf çatışmasının dışında ve bundan ayrı olan ahlâkî değerlerin yokluğunu göstermekte ve bu değerlerin sonunda nerede somutlaşacağını belirtmektedir. «Dayanışma ve düzence» komünist ahlâk görüşünün, Stalin devrinin sıkı çalışma ahlâkında yansıyışını belirtir; (Lenin'in konuşması boyunca sık sık yinelenen) **bilinçli** mücadele ise, Sovyet ahlâk felsefesinin «idrak ve bilime» önem veren niteliğini ortaya koyar. Öğrenim, eğitim, uygarlığın birikimini sağladığı teknik ve kültürel bilginin sistematik ve metodik olarak uygulanması, komünizmin kurulması için en önemli koşullardan biridir. Sovyet ahlâk felsefesi, bu konuda da, Batının usçul geleneğini sürdürdüğü iddiasındadır: Özgürlüğün elde edilmesi, bir başka deyişle insanın gerçek oluşumu, bilgi ve mantık temeline oturtulmalıdır.

Lenin'in, komünist ahlâk konusundaki bu kaba taslak tanımı, bu ahlâk ilkelerinin göreli geçerlik alanından, mutlak geçerlik alanına yükseltilmesi için, karmaşık bir tarihsel diyalektiği içerir. «İnsan toplumunun daha üstün dönemi» (mutlak ve evrensel özgürlük dönemi), komünist ahlâkın bu kendine

---

(9) Aynı yapıt, Cilt XXX, Sf. 413

özgü niteliğini ortadan kaldıracak ve aracı bir amaç durumuna getirecektir.

Batı eleştirmenlerinin en büyük hedefi, Sovyet ahlâkının araççı niteliği olmuş ve bu eleştiriler, «amaç aracı haklı kılar» ilkesi, yani başlı başına ahlâka aykırı görülen bir ilke üzerinde durmuşlardır. Oysa, Sovyet ahlâk felsefesi, araççılığın ötesine geçme amacını güder; böylelikle de araç-amaç ilişkisine dayandırılan eleştiriler hedefe isabet etmemiş olurlar. Sovyet ahlâk felsefesinin pragmatizmin ötesindeki eğilimi, Sovyet araççılığının özgül niteliğinden gelir.

Sovyet felsefesine göre, Sovyet ahlâkının genel müşterekini meydana getiren toplum, iki temel özellikle tanımlanır: (1) Bu toplum, bütün üyelerinin insancıl yetilerinin özgür gelişimi ve doyumu için gerekli **ön koşulları** meydana getirecek biçimde düzenlenecektir (yani üretim araçları üzerindeki özel denetimin kaldırılması ve buna bağlı olarak istismar ve sınıfsal adalete son verilmesi gerekecektir.) (2) «Geri kalmışlık» ve «kapitalist çevre içinde kalmak» gibi özel koşullar yüzünden, özgürlük için gerekli koşullar, daha henüz bireylerin dolaysız çıkarı uğruna kullanılır duruma gelmemiştir. Baskı, kıtlık ve üretim güçlerinin üretici olmayan biçimde kullanımı (silâh üretimi) hâlâ sürüp gitmektedir (bunlar, komünizmin daha üstün dönemine oranla, daha aşağı dönemindeki komünizmin belirtileridir). Böylelikle, özgürlük koşulları, daha henüz ön koşullar durumundadır. Bunların gerçekleşmesi, hâlâ özgürlüğünü elde etmemiş olan bireylerin sürekli çabalarına bağlıdır.

Toplum konusundaki bu iki görüşün karşılıklı etki ve ilişkisi, Sovyet araççılığının özgül dinamiğini yaratır. Birinci (olumlu) görüş, bir dizi nesnel ahlâk ölçüsü koyar, yani tamamen gelişmiş sınıfsız topluma (komünizme) özgü ahlâk ölçülerini kapsar. Bu ölçüler, Batı uygarlığının, özgürlük, adalet ve bireyin her yönden gelişmesi gibi geleneksel ülkülerini , şu formülde yeniden toparlarlar: «Herkesten yeteneğine, herkese ihtiyacına göre.» Bu formül, bireyi yeniden, ahlâk düzgülerinin en son kıstası durumuna getirir: Birşeyin özgür gelişiminin ötesine geçen herşey iyidir. Sosyalist kurumların, bu düzgüdeki aşırı göreciliği, zararlı anlamlarda yorumlanmaktan kurtardığı varsayılır: Toplumun isteği, bütün bireylerin isteği ile aynı paralelde olacaktır; yetilerin ve ihtiyaçların eşitsizliği, öteki bireylerin gelişimi pahasına bir tek bireyin gelişimini içerir olmaktan çıktığı takdirde, mutlak değer durumuna gelir. Sosyalist ahlâkın yaratacağı sonuçlar, böylelikle Sovyet ahlâk felsefesine, evrensel geçerliliği olan, nesnel ve dayanışma ve işbirliği ilkelerinde toplanan düzgülerin üstünlüğünü kazandırır. Araççılık, ahlâkî mutlakçılıkta son bulur. Partizanlık ve sınıfsal ahlâkın, **humanitas**'ın gerçekleşmesi için (tek tarihsel araç olmakla beraber) tarihsel araçtan başka birşey olmadıkları iddia edilir. Geleceğin bu ölçüleri, Sovyet toplumunun bugünkü durumuna bağlanır, ancak bunlar, «deneyüstü» anlamlarını, yani, bireylerin bugünkü acı ve sıkıntılarının karşılığını verecek bir gelecek imgesini sürdürürler. Bu noktada Sovyet ahlâk görüşünün bir «emniyet supabı» vardır: Gelecek imgesi, Batı ahlâk görüşündeki «deneyüstü» ögelerinkine eş bir fonksiyon yüklenir. Bu imge, Sovyet toplumunda, dinin yerini

tutmuş gibidir. Mamafih, Sovyet ahlâk felsefesinin çekiciliği, özü itibarile ayrı bir kaynaktan doğar. Sovyet ahlâkındaki deneyüstü hedef, tarihsel bir amaçtır ve buna ulaşan yol bir tarih sürecidir, bir somut toplumsal ve siyasal gelişimin sonucudur. İnsanın mutlak doyumu ve mutluluğu, «iç dünyaya» ya da «öte dünyaya» değil, toplumun gerçek gelişimindeki «bir sonraki döneme» bağlanır. Ve bu görüşün gerçeği, bir inanç sorunu değil, bilimsel çözümleme ve mantık, yani gereklilik sorunudur. (10)

Hiç kuşkusuz, Sovyet ahlâk görüşünün bu resmî kanıtı, baskıcı bir rejimi haklı göstermeye yarayabilir ve bu rejim, bu kanıtı, mevcut durumu sürdürmek için ideolojik bir paravan olarak kullanabilir. Bununla beraber, genellikle Marksizmin Sovyet yorumu için geçerli olan şeyler, Sovyet ahlâk felsefesi için de geçerlidir: Bu ahlâk görüşü, bir kez bireylerin fizik yapılarının ve davranışlarının ayrılmaz bir parçası durumuna gelince, bir toplumsal birlik ve bütünlük etmeni durumuna gelince; kendine özgü bir devinim yeteneği kazanır ve kendi ağırlığı altında devinir. Bu incelemede Sovyet ahlâk görüşü, Sovyet liderliğinin bir amacı olarak değil, yukarda belirtildiği üzere bir toplumsal birlik ve bütünlük etmeni olarak ele alınmıştır. Nes-

(10) Hiç kuşkusuz, bugünkü yoksunlukları, acıları ve baskıları, gelecekte ortadan kalkmaları için gerekli bir koşul olarak usçullaştıran ilerleme ideolojisi, Batı burjuva geleneğinde de vardır ve aslına bakılırsa, bu gelenekten «devralınmıştır». Ancak oradaki ayrımı yaratan iki olgu vardır: (1) Teknik-bilimsel ilerleme dini, hiçbir zaman insancıl gelişimin belirgin amacı ve anlatımı olarak onaylanmamıştır. Bu felsefeye en yakın olan düşünce ekolleri (örneğin Saint Simon ekolü), daima kuşkuyla karşılanmış ve «kâfir» olarak düşünülmüştür. (2) Yine aynı nedenle, Batı ahlâk felsefesi, (teknik) ilerleme ile ahlâk arasındaki alış-verişi reddetmiştir. Bu durumda, da bu ikisi arasındaki gerilim (ve hattâ çatışma), bir ahlâk kaynağı olarak kalmıştır.

nel tarih gerekçeleri temeli üzerine oturtulmuş olmak iddiası, Sovyet ahlâk felsefesine aşırı bir katılık verir; bunula beraber, bu felsefenin alanını ve yoğunluğunu da büyük ölçüde arttırır. Sovyet ahlâk görüşü, bir mutlak amaca bağlı olduğu ve bu bakımdan, herhangi bir belirli bireysel davranış ve durumun «dışında» bulunduğu için, ileri sürülen tarihsel gerekçeye aykırı ya da engelleyici olan bütün davranış ve tutumları **ahlâksızlık** olarak görür. Böylelikle, insan yaşamının Batı geleneğinde, ahlâk açısından «nötr» olan pek çok alanı, ahlâkî değer ölçülerine bağlanır. Örneğin, bilimsel ve sanatsal araştırma alanları, bu açıdan değerlendirilir. Bir bilimsel teori, bilim açısından onaylandığı ve kabul edildiği halde, komünist ahlâkı açısından zararlı görüldüğü takdirde suçlanır. Epistemolojik gerçek kavramı (teorik mantık) ve ahlâkî iyi kavramı (pratik mantık), bir noktada birleşme eğilimi gösterirler. Bu tıpkı, sanat ve edebiyat alanında, estetik gerçekle epistemolojik gerçeğin birbirine yakınlaşmasına benzer. Bunlar, gerek insan yaşamının geleneksel olarak birbirinden ayrılmış alanlarını ve gerekse bu ayrılığı yansıtan değerleri koordine eden politika ortamında birleşirler. Ayrıca, Sovyet ahlâkının yeni tarihsel temeli, ahlâkî yargıların, özel yaşamalardaki «nötr» alanlara ve yine politika aracılığıyla uygulanmasını da zorunlu kılar. Bir «sınıfsal düşman»la aşk ilişkisi ve özellikle gerçek aşk ilişkisi kurmak, siyasal açıdan «yanlış» olduğu için ahlâken suçlanabilir. Eğer bu ilişki gerçek bir aşka dayanıyorsa, bireyin sadece «özel» yaşamını değil, yaşamının tümünü kapsar ve böylelikle de başkalarıyla, çalışmasıyla ve devletle olan ilişkilerini etkiler. Buna bağlı olarak diyebiliriz ki, ahlâk öl-

çüleri ile siyasal ölçüler aynı şekilde uygulandıklarına göre, iki yönlü ahlâk yoktur. Sovyet ahlâkı, siyasal araççılıktır. Ancak, siyasal alan, insan oluşumunun çeşitli alanlarından biri olarak değil, insanın oluşum alanının **ta kendisi** olarak görülür.

Ahlâkm siyasallaştırılması, Batı felsefesinin başlangıcında ve sonunda yer alır. Gerek Plato'da ve gerekse Hegel'de, ahlâkm özerkliği, **res publica**'nın, devletin özerkliğine bağımlanır (daha doğrusu dönüşür). Ve her ikisinde de sonuç, göreci pragmatizm değil, mutlakçılıktır. Eğer «iyi fikri», gerçekleştirilmesi veya gerçeğe yaklaştırılması için Polis'i içeriyorsa, o zaman, iyi, ancak **bios politicos**'da elde edebilir ve Polis, mutlak ahlâk ölçülerini kendinde toplar demektir. Polis'in, bunları kendinde toplaması demek ise, kendisinin başlı başına iyilik demek olmadığını gösterir. Bununla beraber, insan yaşamının gerçekleştirilmesi için, ahlâkî iyi, siyasal iyiyi içerir ve siyasal iyi, insanın («ussal bir varlık» olarak özünün) en iyi biçimde gerçekleştirilmesini sağlayan kaynaklar, kurumlar ve ilişkiler çerçevesinde tanımlanır. Bu kavrama göre, ahlâkî çatışma, (ahlâklı) birey ile (ahlâk dışı) Polis arasında veya iki karşıt ahlâk görüşü arasında değil; Polis **içindeki** ahlâklı ve ahlâksız davranışlar arasındadır. Socrates, Polis'in haklarına karşı bireyin haklarını değil, hâtâlı Polis'e karşı doğruyu simgeler. Tehlikede olan, özel düşünce ve vicdan özgürlüğü değil, siyasal düşünce ve vicdandır; yani, hem Socrates ve hem de yargıçlar tarafından kabul edilmiş olan Polis'tir. Ahlâk ve politika felsefesinin, ahlâk ve politikanın or-

tak epistemolojik temeli vardır: Ahlâkın ve politikanın gerçeği, doğadaki ve toplumdaki nesnel açıdan doğru düzenin bilgisinden çıkarılır. Demek oluyar ki, ahlâkî gerçek, siyasal g e r ç e k t i r ve s i y a s a l gerçek de, **mutlak** gerçektir. Özü itibarile aynı kavram, Marksist teoride ve özellikle ideolojik tutum konusunda kendini gösterir. Görmüş olduğumuz gibi, entellektüel kültür konusundaki Sovyet önermeleri, formüle edilişleri bakımından dahi, Plato'nun **Cumhuriyet** ve **Yasalar**'ını anımsatmaktadır.

Sovyet görüşünü tam anlamıyla anlayabilmek için, bu görüşün, meydan okuduğu uygarlıktaki köklerini tanımlamak yerinde olur. «Totalitercilik» sözünü, Hegeliyen, Faşist ve Marksist felsefelerin doldurulabileceği bir dağarcık biçiminde kullanmak totalitercilikle bunun karşıtı arasındaki tarihsel bağıntıyı ve klâsik hümanizmanın, kendi yadsınışma dönmesine yol açan tarihsel nedenleri gizlemeye yarar.

İnsancıl değerler ve özellikle özgürlük, gerçeğe çevrilmediği sürece, bunların içeriği, gerçeğe çevrilebilecekleri koşullara bağlı kalır. Bu çeviri, tek tek bireyleri değil de, bir bütün olarak toplumu ilgilendirdiği için siyasal nitelik taşır. Böylelikle, özgürlüğün gerçekleşmesi iki anlamlı bir nesnel süreç olur: (1) Özgürlüğün gerçekleşmesi, yerleşik bir toplumun dönüşümünü gerektirir, ve (2) bu dönüşüm, bu konudaki tarihsel koşullara bağlıdır. Her iki durumda da, özgürlüğün gerçekleşmesi, tarihsel gerçeğe, yani nesnel mantığa uygun düşünce ve davranış (teori ve pratik) gerektirir. O zaman, salt bireysel öz-

gürlük değil, bu teori ve pratik, asıl ahlâkî ödev ve değer olarak görünür. «Doğru» teori ve pratiğin onaylanması nesnel mantığın geçerli kılınması, idealist ontoloji ya da diyalektik materyalizmde araştırılabilir. Bu iki sistem, karşıt felsefî uçlardadır. ancak her ikisi de, **özgürlüğün tarihsel ve siyasal gerekliliğe geçip massolması,** yani nesnel mantık durumuna gelmesi anlamını taşır.

Genel zemin Hegel'in felsefesinde açıklanmıştır. Sovyet Marksist özgürlük kavramında, Hegel'in görüşünü yorumlayan Engels'in önermesinin yinelendiğini daha önce de belirtmiştik: Özgürlük, «gerekliliğin kavranılması» ve kavranılan gereklilik uyarınca davranış anlamını taşır. Bu yorumun Hegel'in görüşündeki gerçek anlamı yansıtıp yansıtmadığı kuşkuludur. Ancak şu da gerçektir ki; Hegel'in sisteminde, özel özgürlük alanı, Devlet ve Yasa alanları içinde erir ve öznel haklar, nesnel gerçekler içinde yiter. Çok kapsamlı Hegel sisteminde, herhangi bir belirli «ahlâk görüşü» düzence olmadığı sık sık belirtilmiştir. Bağımsız ahlâk felsefesinin böylece «ortadan kayboluşunu» ve özel ahlâk değerlerinin yitip gidişini sağlayan güç, **Tarihtir.**

Batı geleneğinden doğan ahlâkın siyasallaştırılması, işte bu noktada, bir yeni düşünce sistemi durumuna gelir. Bu yeni düşünce sistemi, Batı geleneğinin hem varisi, hem karşıtı, hem gerçekleştirilişi ve hem de yadsınışı olmak iddiasındadır. Batı uygarlığının gelişimi, içsel değerlerin dışsal koşullara, öznel fikirlerin nesnel gerçeğe ve ahlâkın politikaya çevrilmesini içermiştir. Eğer Hegel, Mantığı tarih çerçevesi içinde yorumlamışsa, bunu, idealist

bir formül içinde teoriden pratiğe yönelecek Marksist bir geçişin olmasını beklediği için yapmıştır. Tarihsel süreç, toplum düzeninde (Marx) Mantığın gerçekleştirilmesi (Hegel) için, özgürlük ve gerekliliğin bir noktada birleşmesi için gerekli maddî ve entellektüel ön koşulları hazırlamıştır. Ancak, gereklilikle birleşen (ve hatta gereklilik tarafından massedilen) özgürlük, özgürlüğün en son biçimi değildir. Bu uç noktada, Hegel ve Marx yeniden fikir birliğine varırlar. Gerçek özgürlük alanı, gereklilik alanının ötesindedir. Gerek özgürlük ve gerekse gereklilik yeniden tanımlanırlar. Hegel'e göre, en son noktadaki özgürlük, Mutlak Ruh'da saklıdır. Marx'a göre, üretimi bireylerin denetimine bağlanmış toplum, gereklilik alanının üstesinde gelecek ve özgürlük, gerekli çalışma alanı dışındaki bireysel yetilerin serbest eylemi olacaktır. Özgürlük, «serbest zaman»a özgüdür; ancak «serbest zaman», niteliksel ve niceliksel açıdan yaşamın asıl anlamıdır. Ayrıca, Marx'a göre, nesnel yasaların yönetimindeki tarihsel süreç, proleteryanın siyasal eylemi kanalıyla, özgürlük koşullarının usçul düzeni olarak sosyalizmi yaratır. Böylelikle, tarihsel gereklilik, ahlâkı politikaya çevirir ve tarihsel gerekliliğe vukuf, politikayı «bilimsel» zemin üzerine oturtarak, bir nesnel karaktere bürünmesini sağlar. Bu zemin üzerinde, Sovyet ahlâk felsefesi, kendini, «burjuva» fırsatçılığının, pragmatizmin ve irrasyonalizmin tam karşıtı olarak, Mantığı yıkanlara karşı, Mantığın savunucusu olarak gösterir. Burjuva ahlâk felsefesine yöneltilen saldırı, «ihanete uğramış» akılcılık geleneği adına yürütülür.

Burjuva ahlâkına karşı girişilen mücadele, Sov-

yet toplum felsefesi için ne denli bir ölüm kalım mücadelesi durumunu alırsa, Burjuva ahlâkı ile Sovyet felsefesi o denli birbirlerine benzer nitelikte görünürler. Burjuva felsefesinin ilerici, eleştirimci tutumları, saldırının başlıca hedefi durumuna gelir ve bunlara yönetilen suçlama, Mantığı lekeledikleri görüşü üzerine toplanır. Nietzsche, Freud, Schopenhauer, Dewey, pragmatizm, ekzistansiyalizm ve ussal pozitivizm, us dışı, antientellektüel olmakla damgalanır ve buna bağlı olarak, «reaksiyoner», «ahlâksız» ve «emperyalist» olarak tanımlanırlar. Sözü geçen düşünürlerin kişisel amaç ve kanıları ne olursa olsun, nesnel tarihsel fonksiyonları açısından Sovyet yorumuna göre böyle görülmek zorundadırlar. Çünkü, bu görüşe göre, burjuva toplumunun tarihsel yönden geride bırakılmış değerlerini tanıtmak ve yine tarihsel açıdan tanımlanmış ilerleme yönünün nesnel geçerliliğini ve insanın buna ulaşma yeteneğini yadsımak, devrini doldurmuş bir toplum düzenini haklı göstermek olarak görünür.

Bu eleştirinin izlediği yolu baştan sona dek incelemek konumuz dışında kalır. Biz burada, sadece, bu eleştirinin uyguladığı metodu ele alacağız. (Bu metod, Marksist kapitalizm eleştirisinde uygulanan ve bu eleştiriye ussal çekiciliğini veren metodla büyük ölçüde benzerlik gösterir.) Bu metodun başlıca yollarından biri, karşısındakinin fikir ve hedeflerinin geçerliliğini olduğu gibi kabul etmek, ve ondan sonra, bu fikir ve hedeflerin, karşıdaki kişinin içinde bulunduğu teorik ve toplumsal çerçeve içinde gerçekleşemeyeceğini tanıtlamaktır. Bu açıdan ele alındığında, bu fikir ve hedeflere, burjuva felsefesi ve burjuva toplumu ihanet etmekte, bunları çürütmek-

te ya da hayal haline getirmektedir. Sovyet eleştirisinin ahlâk felsefesi konusundaki bellibaşlı iki hedefi de şunlardır: a) Çağdaş Batı ahlâk görüşünün, bireyin somut yaşama durumu ile yakın ilinti kurma ve bu durumdan, özgürlük ve mantık gelişimi için gerekli kavramsal ve pratik araçları çıkarma çabası, (b) ahlâk ilmine bir bilimsel (ussal ya da deneysel) temel kazandırma çabası. Sovyet Eleştirmenlerine göre, burjuva ahlâk teorisyenleri sadece bu hedefe ulaşamamakla kalmıyor, aynı zamanda, bunlara ulaşmak için, bu hedefleri tam tersine çeviriyor durumundadırlar. İlerici burjuva ahlâk ilmi, kapitalist toplumun ideolojileri ve kurumları ile çalıştığı sürece, ilerlemeye engel olan güçlerin sürmesini sağlıyor demektir. Böylece mantık ve özgürlüğün, kapitalizmin ortadan kaldırılmasını içeren daha üstün dönemini yadsımakta olan bu felsefe, ussal ve somut olduğunu iddia ettiği halde, us dışı ve soyut durumdadır: Bu felsefe, mantığın, artık kullanılmayan bir tanımını sürdürmekte ve (soyutlama yoluyla) özgürlüğün somut tarihsel koşullarını hiçe saymaktadır. Bu felsefe, mantığın, artık kullanılmayan bir tanılumu eleştirdiği zaman dahi, gericidir. Üstelik, Batı felsefesi eleştirilerini ne denli arttırır ve sertleştirirse, Sovyet teorisi tarafından o denli reddedilir. Çünkü, Sovyet görüş açısından, bugünkü toplumun burjuva eleştiricisi, bir yandan bu toplumun baskıcı özelliklerine parmak basarken, öte yandan da, baskının nedenlerine yöneltilen saldırılar saptırır. Bu felsefenin bilimsel araçlarının ve kendine özgü yollarının, düzmece olduğu ve dikkati asıl sorunlardan, yani kapitalizmin durağanlığı ve yıkıcılığından başka yönlere çevirme fonksiyonunu yüklendiği id-

dia edilir. Bu yorumu, Sovyetlerin, Dewey'in pragmatizmi konusundaki tutumlarıyla açıklamaya çalışacağız.

Marx'ın ve Dewey'in teoriyi pratiğe uygulayışları arasında büyük yakınlık vardır. Oysa, Sovyet eleştirisi, Marksizmle pragmatizmin sadece özleri itibarile ayrı olmayıp, birbirlerinin karşıtı olduğunu ileri sürer. Shariia'nın formülüne göre, Marksist tez uyarınca «yararlı olan doğru değil, doğru olan yararlıdır.» (11) Bu formül, Lenin'in **«Materialism and Empiriocriticism»**ine dayanır. Lenin, burada, bir Marksist için, pratiğin, doğru bilgi ve kavramadan çıkarıldığı (12) ve doğruyu kavrayıp yerine getirme yeteneğinde olan tek toplumsal grubun, yani sınıf bilincine varmış proleteryanın uygulaması olduğu takdirde, doğru için bir kıstas olabileceğini belirtmiştir. Marksizmin teori ile pratiği birleştirmesi, diyalektik materyalizmle tanıtlanabilecek bir hedefin, hattâ «mutlak gerçek»in varlığını içerir (örneğin, bir toplumun özellikleri ve potansiyellerinin gerçeği ve buna bağlı olarak özgürlük ve «gelişim»in potansiyelleri ve gerçeği gerektirir). Bu gerçeğin kapsamı ve kavranması ile gerçekleşmesi tarihsel niteliktedir. Ancak, göreli ögeler, nesnel gerçeğin ve bu gerçekle ilgili nesnel doğrunun nitelikleridir. Lenin'e göre, diyalektik, göreciliği «kapsar» ama kendini göreciliğe «indirgemez»; göreli olan, sadece nesnel gerçeğe «yaklaşmak» ve bunu gerçekleştirmek için gerekli olan tarihsel koşullardır. (13) Bu görüş, ahlâka uygulandığı zaman, belirli

(11) P. Sharila, «O nekotorykh voprosakh kommunisticheskoi morali» (Komünist Ahlâkın Bazı Sorunlarına Dair) Sf. 220

(12) Sochineniia, Cilt XIII, Sf. 112 - 117

(13) Aynı yapıt, Cilt XIII, Sf. 107 - 112

kayıtsız şartsız ahlâk ilkelerini, nesnel gerçeğin ideolojik yozlaşması olarak reddetmekle kalmaz; aynı zamanda, insan ahlâkının **sınıfsal kavramlardan bağımsız olan** belirli «temel ilkelerinin» kabul edilmesine de yol açar. (14) Bindokuzyüzyirmilerin başlarında, ahlâkî başıboşluğa karşı çıkılmasından bu yana, Sovyet ahlâk felsefesi, insanın bilincinin toplumsal yaşamıyla belirlendiğini ileri süren Marksist görüşün, genel ahlâk düzgülerinin geçerliliğini kaldırmadığı konusuna önemle parmak basmıştır. Çünkü, toplum yaşamının tarihsel kalıpları ne denli farklı olursa olsun, belirli temel ilişkiler ve davranış kalıpları, uygar toplumun bütün biçimleri için ortaktır ve bunlar, hangi sınıftan olurlarsa olsunlar tüm insanlar için geçerli olan genel «ahlâkî davranış kuralları»yla belirlenirler. Sovyet Marksizminin, ahlâk ilkelerinin genel geçerliliği konusundaki diretişi, dil ve mantık konusundaki görüşleriyle aynı paraleldedir. Formal mantığı diyalektik mantık içinde massetme çabasına karşı, formal mantığın savunmasında ve sınıfsal dil doktrinine karşı çıkılmasında da aynı iddialar ileri sürülmüştür.

Bu ideolojik tutumlar, Sovyet devletinin eşsiz devrimci niteliğini yitirmesine ve çağdaş endüstriyel topluma özgü davranış ve düzen kalıbına katılmasına yol açan gelişimi belirtir. Bu dönemde, uzun vadeli uşçullaştırma, yeterlilik ve hesaplanabilirlik, temel ekonomik ve siyasal gereklilikler durumuna gelir. Ahlâk ilminde nesnel gerçeklere önem verilmesi, ideolojiyi, Sovyet toplumunun yeni dönemiyle aynı paralele getirme çabalarına değgindir.

---

(14) Shariia, «O nekotorykh voprosakh kommunisticheskoi morali» VIII. Bölüm

Ancak bu çabalar da, sadece Sovyet toplumunun, söz konusu gerçeklerin oluşumuna giden doğru tarihsel yolda olduğu iddiasında diretmeyi zorunlu kılar. Bu bakımdan, Sovyet ahlâk felsefesinin nesnel ilkeleri iki yönlüdür: Bunlar, (1) uygar toplumun bütün biçimleri için geçerli olan ahlâk ilkelerine değgin olmak ve (2) asıl özgürlük ve adaleti gerçekleştirebilecek tek toplum olan sosyalist topluma özgü olmak iddiasındadırlar. Sovyet ahlâk felsefesi, birinci niteliği dolayısile, evrensel ahlâk ilkelerini, Yaşam, İktidar Hırsı, Eros vb. gibi ahlâk dışı güçler uğruna yadsıyan faşizm öncesi ya da faşist burjuva ahlâk görüşlerinin tümüne saldırır. İkinci niteliği ise, Dewey'e karşı girişilen atağın hareket noktasını meydana getirir.

«Burjuva irrasyonalizmi»ne yöneltilen saldırı özellikle bu görüşe ışık tutar, çünkü, Sovyet ve Batı ussallığının ortak özelliklerini, yani teknilojik ögelerin, insancıl ögelerden üstün tutuluşunu ortaya çıkarır. Schopenhauer ve Nietzsche, «dirimselciliğin» (Lebensphilosophie) çeşitli ekolleri, ekzistansiyalizm ve derinlik psikolojisi, en temel nitelikleri itibarile birbirlerinden ayrı ve hattâ çatışkılıdır. Bununla beraber, bunlar, modern uygarlığın teknolojik ussallığını yıkmaları bakımından birbirlerine yakındırlar. Bu görüşler, söz konusu ussallığın altında yatan psikolojik ve biyolojik güçleri ve bu ussallığın, insanı zorladığı, kefareti ödenemez fedakârlıkları göstererek onu temellerinden sarsarlar. Bunun sonucu, değerlerin, gelişim ideolojisini sarsacak biçimde yer değiştirmesidir. Bu yer değiştirme, romantik ya da duygusal gerilemelerle değil, burjuva toplumunun tabulaştırılmış boyutlarını

zorlayıp yıkmakla, gelişim fikrini yerinden oynatır. Ve değer değişimi, özellikle, Sovyet toplumunun ne pahasına olursa olsun korumak zorunda olduğu değerler üzerinde etkili olur. Bu değerler, rekabet düzenindeki faaliyetin, toplum açısından gerekli çalışmanın, kendini sürdüren çalışma düzencesinin, ertelenmiş ve bastırılmış mutluluğun ahlâkî değerleridir. Bu bakımdan, Sovyet Marksizmi, «burjuva değerleri»ne karşı giriştiği savaşta, bu değerlerin burjuva kampı»nın kendi içindeki yıkıcı eleştirilerini kabul edemez ve bunun yerine, bu eleştirilerdeki felsefenin belirgin ölçüde gerici niteliklerini toplayıp, bunları küçük düşürerek, eleştirilerin kendisini yadsıma zorunda kalır.

Dewey'e yönetilen saldırı, başka bir yönde ilerler. Dewey'in pragmatizmi, burjuva toplumunu tarihsel açıdan devrini doldurmuş olmakla suçlayan herhangi bir nesnel değer ölçüsünü kabul etmediği için, burjuva ahlâkının ideolojik sınırlarını aşma çabası, zorunlu olarak uyuşumcu görecilikle sonuçlanır. Dewey, ahlâk konusundaki idealistlerin bilimsel olmayan mutlakçılığına, herbirinin kendi «gelişim» potansiyeli ve bu yüzden kendi değeri olan yaşam durumlarının, deneylerinin ve isteklerinin sonsuz çokluğu ile karşı çıkar. Oysa Sovyet Marksizmine göre, böyle bir çokluk, pozitif ahlâk değerlendirmesi için başlı başına bir zemin değildir. Bu, ancak durumların ve amaçların çokluğunu bir bütün olarak birleştiren toplumun, özgür «gelişim» için gerçek bir olanak sağlanması halinde bu değerlendirmeye zemin hazırlayabilir. Oysa Marksizm, ayrık [istisnaî] durumlar ve başkalarının pahasına gerçekleştirme durumu dışında, böylesi bir olanağın, «çökmekte olan» burjuva toplumunda varolmayacağını

ileri sürer. Bu yüzden, bu toplumun ötesine geçme ve toplumun «nesnel» tarihsel geleceği içine girmeyi reddetmek, Dewey'in, uyuşumcu ahlâk göreciliğini altetme çabalarını yokeder. Hiç kuşkusuz Dewey 'in pragmatizmi, toplumsal değişim ve reformlara yer verir: Bu değişim ve reformlar, doğru ve tam bilgi almak için görülecek öğrenimle sağlanacak ve bu bilgi, giderek reformlara ışık tutacaktır. Ancak, Sovyet eleştiricilerine göre, bu program kendi kendisiyle çelişki içindedir, toplum, kendi yıkımına yol açacak bir bilginin edinilmesini sağlayacak öğrenim kolaylıklarını ve haklarını veremez. Bu durum, Dewey'in felsefesini, zımnen (ve hattâ belki de Dewey'in kendisine karşın), yerleşik topluma egemen olan ölçüleri ve amaçları kabul etme zorunda bırakır. Ayrıca, bu durum, Dewey'in, ahlâkı, bilimsel bir temel üzerine oturma çabasını da reddeder. Dewey'in önermelerinin onaylanacağı alan, burjuva toplumunun kurumsal ve ideolojik sistemidir. Oysa burjuva toplumunun kendisi, «doğrulanmak ve onaylanmak» zorundadır. Dewey'in bu tür ezici doğrulamadan yoksun olan (ve bu bakımdan çerçevenin hâtâlı olduğunu gösteren) «davranış bilimi», topluma egemen olan davranış biçimini tanımlamaktan (ve hatta haklı bulmaktan) öteye geçemez. Bilimsel metodu, bugünkü toplumdaki temel eğilimlerin çözülmesiyle bilime açık olabilecek tarihsel geleceğe aşırmayı reddetmek, pragmatizmi, sadece bugün varolan tanımlamaya mahkûm eder. (15)

---

(15) Aynı yapıt, Sf. 24, 85, 223

— XI —
KOMÜNİST AHLÂK İLKELERİ

Sovyetlerin ahlâk felsefesi yorumlarına göre, ahlâk felsefesinin iki düzeyi vardır: Bunlardan biri, «insan ahlâkının, sınıf kapsamına girmeyen temel ilkeleri»ni tanımlayan, öteki ise, bu ilkelerin anlatımını ve «komünist ahlâk» içindeki belirli oluşumunu gösteren düzeylerdir. Ancak, birinci düzeyin, çözümleme için yeterli malzeme sağlayacak sistematik bir anlatım ve yorumu olmaması gibi bir sorunla karşı karşıya geliriz. «İnsan ahlâkının temel ilkeleri»nin sistematik türevi olmayışı hiç kuşkusuz, ahlâkın siyasallaştırmasından gelen bir doğal sonuçtur. Ahlâkî değerlerin siyasal değerler ve ahlâkî davranışların doğru siyasal davranışlar durumuna geldiği arada, **bağımsız a h l â k i l k e**lerine yer kalmaz; daha doğrusu, bunların nesnel geçerliliklerinin türevlerine yer verilmez. Bununla beraber, Sovyet ahlâk ilmi, Sovyet toplumunun kendine özgü amaçlarının, insanlığın evrensel çıkarı, yani herkese özgürlük tanınması konusundaki çıkarı ile aynı paralelde olması bakımından, evrensel geçerlilik iddiasındadır. Ama, «burjuva ahlâk ilmi» de aynı iddiada bulunur. Sovyet ahlâk felsefesinin yükümlendiği «insan ahlâkının temel ilkeleri» böylelikle, burjuva felsefesinin yükümlendiği ilkelerle **usulen** çakışır. Yine aynı nedenle, evrensel geçerliliği olan ilkeler, komünist ahlâkın kendine özgü ilkeleri ile kaynaşırlar. Sovyet ahlâk felsefesi ortamında, evrensel geçerliliği olan ilkeler, anlam ve önemlerini komünist ahlâka özgü ilkelerden alırlar. Bu ilkeler ise, Sovyet toplumunun gelişimine uygun olarak tanımlanırlar. Bu yüzden, şimdi bu ilkeleri, toplumsal ve siyasal fonksiyonları i-

çinde inceleyeceğiz. Ve daha başlangıçta göreceğiz ki; komünist ahlâkın kendine özgü ilkeleri ile evrensel geçerliliği olan ilkeler, şaşırtacak derecede burjuva ahlâk ilkelerine benzemektedir. Sovyet anayasasının, «Vatandaşların Temel Hak ve Ödevleri»ni, «burjuva demokratik» ideoloji ve uygulamadan aldığı gibi, Sovyet ahlâk ilkeleri konusundaki önermeler de, burjuva ahlâk ilkelerinden kopya edilmiş gibidir. İdeoloji ile gerçek arasındaki ayrımı belirtmek gereksizdir. Taklit ya da benzetme, olduğu gibi kalır. İki rakip sistemin siyasal dinamiklerini niteleyen tarihsel bir arada yaşama, bu sistemlerin ahlâk görüşlerinin toplumsal **fonksiyonlarını** da tanımlar.

Sovyet ahlâk felsefesinin tanıdığı en yüce ahlâk değerlerini gözden geçirdiğimiz zaman, Batı ahlâk felsefesinin eşi olmayan bir tek ahlâkî fikir ya da fikirler grubu göremeyiz. İtina, sorumluluk, aşk, vatanseverlik, gayret, sebatlı çalışma, dürüstlük, çalışkanlık, kişinin çevresindekilerin mutluluğunu bozacak davranışlarını engellemek, ortak çıkara saygı beslemek gibi değerler arasında, Batı geleneğinin ahlâk ölçülerine sığmayan bir tek değer dahi yoktur. Komünist ahlâkın kendine özgü ilkeleri de bu benzerliği sürdürürler. (16) 1920'de Lenin'in belirtmiş olduğu değerler hiyerarşisi hemen kelimesi kelimesine yinelenmiştir; tamamen ve sağlam biçimde yerleşmiş bulunan Sovyet devleti açısından ele alındığı zaman, bu hiyerarşiye yapılan eklemeler, salt birer yeniden formüle ediş olarak kalırlar. Sovyet vatanseverliği, Sovyet devleti konu-

(16) Bu konuda, bakınız, N. I. Boldyrev, «V. I. Lenin i I. V. Stalin o vospitanii kommunisiicheskoi morali» (Bir Komünist Ahlâk Eğitimi Konusunda Lenin ve Stalin'in Görüşleri)

sunda ulusal gurur duymak, uluslararası, ulusal ve bireysel dayanışma, sosyalist mülke saygı, sosyalist çalışmayı sevme, sosyalist aile ve Partiye sevgi, bağlılık ve sorumluluk duymak gibi sıradan görüşlerin gerçek fonksiyonlarını değerlendirebilmek için, bunları Sovyet ahlâk felsefesi içindeki yerlerine oturtmak gerekir. Sovyet ahlâk görüşünün bu değerleri belirlediği somut ortam, çalışma ilişkileri, aile ve evlilik sorunları, boş zamanlardaki faaliyetler ve eğitim konusundaki tartışmalarla ve bunların edebiyattaki, eğlence endüstrisindeki simgeleniş-leriyle sağlanır. Ahlâkî değerler, hazzın ödeve bağımlanması, yani kişinin herşeyini Devletin, Partinin ve toplumun hizmetine vermesi konusunda fikir birliği içindedirler. Özel yaşamadaki ahlâk açısından ele alındığı zaman, bu, çocuk yapma ve yetiştirmeye yönelen tekeşli aile ilişkileri; yerleşik görev bölümünde düzence ve çalışma; ve boş vakitlerin, bir amaç olmak yerine, çalışmaya hazırlık niteliğinde bîr dinlenme ve enerji toplama durumuna gelmesi demektir. Bu, ne açıdan bakılırsa bakılsın, **rekabet düzenindeki bir çalışma ahlâkıdır.** Ve bu çalışma ahlâkı, Sovyet devletinin belirli çıkarlarına göre sertleştirilen ya da gevşetilen (örneğin gayrimeşru çocuklar konusunda veya, katı tutumun, siyasal bağlılığın, çalışma yeterliliğinin, parti düzencesinin gerektirdiği şeylerle çatışması durumunda gevşetilen ve devlet mülkünün çalınması ya da sabote edilmesi durumundaki cezalarda olduğu gibi sertleştirilen) ve burjuva ahlâkı kadar esnek olmayan bir ahlâk görüşüdür. «Komünist ahlâkı güçlendirme» konusundaki en önemli öğütlerden biri, tamamen

çalışma ahlâkı üzerine kurulmuştur. (17) Bu moralin «en yüce ilkeleri» «proleter enternasyonalizm»le birleşen Sovyet vatanseverliği ve anavatana bağlılıktır. Bu ilkeler, çalışmanın, bireyin tüm yaşamını kapsaması için bir mazeret olurlar. Çalışmanın kendisi bir onur ve övünç ve «sosyalist rekabet» kayıtsız şartsız bir ödev olmakla kalmaz, sosyalist düzendeki çalışmanın **tümü**, yaratıcı niteliğe sahip görülür ve bedenî çalışmanın küçültülmesi Komünist eğitimi baltalayan bir davranış sayılır. Sovyet toplumunda, kişinin işini sevmesi» Komünist ahlâkın en yüce ilkelerinden biri ve çalışma, ahlâkî erdemlerin kurulmasına yarayan en önemli etmenlerden biridir. Sosyalist toplumdaki çalışmanın ahlâk değeri açısından, fikrî ve bedenî çalışma arasındaki, sıradan ve yüksek iş arasındaki ayrımlar yersiz görülür.

Sovyet ahlâk görüşünün gerçek fonksiyonu tanımlamak bakımından, çalışmanın çeşitli alan ve biçimlerinin böyle eşitleştirilmesi büyük önem taşır. Marksist teori, insan potansiyellerinin gerçekleşmesini sağlayan çalışma ile «yabancılaşmış çalışma» arasında temel bir ayrım yapmıştır. Maddî üretim, mekanikleştirilmiş ve standartlaştırılmış çalışmanın tümü, yabancılaşmış çalışma olarak alınır. Bu ayrım dolayısile, özgürlüğün gerçekleştirilmesi, mevcut çalışma düzeninden tamamen ayrı bir toplumsal çalışma düzenine atfe-

---

(17) «Neustanno vospityvat sovetskikh liudei v dukhe kommunisticheskoi morali» (Sovyet Halkını Bıkıp Usanmadan Komünist ahlâk Ruhu İçinde Eğitim) Kommunist, 1954, Sayı 13 (Eylül) Sf. 3-12

dilir. Bu toplum düzeninde, insan yetilerinin özgür faaliyeti tarzındaki çalışma, toplum için bir «gereklilik», bir «hayatî ihtiyaç» durumuna gelecek ve yaşam için gerekli maddelerin üretimi, ne çalışma zamanının tümünü alacak ve ne de bireylerin asıl uğraşı olacaktır. Bu, son çözümlemede, yabancılaşmanın kaldırılması demektir. Yabancılaşmanın ortadan kaldırılması ise, Marx'a göre, sosyalizmi, uygarlığın «daha üstün dönemi» olarak tanımlayan ve onaylayan bir olgudur. Sosyalizm de, yani bir insan yaşamı belirler: Bu yeni yaşamın anlam ve değeri, çalışma zamanına göre değil, boş zamana göre tanımlanacak ve belirlenecektir. Bir başka deyişle, insan, ancak, yaşam için gerekli maddelerin üretim alanı dışında ve «ötesinde» kendi oluşumuna ulaşabilir. Üretimin sosyalizasyonu bu çalışma alanında harcanan zaman ve enerjiyi asgarîye indirmek ve özgürlük alanındaki bireysel ihtiyaçların gelişimi ve doyumu için verilecek zaman ve enerjiyi azamîye çıkarmak amacını güder.

Bu görüşün tersine olarak, Sovyet çalışma ahlâkı, yabancılaşmış ve yabancılaşmamış çalışma değerleri arasında bir ayrım gözetmez: Birey, enerjisinin ve hevesinin tümünü, kendini içinde bulduğu ya da otoriteler tarafından yerleştirildiği göreve vermek zorundadır. Batı toplumunun köreltilmiş bireyleri karşısında, Sovyet sisteminin her yönüyle bireyleri geliştirme olanağı sağladığı yolundaki Sovyet Marksist iddia, yabancılaşmış çalışma ile yabancılaşmamış çalışma arasındaki kesin ayrımın kaldırılması temeline oturtulmuştur. (18) Ancak,

(18) Igor Semenovich Kon. «Razvitie lichnosti pri sotsializme» (Sosyalizmde Kişiliğin Gelişmesi) Sf. 3

komünizmin Sovyet sosyalist yapısına, Marx ve Engels'in komünist toplum kavramları uygulandığı zaman, Sovyet kavramı ile Marksist kavram arasındaki ayrılık derhal göze batar: Sovyet görüşüne göre, bireyin tamamen gelişmesi demek, çok usta bir emekçi olması demektir. «Sosyalist düzende, çalışma niteliğinin değiştiği» iddia edilir; bu görüşe bağlı olarak, «herkesin, kendisinin ve insanların iyiliği uğruna, yeteneklerine göre çalışması zorunlu» görülür. Kişinin yetilerine uygun olarak çalışması, «yaşam ihtiyaçları alanındaki» çalışma olarak kaldığı sürece, yani insan yetilerinin özgür faaliyeti olmadığı sürece, bu formülün ne sosyalist, ne de komünist bir niteliği olamaz.

Son zamanlarda öngörülen ve uygulanan büyük ölçüdeki gevşek tutum, teknik ve ahlâk ölçülerinin, iş üretimciliği ile ahlâkın, iş yeterliliği ile mutluluğun kaynaşmış anlamlarını bozmamıştır. Ötedenberi süregelen, (halkın görüşlerindeki kapitalist etkilerin kalıntısıyla savaş) sloganı altında rejimin hedeflerine zarar verebilecek bütün liberal eğilimlere karşı amansız ve sistematik bir mücadele hâlâ yürütülmektedir.

Sovyet Marksizmi, kapitalist ögelerin kendilerini sürdürmesini, «kapitalist çevrelenme» nedenine bağlar. Batılı güçler, Sovyet devleti içinde hâlâ ayakta kalmayı başarmış bu geçmiş kalıntılarını yeniden harekete geçirmekle, suçlanırlar. Oysa Kapitalist ideoloji ve tutkulara karşı sürdürülen mücadele, asıl iç p o l i t i k a a l a n ı n d a önem taşır. Bu mücadele artan üretimin gevşemesi tehlikesini ortadan kaldıracaktır. Bunun dışında ve belki de bundan daha önemli olarak, iyi eğitilmiş, usta ve düzenceli bir iş gücü yaratacak ve mev

cut iş gücünü de bu düzeye yükseltecektir. Geçmişin kalıntılarına karşı girişilen bu mücadele, başlangıçta kapitalizmin, kapitalizm öncesi değer ve davranışlara karşı açtığı savaşa benzer. (19)

Bireylerin ideolojik açıdan yeniden eğitilmesi, çalışma konusundaki, istismarcı topluma uyan ve bu topluma özgü olan olumsuz tutum yerine, hâlâ «sosyalist» tutum temeline oturtulmaktadır. İşçinin, çalışması ile olumlu özdeşliğinin istenmesi, durup dinlenmeden «sosyalist rekabetin» yürütülmesi için baskı yapılması bütün alanlarda sürüp gitmektedir. Sovyet önermelerine göre, bu baskı başarılı olmaktadır:

«Çalışma konusundaki yeni tutumun gelişiminde, sosyalist rekabet düzeni büyük rol oynamıştır. İç savaş yıllarında ortaya çıkmış olan ilk «komünist Cumartesi»lerden (ücretsiz çalışma) ülkenin büyük çapta endüstrileşme dönemindeki «fırtına kuvvetleri»ne endüstri alanındaki yenilik öncülerinin kitlesel eylemlerine varıncaya dek, sosyalist rekabet gelişimi çeşitli ve önemli devirler geçirmiştir. Eğer Komünist Cumartesilere katılanlar sadece usta işçi grupları olmuşsa, 1920'lerin sonunda ve 1930 'ların başındaki fırtına kuvvetleri hareketi ve sosyalist rekabet, işçilerin büyük kısmını içine almıştır ve bu işçiler arasında endüstrinin yeni buluşla-

---

(19) M. M. Rozental, «Marksistskii Dialekticheskii metod» Sf. 303

rına öncülük edenlerin sayısı gitgide artmaktadır.» (20)

Stakhanovizm, «kişiliğin bütün yönleriyle gelişimini» sağlayacak ön koşulları hazırlıyor olarak gösterilir. (21) Devletin silinip yitmesinden önce, nasıl güçlenmesi gerekiyorsa, aynı şekilde, ağır işin ortadan kalkması için de, önce yoğunlaşması gerekir.

Üretim millileştirilmiş olduğu için, Sovyet toplumunda, sözde yabancılaşmış çalışma yoktur. Oysa, millileştirme, yabancılaşmayı engellemez. (Toplum açısından gerekli) çalışma zamanı, toplumsal servet ölçüsü olarak kaldığı sürece, yabancılaşma da sürer.

«Çünkü gerçek servet, bütün bireylerin gelişmiş üretimciliğidir. O zaman, servet ölçüsü, artık çalışma zamanı değil, serbest zaman (istenildiği gibi yararlanılan zaman) olur. Çalışma zamanını servet kıstası olarak kullanmak, serveti, yoksulluk te-

---

(20) G. Glezerman, «Tvorcheskaia rol, narodnykh mass v razvitii sotsialisticheskogo obshchestva» (Ulusal Kitlelerin Sosyalist Toplumun Gelişimindeki Yaratıcı Rolü) Kommunist, 1955, Sayı 3 (Şubat) Sf. 48. Jerzy G. Glicksman, «Sovyet Çalışma Politikasının Son Tutumu» başlıklı bir yazısında, «Stakhanovizmin değişikliklere uğradığını» belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, teknolojinin hızla gelişmesi sonucu, ağırlık, «bedenî çaba, bireysel verim, rekor kırıcı çalışmadan, teknik gelişime yol açacak yeni çalışma tarzları ve bu tarzların yayılması konusunda yapılan araştırmalara» kaydırılmıştır. Bu değişiklik ne denli önemli olursa olsun. Stakhanovizmin, yabancılaşmış çalışmayı koruyucu fonksiyonunu değiştirmez.

(21) Ts. Stepanian, «Usloviia i puti parekhoda ot sotsializma k kommunizmu» Sf. 502

meline oturtur... ve bireyin bütün zamanını, çalışma zamanına dönüştürerek, bireyi sadece bir emekçi durumuna getirir, onu, emeğinin altına düşürür. Bu yüzden, bugün, en gelişmiş makine, emekçiyi, ilkel insandan daha uzun süre çalışmaya ya da kendisinin ilkel araçlarla çalıştığından daha uzun süre çalışmaya zorlar.» (22)

Sovyet ahlâk felsefesinde yabancılaşmanın yadsınışı, başlangıçta, soyut teori kurmanın bir özelliği olarak görünebilir; ancak, daha yakından incelendiği zaman, Sovyet ahlâk felsefesinin somut özünü ortaya koyar. Yabancılaşma kavramının Sovyet toplumuna uygulanabileceğini reddetmekle, Sovyet ahlâk felsefesi, çalışma konusundaki baskıcı toplum düzenine karşı girişilen protestonun dayanağını ortadan kaldırmış ve bireyin ahlâk yapısı ile kişiliğini bu düzene göre uyarlamış olur. Sovyet devletinin hizmetinde çalışmak, başlı başına bir ahlâktır ve Sovyet insanının gerçek ödevidir. Bireysel ihtiyaç ve istekler bir düzenceye sokulur; kurtuluşa giden yol, çok çalışmaktır. Bir yeni, özgür yaşama yol açacak olan teori ve pratik insanları daha verimli daha yoğun, daha ussal bir çalışma biçimine alıştırma aracı durumuna getirilir. Calvinist çalışma ahlâkının, büyük gizlilik içindeki kutsal kararlara karşı duyulan us dışı merakı arttırmakla başardığı şeyi, Sovyet Mark-sizmi çok daha ussal yollarla başarır: Artan emek üretimciliğinin ödülü, daha doyurucu bir yaşam olacaktır. Söz konusu olan her iki durumda da, vaadlerden daha anlamlı olan ekonomik ve fiziksel güçler, istenilen başarıyı sağlamakta etkili olurlar.

(22) Marx, «Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie», Sf. 596

Aradaki benzerlik sadece raslantısal değildir: Her iki ahlâk felsefesi de, ortak bir tarihsel «çağdaşlık» temeline oturur. Bu ahlâk görüşleri, «geri kalmış» büyük halk kitlelerinin, yeni bir toplum sistemine katılması ihtiyacını; çalışma gününün alışılmış düzenini ahlâkî bir ödev gibi yerine getirebilecek, üretilen metalar, «Koşullar» yüzünden bireysel ihtiyaçlar için kullanılamadığı halde, daima daha ussal biçimde daha çok meta üretebilecek yetenekte, iyi eğitilmiş ve düzenceli bir işgücü yaratma ihtiyacını yansıtırlar. Bu açıdan alındığında, Sovyet ahlâk felsefesi, Sovyet toplumu ile kapitalist toplum arasındaki **benzerliği** kanıtlar. Bu benzerliğin temelleri, Stalin devrinde atılmıştır.

Sovyet toplumunun gelişimi içinde, Stalin devri, endüstrileşme, daha doğrusu, Lenin'in son yazılarında tasarlanan anlamıyla bir «endüstriyel uygarlık» devridir. Bu devrin uzun vadeli ana hedefi, ileri Batı ülkelerindeki üretim düzeyine «erişmek» ve bunu geçmektir. Endüstrileşmenin başlangıç noktası olarak Bolşevik Rusya'nın geri kalmış endüstrisi alınırsa, bu dönem, kapitalist endüstrileşmenin, «ilk birikimin» tamamlanışından sonraki başlangıç dönemine eş anlam taşır.

Bununla beraber, «arkadan gelen»in elverişli durumu, üretim araçlarının millieştirilmesi, merkezî plânlama ve totaliter denetim, Sovyet devletinin, çatışmaya yol açacak özel çıkarlar tarafından ciddi bir zarar görmeden, endüstrileşmenin birkaç evresini birden atlamasını, en usçul teknoloji ve makineleri kullanmasını, ileri bilimden yararlanmasını, en yoğun çalışma metodlarını uygulamasını sağlar. Sovyet ahlâk felsefesi, ilk endüstrileşmenin temel

değerlerini formüle eder; ancak aynı zamanda, daha sonraki dönemlerin değişik (ve hatta bu dönemle çatışan) gerekliliklerini de gösterir. Sovyet ahlâk felsefesi, işçi sınıflarının «temel düzenceye bağlanması ihtiyacı ile biresysel inisyatif ve sorumluluk ihtiyacını; insan aracının kalıplaşmış mutabakatı ile mühendisin imgelemini birleştirmek zorundadır. Sovyet ahlâk felsefesi, gerek uzun iş gününe ve gerekse yüksek iş verimine, gerek niceliksel ve gerekse niteliksel faaliyete bir manevî destek bulmak durumundadır. Sovyet endüstrileşmesinin niteleyen gerikalmışlık koşulları, Sovyet toplumunun ahlâk görüşlerinde olduğu kadar,siyasal kurumlarda da, ileri teknoloji koşullarıyla (onsekizinci yüzyıl endüstrisinin yirminci yüzyıl endüstrisiyle karşılaşmış gibi) karşı karşıya kalmışlardır. Yönetimdeki mutlakiyet, demokrat Batının meşrutiyetçiliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıcaklıklı ve otoriter bürokrasinin, yeniden işlenmesi, yenilenmesi ve tabandan geleceklere açık tutulması gerekmektedir. Bunu zorlayan nedenler, sadece, üretim cihazının etkenliği ve alanını genişletmek ihtiyacı değil, aynı zamanda, Batı dünyasının gerçekleri ve yetenekleriyle girişilmiş açık rekabettir. Tabandaki halk yığınlarının kültürel ve maddî düzeylerinin yükseltilmesi, sadece siyasal nedenlerle değil, ekonomik nedenlerle de vazgeçilmez bir zorunluluktur. Bunlar, uzun vadeli Sovyet politikasının belkemiğini meydana getiren «üretim güçlerinin gelişimidir.»

Sovyet ahlâk felsefesi, ekonomik ve siyasal ihtiyaçların bu farklarını birleştirmeye ve bunları, bir bütün ahlâk değerleri sistemi içinde toplamaya çalışır. Böylelikle, bireysel inisyatif ve kendiliğinden davranış ile otoriter düzenceyi, Stakhanovist reka-

bet ve sosyalist eşitliği, çalışmanın erdemini ve boş zamanın erdemini, sıkıntının ve özgürlüğün onurunu, totaliter değerlerin de demokratik değerlerin yüceliğini öven öğütler yanyana gelirler.

Sovyet ahlâk felsefesi, bütün görüşlerinde, Sovyet toplumunun yapısında varolan bir çelişkiyi yansıtır. Bu çelişki, sosyalist ekonomi ilkelerinin, çok ileri kapitalist bir dünya ile karşı karşıya bulunan gerikalmış bir ülkede uygulanacak tahakküm aracı durumuna getirilmesinden doğmuştur. Kapitalizme «yetişme» ihtiyacı, sosyalizme gidecek tek yol olarak zorunlu ve hızlı bir endüstrileşmeyi içermiştir. Yolun **sonundaki amaca** bağlı insancıl değerler, ideoloji biçiminde kutsallaştırılınca, **araçlara** bağlı değerler, yani topyekûn endüstrileşme değerleri de, asıl egemen değerler durumuna gelmişlerdir. (Bu incelemenin Birinci Bölümünde üzerinde durduğumuz gibi, öyle pek de uzak olmayan bir gelecekte, Sovyet nüfuz alanının dışında ve hattâ belki de içindeki komünist partiler, geleneksel Sosyal Demokrat partilerin varisi durumuna gelebilirler. Bu noktada, ideolojik alandaki çarpıcı bir paralleliğe değinmiş bulunuyoruz. Amaç ikinci plâna düşer ve araçlar birinci plâna çıkarak herşeye egemen olurlar. Araçların tümü, «eylem»in kendisi durumuna gelir. Bu «eylem», gerçekleşmesini ertelediği amacın değerlerini masseder ve kendini onlarla donatır. Alman Sosyal Demokrasisinin, Eduard Bernsteindan bu yana sürdüregelmiş olduğu felsefe de bu değil midir?) Sosyalist ahlâk, böylelikle, endüstri ahlâkına bağımlanmış olur. Endüstri ahlâkının çeşitli tarihsel evreleri bir tek birleşik ünite halinde birleştirilir ve Kalvinizmle Puritanizm, mutlakçılık ve liberalizm, nasyonalizm, şövenizm ve enternas-

yonalizm, kapitalizm ve sosyalizmin değerlerini bir araya getiren bir bütün durumuna gelir. Sovyet ahlâk felsefesinin tuhaflığını yaratan işte budur.

Bu aykırı bütün içinde üstün gelen güçler, baskıcı güçlerdir. Okulda ve evde, çalışmada ve eğlencede, özel yaşamda ve topluluk içindeki davranışları belirleyen kurallar, batıdaki karşılıklarının daha eski dönemlerine o denli benzerler ki, «Protestan - kapitalist ahlâk görüşü ruhu»nu yaymaya çalışan vaazları andırırlar. İyi çalışma konusundaki Püriten öğütlerden pek de farklı değildir bu ilkeler. Tekeşli aile düzeninin, ve evlilikteki aşkın vereceği haz ve mutluluğun övülmesi, klâsik «küçük burjuva ideolojisi»ni anımsatır. Özel yaşam alanının ortadan kaldırılması ise, yirminci yüzyıl gerçeğini yansıtır. Bir yandan, doğum oranının artması, enerjinin rekabet düzenindeki çalışmaya yöneltilmesi ihtiyacı Eros'un belirtileri olarak göklere çıkarılırken, öte yandan fahişeliğe, zinaya ve boşanmaya karşı açılan savaş, Batıdaki ahlâk düzgülerinin birer eşini yaratır. Şurası mutlak ki, erotik ilişkileri, değerli meslekî çalışma ile birleştirmeyi teşvik eden öğütler fazla ciddiye alınmamalıdır: Bu konuda, resmî ve yarı resmî istihza ve protestoların ve kişilerin yaygın aşırılıklarının varolduğu kanıtlanabilir durumdadır. Bu noktada belirleyici durumda olan, genel tutum ve eğilimlerdir ve bireyin, kendi özel ilişkilerini değerlendirmesi, siyasal açıdan hoş görülür değerlendirme ile uyuşum içindedir.

Son zamanlarda, gevşeme yaygın bir tutum durumuna gelmiştir; ancak, temeldeki ahlâk görüşleri değişmemiştir. Tutulan yol, baskının kaldırılmasına değil, normalleştirilmesine gidiyor gibidir. Çağdaş endüstriyel uygarlığın eğilimleriyle aynı para-

lelde olmak üzere, baskı, baskı altına alınanların «kendileri tarafından» yeniden yaratılır duruma getirilmektedir. Bu, dıştan uygulanan zoraki baskıyı azaltır. Bu konuda örnek olarak, aşkın, çalışma ahlâkına bağımlanmasına karşı gerek halk ve gerekse resmî makamlara yönetilen protestolar gösterilebilir. Bu protestolar, kesinlikle liberal görüşe karşıdırlar: Bunlar, aşk, sorumluluk, aile ahlâkı ve hattâ mutluluğun devletin ödevleri olduğunu idia ederler:

«Aşk konusuna gereken önemin verilmemiş olması, sinema oyuncularımızın çoğunun; büyük toplumsal önem taşıyan bazı sorunlara eğilmemelerine yol açmıştır. İnsanların, doğrudan doğruya daha büyük bir grubun üyeleri olmadığı aşk, aile ve günlük yaşantı çerçevesi içindeki sorunları konusunda, gerilemeler büyük olanak içindedir. Sık sık görülmüştür ki, çalışma düzeninde son derece ileri olan biri (yani hem Stakhanovit ve hem de topluluk içinde faal olan biri) evdeki yaşamında alabildiğine sıkı bir düzence kurmakta, bencil, kaba, düşüncesiz ve sorumsuz davranışlarda bulunmaktadır. Şunu aklımızdan çıkarmamalıyız ki, bu durum er geç, bu insanların çalışma düzenlerine, topluluk içindeki yaşantılarına ve ahlâklarına da etki yapacaktır. Özel yaşam alanı bir kenara bırakılmamalıdır. Sinemanın bütün kaynaklarını seferber etmek ve insanların sadece topluluk içindeki yaşantılarında değil, özel yaşamalarında da arta kalmış olan burjuva kalıntılarını silip yok edecek komedi ve taşlama türlerinden yararlanmak zorunludur.» (23)

---

(23) M. Shmarova, «On Those Who Do Not Love to Talk about Love» (Current Digest of Soviet Prees, Cilt V, Sayı 18, 1953, Sf. 27)

Böylelikle, protestolar, Sovyet devletinin hizmetindeki Sovyet düzencesinin gerekliliklerivle aynı paralele getirilmiş olur. Erotik ilişkilerin, çalışma ilişkilerine ve «toplumun değerleri»ne bağlanmasına karşı çıkarak, bu ilişkilerin **özerkliğinin** korunmasını savunan yeni cinsel ilkeler, ashında, erotik ilişkilerin, çalışma ilişkilerine daha büyük bir uyum içinde bağlanmasını öngörürler. Aşk, zorunluklar alanında bir özgürlük tepkisi olmaktan çıkıp, bir zorunluluk durumuna gelmelidir. Marx'a göre, metaların değişim değerlerini belirleyen, değerler yasası, bireyler arasındaki ilişkilere de egemen duruma getirilir. Bunu en açık seçik olarak bir kadın ortaya koymuş ve Stalin bu kadının sözlerini, İkinci Kollektif Çiftlikler Kongresinde aynen yinelemiştir: (24)

«İki yıl önce benimle evlenmeye kimse yanaşmıyordu, drahomam yoktu çünkü. Oysa bugün, 500 iş günüm ve peşimden ayrılmayan bir yığın tâlibim var. Ama, şimdi de ben ağırdan alıp, istediğim gibi birini seçeceğim.»

Ekonomik ve ahlâkî değerlerin kaynaşması, Sovyet ahlâk felsefesinin belirgin bir özelliği değildir. Gerçekten de, «drahoma»nın, iş günleri, ya da mal mülk, para ile hesaplanması pek büyük bir ayrım yapmaz; ama, Batı ölçülerine göre, ahlâk değerleri ile ekonomik değerlerin kaynaşması, ahlâk dışıdır ve ideoloji maskesi ardında gizlenir. Sovyet ahlâk görüşünde ise, bu «ideolojik paravan» çok daha incedir, hattâ hemen yok gibidir. Aşk ve çalışma

---

(24) S. Wolfson, «Changing Attitudes in Soviet Russia; The Family in the USSR» Sf. 292

yeterliliği, pekâlâ bir arada yürütülebilmektedir. Aşk konusundaki toplumsal durum ve koşullar, bilinçli olarak ele alınır ve siyasal düzenlemeye bağlanır. Bu, Batı ahlâk görüşünü şaşırtıcı bir durumdur ve yitirilen şey, gerçekten büyüktür: Bu görüş, Batı kültürünün en yüce imgelerini ve ülkülerini etkiler. Wolfson bu konuda şöyle diyor:

«Sosyalizm koşulları içinde (Romeo Jülyet teması) devrini doldurmuştur. Aşıkların birleşmelerini, evlilik ve aile düzeninde bir araya gelmelerini engelleyen toplumsal koşulların bulunduğu kapitalist düzende ortaya çıkan trajik olaylara, Sosyalist toplumda yer yoktur.» (25)

Bu söz, yalın anlamından çok daha derin niteliktedir. Hiç kuşkusuz, Romeo Jülyet öyküsü, «aşıkların birleşmelerini engelleyen toplumsal koşullara» bağlıdır. Tristan ve Isolde, Don Juan, Madame Bovary, Anna Karenina'nın öyküleri de hep aynı koşullar çerçevesinde gelişmişlerdir. Ancak, bu toplumsal koşullar, söz konusu aşkların mutsuzluğunu olduğu kadar mutluluğunu da belirlemişlerdir. Çünkü, bu koşullar, aşkın kendi gerçeğine ulaştığı boyutu yaratmışlardır: Yani aşk, **res publica'ya** karşıt ve bütün hazzını ve mutluluğunu bu karşıtlıktan elde eden bir bireyler arası ilişkidir. Eğer Tristan ve Isolde, Romeo ve Jülyet, evli barklı ve üretici çalışma düzenine girmiş mutlu çiftler olarak düşünülemiyorlarsa; bu, (toplumca zorlanan) «üreyememezlik»lerinin, uğruna yaşadıkları ve öldükleri şeyin temel niteliği oluşundandır. Uğruna yaşadıkları ve öldükleri şey ise, sadece ve sadece baskıcı toplumsal grupların ve bu grupların koyduğu ku-

(25) Aynı yapıt, Sf. 300

ralların dışında ve onlara karşı olan bir yaşamda gerçekleştirilebilecek değerlerdir. Bu aşk, kendi yasalarına ne denli bağlı kalırsa, toplumun yasalarını o denli tehdit eder. Batı uygarlığı bu çatışkının farkına varmış ve bunu ahlâk felsefesinin temel ögesi durumuna getirmiştir. Yasalar yasalarla, değerler değerlerle karşı karşıya gelir; hangi yasanın üstün geleceği konusunda hiçbir ahlâk yargısı yoktur. İki değer sistemi, iki ahlâk felsefesi yanyana yaşarlar ve her biri kendi gerçeğini sürdürür; her biri kendi hakkını tanıtlamak zorundadır. İkili ahlâk görüşü, sadece Batı ahlâkçılarının övdüğü erotik bağlılık konusunda değil; grupların gruplarla, dâvâların dâvâlarla, geleneklerin geleneklerle olan çatışmalarında da ikili ahlâk söz konusudur. Antigone Creon'a ve Creon Antigone'ye karşı haklıdır. Devrim statüko karşısında ve statüko devrim karşısında haklıdır. İkili ahlâk görüşü, çatışan tarafların her birine hak vererek, kısıtlayıcı toplumsal düzeni aşan bireysel ve gruplara özgü istekleri mazur göstermiştir. İkili ahlâkın sonu, uygarlığın bir koca döneminin sonu demek olacaktır.

Erotik tehlike alanının devletin eline geçmesiyle, bireysel ihtiyaçlar üzerindeki baskı ve denetim bütünlüğe ermiş olur. Bu durumda, insanın içgüdülerinin önüne, kurtuluşunu engelleyecek etken barikatler kurulacaktır. Toplumsal üretimin bireysel ihtiyaçlara göre dağıtılmasıyla gerçekleşek olan ikinci evre başladığı takdirde ve başladığı zaman, bu ihtiyaçlar, siyasal yönetimi «kendiliklerinden» sürdürür duruma gelmiş olacaklardır. **Res publica,** kendi üyeleri ve vatandaşları olan bireylerin res'i olmadıkça, özel cinsel ahlâkla, siyasal ahlâk **res publica** arasında uyuşum sağlanması, baskıcı olmak zorun-

dadır. Bu konuda ulaşabilecek en büyük başarı, ahlâk görüşünde daha yüksek bir usçulluk derecesine varmak olabilir. Bu da, örneğin çatışkıların, nevrozların, özel kişisel mutsuzlukların azaltılması veya önüne geçilmesiyle gerçekleşebilir. Mutluluğun, bir fikrî ve bedenî yoksunluğa yol açmaması şartıyla, bu, uğrunda mücadele edilmeye değer bir amaç olabilir. Uyuşum, otoriter yönetim çerçevesinde başarılırsa, yönetilen toplumsal ihtiyaçlara, bir yeni boyut, yani erotik ihtiyaçlar boyutunu katmaktan başka birşey yapmış olmayacaktır. Uyumlu aşk ilişkilerinin gelişimi, ufukta belirmekte olan «tüketim bilimi»nin bir bölümü durumuna gelecektir. Bu konuda, S. G. Strumilin, 1950 Haziranında toplanan Ekonomi Enstitüsü konferansında çok ilginç fikirler ileri sürmüştür:

«İhtiyaçlara göre dağıtımı söz konusu etmeden önce, bu ihtiyaçların açık seçik olarak tanımlanması gerekir. Komünist toplum üyelerinin ihtiyaçları, tüketim malları alma fırsatlarını heba etmeyen, bilgili, kültürlü kişilerin ihtiyaçlarıdır. Bir tüketim bilimi, yaratılmak üzeredir. SSCB'nde, beslenme kurallarını inceleyen bir Beslenme Enstitüsü bulunmaktadır. Komünist düzende, insanların ihtiyaçları tamamen farklı ve bireysel olacaktır. Ancak, toplumsal açıdan gelişmiş insanların ihtiyaçlarını tamamen karşılıyacak belirli kalıplara yönellen bir ortalama bulunması gerekir.» (26)

(26) «Voprosy Ekonomiki», 1950, Sayı 10

— XII —

AHLÂK İLMİ VE ÜRETİMCİLİK

Sovyet ahlâk felsefesinin en önemli niteliklerinden bir kısmının, Stalin devrinden çok önce belirlenmiş olduğu dikkati çeken bir durumdur. Stalin döneminin sert ve baskıcı ahlâk görüşü, genellikle, 1920'lerin, cinsel ahlâka o günedek eşi görülmemiş devirle kıyaslanır. Aradaki zıthk, yerinde sayılabilir: Rus Devriminin «kahramanlık devri» oldukça değişik siyasal ve ahlâkî değerleri kabul etmiştir. Mamafih, her iki devir de, tek ülkede ve tek nüfuz alanında sosyalizm konusunda aynı uzun vadeli hedefleri paylaştıkları için, ahlâk görüşlerinde de belirli siyasal ögeleri paylaşırlar. Devrimci cinsel ahlâkın belli başlı sözcüsü sayılan Kollontai, çocuk doğurma ve yetiştirmeyi, «üretici çalışmanın» bir kalıbı olarak görür ve fahişeleri, «üretici çalışma saflarından» kaçmakla suçlar. (27) Kollontai'nin, burjuva ahlâkına özgü gördüğü özel ve genel yaşam ahlâkı arasındaki uyuşmazlık, Kollontai'nin ahlâk felsefesinde, «toplumsal duygular»la uzlaştırılabilecektir. Bu duygular, burjuva toplumunun bireyci ahlâk düzeninde ortaya çıkamaz. Sosyalist toplumda, «kollektif», «tecrit edilmiş, kendi içine kapanmış aile bünyelerinin varolmasına hiçbir olanak tanımayan» bir gerçek durumuna gelir. (28) Ancak o zaman da, gerahlâk, özgür bireylerden meydana gelen bir topluluğun değil, bir çalışma kollektifinin ahlâkı olmuş-

---

(27) «Prostitutsiia i mery bor'by s nei» (Fahişelik ve Fahişelikle Mücadele için Tedbirler) Sf. 22 - 23

(28) Aynı yapıt, Sf. 22

tur. Şimdi olduğu gibi o zaman da, üretimcilik, «üretim güçlerinin gelişimi», gerek toplumsal ve gerekse kişisel ilişkileri yöneten ahlâk değeri olmuştur.

«Üretimcilik» ya da «üretici» teriminin ahlâkî anlamı, «kapitalist ruh»un doğuşundan bu yana, maddî üretim ölçüsünü olduğu kadar, pazar değeri olan, yani toplumsal bir ihtiyaca karşılık veren kültürel metaların yapımını da belirtmiştir. Kapitalist düzende, artan üretimcilikle yoksullaşma arasında zorunlu bir bağmtı olduğunu ileri süren Marx «üretici» terimini sadece artık değer yaratan emek için kullanarak ve bağımsız entellektüel, yaratıcı çalışma da dahil olmak üzere bütün diğer çalışma kalıplarını «üretici olmayan» diye niteleyerek, üretimciliğin bu baskıcı kavramını belirtmiştir. Marksist teoriye göre, toplumsal üretim, emekleriyle toplumsal serveti meydana getiren bireylerin kollektif denetimine girmedikçe, toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar arasındaki, toplumsal ve bireysel üretimcilik arasındaki uzlaşmazlık sürüp gidecektir. Üretim tarzında yapılacak böyle bir devrim gerçekleşmediği takdirde, uyuşmazlık devam edecektir: Toplumun ve devletin yararına olan, mutlak bireyin de yararına demek değildir. Ve yine aynı nedenle, devlet, bireylere kabul ettirilen bir bağımsız güç olarak kaldığı sürece, kişisel ilişkiler, **res publica**'nın baskıcı ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeni kalıplara sokulmazsa, **res publica** haline gelemezler. Bu koşullar altında, çocuk meydana getirmek, gerçekten makine üretimi anlamı içinde bir üretimcilik niteliği kazanır ve evine bağlı bir baba ve koca, çalışkan bir işçinin yeterliliği anlamında, «iyi» olarak tanımlanır.

Bireysel ahlâkın, üretim güçlerinin gelişimine bağlanması, Stalin devrinde Sovyet ahlâk görüşünde meydana gelen değişmelerle büyük ölçüde güç kazandı. Bu değişimler, 1930'ların başında, sıkı, düzenceli, otoriter bir ahlâk görüşünün yeniden kurulması olmuştur. Bu konuda olgular herkesçe bilinir; biz de bir kez anımsatmaya çalışalım: Evlenme ve boşanma kanunlarının katılaştırılması; aile ve aile sorumluluğunun yeniden birinci plâna geçmesi; «Üretici» cinsel ilişkilerin övülmesi; otoriter eğitim sisteminin yeniden yürürlüğe girmesi, vb. Mamafih, Sovyet ahlâk görüşünde değişen şey, felsefî içerik olmamış, toplumsal içerik, yani endüstrileşmenin yer aldığı uluslararası çerçeve ve endüstrileşmenin düzeyi ve alanı değişmiştir. Birinci Beş Yıllık Plânla, Sovyetler Birliği, Batının ileri ülkeleriyle ekonomik, siyasal ve stratejik rekabete girmiştir. Bu arada, «kapitalist istikrarın son»u, «devrim dalgalarının yükselmesini» sağlayamamıştır: Bu dönemin sonunda, sosyalizm uluslararası yaygınlığa ulaşacağı yerde, tecrit edilmiş ve iç çatışkılara düşmüştür. Ahlâk görüşünde yeniden otoriter tutumun egemen oluşu, denetimin genel olarak sıkılaştırılmasıyla birlikte olmuştur. Bu tutum, savaşa sıkıntıya ve düzenceye hazırlık için girişilen fikrî ve bedenî çalışmaların bir bölümü olmuştur.

Ancak, eğer liberal ahlâk görüşünün ortadan kaldırılması, endüstri temelinin kurulması için gerekli olmuşsa, bu temelin kurulmasından sonra, üretim ve toplumsal servet arttığı halde, bu ahlâk görüşüne karşı girişilen mücadele niçin sürdürülmüştür? Şurası mutlak ki; Stalin devrindeki otoriter tutum, meyvasını vermiştir: (Sıkı bir çalışma

düzencesi, uzun iş günü, «bilimsel yönetim», yönetim otoritesi, parça başına ücret ve prim sistemi, rekabet düzeninde kazanç sağlama gibi) daha önceleri yerilmiş olan «kapitalist endüstrileşme» metodlarının uygulanması, Sovyet ekonomisinin, endüstriyel gelişmedeki birkaç evreyi birden yirmi yıla sığdırmasını sağlamıştır. Nitekim, Sovyet sistemi, emek üretimciliğinin sürekli artması ve usçulluğun sürekli gelişmesi acısından tıpkı karşıtı olan sistem gibi, kendi kendini sürdürür duruma gelmiştir. Aynı zamanda, «kapitalist çevrelenme»nin sürüp gitmesi ve hazırlık ekonomisinin devam ettirilmesi gelişim hızı tutumun gevşetilmesine yol açacak durumda bile olsa, bireysel ihtiyaçlar üzerindeki merkezî baskı ve denetimin de kendi kendini sürdürmesini gerekli kılmıştır. Sovyet ahlâk felsefesi, üretim ve servet artışı ile sıkıntı ve fedakârlığı gerektiren toplumsal ihtiyaçlar arasındaki çatışmaya kanıttır. Üretim ve servet artışını, bireysel ihtiyaçların karşılanması ve bireysel özgürlüğün tanınması için kullanma olanakları ne denli büyürse, aradaki çelişkiyi, sistemi yürüten itici gücü zayıflatmadan asgarîye indirme ihtiyacı o denli büyümektedir. Endüstrileşme ilerlediği ve Batı ile olan rekabet semeresini vermeye başladıkça, terör, kazançlı ve üretime yaralı olmaktan çıkmaktadır. Terör, büyük ölçüde gelişmiş bir endüstri toplumunun gerektireceği üretici ve usçul koordinasyonun yerini tutabilecek durumda değildir. Bu gereklilikler, bireylere aşılanmalı ve onların kendi ahlâk değerleri olmalıdır. Devrimin «kahramanlık dönemi»nde kurumlaşmış denetim ve baskıdan alınıp dış güçlere ve koşullara yöneltilebilecek olan şeyler, Stalin devrinde terörle sağlanmış olan şeyler, artık normalleştirilmeli ve bireylerin ahlâkî ve duygusal yapıları için belirli

bir kaynak durumuna getirilmelidir. İşletme, çiftlik ve büronun içinde ve de dışındaki bireysel davranışları yöneten etkili bir değerler düzeni kalıbına giren ahlâk, gelişen uşçulluğun bütünleyici bir bölümü olarak önemli rol oynar. Böylelikle, güçsüzlük ve kıtlık dönemine oranla devrimci dönemin liberal fikirlerinin gerçekleştirilmeleri daha akla yakın olduğu bir dönemde Sovyet ahlâk felsefesinin bunları yine tabulaştırması, bu ahlâk felsefesinin paradoksundan başka birşey değildir.

Üretimciliğin artışı ve endüstrinin yayılışı ile birlikte, uluslararası rekabet de yoğunlaşmıştır. Sovyet devleti sınırları içinde, eksikler ve açıklar devam etmekte ve yoğun bir seferberliği gerektirmektedir. Cinsel ahlâkın sıkılaştırılması ve kadınların cinsel erkinliğinin kısıtlanması gerekirken, kadın **«iş gücü»** nün arttırılması, geleneksel kısıtlanmaları aşan bir gelişmeyi zorunlu kılmaktadır. Sovyet ahlâk görüşüne göre, Komünist ahlâkı burjuva ahlâkından üstün kılan en yüce değerlerden biri de, erkeğin egemenliğine son vermek ve kadın erkek eşitliğini kurmak olmuştur. Sovyet sözcüleri, bu eşitlik konusundaki ahlâk görüşüne yol açan ekonomik nedenleri saklamamaktadırlar. 1936'daki çocuk düşürmeyi yasaklayan yasa ile ilgili olarak Sovyet tutumunu savunan Wolfson, Sovyetler Birliğindeki kadınların erkinliğini ve erkek egemenliğinden kurtuluşlarını, kadın iş üretimciliği açısından ele almıştır. «Sovyet Sosyalist toplumu, çocuk yetiştirme ve eğitim işinin, kadınlara analik görevleriyle etken, üretici ve toplumsal ödevlerini birleştirmelerine fırsat verecek koşullar yaratmıştır.» (29) Wolf-

(29) «Socialism and the Family,» (Changing Attitudes in Soviet Russia: The Family in the USSR) Sf. 283

son, «SSCB'nde çalışma ustalığının, kadın ve erkek emeğini eşitleştirmeye yöneldiğini» belirtmiş ve «en ilginç noktanın», «Sovyet kadınlarının, kapitalist toplumdaki kadınlara kapalı olan endüstri dallarında ilerledikleri ve ilerlemekte oldukları» olgusu olduğunu söylemiştir. (30) Kadınların eşitliği, sadece bedenî çalışma alanına bağlı kalmamıştır: «Pek çok kadın, endüstri, ulaşım, tarım alanında önemli yerler işgal etmekte ve bilimsel ve kültürel alanda adlarını duyurmaktadırlar; bu kadınlar, Sovyet devletinin yönetiminde faal rol oynamaktadırlar.» (31) Bu noktada, Sovyet toplumu, kendisinden önceki endüstri ülkelerini geride bırakmış olabilir; ancak, artan üretimcilik, bireylerin kendi denetimine girmedikçe, kadınların ekonomik ve kültürel bağımsızlığı, onlara sadece yabancılaşmış çalışma alanında bir eşitlik sağlar.

Görülüyor ki; insan üretimciliğinin metodik artışı, değeri hesaplanabilir ihtiyaçlar çerçevesinde ölçülen «soyut» iş gücündeki artıştır. Bireylerin somut çalışmasındaki ayrımlar, (büyük ücret ayrımlarıyla belirlenen niceliği ölçülebilir bir sisteme yol açan) ortak müştereke indirgenirler. Bireyler için, bu, **teknik** üretimcilik eğitimi demektir: Toplumsal ihtiyaç, bilimsel biçimde düzenlenmiş ve usçullaştırılmış çalışma zamanı ile belirlenir. Bu incelemenin Birinci Bölümünde, evrensel bir meslek eğitime ayrılabilecek çalışma saatlerinin kullanılması politikasına değinmiştik. Bu tür eğitim, bireyi (teknik bilgi ve kültürü çok yüksek olarak) her yönüyle geliş-

---

(30) Aynı yapıt, Sf. 287

(31) I. S. Kon. «Razvitie licnosti pri sotsializme» (Sosyalist Düzende Kişiliğin Gelişimi) Sf. 16

miş bir teknik araç durumuna getirir. Hiç kuşkusuz, meslekî eğitimin yanısıra «daha yüksek kültür»e ulaşmak için de ayrı bir eğitim gerekir; teknik ve siyasal nitelikte olan birey, aynı zamanda, kültürlü birey olmalıdır. Ancak, baskıcı bir siyasal sistem içinde teknolojik ussallığın egemenliğini sağlayan tarihsel eğilim, aynı zamanda, daha yüksek kültürün getireceği ahlâk görüşlerine ulaşma çabalarını da engeller. Daha yüksek kültür düzeyinin ahlâk görüşü, yönetici grupların aslen işsiz güçsüz sınıflar oldukları bir uygarlığın ürünüdür; bu yönetici sınıfların (toplum için gerekli çalışma açısından) «üretici olmayan» yaşamları, kültürel atmosferi meydana getirmiştir. Bir başka deyişle, «yüksek kültür», fikrî çalışmanın bedenî çalışmadan kurumlaşmış ve ahlâken onaylanmış bir biçimde ayrılmasına bağlı olmuştur. «Kişilik» değerlerinin «fazladan» gelişmesi beklenmemiş ve bu gerçekleşememiştir. Kişilik değerleri, bireysel yaşamın tümünü biçimlendirmek üzere konulmuş ölçülerdir. Bunun tersine olarak, endüstri uygarlığı, fikrî çalışmayı meta değişimi değerlerine bağlayarak fikir ve beden çalışması arasındaki ayrımı giderek azaltmış ve «üretici olmayan» bir işsiz sınıfın ahlâkî değeri olduğunu kesinlikle yadsımıştır. Toplumsal direnç temelini yitiren kültür, yönetim altındaki özel ve toplu yaşamın bir parçası olan makinenin dişlisi durumuna gelmiştir.

Üretimcilik ahlâkı, Sovyet toplumunun bugünkü dönemini niteleyen teknolojik ve siyasal ussallık kaynaşımını belirtir. Bu dönemde, sözü geçen kaynaşma, bireysel özgürlük ve mutluluk bakımından kendi potansiyellerini baskı altında tutmaktadır. Tekniğin kollektif bireysel denetimini ve bireysel do-

yum için kullanımını engelleyen politikadan kurtulduğu anda, teknolojik ussallık, özgürlük konusunda güçlü bir araç durumuna gelebilir. Ancak o zaman, üretimcilik ahlâkının, baskıcı siyasal çerçeveyi zorlayan eğilimleri kısıtlayıp kısıtlamadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorun, incelememizin birinci bölümünde yer alan bir başka soruyla aynı paralele gelmektedir: Orada demiştik ki; uluslararası «normalleşme» koşulları içinde, Sovyet sistemindeki üretici güçlerin gelişimi, baskıcı düzeni «aşmak» ve bu düzeni sürdürecek, olasılı, siyasal karşı tedbirleri baltalamak eğilimindedir. Şimdi, bireysel üretimciliğin gelişiminde de buna bakışık bir eğilim olup olmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz, bireysel üretimcilik gelişimi, üretici güçlerin gelişiminin bir bölümüdür. Ancak, böyle olmakla, bireysel üretimcilik gelişimi, öznel bir etmendir. Hareket yasaları (devlet ya da toplum tarafından) dıştan «belirlense» bile, yine bireysel üretimciliğin kendine özgü yasaları olarak kalır. Bireysel üretimciliğin, teknik üretimcilik o l a r a k gelişimi, siyasal yönden ve sınırları aşma eğiliminde midir? Bu konuda verilecek en kaba taslak bir cevap dahi, incelememizin sınırları dışında bir sosyolojik ve psikolojik araştırmayı gerektirecektir. Ancak, bu sorunun, Sovyet gelişmelerini değerlendirme açısından önemini göz önünde tutarak, bu konuda bazı fikirler ileri sürmeye çalışacağız.

Bu alanda çok önemli bir gerçek vardır: Sovyet toplumunda gerek yöneticiler ve gerekse emekçiler arasında hızlı ve yaygın bir biçimde gerçekleştirilecek otomasyona karşı koyacak **«doğal»** bir güç yoktur. Bu yüzden, toplum açısından gerekli tatsız çalışmanın insandan makineye devredilmesi,

oldukça hızlı bir ilerleme gösterecektir. Bu durum, Batı ile girişilen rekabet çekişmesinin en etken silâhlarından biri olduğu için, insandan makineye iş devri daha da çabuk ve kolay gerçekleşecektir. Bu yolla kazanılan insan enerjisi, teknolojinin baskıcı kullanımı yüzünden özgürlük sağlayamamaktadır: İş gününün uzunluğu, hızlı çalışma metodları, israf maddeleri üretimi, insan enerjisini kısıtlamaktadır. Teknolojinin bu yoldaki kullanımı, onun insandan uzak ve yıkıcı niteliklerini meydana getirir: Kısıtlayıcı bir toplumsal ihtiyaç, teknik gelişimi belirler. Teknik cihazın, bireysel ihtiyaçları en iyi biçimde karşılamak üzere yeniden düzenlenişi, teknolojinin yolunu çizen toplumsal ihtiyacın «yeniden tanımlanmasını» gerektirir. Bir başka deyişle, teknolojinin gerçekten özgürlüğe yol açan etkileri, teknolojik gelişimde kendiliklerinden ortaya çıkmazlar; bunların oluşması için, temel ekonomik kurumlarm ve ilişkilerin değişimini kapsayan bir toplumsal değişiklik gerekir.

Millileştirme, Sovyet toplumunun, bu **toplumsal** değişim evresini atlayıp, sadece **siyasal** değişimi, yani aynı toplumsal temel (millileştirme temeli) üzerinde denetimin tepeden tabana geçmesini gerçekleştirmesine yardımcı olacak mıdır? (32)

Bu gelişimin niteliği, uluslararası güç dengesine bağlıdır. Sovyet toplumunda hızlı ve yaygın otomasyonu gerektiren özellikle (bir arada yaşama) uluslararası durumdur. Bu uluslararası durum sür-

(32) Toplumsal değişimle siyasal değişim arasındaki ayrım temelsizdir, ancak, burada toplumun ekonomik yapısındaki bir değişimi gerektirecek (örneğin özel teşebbüsten millileştirme ya da sosyalizasyona geçme gibi) gelişme ile yerleşik ekonomik yapı içindeki değişikliklerin arasındaki ayrımı belirtebilir.

dükçe, teknolojik ussallık, baskıcı siyasal ussallığa karşı çıkma ve bunu yerleşik temel üzerinde liberalleşmeye sevketme eğilimindedir.

Teknolojik ussallık, teknolojinin baskıcı kullanımıyla kısıtlanmış ve saptırılmış olan bir oyunculuğu da kapsar: Bu, (olasılıklar içinde) nesnelerle, nesnelerin birleşimiyle, nesnelerin kalıpları, düzenleri vb. ile oynamaktır. Bu faaliyet, ihtiyaçlar ve zorunluluklar baskısından kurtulduğu anda, özgürlük bilinci ve özgürlüğe kavuşmaktan başka bir amaç gütmeyecektir. Gerçekten de, bu durumda, teknik üretimcilik, uzmanlığın tam karşıtı olabilecek ve içsel mantığı çerçevesinde zorunlu çalışmanın bütünlenmiş usçullaşması fikrine, nesnelerin gerçekten teknik yönetimine dayanan Marksist teoride büyük yer tutmuş olan «her yönüyle gelişmiş, her işten anlar birey»in doğuşuna bağlanacaktır.

Ama, bugünkü gerçek, bu olanaktan öylesine uzaklaştırılmıştır ki, bu olanağın gerçekleşmesi bir spekülasyon gibi görünür olmuştur. Mamafih, sistematik olarak gelişen bir endüstrileşmenin doğal yapısındaki güçler, en kuvvetli siyasal güçler tarafından engelleniyor ve bastırılıyor gibi olsalar dahi, göz önünde tutulmayı gerektirecek denli önemlidirler.

— XIII —
KOMÜNİST AHLÂK EĞİLİMİ

Endüstrileşmenin ortak gerekliliklerinin, «burjuva» ve Sovyet ahlâk değerleri arasında büyük bir benzerliğe yol açtığını söylemiştik; bu benzerlik, gerek cinsel ahlâkta ve gerekse çalışma ahlâkmda görülmektedir. Sovyet ahlâk felsefesi, iki karşıt istem arasındaki bu ilişkiyi ele almakta ve burjuva toplumunun körettiği ahlâk değerlerinin Sovyet toplumunda gerçekleştirildiğini, burjuva toplumunda ideoloji olarak kalmış görüşlerin, Sovyet toplumunda birer gerçek olduklarını ileri sürmektedir. Sovyet ahlâk felsefesinin, Sovyetler Birliğinde ahlâk ilkelerinin ideolojiyi değil gerçeği yönettikleri yolundaki iddia, tıpkı Batıda buna benzer iddialara karşı çıkıldığı gibi, itirazla karşılanabilir. Ancak, tüm benzerliklere karşın, Sovyet ahlâk felsefesinin, toplumsal fonksiyonu açısından, farklı bir gelişime yol açıp açmadığı sorulabilir. Sovyet ahlâk görüşünün teknik - ekonomik temeli, böylesi bir olasılığa yer vermez ve sistemler arasındaki yakınlığa olduğu kadar temel ayrımlara da kanıt olur. Aradaki yakınlığı, endüstrileşmenin ortak gereklilikleri tanımlayabilir; temeli itibarile değişik endüstrileşme biçimi ise, görünürde birbirinin eşi olan değerler arkasındaki gerçek ayrımı yaratabilir.

Sovyet ahlâk felsefesinin olasılı yöntemini tanımlamaya çalışırken, başlangıç noktası olarak yine Romeo Jülyet önermesini ele alacağız. Bu önermenin iddiası burjuva bireyin, **res publica** içindeki doyumu ile aşılmış olması ve buna bağlı olarak da, **ego cogitan** ve **agens** olarak Batı kültürünün başlangıcı ve sonucu olan özerk «özne»nin aşılmış olmasıdır. Evreleri birbirine geçiren ve atlayan Sov-

yet plânında, özerk «burjuva» bireyin ortadan kalkması, bugünkü endüstri uygarlığının en son dönemine, yani kitle üretimi ve kitle yönetiminin, egonun kısıtlanmasına ve maddî manevî ihtiyaçlarının yönetimce düzenlenmesine yol açan döneme raslar. Batı toplumunun liberalizm sonrası döneminde oluşan, özel ve toplu yaşama arasındaki koordinasyon, Sovyetler Birliğinde, iyi eğitilmiş bilinç ışığında ve yaygın bir program biçiminde, farkına varılmadan ve bireylerin katkısı olmadan gerçekleştirilir. Bu koordinasyon, rekabet düzenindeki endüstrileşmenin gerektirdiği biçimde, bireylerin topyekûn seferberliğinin bir parçasıdır. İşte bu noktada ve sadece bu noktada, endüstri öncesi kültürün kalıntılarına egemen olunabilmiştir: Bireylerin hemen hemen «üretici olmayan», toplum açısından yararlı olmayan anlamındaki romantik eğilimleri ve özellikle erotik ilişkileri, siyasal ve toplumsal açıdan yararlı çalışma ilişkileriyle bağdaştırılmıştır. Bu endoktrinasyon etkili ise, birey için, yaşamanın, hâlâ **res publica**'nın ihtiyaçlarından bağımsız olan alanını yitirmek demeye gelir; devlet için ise, yıkıcı istek ve heveslerin sürdürülebileceği bir tehlikeli bölgeyi kontrol altına almak anlamını taşır. Bireyin geçişi ile, ahlâk değerleri özerk niteliklerini yitirirler ve bu kayıp, fizik ötesi vaadler ve onaylarla karşılanmaz. Kendi başına buyruk bir felsefe ve yaşantı düzencesi olan ahlâk ortadan kalkar.

Ancak ahlâk görüşlerinin geçerliliği, özerkliğe ya da fizik ötesi onaylara bağlı değildir. Eğer bağlı olmuş olsaydı, uygar toplumun çoktan yıkılması gerekirdi; çünkü, teknolojik denetim ve baskının artmasıyla, özerk kişilik ve fizik ötesi konuların etkenliği büyük ölçüde yıpranmıştır. Ahlâk görüşlerinin

onaylanması, bir öte dünya etmeni ya da birey vicdanının özerk ahlâk görüşüne bağlanmaktan çıkıp, pekâlâ **res publica'nın** onayı durumuna gelebilir. Ancak, **res publica,** kurumları çerçevesinde bütün bireyler için gerçekten insancıl bir yaşam düzeni kurar ve bunu sürdürürse, res publica'nın kabul ettiği ahlâk görüşü, bireyleri bağlayıcı bir duruma gelebilir (yani bir dış, yada içselleştirilmiş cebirden daha etkili ve öte birşey olur). Ahlâk görüşü, özü itibarile siyasal olabilir. Açıkça siyasal nitelikteki bir ahlâk sisteminin, mutlak, otoriter yönetim altında bir robotlar devleti yaratması gerekmez. Sovyet ahlâk felsefesinin öngördüğü davranış kalıbı, toplumun olduğu kadar, insan yaşamının da yeniden kurulmasını gerektirir: Özü, büyük ölçüde res publica'dan ve ihtiyaçları toplumsal ihtiyaçlardan farklı olan «burjuva» birey, yerini, **kendi** ihtiyaçları aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlar olduğu için res publica'nın bir parçası durumunda bulunan bireye bırakacaktır. Teorik ve tarihsel açıdan, böylesi bir gelişme olanaksız değildir: Siyasal felsefe, bunu «toplum»a (gesellschaft) karşı «topluluk» (gemeinschaft) olarak, ideal «Polis» olarak, ya da Hegel'in deyimiyle külliye ile cüziyenin uyumu olarak tanımlamıştır; bunun Sovyet ahlâk felsefesindeki yorumu Marx'ın «her yönüyle gelişmiş bireylerden» meydana gelen sınıfsız toplum fikrinden yararlanır. Bütün bu teorilerde, ahlâkî değerlerle siyasal değerlerin fikrinden yararlanır. Bütün bu teorilerde, ahlâkî değerlerle siyasal değerlerin uyumu, özgür ve ussal bir toplumsal çalışma düzenini içerir, yani, devletin, bireylerin dışında, üstünde ve karşısında bir bağımsız güç olarak ortadan kaybolmasını gerektirir. Oysa, Sovyet ahlâk felsefesi, ah-

lâkî ve siyasal değerleri, bireylerin üstünde bağımsız bir güç durumundaki devlet içinde ve bu devlet uğruna birbirleriyle kaynaştırır. Bu durum sürdükçe, yeni ahlâk görüşünün fonksiyonu, devletin temel toplumsal hedefi yani bugünkü dönemde topyekûn endüstrileşme hedefi yolunda bir araç olmaktan öteye geçemez.

Sovyet ahlâk görüşünün, «burjuva ahlâk görüşünün» esas fonksiyonuna yetişme ve o fonksiyonu yeniden elde etme durumunda olduğu bugünkü dönemde dahi, Sovyet ahlâk görüşünün farklı toplumsal temeli, değişik bir gelişim yöntemini engellemez. Temel toplumsal kurumlar bir kez sağlam kuruluşa ulaştıkları zaman, etken fonksiyonlarının içerdiği ahlâkı zorla getirir ve sürdürürler. Sovyet ahlâk görüşünde, bu süreç, kurumların, bireysel davranış ve değerler üzerindeki ağır, ama hemen hemen otomatik etkisine bırakılmaz; siyasal etmenler tarafından sistematik bir yönetimle sağlanır. Ancak bu, bu biçimde şartlandırılmış kişilerin, şartlandırma sistemini etkilemelerine yol açan dinamiği engellemez. Bu kişiler ne denli kontrol altına alınır ve ne denli şartlandırılırsa şartlandırılsınlar, yine de kontrol altındaki toplumu yeniden üretecek biçimde çalışmaya devam ederler. Bu bakımdan, bu çalışma ne denli «soyut» ve «genel» olursa olsun, bu kişiler en büyük «üretim gücü» olarak kalırlar. Sosyalizmin kuruluşunda «burjuva değerleri»ne önem vermenin, devletin toplum açısından gerekli değerleri dış baskılarla değil, «içselleştirerek» kabul ettirdiği, ahlâkî davranışın şiddet zoruyla değil, «kendiliğinden» sağlandığı dönemi yeniden getirdiğinden söz etmiştik. Ancak bu durumda, Sovyet ahlâk görüşünün konusu olan «insan malzemesi», «burjuva ah-

lâk görüşünün» bir yenilenişi demek olan tutuma karşı koyar.

Batı geleneğinde, ahlâkî değerlerin içselleştirilmesi, «birey»in içinde ve birey kanalıyla oluşmuştur: Bireyin eski geleneksel ekonomik, siyasal ve ideolojik bağlardan kurtulması, yeni ahlâk değerlerini kendiliğinden kabul etmesinde etkili olmuştur. İnsanın, devletten, topluluktan, töre ve geleneklerden **ayrılışı**, gerek bunlara ve gerekse yeni güç ve kurumlara **karşıt** tutumu, ahlâkî özerkliğinin, ahlâk değerlerini kendiliğinden geliştirmesi ve yinelemsi için bir ön koşul olarak düşünülmüştür. Ancak bu çerçeve içinde, ahlâk değerlerinin aşılanması gerçek bir içselleştirme niteliği kazanabilir; yani bireyin kendi vicdanının ve inançlarının içermeleri olabilir. Buna bağlı olarak da, bu değerlerin geçerliliği büyük güç kazanmış olur. Bu değerler, dış baskılarla kabul ettirilmiş gibi görünmezler. Bireyin kendi düşünce yapısından doğmuş gibi ortaya çıkarlar. Bunlar, zorla onaylanmaz; evrensel geçerliliği olan ahlâk yasalarınca kabul ettirilirler ve bunlara uymak, hemen içgüdüsel ve otomatik bir görünüm alır. O zaman, ödev, çalışma ve düzence, gerçek zorunlulukları çerçevesinde bir ussal mazerete bağlı kalkmaksızın, birer amaç olurlar. Feragat, bireyin ansal yapısının (oluşumunun) bir ayrılmaz parçası durumuna gelir ve eğitim ile toplum atmosferi içinde kuşaktan kuşağa devrolunur. Fedakârlığın, sürekli olarak, belirli siyasal ve ekonomik tedbirlerle zorlanması gerekmez. Mamafih, Sovyet toplumunda, bu süreç, ta başından beri ahlâkın siyasallaştırılması ile bireyin res publica içinde massedilmesi ile etkisiz bırakılmıştır. Ahlâk değerlerinin dışsallaştırılması, ancak çok küçük ölçüde bir içsel-

leştirmeyi olanaklı kılar. Bireyin geleneksel varlığının çözülmesiyle, içselleştirmenin temeli de yıkılır. Bütün ahlâkî değerler, Sovyet toplumunun gerektirdiği ölçülere göre düzenlenirler: Bu toplumun kendine özgü durumu ve hedefleri ile ihtiyaçları, ahlâk düzgülerini geçerli kılmakta rol oynar. Ahlâkın, böylece toplumun durumuna bağlanması ve değerlendirilmesi açıkça ortaya konur ve sürekli olarak bilince yerleştirilir.

Ahlâk görüşünün siyasal dışsallaştırılmasına yol gösteren bir mutlak olduğunu, yani bu süreci komünizmin yönettiğini ve bu bakımdan bu dışsallaştırmanın pragmatik görecilikten ayrıldığını göstermeye çalıştık. Ancak mutlak ölçü, toplumun yöneleceği nihaî hedefe bağlı olacak ve bu hedefe ulaşmak için kullanılan ahlâkî (ve teknik) araçlara bağlı olmayacaktır. Araçlar, amaca ne denli yakın olursa olsun, ahlâk düzgüleri başlı başına birer amaç değildir ve geçerliliklerini ancak devletin ve devlet organlarının gelecek için tasarladıkları toplumsal düzgülerden alırlar. Bu bakımdan, ağır iş ve sıkıntı kendi başına bir değer değildir; **sosyalizm ve komünizm** uğruna yapılan aşırı iş ve çekilen sıkıntı değer taşır; aynı şekilde, değerli olan, rekabet düzenindeki davranışların tümü değil, **sosyalist** rekabettir; mülkiyet değil, **sosyalist** mülkiyettir. vatanseverlik değil, **Sovyet** vatanseverliğidir vb. Bireyin seçme hakkı olmadığı ve sosyalizmle komünizmin ne olduğunu devlet tanımlayıp bu tanımlamayı zorla kabul ettirdiği sürece, bu değerlendirme birey için herhangi bir ayrım yapmaz. Ancak, içselleştirmenin zayıflığı, toplumsal bütünlüğü ve ahlâkın derinliğini parçalar.

Sovyet ahlâk felsefesi, istenildiği düzeyde istik-

rara kavuşturulmasını tehlikeye düşüren bir ussallık içindedir. Bu incelemenin Birinci Bölümünde, Sovyet Marksizminin büyüsel ve törensel ögeleri üzerinde durduk. Bu konuyu incelerken, bu açıkça us dışı ögelerin dahi, sistemin ezici ussallığının hizmetinde olduklarını belirttik. Bu sistemin ussallığı, ahlâk düzgülerini «mutlak» komünist hedef yöntemine oturtuşunda gizlidir. Bu hedef ise, doğruluğu tanıtlanabilir koşullarla ussal olarak tanımlanabilmektedir. İş gününün beş saatte ya da daha az süreye indirilip indirilmemesi; bireyin boş zamanmın gerçekten kendine özgü olup olmaması; bireyin ekmeğini kazanmak için, yaşam için gerekli maddelerin üretiminde çalışıp çalışmaması; mesleğini kendi isteğine göre seçebilip, seçmemesi, bireylerin kendilerince tanıtlanabilir durumdadır. Bireyler ne denli düzene ve yönetime sokulurlarsa sokulsunlar, bu tarzda tanımlanan komünizmin bir gerçek olup olmadığını anlayacaklardır. Sovyet toplum felsefesi ile faşist ve nazi toplum felsefesi arasındaki belirgin ayrım işte bu noktadadır. Faşist ve nazi toplum felsefesi, ırk, kan, tanrı vergisi liderlik gibi usla hiç ilgisi olmayan, düzmece doğal yapılar üzerine kurulmuştur. Faşist ve Nazi devletinin gerçek düzeni ne denli ussal olmuş olursa olsun (Almanya'daki topyekûn seferberlik ve topyekûn savaş ekonomisi, modern endüstri uygarlığının en etken ve en yeterli oluşumlarından biridir) bu devlet, tarihsel fonksiyonu itibarile us dışı olmuştur; yani, bu devlet, insan ihtiyaçları için gerekli maddî ve entellektüel kaynakların gelişimini önlemiş ve bu kaynakları, yıkıcı tahakküm çıkarına bir düzene sokmuştur. Bu devle-

tin amacı, faşist devletin tarihsel sınırını meydana getirmiştir. Bunun tersine olarak, Sovyet ussallığı, araçlara gelince durmaz ve toplumsal düzenin yön ve hedefini genişletir. Marksist doktrin, burada gerekli kavramsal bağıntıyı sağlar. Komünizmin, toplumsal servetin serbestçe gelişen bireysel ihtiyaçlara göre üretimi ve dağıtımı terimlerile, yaşam için gerekli maddelerin üretimine ayrılan çalışmanın niteliksel ve niceliksel azalımı terimlerile, görevlerin serbestçe seçilmesi terimlerile tanımlanması, bugünkü durum açısından gerçek dışı görünmektedir. Ancak bu görüşler, kendi başlarına ussaldır. Üstelik, teknik ilerleme ve artan üretimcilik, bu tür bir geleceğe yönelecek evrimi, ussal bir olanak durumuna getirmektedir.

Sovyet rejiminin, bu olanağın gerçekleşmesini engelleyip engellemediği, incelememizin Birinci Bölümünde ele alınmıştır. Marksizm konusundaki endoktrinasyon ve yayınların devam etmesinin, Sovyet yöneticilerinin elinde tehlikeli bir silâh durumuna gelebileceğinden söz etmiş bulunuyoruz. Bugüne dek, Sovyet rejimi, temel politikasını Marksist terimler çerçevesinde mazur göstererek ideoloji ile gerçeği uzlaştırmaya çalışmıştır. Stalin devrinin baskıcı ahlâk görüşü, birinci evrenin, yani, gerekli sosyalist temelin kurulması döneminin bir gerekliliği olarak gösterilmiştir. Çalışma ve eğlence ahlâkı, aşkta ve işte vatanseverlik ahlâkı, yani siyasal Püritanizmin tüm ahlâk görüşleri, bireysel davranışları, mevcut kıtlık yüzünden, topluma yararlılıklarıyla değerlendiren sosyalist döneme uydurulmaya çalışılmıştır. Ahlâk görüşlerinin temel nedenleri, sosyolojik durumun temel nedenlerile tanımlanmıştır.

Sovyet ideolojisinin temeli olan bu tanımlama sürdürülecekse, toplum gelişimindeki uzun vadeli değişikliklerin yanısıra ideolojik değişikliklerin de yapılması gerekir: Kıtlığın giderek azalmasıyla birlikte, baskıcı ahlâk görüşü de azaltılmalıdır. İncelememizin birinci bölümünde, uzun süreli «barış içinde beraber yaşama» çerçevesinde artan üretimciliğin, böyle bir azalmaya yöneleceğinden söz etmiştik. Sovyet rejimi, gelişimine bakışık olarak baskıcı ahlâk düzenini gevşetemez ya da gevşetmek istemezse, bu düzen, kendi ölçüleri içinde giderek us dışı olacaktır. Ve bu us dışlık, Sovyet toplumunun manevî yapısını yıpratacaktır. Endoktrinasyonun tümü, gerek bireysel ve gerekse genel çıkarların hedeflerindeki ussallık üzerinde toplanmıştır. Rejimin gücünü ve halktan destek görmesini sağlayan da, işte bu ussallığa karşı duyulan inanç olmuştur. Sovyet ahlâk felsefesinin bugünkü yapısında var olan içselleştirme, işte bu noktada rol oynamış gibidir. Bu felsefenin değerleri, son çözümlemede bir «dış» siyasal amaçla geçerli kılındığı ve belirlendiği için, özerk değildirler. Ancak tamamen içselleştirilmiş olan bir ahlâk felsefesi, uzun vadede **özerk** değerlerle işleyebilir ve yine ancak büyük ölçüde bir ahlâkî **özerlik**, uzun vadede, bireysel yaşamın göstereceği değişimlerden bağımsız, hesaplanabilir ve sürekli bir ahlâk davranışı meydana getirebilir. Ancak ve ancak böyle bir çerçeve içinde, birey, toplumun gerektirdiği us ve us dışı görünen fedakârlıklara, adaletsizliğe ve eşitsizliğe yıpranmadan dayanabilecek bir manevî yapıya ulaştırılabilir. Sovyet ahlâk felsefesinin siyasal ussallığı, bireyin bu duruma gelmesini baltalar ve in-

san gelişimi için gerekli potansiyellerin, Sovyet toplumunun ilerleyen üretimciliği içinde gelişmesi fikrini savunur. Bu şekilde, ideolojik baskı da, teknik -ekonomik baskının yolunu, yani baskının gevşetilmesi yolunu izler gibidir. Hiç kuşkusuz, ideolojik baskı ve hattâ yerleşik ahlâkın zayıflaması, hedeflerini zorlayacak tüm araçlara sahip olan rejim için ciddi bir tehlike meydana getirmez. Mamafih, bu güçler, uluslararası ölçüde ekonomik ve siyasal dinamikle birleştiği zaman, oluşmamış ve örgütlenmemiş de olsalar, Sovyet gelişmelerinin izleyeceği yolun belirlenmesinde büyük rol oynayabilirler.

Sovyet Marksizmi

Herbert Marcuse, bu incelemesinde Sovyet toplumunu, gerek sosyal ve gerekse ideolojik gelişmesi açısından incelemektedir. Marcuse, Sovyet devriminin başlangıcında sosyalist ilkelere bağlı kaldığını, zamanla kapitalist ülkelerden farklı olmayan bazı davranışlara yöneldiğini iddia etmektedir.

Kapak: Ayhan ERER Fiyatı: On lira